"श्रीसरस्वतीं तां प्रणमामि देवीम्"

Samskritam & Bharateeya Kalaa Vaibhavam

(with special focus on Sangeetam, Naatakam & Naatyam)

Organised by

Bharateeya Samaakhyaa

(A Group of 26 Cultural Organisations)

NATIONAL SEMINAR

10,11 &12 November, 2017

@

HYDERABAD

SOUVENIR

2017

KAKATIYA CEMENT

Quality - always ahead

53 Grade Cement & White Crystal Sugar

Late Sri P.Venkateswarlu
Founder and Chief Promoter

Sri P.Veeraiah
Chairman & Managing Director

KAKATIYA CEMENT SUGAR & INDUSTRIES LIMITED

Regd Office: 1-10-140/1, Gurukrupa, Ashok Nagar, Hyderabad-500 020
Ph: 040-2763 7717, 2763 3627, Fax No. 040-2763 0172.
email:info@kakatiyacements.com

Cement Factory
Dondapadu Village,
Chintalapalem Mandal
Suryapet District- 508246
Telangana State
Ph: 08654-200014
Fax No. 08654-296331

Sugar Factory
PERUVANCHA Village, Kallur Mandal,
Khammam Dt. 507 209
Ph: 08761-287204
Fax No. 08761-287206

Samskritam & Bharateeya Kalaa Vaibhavam

(with special focus on Sangeetam, Naatakam & Naatyam)

NATIONAL SEMINAR

10,11 &12 November 2017

Co-sponsores

Department of Language & Culture, Tourism, Govt. of Telangana

Telangana Brahmana Samkshema Parishad, Hyderabad

Jeeyar Integrated Vedic Academy, Hyderabad

Department of Culture, Govt. of Andhra Pradesh

Organised by

Bharateeya Samaakhyaa

(A Group of 26 Cultural Organisations)

SOUVENIR

2017

SAMSKRITAM & BHARATEEYA KALAA VAIBHAVAM

(with special focus on Sangeetam, Naatakam & Naatyam)

November 2017

No. of Copies : 1000

For copies : SHRI VEDA BHARATHI
House No. H Block-34, Madhura Nagar
Hyderabad- 500 038
Cell: 98494 59316
Email-id: shrivedabharathi@gmail.com
www.shrivedabharathi.in

VEDA SAMSKRUTI SAMITI
13-1-62 & 47/1, Bank Colony,
Veenapani Nagar,
Malkajgiri,Hyderabad-500 04
Cell : 9246572182
E-Mail-Id: vedasamskruti17@gmail.com
www.facebook.com; vedahyperlink

प्रधान मंत्री

Prime Minister

MESSAGE

It is a pleasure to know that a National Seminar on "Samskritam and Bharateeya Kalaa Vaibhavam" is being organized by Shri Veda Bharathi, Hyderabad in collaboration with the Department of Language and Culture of Government of Telangana at Hyderabad from 10-12 November, 2017.

The love for Sanskrit has brought authors and artists from across our country on a single platform. Literary and Art critics from Kashmir to Kanyakumari will engage and have fruitful discussions.

It is appreciable that the Seminar is organized to discuss the role of Sanskrit in the formation of our shared cultural and artistic tradition. Best wishes for its successful organization.

(Narendra Modi)

New Delhi
10 November, 2017

Dr. RVSS Avadhanulu
Chief Executive
Shri Veda Bharathi
H Block-34, Madhura Nagar
Hyderabad- 500038

CONTENTS

1.	Acknowledgements		
2.	Messages		
3.	Foreword		
4.	Preface		
5.	The Seminar “Samskritam & The Indian Cultural Heritage		
6.	Committees & Members-Annexure		
7.	Invitation-Annexure		
8.	Disclaimer		
9.	Schedules of Paper Presentations-Annexure		
10.	Constituent Organizationsof Bharateeya Samaakhyaa-Annexure		
11.	Shraddhaanjali		
12.	Briefs of Organisations		31-72
13.	Details of Authors-Annexure		73-80
14.	Abstracts of Papers	(Samskitam-Sangeetam)	81-196
15.	Abstracts of Papers	(Samskitam-Naatakam)	197-216
16.	Abstracts of Papers	(Samskitam-Naatyam)	217-238
17.	Abstracts of Papers	(Samskitam-Manuscripts)	239-244
18.	Advertisements		245-254

ACKNOWLEDGEMENTS

We, the member organizations of **"Bharateeya Samaakhyaa"** in general, and **"Shri Veda Bharathi"** and **"Veda Samskruti Samiti"** in particular, record our gratitude to all the Institutions and individuals who have come forward to support the National seminar on **"Samskritam & Bharateeya Kalaavaibhavam"**, morally, physically and financially. Some of the names, which have to be mentioned essentially to reflect our gratitude, are as indicated below:

1. HH Sri Tridandi Srimannarayana Ramanuja Jeeyar Swamiji,
   Chairman, Jeeyar Integrated Vedic Academy
2. Dr.KV Ramanachari , I.A.S.(Retd),Chairman,
   Telangana Brahmana Samkshema Parishad, and
   Hon'ble Advisor to Govt. of Telangana
3. Sri Venkatesham, I.A.S., Secretary to Government of Telangana,
   Dept. of Language, Tourism and Culture
4. Commissioner, Department of Youth Services, Government of Andhra Pradesh
5. Director, Department of Language and Culture, Government of Andhra Pradesh
6. State Bank of India
7. Andhra Bank
8. Dr. K.I. Varaprasada Reddy, "PadmaBhushan" Awardee, Chairman,
   M/s. Santa Biotech Ltd.
9. Smt. Ch. Ratna Manikyam, Sabari Maata, Chilakalapudi, Machilipatnam.
10. Dr. Col. A. A. Babu
11. Sri. R.D.Sarma, Ex. Dharmadhikari, Nallakunta, Shringeri Shankara Mutt
12. Sri. T.K. Raghunathan
13. Dr. V. Sampath
14. Sri M.V.R. Kumar
15. Sri Ramanatham
16. Dr. G.V.R.K. Somayajulu
17. Sri Amalapuram Kanna Rao
18. Sri R. Krishnan, Computer Professional, Chennai

श्री श्री जगद्गुरु शङ्कराचार्य महासंस्थानम्,
दक्षिणाम्नाय श्रीशारदापीठम्, शृङ्गेरी
Sri Sri Jagadguru Shankaracharya Mahasamsthanam
Dakshinamnaya Sri Sharada Peetham, Sringeri - 577 139.

Ref: G. 6 / 4440 Date :

శృంగేరి 20-10-2017

శ్రీరేమెళ్ళ అవధానులుగారికి నమస్కారములు.

1992 లో ఆవిర్భవించిన 'శ్రీవేదభారతి' గత 25 సంవత్సరాలుగ అనేక సాధనలను చేసినది. ఇంతవరకు 1600 గంటల వేదశబ్దాన్ని కంప్యూటర్ మాధ్యమంలో నిక్షిప్తం చేయుట, సుమారు 50 కి పైగా గ్రంథాలను ముద్రించుట, వేదగణితం వేదవిజ్ఞానం విశ్వవిజ్ఞానంవంటి శాస్త్రీయసాంకేతిక విషయాలను టి.వి.చానల్స్ ద్వారా విశేషంగా ప్రచారం చేయుట మున్నగు కార్యములను చేయుచూ అందరి మన్ననలకు పాత్రమైయున్నది.

రాబోయే నవంబరు 10 నుండి 12 వరకు సంస్కృతం మరియు భారతీయ కళావైభవం అను విషయం పై హైదరాబాదులో ఒక జాతీయ సదస్సు నిర్వహించనున్నదనియు ఆ సందర్భంగా ఒక ప్రత్యేకసంచికను గూడ వెలువరించనున్నదనియు తెలిసికొని శ్రీచరణులు మిక్కిలి సంతసించినారు.

శ్రీశారదా చంద్రమౌళీశ్వరుల కృపవలన తమరు తలపెట్టిన ఈ సదస్సు నిర్విఘ్నంగా నెరవేరుగాకయనియు, ప్రత్యేక సంచిక సర్వాంగసుందరముగ వెలువడుగాక యనియు శ్రీచరణులు ఆశీర్వదించినారు.

ఇట్లు
T. Dakshinamurthi

Dr.RVSS Avadhanulu,
Chief Executive, Shri Veda Bharathi,
'H' - Block- 34, Madhura Nagar,
HYDERABAD – 500 038
Mob: 9849459316

SRIMANNARAYANA RAMANUJA YATHIBHYO NAMAHA

Tridandi Chinna Srimannarayana Ramanuja Jeeyar Swamy

JEEYAR EDUCATIONAL TRUST

SITANAGARAM - 522 501

GUNTUR DISTRICT. A.P.

(08645) 272929, 272353

अनेकमङ्गळाशासनानि

अयि भगवद्बान्धवाः!

नितान्तप्रमोदास्पदमेतत्, यत् संस्कृतभाषानिबद्धं, सांकेतिकविज्ञानम् (Technical knowledge) उद्दिश्य त्रिदिवसीया संगोष्ठी भाग्यनगरे समायोजयिष्यत इति । न खलु संस्कृतस्य प्राभवं यत्किंचित् विज्ञान विभागमालम्ब्य स्थितमिति वक्तुं शक्यम् । नितान्तभौतिकविज्ञानमारभ्य परमवैदिकतत्त्वदर्शनपर्यन्तं बहवो वैज्ञानिकविभागाः संस्कृतभाषां गोचरीकृत्य प्रचरन्ति ॥

आधुनिककाले विज्ञानशास्त्रनाम्ना ये ये अंशाः प्रथन्ते, ते सर्वेऽपि प्राचीनकाले संस्कृतभाषामाध्यमेनैव समधिगताः यथाकारं परिवर्धिताः व्यराजन्त इति वस्तुतत्त्वं न निगूहितुं शक्यम् । दुरदृष्टवशात् आधुनिक काले यस्मिन् कस्मिन्नपि वा वैज्ञानिकविभागे यः कोऽपि गवेषणफलभूतो राद्धान्तः, स किल सर्वथा पाश्चात्य वैज्ञानिकपरिश्रमलब्धत्वेनैव भारतीयेषु ग्रन्थेष्वपि जोघुष्यत इति नितान्तखेदास्पदमेतत् ॥

अतिसाधारणविषयेष्वपि, अस्माकं मौळिकं, प्राचीनं वैज्ञानिकगवेषणम् स्थगयित्वा आधुनिकगवेषणा मात्रलब्धत्वेन समुद्घोषणं, आत्मन्यूनीकरणं च न केवलं प्रपञ्चवेदिकासु, किन्तु भारतीयसंगोष्ठीष्वपि आधुनिकानां काचन परिपाटी संपन्ना इति नितान्तचिन्तनीयमेतत् ॥

अतिविशाले भूमितले बहवो देशाः, बह्व्यः संस्कृतयश्च प्राचीनकालादारभ्य आसन्निति वस्तुतत्त्वे जागरूके सति, न कुत्रापि देशे वैज्ञानिकप्राभवं नासीदिति संभावनं अज्ञानविजृम्भितमेव । यथा अस्माकं वैदिकी समुद्घोषणा निर्मत्सरा ''**आनो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतः**'' प्रपञ्चसर्वदिक्प्रांतेभ्यः मङ्गलप्रदभावनाः आयान्तु इति प्रसिद्धेति, तथैव विश्वत्र जगति अन्यान्यदेशसमुत्थितवैज्ञानिकभावनानां सर्वदैव समाह्वानं सादर परिग्रहणं च प्राचीनकालादपि महीयत इति निर्मत्सरहृदयैः अवगन्तव्यम् ॥

तथाच, सर्वत्रापि अन्यान्यप्रकारेण तत्तत्संस्कृत्यनुसारेण विज्ञानविभूतिर्जागरूकैव इति वस्तुतत्त्वे अभ्युपगन्तव्ये अस्मद्देशेऽपि वैज्ञानिकविभूतिः, जागर्तीति वस्तुतत्त्वं कथं वा निराकरणीयम् भवति? अतः विज्ञाननिविष्टबुद्धिभिः जिज्ञासुभिः, वस्तुतत्त्वं यथातथम् अविकलमेव अवगन्तव्यं स्वस्वविज्ञानवृद्धये । यद्यपि सर्वे विषयाः, अधुना यथा उपलभ्यन्ते तथैव वेदेष्वपि सन्तीति न वयं निर्भरं वक्तुं शक्नुमः, तथापि यद्यदस्मद्विज्ञानम् अविकलं उपलब्धम्, अस्मद्वाङ्मये तत् अवश्यमेव प्रपञ्चदेशेभ्यः समुद्घोषणीयमेव निस्सन्दिग्धम् इति वयं विश्वसिमः ॥

सांकेतिकविज्ञानविषये समायोज्यमाने इयं प्रस्तुता संगोष्ठी, मूलभूतामेव भारतीयसांकेतिकविज्ञान विभूतिं प्रपञ्चप्रथितां कुर्यादिति वयं मङ्गलमाशास्महे ॥

६-११-२०१७

CHINNA SRIMANNARAYANA RAMANUJA JEEYAR

KISANLAL SARDA

Ref.No.: 120 /2017-18 Date : 6-11-2017

To,

The Trustee,

Shri Veda Bharati

I thank you for your kind invitation of "NATIONAL SEMINAR" .

Wishing the "NATIONAL SEMINAR" all the success.

With regards,

Kisanlal Sarda

'Sarda House', Godavari River Bank, Old Gangapur Naka, Nashik - 422 013. Tel : (+91) (253) 2572341, 2572814
Fax : (+91) (253) 2595698, GRAM : SARDAHOUSE, E-mail : sarda@sarda.co.in

GOVERNMENT OF ANDHRA PRADESH
DEPARTMENT OF YOUTH SERVICES

"Enabling Environment Empowering Mind"

Department of Youth Services was established in the year 1972 with a view to wean away the youth from unsocial activities and channelize their energies towards constructive activities. Keeping in view the changing aspirations of youth, the department has been taking initiatives for youth advancement and empowerment.

Programmes:

- Construction of Yuva Bhavans in all the District Headquarters which will be hubs of Youth Empowerment.
- Celebrations of National/International Importance Days
- Youth Festivals at Divisional, District and State Level
- National Youth Week Celebrations
- Inter-District Youth Exchange programmes
- Formation/Rejuvenation/Recognition of NGOs / Youth Associations / Youth Clubs in the development of Youth
- Recommendations for Youth Awards to Government of India.
- Conduct of Pre-Training Programmes for recruitment into Army and Allied Forces.
- Disaster Management and First Aid Training
- Financial Assistance to undergo training in Adventure Activities
- Adventure Expeditions
- Sports material to the youth clubs/associations
- Andhra Pradesh (Youth Leadership, Innovation and Entrepreneurship Awards) for 'Future Stars Awards)
- Inter-State Youth Exchange Programme – "**Ek Bharath Shresht Bharat**"

Achievements during the year 2017-18:

- 6 member team of youth from Department of Youth Services, Government of Andhra Pradesh was sent for expedition to Mount Everest 2017 and 5 of them have reached the summit on 13-5-2017 and 16-5-2017. The Department of Youth Services, Government of Andhra Pradesh is proud to share that:
- **First Ascent** for the year on Mount Everest by Indians that to from North route achieved by the youth members belonging to Andhra Pradesh State, which is now on the **"Top of the World"**.
- First person and team to conquer Mount Everest this season by Sri Sandrana Nagaraju sent by Department of Youth Services, GoAP.
- Youth Festivals were conducted in all Divisions and District Headquarters. State Youth Festival is planned to be conducted during the first week of December, 2017.
- Disaster Management and First Aid Trainings were given to **4837** youth all over the state in collaboration with Indian Red Cross Society.
- **1300** youth were sent to other regions of the state to participate in Inter-District Youth Exchange programme.
- **2861** youth clubs/associations have been reactivated and **567** youth associations/clubs have been newly formed.
- **2862** unemployed youth were given training to enroll as Commandos in Indian Air Force..t.o.,
- **2078** youth were given training to enroll as Soldier (Clerk), Soldier (Tradesmen) etc., in Indian Army.
- **27** youth members were given financial assistance to undergo training at HMI, Darjeeling and National Institute of Mountaineering and Allied Sports, Dirang.
- Women Start-up Camps were conducted in collaboration with Girls-In-Tech Foundation and organized two day Hackthon on Smart City at Visakhapatnam.
- **300** youth were sent to Karnal, Haryana State to participate in Harmony-2017

Proposed to be taken-up:

(i) Self Defence Training for women Youth;

(ii) Youth Parliament/Assembly at District and State Levels;

(iii) Sending of A.P. Contingent to Visit Punjab under "**Ek Bharath Shresht Bharat**".

MESSAGE

BRAHMA VIDYA KUTIR

Dear Venkata Ramanayya garu,.

Very glad to follow the blossoming of veda Sanskriti Samiti into an organisation of repute in twin cities. Having successfully conducted the first national seminar, we are now embarking upon the second. With the selfless and hard work put in by great friends like you and others, I am sure this effort is bound to succeed.

I wish all success to the seminar in rising awareness among the general populace about Hindu ethos.

With warm regards,
Swami Tattvavidananda.

Hyderabad
29-Oct-2017

एन. युवराज, भा. प्र. से.
N. YUVARAJ, IAS

भारत के उप-राष्ट्रपति के निजी सचिव
PRIVATE SECRETARY
TO THE VICE-PRESIDENT OF INDIA
नई दिल्ली/NEW DELHI - 110011
TEL.: 23016344 / 23016422 FAX: 23018124
ps-vps@nic.in

18th October, 2017

Dear Dr. RVSS Avadhanulu,

It is to acknowledge with thanks the receipt of your letter dated 11th September, 2017 requesting Hon'ble Vice President of India to be the Chief Guest in the National Seminar on 'Samskritam & Bharateeya Kalaa Vaibhavam' at Hyderabad on November 12, 2017. Due to prior commitments of Hon'ble VPI, it is not possible to accept your request at this stage.

The Hon'ble Vice President conveys his best wishes for the success of the event.

With regards,

Yours sincerely,

18/10/2017

(N. YUVARAJ)

Dr. RVSS Avadhanulu
Chief Executive
Shri Veda Bharathi
"H" Block-34, Madhura Nagar
Hyderabad – 500 038.

RAJ BHAVAN
HYDERABAD-500 041

AIDE-DE-CAMP TO GOVERNOR
ANDHRA PRADESH
AND TELANGANA

ADC/REG/2017/142.

6th October, 2017.

To
Dr. RVSS Avadhanulu,
Chief Executive,
Shri Veda Bharathi,
'H' Block-34, Madhura Nagar,
Hyderbad – 500 038.

With reference to your letter No. SVB/101/207, dated 27th September, 2017 the Honourable Governor is not able to accept your invitation, due to prior commitments.

However the Honourable Governor wishes all the best for success of the function.

Yours sincerely,

A.D.C. to Governor.

FOREWORD

Need for Rejuvenation of "Samskritam & Bharateeya Kalaa Vaibhavam"

"Samskrita Mitra", "Vachaspati","Samskrita Sevavrati"

Dr. RVSS AVADHANULU

M.Sc.(Nuclear Physics), M.A.,Ph.D.(Sanskrit), M.A., Ph.D.(Jyotisha), D.Litt (Hon.)

Deputy Director (Computers) (Retd), Nizam's Institute of Medical Sciences

Chief Executive, Shri Veda Bharathi

98494 59316

The divine language "Sanskrit" has been the medium of preservation of eternal knowledge of the universe, and life line of our country, the Vedas. Also it has been the grand vehicle of our huge literature related to several spheres of human development, by a galaxy of great personalities over ages, like Valmiki, Veda Vyasa, Panini, Patanjali, Kalidasa, Bhasa, Tyagaraja, Shyamasastri, Bharata Muni, Siddhendra yogi, Varahamihira, Bhaskracharya, just to mention a few.

The fragrance of our culture pervaded the whole world and sustained the spirit of "oneness among diversity" from times immemorial, and contributed for flawless expression on one side and the peace and prosperity of the human society on the other side. In fact it became the common language of the people, and hence was encouraged, nourished and further enriched by the great scholars, poets and artists of various branches of culture, with the patronage of several broad minded rulers of the whole world, irrespective of regions and religions.

But during the dark period of the past thousand years, which witnessed foreign aggressions and alien rule in India, this language also faced several ordeals of indescribable nature. Scenes of horrors were created at the centers of its study, and constraints were imposed on its propagation. Much worse is the fact that the mindset of our leaders in independent India has undergone a massive change under the influence of western culture. All these factors ultimately resulted in the wide scale alienation of our own people from Sanskrit, the mother of all Indian languages.

However, the monolithic spirit of some saintly personalities in the fields of Music, Drama and Dance, coupled with their unfathomable depths of knowledge in Sanskrit, kept our culture alive even in the darkest times. It must be the duty of our generation to collect their compositions, preserve their contributions, and pass on the same to the future generations for immortal sustenance of our grand heritage. It is the need of the hour.

Feeling the urgency, it was decided to constantly create awareness in the society in general and among our youth and students in particular, about the relevance and significance of Sanskrit in respect of our daily life and culture. As part of this exercise, a seminar was held on 21st August, 2016 on "Preservation and Promotion of Sanskrit and Samskruti ".

With the success of the program instilling confidence and enthusiasm among the Members, now it is planned to hold a three-day seminar with the theme of **" Samskritam and Bharateeya Kala Vaibhavam with special focus on Sangeetam, Naatyam and Naatakam**".

It s a happy occasion to mention that several cultural organizations of Hyderabad have appreciated our efforts and have agreed to be a respectful partner of an expanded cultural federation titled **"Bharateeya Samaakhyaa"** and are actively participating in this endeavor of our cultural rejuvenation.

We are further happy to state that the present seminar is going to start with a much awaited **"Shobhayatra"** of Vedas and several works of Sanskrit literature. Further it is going to witness the deliberations of several Mahamahopadhyayas, Vice-chancellors, honourable judges of High Court, senior administrators and professors, outstanding scholars, researchers and artists of various fields, and several other professionals.

Now we welcome you all to join and make the proposed National Seminar a grand success and a memorable one.

PREFACE

ॐ

"कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वासन्ध्या प्रवर्तते
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्त्तव्यं दैवमाह्निकम् "

This Shloka takes us to *tretaayuga* when Sage Vishwamitra wakes up Lord ShriRaama and reminds of his duty as the king of *Bharata* about the protection and establishment of *dharma.* This incident establishes the importance of *dharma* since yugas.

The great epic *Raamaayana* reminds us of the *Raamaraajya*, a replica of real democracy wherein people were the real rulers of the country, where each house and every voter was like 'one king Raama' and was enjoying a free hand so as to protect *dharma* and is applicable even today.

In fact, *'dharma'* is the code of conduct. It denotes Law in widest sense. It is laid down in religious, philosophical and ethical books. Similarly, *'culture'* is the invaluable treasure of any society or nation. It is considered as a 'must' for a particular country. It may be observed that when people of some other countries were leading an ordinary life, the Indian culture reached the pinnacle of its glory contributing to the welfare of all human beings by imparting *dharma* to them. Spirituality and value-based life-style is the core of the Indian culture.

Bharatavarsha (India) is the land of Saints and Sages. Its Religion is *Sanaatanadharma*. Its Culture is *Vedic Culture*, while its Civilization is very ancient. Its Language - *Sanskrit* is Divine. Its most ancient Literature comprises of *Vedas* – *Rigveda, Yajurveda, Saamaveda* and *Adharvanaveda*, is the treasure-house of knowledge related to all branches of Science. It was a matter of great pride that many a country of the world used to look to it so as to seek lessons useful for their overall development. Its ancient Vishwavidyalas (Universities) – *Nalanda* and *Takshasila* were very famous for their unique teachings which were attracting students from all corners of the world. By virtue of its uniqueness of various glories, our *Bharatavarsha* was adorned with the title of *'Jagadguru'* (Teacher of the Universe) during ancient days!

Unfortunately our country had lost its ancient glory owing to several attacks, invasions, long Muslim and British Rules, etc! Besides, our present Educational System based on Western principles too has added fuel to the fire!!

Bharat is Veda Bhoomi. It is the native land for all people who follow sanaatana dharma and veda samskruti.

Western ideologies, Indologists, Neo Hindu forces, etc., are working with planned targets putting futile efforts to extinguish *dharma* from this country. This apart, 'breaking India' forces are also working with wrong beliefs such as *aaryan* invasion and *dravidian* & *dalit* fault lines, caste centrism, etc., and replacing patriotism among the people with self-centered and regionalist-priorities and reducing unified concepts and patriotism among the common folk. Here, it should be our minimum courteousness to take the name of NRI, Mr. Rajiv Malhotra who has been campaigning from U.S.A., to enlighten the intellectuals of *Bharat* through his five books titled 'Breaking India', 'Being Different', 'Indra's Net', 'Battle for Sanskrit' and 'Academic Hindu Phobia' which are very relevant for exposing the real problems of the present *Bharat*.

Our present-day Educational System and History are full of Western scholar-based studies instead of concentrating on Indian author-based studies , as a result of which, the value of Indian literature and *vedavaangmaya* which were being taught by *Bharat* to whole world, have now become 'unknown' things for the present generations. The history taught in the schools is all biased and far from truth.

The fallacy in our curriculum, is that the Study of 'Paradise lost' and 'Paradise regained' in our colleges are considered as secular syllabus , where as veda vaangmayam, which is full of science , universal based social and ethical values is being considered as communal.

Further, eliminating the Divine language – SANSKRIT from the Indian curriculum is a major blunder in the Indian Educational System and a great injustice to our *vedavaangmayam* and *samskruti* which is the intellectual property of our country.

Despite various debacles from time to time, our country withstood its uniqueness till date only because of the principles laid down in our *sanaatanadharma*. Therefore, the need of the hour is to preserve and protect our Sanskrit language-based Veda Samskruti, which is the intellectual property of our *Bharatavarsha.* The protection and preservation of our veda samskruti and Vaangmayam is birth right of every one born in Bharat.

Our Intellectual property in the form of Manuscripts, has reached international libraries and museums. Cream of Intellectuals leaving the country and become the back bones for the prosperity of the developed countries. We have to find our methods to bring back this wealth of knowledge as soon as possible.

We have inherited the present perils of our society, divisive politics, alcoholism, communism, Intellectual apathy and corruption from the long spell of invaders rule and colonialism.

Time has come to realize the importance of culture and its strength for the good and corrupt-free *bharat*, besides striving for the goodness of the total humanity.

सत्यं वद। धर्मं चर। सर्वे भवन्तु सुखिनः।

are the basic slogans of *sanaatanadharma*. Hence, let us join our hands barring caste, creed and region so as to protect and preserve the intellectual property of our country, the Veda Samskruti.

To conclude, I am reminded of the following Shloka of the '*Srimadbhagavadgita*' wherein Lord Shrikrishna advised to do your duty and leave the issue of establishment of *dharma* to HIM:

"कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गो2स्त्वकर्मणि ॥

||Gita-2-47||"

Let us all learn the Divine Language –SANSKRIT and also let us follow all the Rules of '*Srimadbhagavadgita*' for the welfare of all the people of the Universe in general and of our *Bharatavarsha* in particular.

Hopefully, with the wholehearted co-operation of the Members of various Organizations and active participation of the public especially lovers of Sanskrit, Music, Drama and Dance in very large numbers, I pray the Almighty for the Grand Success of this 3-Day National Seminar on 'SAMKRITAM & BHAARATEEYA KALAA VAIBHAVAM' (With special focus on Sangeetam, Naatakam & Naatyam) scheduled to be organized from 10th to 12th November, 2017.

I, on behalf Veda Samskruti Samiti and all group members of Bharateeya Samaakhyaa, thank one and all who has contributed for the successful implementation of this National Seminar, directly or indirectly .

शुभं भूयात | ॐ तत् सत् |

– A.H. Prabhakara Rao
Founder & President
Veda Samskruti Samiti.
Co-ordinator of This Seminar
Bharateeya Samaakhya

The Seminar

Samskritam & The Indian Cultural Heritage

OM SRI GURUBHYO NAMAH

The Divine Thought and the Blessings of HH Swami TatvavidanandaSaraswati, HH Sri SriSriTridandiSrimannarayanaRamanujaChinnaJeeyarSwamiji must have inspired Brahmasri RVSS Avadhanulu of Shri Veda Bharati and Sri.AHPrabhakara Rao of , Veda Samskruti Samiti to join together and conceive the idea of organizing the Seminar of this nature and magnitude. Subsequently , the ethical support of another twenty four organisations has further strengthened the plan and helped in materializing this great event. As in the past , the focus is exclusively on the preservation and protection of Samskritam and samskruti by propagation. For that , the theme and the source chosen are the ARTS especially the evolution of Music, Drama and Dance in our scriptures in the vedic language Sanskritam.

As Indians,We should be proud of our origin and existence in this holy land of Bharath .We have inherited from our great ancestors and Rishis a great Vedic knowledge, Culture and Dharma known to be sanatana i.e the eternal on this earth. The life on this land is fully entwined with music and vibrant as Swami Vivekananda once proclaimed. It is true and undeniable because ,the entire culture and literature that is being transferred from generation to generation for thousands of years solely evolved and developed from our Vedic Knowledge and dependent on it. This has been a guiding force and inspiration for the entire world for centuries. This being the main factor that attracted the attention of many western empires who have invaded this great nation. In the process, they looted and plundered its treasures of gold and diamonds, destroyed the temples, monuments and killed lakhs of vedic scholars resulting the destruction of the vedic knowledge. During the British colonial rule for about two centuries, the traditional education system and the related cultural ethos were completely ignored and the Macaulay system of education(English) was introduced to decimate the language Sanskrit , in other words its culture. In spite of all these adverse factors and immense loss, our Hindu/Sanatana Dharma and the Sanskrit literature could withstand the onslaught and survived. The Sanskrit literature and the vedic knowledge transmitted from the teacher to his disciple for centuries have become an inseparable part of the life of the people of this great nation.

We cannot ignore the contribution of Great Rishis like Valmiki, Vyasa , Ancient Grammarians Panini, Patanjali, Great Poets and Dramatists Kalidasa, Bhasa,Bhavabhuti and Bharata Muni, Great Sangeetakara Sarangdeva ,Great Mathematicians and Astronomers like Varahamihira,Bhaskaracharya and Aryabhatta and in modern times "Vaggeyakaras Tyagaraja, Shyam Sastry and Muthuswami Dikshitiar (the Music Trinity) and Siddhendra Yogi, the founder of Kuchipudi Dance form and many other stalwarts and gurus in the field of music ,dance and drama. All these great men should always be remembered and worshipped for their contribution in the field of Sanskrit literature and the culture. Even though, Sanskrit language was neglected by the British and successive governments after independence, its literature in the form of Music ,Drama and Dance is still alive , performed and practiced all over the world. The two different forms of Classical Music in Sanskrit are Carnatic in South and Hindustani in the North. Thousands of Kritis and keertanas in Sanskrit and their Ragas are learnt and sung by artists all over . In the same manner , many forms of Classical Dances such as Bharatanatyam,Kuchipudi, Kathak, Kathakali and Mohinyattam based on the principles of Bharata Muni Natya Sastra are regularly performed. The literary works (Kavya/Drama) like AbhignanaShakuntalam, of Kalidasa, have become very popular in the world of literature in many countries .

It is in this context and to bring awareness among the present day people especially the youth about the richness of our ancient (yet modern in practice) Sanskrit literature and the language (the backbone of all these Artistic forms), Shri Veda Bharati , Veda SamskrutiSamiti jointly and in association with the Department of Culture (TS) and many other Cultural ,Dharmic Associations are organizing a three day seminar at Hyderabad in the name of "Samskritam-BharateeyaKalavaibhavam (Music, Drama and Dance). It is heartening to know that as many as 50(fifty) papers from different parts of the country have been received in Sanskrit, Telugu, Hindi and English on various topics of music,drama and dance in sanskrit literature.All these papers are now published in the souvenir after their critical evaluation by experts in their respective fields.. Apart from the seminar activities, Cultural Events on Music and Dance (based on Sanskrit literature)by well established and prominent artists are being performed. It is a matter of great pleasure and satisfaction to associate with this kind of National Seminar , meant to spread the richness of our Indian culture and life associated with our Ancient Heritage and the Divine language Samskritam.

Jai Hind

O.Venkata Ramanayya

Organizing Secretary

Committees & Members

Organising Committee

Sri. Neil Gogte
Sri. Harihara Sharma
Sri. B.S. Sarma
Sri. V. Giridharan
Sri. L.V. Gangadhara Sastry
Sri. B. Puppala
Acharya Narendra Kapre
Dr. V. Srinivasa Sarma
Prof. A. Ramulu
Sri. Ogeti Krupalu
Sri. M.V.R. Sharma
Sri. A. Ravi Kumar
Dr. M.M. Rao
Dr. T.S. Ramakrishna
Sri. Ch. Sheshacharyulu
Sri. V. Rajagopal
Sri. C. Kutumbaraya Sarma
Sri. N. Mallikharjuna Sastry
Sri. M. Raghuram
Sri. Kamisetty Srinivasulu
Sri. Vemaraju Vijaya Kumar
Sri. M. Seeta Rama Sharma
Sri Madhav Endluru
Sri. K.V.V. Satyanarayana
Sri. V. Bhaskara Rao
Sri. N. Guru Murthy
Sri. C.V.S. Arun Kumar
Sri. Srinivas Udumudi
Sri. M. Raghu
Sri. P.V.R. Appa Rao

Technical Committee :

Sangeeta Vidyanidhi, Kalaratna
Dr. Komanduri Seshadri
Sri. V. Ramanarayanan
Sri. S. Narahari
Dr. J.S.R.A. Prasad
Dr. Smt. G. Swarnabala
Dr. V. Subrahmanyam
Dr. K. Varalakshmi
Dr. Y.N. Rao
Dr. K.V.R.S. Murthy
Sri. Y. Srinivasa Sarma
Sri. Kala Krishna
Dr. Santosh Joshi
Prof. K. Nilakantam

Executive committee member

Sri. Sanjeev Kumar
Sri. A. Anjaneya Prasad
Sri. K. Sricharan
Sri. T.V. Seshagiri
Smt. T. Nalini
Dr. Col.(Retd.) A.A. Babu
Smt. M. Satyavani
Sri. T. Sivaramakrishna
Sri. O. Shiv Kumar
Sri. O. Vishwam
Smt. Amruteshwari
Sri. S. Ramachandra Murthy
Sri. Rameswara Rao Kaipa
Smt. Padmavati Kaipa
Sri. Ramesh Joshi
Sri. Kanaka Raju
Sri. Seetaram Reddy
Sri. K. Varun
Sri. Shankar
Sri. P. Raamu
Sri. R. Adinarayana
Sri. R. Srinivasa Rao
Sri. S. Sivaramakrishna
Sri. C. Sivaramakrishna
Sri. B. Sarvesh
Sri. M.V.R. Kumar
Kum. Dhriti
Sri. G. Ramacharyulu
Sri. K. Seetarama Rao
Sri. D. Ramakrishnan
Sri. G. Venkata Ramana
Sri. J. Saibaba
Kum. Veda Samhita
Sri. Amaresh
Sri. Amrutesh
Sri. J. Vasanth
Sri. K. Venkanna
Sri. V. Sambasiva Sai
Sri. Srinivasan Harati
Sri. Kannarao Amalapurapu
Sri. P.A. Sastry
Sri. G.V.S. Murthy
Sri. Col. (Retd.) Vijayakanth

PROGRAMMES

November 10, 2017, Friday

Venue : Ravindra Bharathi, Hyderabad

9.00am-1.00pm : **SOBHA YATRA** of **"Sabda Veda"& Sanskrit Works**
(A Procession From Sri Venkateswara Temple (TTD), Himayatnagar to Ravindra Bharathi)
& Inaugural Function

Blessings / Mangalaashasanam
HH Sri Tridandi Srimannarayana Ramanuja (Chinna) Jeeyar Swamiji

Chief Guest : **Hon'ble Justice Sri L. Narasimha Reddy**
Chief Justice (Retd.), Patna High Court

To preside : **Dr. K.V. Ramanachary**, IAS (Retd.)
Hon'ble Advisor to Govt. of Telangana

Key Note Address : "Samskritam & Naatakam"
Mahamahopadhyaya **Prof. Ravva Srihari**
Former Vice-chancellor, Dravidian University, Kuppam

Guests of Honour : **Dr. K.I. Varaprasada Reddy**
"Padma Bhushan" Awardee, Chairman, Santa Biotech

Sri B. Venkatesham, IAS
Secretary to Govt. of Telangana, Dept. of Tourism & Culture

Sri M. Harikrishna, Director, Ravindra Bharathi, Hyd

Brihat Dwisahasravadhani
Brahmasri **Madugula Naga Phani Sarma**

Prof. A. Ramulu, Head, Dept. of Sanskrit, Osmania University
Sri M.V.R. Sarma, Editor, "Darshanam"

Release of "Seminar Souvenir"
Release of Book : "Vedic Mathematics in Braille Script"-
"Samskrita Mitra", "Vachaspati", "Sanskrit Sevavrati"
Dr. R.V.S.S. Avadhanulu
Dy. Director (Computers) (Retd.), NIMS, Hyderabad
Chief Executive, Shri Veda Bharathi

Felicitations of Scholars & Dignitaries

2.00pm-5.00pm : Cultural programmes

Chief Guest : **Hon'ble Justice Dr. B. Siva Sankara Rao**
High Court of Hyderabad

1. "Perini Nrityam" - **Smt. Suneela,** Principal, Old City Music College & Party
2. "Mahaan Bhaaratoham" - Dance Ballet **Smt. Pavani Srilata & Team**
3. "Bhagavadgita in Musical form"- **Sri LV Gangadhar Sastry,** Bhagavadgita Foundation
4. "Dasavataramulu" – Lecture-cum-Demo **Smt. Shweta Jujurkar & Smt. Vasanti Joshi,** M.S. University, Vadodara
5. Presentation on "Sanskrit-text based Devi Maahaatmyam Paintings"- **Dr. Smt. J. Kedareswari,** Curator, Salarjung Museum

November 11, 2017, Saturday

Venue : Keshav Memorial Institute of Technology KMIT Auditorium, Narayanaguda, Hyderabad

8.00 am to 4.00pm : **Inauguration of Science Exhibition & Book Stalls**
Seminar Proceedings (Paper presentations)

4.00pm to 6.00pm : **Address by Dignitaries**

Blessings : **HH Sri Vidyaranya Bharathi Swamiji**
Hampi

Chief Guest : **Shri Ajaib Singh**, IAAS
Director General of Audit (Central), Hyderabad

To preside : **Dr. K. Aravinda Rao**, IPS (Retd.)
Former Director General of Police, Govt. of A.P.

Key Note Address : "Samskritam & Sangeetam
Prof. Komanduri Seshadri, *"Vaggeya Vachaspati"*
Principal (Retd.), Govt. Music College, Hyd

Guests of Honour : **Sri L.V. Subrahmanyam**, IAS
Special Chief Secretary, Govt. of A.P.

Dr. Phani Kumar, IAS (Retd.)
Former Chairman, Andhra Pradesh Pollution Control Board

Dr. Smt. Sobha Naidu
"PadmaSri" Awardee, Director, Kuchipudi Art Academy

Prof. V. Muralidhara Sarma
Vice-chancellor, Rashtriya Sanskrit Vidyapeetha, Tirupati

Sri Ogeti Krupalu
CEO, "Gitasamskritam.net"

Dr. M.M. Rao
Director, "SACRIFICE"

Release of Books : "Vedanta Paribhasha & Mahanubhaavulu" - Authored By **Sri Kalanidhi Satyanarayana Murty**
Former Law Secretary, Govt. of A.P.

"Vitthalamritam" - Authored By **Sri V. Ramanarayanan**
Scientist, DMRL

Felicitations of Scholars & Dignitaries

6.00pm-8.00pm : Cultural programmes

1. "Abhijnaana Saakuntalam" – in Harikatha Style in Sanskrit **Dr. D. Umamaheswari**
2. Kuchipudi Dance –
   i) Jayadeva Ashtapadi - **Smt. Vani Ramana**
   ii) Marriage Rituals - **V. Nivedita**

November 12, 2017, Sunday

Venue : Keshav Memorial Institute of Technology KMIT Auditorium, Narayanaguda, Hyderabad

8.00 am to 4.00pm : **Seminar Proceedings**
(Paper presentations)

4.00pm to 6.00pm : **Address by Dignitaries**

Blessings : **HH Sri Paripoornananda Saraswathi Swamiji**
Hyderabad

Chief Guest : **Hon'ble Justice Sri V. Rama Subramanian**
High Court of Hyderabad

To preside : **Sri T. Hanuman Chowdary**
"Padmasri" Awardee, Chairman, Pragna Bharathi

Key Note Address : "Samskritam & Naatyam
Prof. P. Ramalinga Sastry
Dean, University of Hyderabad

Guests of Honour : **Sri V.V. Lakshminarayana**, IPS
Additional DGP, Maharashtra

Mahamahopadhyaya
Dr. Dorbala Prabhakara Sarma, Principal (Retd.)
Andhra Geervana Vidya Parishad, Kovvuru

"Sastra Ratnakara", "Sastra Vidvanmani"
Dr. S.V. Ranga Ramanujacharyulu
Director, Jeeyar Integrated Vedic Academy, Hyderabad

Prof. Kasireddy Venkata Reddy
Head (Retd.), Dept. of Telugu, Osmania University

Dr. T.S. Ramakrishna
Founder & Secretary, "ESWARA"

Brahmasri **Narendra Kapre**
Rigveda Ghanapathi &
President, Samskrita Bharati,Telangana

Dr. K.V.R.S. Murty
Director, "ISERVE"

Felicitations of Scholars & Dignitaries

Vote of Thanks : **Sri A.H. Prabhakara Rao**
Founder & President, Veda Samskruti Samiti, Hyd

6.00pm-8.00pm : Cultural programmes

1 Annamacharya Samskrita Keertanas **Sri S. Venumadhav**
2. Sankeertana Samskritam **Dr. Y. Ramaprabha** Principal, Andhra Mahilasabha Music College, Hyd & Team of Students
3. Flute - Sri Nagaraju, Music Director
4. Nakshatra Veena - **Sri Rayaprolu Sudhakar & Team**

Dignitaries Gracing the Events

Prof. S.V. Seshagiri Rao
Head(Retd.), Department of Geophysics, Osmania University

Sri K.L. Sarda
Industrialist, Nasik

Sri M. Gopalakrishna, IAS (Retd.)
Special Chief Secretary, Govt. of A.P.

Sri Pola Bhaskar, IAS
I/C Vice-chancellor, Sri Venkateswara Vedic University & JEO, TTD, Tirupati

Sri D. Ramakrishna, IAS(Retd)
Former Secretary, Govt. of A.P.

Sri B.Ch.V. Subba Rao
Chairman, Aswini Group of Industries

Dr. B. Soma Raju
"Padmasri" Awardee, Chairman, Care Hospitals

Dr. G.V.R.K. Somayajulu
Former Nuclear Scientist, UNESCO

Sri P. Veerayya
Chairman & Managing Director,
Kakatiya Cement Sugar & Industries Limited, Hyderabad

Prof. G.S.N. Raju
Head, Dept. of Surgical Oncology, NIMS, Hyderabad

Dr. G.S. Raman
Opthalmologist, Hyderabad

Sri N. Saibaba
Chartered Accountant, Hyderabad

Sri S.N. Agarwal
Secretary, Bharatiya Chaturdham Vedbhawan Nyas, Jaipur

Sri Tanikella Bharani
Writer & Cine Artiste

Sri Kailash Narayan Bangdia
Vice Chairman (Retd.), Mahesh Co-op. Bank, Hyderabad

Sri V. Radhakrishna
Director, NCC, Hyderabad

Dr. M.V.R. Sastry
Editor (Retd), Andhra Bhoomi

Smt. G. Satyavani
Chairperson, Dharmapuri Group of Temples

Sri M.K. Agarwal
Industrialist, Hyderabad

Sri N. Krishna Mohan
Chairman, Srichakra Cements

Sri M.B. Raju
Chairman, Deccan Cements

Sri R.D. Sarma
Former Dharmadhikari, Sringeri Sankaramutt, Nallakunta

and **Others**

Scholars Overseeing Seminar presentations

Mahamahopadhyaya **Sri Purushottama Sarma**, Hyderabad

Sriman **Kandadai Ramanujacharya**
Former Principal, TTD Sanskrit College, Hyderabad

Vidwan **Sri Akella Mallikarjuna Sarma**
Principal (Retd.), Govt. Music College, Hyderabad

Prof. Dwaram Lakshmi, Principal, Music College, Tirupati

Dr. Kamisetti Srinivasulu
Former Director, Annamacharya Project, TTD

Dr. Y.N. Rao
Advisor, Veda Samskruti Samiti

Brahmasri **K.V. Chalapati Sarma**
Vedic Scholar, Hyderabad

Prof. V.S.R. Murthy, Eminent Spiritualist

Prof. P. Shashirekha
Head (Retd.), Dept. of Sanskrit, Osmania University

Prof. Korada Subrahmanyam
Dept. of Sanskrit, University of Hyderabad

Prof. Sripada Subrahmanyam
Head (Retd.), Dept. of Sanskrit , PST University

Prof. J.S.R.A. Prasad
Head, Dept. of Sanskrit, University of Hyderabad

Dr. M. Amaranatha Sarma, Hyderabad

Dr. M. Gouri Sankara Sarma, Hyderabad

Dr. Madugula Sasibhushana Sarma, Hyderabad

Dr. Yanamandra Srinivasa Sarma, Hyderabad

Prof. Mudigonda Siva Prasad
"Chaaritraka Navalaa Chakravarti"

Sri N.C.T. Acharyulu, Eminent Sanskrit Scholar

Sri Mrutyunjaya Sarma, Chairman, Saiva Maha Peetham

Dr.S.Umadevi, Head(Retd),Dept.of Music,PST University

Vidwan **Sri S. Venumadhav,** Eminent Musician, Hyd

Vidwan **Sri M.R.Vaidyanathan,** Eminent Musician, Hyd

Acharya Kala Krishna
Dancer Emeritus, Founder, Harihara Nithyaniketan

Sri Gummadi Gopala Krishna, Eminent Stage Artiste, Hyd

and **Others**

NOTE

1. **On-line Registration (FREE)**
   All the delegates and participants are requested to register their names on-line, in advance with
   www.shrivedabharathi.in

2. **Donations for the Seminar**

   Donations are invited in the name of
   SHRI VEDA BHARATHI
   Account Details : **State Bank of India**, Balkampet Branch,
   A/c.No. 10123100659; IFSC : SBIN0003607
   Payments may be made **Online / by Cheques / D.D.**
   [All donations exempted under Sec. 80(G) of the Income Tax Act of India.]

3. **Special Exhibits**
   - Sabda Veda
     (11 Veda Samhitas of 4 Vedas-15"x20" Size about 4000 pages, 15 kgs)
   - Vedic Maths - Set of 5 Workbooks
   - Vedic CD's & DVD's, etc.
   - Publications & Products of Cultural Organisations
   - Science in Samskritam by Samskrita Bharathi

4. **For Further Details, Please Contact :**

RECEPTION DESK :
98484 67669

VEDA SAMSKRUTI SAMITI
(An org.committed for "Protection & Preservation of Indian Intellectual Property Rights")
13-1-62 & 47/1, Bank Colony, Veena Pani Nagar,
Malkajgiri, Hyderabad- 500 047.
vedasamskruti17@gmail.com; Mobile : 92465 72182

SHRI VEDA BHARATHI
(A Public Charitable Trust Dedicated for Research in Vedas & Sanskrit)
H Block - 34, Madhuranagar, Hyderabad-500 038.
shrivedabharathi@gmail.com; Mobile : 98494 59316

Chief Patron Mahamahopadhyaya, **HH Swami** **Sri Tattvavidaananda-Saraswati**	**Convenor** "Vachaspati", "Samskrit Mitra" **Dr. R.V.S.S. Avadhanulu** Founder, Shri Veda Bharathi. 98494 59316
Co-ordinator **Sri A.H. Prabhakara Rao** Founder & President, Veda Samskruti Samiti. 92465 72182	**Organising Secretary** **Sri O. Venkataramanayya** Secretary, Veda Samskruti Samiti. 84640 75628

TENTATIVE TIMINGS OF SESSIONS FOR PRESENTATION OF PAPERS

DATE	Session & Time	HALL 1	Topic language	DATE	Session &Time	Hall 2	Topic- language
11.11.2017	SESSION (ONE) 08.00am to 10.30am	Paper Presenter		11.11.2017	SESSION (ONE) 08.00am to 10.30am	Paper Presenter	
Session Chairman-1				Session Chairman -2			
Keynote Speaker-1				Keynote Speaker -2			
Paper 1)	08.30 to 8.50am	Anuradha Mahesh (Kochi)	Music(English)	Paper 7)	08.30 to 8.50am	Dr.P.K.Srivastha (Bangalore)	Music(English)
2)	08.50 to 09.10am	Ramnarain V (Hyderabad)	Music(Samskrutam)	8)	08.50 to 09.10am	Avija Madhavilata (Hyderabad	Music(English)
3)	09.10 to 09.30am	Bhatt VV (Hasan)	Music(English)	9)	09.10 to 09.30am	Srilakshmi (Secund.)	Music(Telugu)
4)	09.30 to 9.50am	Sindhuja S (Hyderabad)	Music(English)	10)	09.30 to 9.50am	Sweta Jejurkar (Vadodara)	Music(English)
5)	09.50 to 10.10am	AnuradhaAvadhanulu (Visakhapatnam)	Music(Telugu)	11)	09.50 to 10.10am	Dr.K.Varalaxmi (Sanskrit Academy,Hyd)	Music (Samskritam)
6)	10.10 to 10.30am	Vedaprakash Joshi (Tirupati)	Dance (Samskritam)	12)	10.10 to 10.30am	Vasumati Rajaram (Chennai)	Music(English)
			10.30 TO 10.45 -TEA BREAK				

TENTATIVE TIMINGS OF SESSIONS FOR PRESENTATION OF PAPERS

DATE	Session & Time	HALL 1	Topic- language	DATE	Session &Time	Hall 2	Topic- - language
11.11.2017	SESSION (TWO) 10.45am To 01.00pm	Paper Presenter		11.11.2017	SESSION (TWO) 10.45am To 01.00pm	Paper Presenter	
Session Chairman – 3				Session Chairman -4			
Speaker -3				Speaker -4			
Paper 13)	10.45 to 11.05am	Maheswari (Bangalore)	Music(English)	Paper 19)	10.45 to 11.05am	Shruti Patki (Bangalore)	Music(English)
14)	11.05 to 11.25 am	Praphulla Madugula (Anantpur)	Music (telugu)	20)	11.05 to 11.25 am	Kannarao A (Hyderabad)	Music(telugu)
15)	11.25 to 11.45 am	Vasanti Joshi (Vadodara)	Dance(English)	21)	11.25 to 11.45 am	Pooja A Jani (Vadodara)	Music(English)
16)	11.45 to 12.05pm	Achyut Karve (Thane)	Music(English)	22)	11.45 to 12.05pm	Indira T (Hyderabad)	Music(English)
17)	12.05 to 12.25 pm	Purushottam (Tirupati)	Music(English)	23)	12.05 to 12.25 pm	Jalpa Patel (Vadodara)	Dance(English)
18)	12.25 to 12.45 pm	STP Kanakavalli (Vizag)	Music (Samskrutam)	24)	12.25 to 12.45 pm	Avani Pagar (Vadodara)	Music&Dance (English)
			01.00 to 01.45 LUNCH BREAK				

TENTATIVE TIMINGS OF SESSIONS FOR PRESENTATION OF PAPERS

DATE	Session & Time	HALL 1	Topic & language	DATE	Session &Time	Hall 2	Topic & language
12.11.2017	SESSION (ONE) 08.00am to 10.30am	Abstracts		12.11.2017	SESSION (ONE) 08.00am to 10.30am	Abstracts	
Session Chairman-5				Session Chairman -6			
Speaker-5				Speaker -6			
Paper 25)	08.30 to 8.50am	Leena Mehendele (Pune)	Music (Hindi)	Paper 31)	08.30 to 8.50am	Swapneil Chapekar / CharusheelaBela purkar (Vadodara)	Music (samskritam)
26)	08.50 to 09.10am	Rithik Tripathi (Varanasi)	Music (Hindi)	32)	08.50 to 09.10am	Sushma Madiraju (Hyderabad)	Music(English)
27)	09.10 to 09.30am	Mahesh Pandey (Jhansi)	Drama (Hindi)	33)	09.10 to 09.30am	Aswathi KB (Kochi)	Music(English)
28)	09.30 to 9.50am	Rahul Satgar (Mumbai)	Music (Samskritam)	34)	09.30 to 9.50am	Raja Rajeswari R (Hyderabad)	Music(Telugu)
29)	09.50 to 10.10am	Sampreeti Malladi (Hyderabad)	Drama(English)	35)	09.50 to 10.10am	Chirravuru Sivaramkrisna	Music(Telugu)
30)	10.10 to 10.30am	Vani Ramana (Hyderabad)	Dance (Telugu)	36)	10.10 to 10.30am	V Nivedita (Hyderabad)	Dance(English)
			10.30 TO 10.45 -TEA BREAK				

TENTATIVE TIMINGS OF SESSIONS FOR PRESENTATION OF PAPERS

DATE	Session & Time	HALL 1	Topic-language	DATE	Session &Time	Hall 2	Topic-language
12.11.2017	SESSION (TWO) 10.45am To 01.00pm	Paper Presenter		12.11.2017	SESSION (TWO) 10.45am To 01.00pm	Paper Presenter	
Session Chairman – 7				Session Chairman -8			
Speaker -7				Speaker -8			
Paper 37)	10.45 to 11.05am	Vankayala Venkata Ramanamurty (Visakhapatnam)	Music(Telugu))	Paper 43)	10.45 to 11.05am	Dr.J S R Prasad (HCU,Hyderabad)	Music (Samskritam)
38)	11.05 to 11.25 am	Kannarao A (Hyderabad)	Music(Telugu	44)	11.05 to 11.25 am	Dr.TS.Ramakrishna (Eswara)	Music(English)
39)	11.25 to 11.45 am	KvGopalacharyulu (Hyderabad)	Music(Telugu)	45)	11.25 to 11.45 am	Dr.RVSS Avadhanulu	Drama(Telugu)
40)	11.45 to 12.05pm	AH PRao (VSS)	Music(Telugu	46)	11.45 to 12.05pm	Dr.P.SubbaRao (Hyderabad)	Manuscripts(Telugu)
41)	12.05 to 12.25 pm	A Ramulu (OU & Surabharati)	Music(English)	47)	12.05 to 12.25 pm	Dr.Y.N.Rao (Hyderabad)	Dance(English)
42)	12.25 to 12.45 pm	Subramanian Chidambaran (Mumbai	Music(English)	48)	12.25 to 12.45 pm	Dr.Santosh Joshi (Sanskrit Academy,Hyd.)	Music (Samskritam)
			01.00 to 01.45 LUNCH BREAK				

The time slots to authors ,names of session chairmen, speakers and cultural programmes and timings are subject to change depending upon the decisions /suggestions of the organizers.

Organisations of Bharateeya Samaakhyaa

Logo	Name of the Organisation	Chief Executive & Members	Mobile No. & Email ID
	Shri Veda Bharathi	Dr. RVSS Avadhanulu (CEO) Sri PVR Apparao Sri M. Raghu	9849459316 shrivedabharathi@gmail.com
	Veda Samskruti Samiti	Sri Akella H Prabhakara Rao President Sri O.V. Ramanayya Secretary	9246572182 vedasamskruti@gmail.com
	Bhagavadgita Foundation	Sri L.V. Gangadhara Sasstry	9848911223 singadhar@gmail.com
	Brahma Vidya Kuteer	Swami Tatva Vidananda Saraswati	040-27502035 tatvavit36@gmail.com
	Darshanam	Sri MVR Sharma	9441015469 mvr.sharma1@gmail.com
	I-SERVE	Brhmasri Madugula Nagaphani Sarma Dr.KVR Murthy	8897457534 kvrsm1946@gmail.com
	SACRIFICE	Dr. M.M. Rao	9848681419 dr.raomm@gmail.com
	ESWARA	Dr. T.S. Ramakrishna	9440285483 tsr@eswaraindia.org
	Vasista Cultural Association	Sri N. Mallikarjunasarma	8885543726 vasistacultural@gmail.com

Organisations of Bharateeya Samaakhyaa

Logo	Name of the Organisation	Chief Executive & Members	Mobile No. & Email ID
	Navya Nataka Samiti	Sri Vemaraju Vijayakumar	vemaraju59@gmail.com
	Akella Foundation	Sri Akella Ravi Kumar	akella.ravikumar@akella Foundation.org
	Andhra Mahila Sabha Music College	Dr. Smt. Y. Ramaprabha	9949076560 ramaprabha_2009@yahoo.com
	Sadguru Sangeeta Samiti		
	INDIC Society	Sri U. Srinivas	9949635000 srinivas.udumudi@indicacademy
	Keshav Memorial Educational Society	Sri L. Narasimha Reddy	040-23227009 info@kmit.in
	Samskrita Bharati	Brahmasri Narendra Kapre	9490684675 kapreguruji@gmail.com
	Sanskrit Academy	Sri V. Srinivasa Sarma	9346570748 sanskritsurya@gmail.com sanskritacademyhyd@gmail.com srivedasharma@gmail.com
	Pragna Bharati	Sri B.S. Sarma	9246101884 bssarma56@gmail.com

Organisations of Bharateeya Samaakhyaa

Logo	Name of the Organisation	Chief Executive & Members	Mobile No. & Email ID
	Gita Samskritam	Sri Ogeti Krupalu	7396249650 okrupalu@samskritam.net
	Samkruta Bhasha Prachara Samiti	Dr. Seshacharyulu Sri C. Arun Kumar	9849254282 arunkumar1063@gmail.com
	Sura Bharati Samiti	Dr. A. Ramulu	9866016214 sanskritramulu@yahoo.com secretary@surabharati.org
	Kalasagaram	Sri Rajagopal	040-2731775 kalasagaram@gmail.com
	Kinnera Art Theatres	Sri Raghuram	9866057777 kinneraarttheatres@gmail.com
	Annamacharya Mission & YPC Charities Association	Sri Kamisetty Srinivasulu	9701103777 sskamesetty@gmail.com
	Sujana Ranjani	Sri Mahidhara Seetaramasarma	9849302342 seetaramasarma@gmail.com
	Shree Bhadra Peetham	Sri Tumu Venkata Ramakrishna	9848415175

SHRADDHAANJALI

To

Sri Tummalapalli Harihara Sarma garu

1938-2017

All the members and constituent organizations of **BHARATEEYA SAMAAKHYAA** record with deep grief the sudden demise of Sri T. Harahara Sarma garu on 29.06.2017.

Sri Sarma garu was a profound scholar, writer, thinker, worker, leader , academician, administrator, and more than all, a nationalist. He represented Keshav Memorial Education Society of Hyderabad, and was the "Guiding Force" of the activities of Bharateeya Samaakhyaa from the beginning.

His contribution to the present Seminar started from the **"title"** of the Seminar itself. At the very first introductory level meeting on 09.04.2017, he recommended to use the word "Samskritam" in place of "Sanskrit" which was unanimously accepted by all the members present on that day. His deep sense of understanding of abstract subjects, flawless expression and affectionate way of addressing the associates, and several other virtues made him to be remembered for ever.

We all pray the Almighty for granting "Sadgati" to him.

SHRI VEDA BHARATHI

Dr. RVSS Avadhanulu

"VEDE SARVAM PRATISHTHITAM"

The Great Onward journey of SHRI VEDA BHARATHI from 1992

Introduction

Vedas embody the eternal values of India's great civilization. The knowledge and wisdom contained in the Vedas are a source of inspiration for millions, in the past, present and future.With a view to explaining their contents and structures, Vedangas and Darshanas were written. They were further elucidated through Smritis, Itihasas, Puranas, Bhashyas, and several other books.

Need for Preservation of Vedic Knowledge

It is ironical that such a great system had to face challenges from internal dissension. It had to encounter several external onslaughts too. As a result, only 13 branches could be traced as against 1131 branches. Among these 13 also, only 7 are being studied, at all places put together.

Formation of Shri Veda Bharathi (SVB) as a Historical Necessity

Hence Shri Veda Bharathi, Hyderabad,was conceptually formed in 1992 because of historical necessity. It immediately started workingfor preservation of Vedic sabda and Vedic literature using computer technology, and for propagation of Vedic knowledge among all cross sections of the society. Subsequently It was registered in 1994 as a Public Charitable Trust, with Registration Number of 2728/94.

Trustees of SVB

The Trust Board of Shri Veda Bharathi has several distinguished scholars, scientists, social workers and Administrators drawn from all over the country. They include Dr. RVSS Avadhanulu (Former Deputy Director, NIMS), Sri KB Somayajulu (Founder member of Vishwa Hindu Parishad of A.P.), Sri Hota KameswaraRao (Former Director of Finance, Govt.of A.P.), Sri S.Narahari (Former Senior Technical Manager, ECIL), Sri M.Suyaprakash (Former General Manager, Nuclear Fuel Complex), Sri V.Giridharan (Chairman, Karishma Software systems), Sri Kalanidhi Satyanarayana Murty (Law Secretary, Govt of A.P.), and others.

Presidents of SVB Governing Council

Shri Veda Bharathi is fortunate to have illustrious personalities as Presidents of its Governing Council periodically. They include Dr. B. Soma Raju, Chairman of CARE Hospitals, Sri KR Paramahamsa, IAS (Retd), Sri P. Venkateswarlu, Chairman& Managing Director of Kakatiya Cements. The Vice-Presidents of Governing Council over different periods include Shri Kisanlal Sarda, industrialist of Nasik, Sri Kailash Narayan Bangdia, Chairman of Mahesh co-operative Bank, etc.

Philanthropic Personalities

Shri Veda Bharathi could progress for so long just because of the excellent generosity and philanthropic support of several donors at various levels. SVB records its gratitude to all in general, and to Sri B.Ch.V.Subbarao, Aswini Pharmaceuticals, Hyderabad, Sri P.Venkateswarlu, Chairman& Managing Director of Kakatiya Cements, Dr. Vasant Parikh, Opthalmologist and Sarvodaya leader of Gujarat, Shri Kisanlal Sarda of Nasik, Dr. K.I. Varaprasada Reddy, Chairman of Shanta Bio-Tech Ltd., Sri V. Radhakrishna, Director, Nagarjuna Constructions, Smt. Aruna Saripella, etc.

Blessings of HolySwamijis

In its marathon journey, Shri Veda Bharathi could receive the holy blessings of several Acharyas and peethadhipatis, like that of Sringeri, Kanchi, Dwaraka, Joshimath, Hampi, Pushpagiri etc.

Some Achievements of SVB in the past 25 years

Recording of Vedic Chantings

Shri Veda Bharathi has so far carried out recording of thousands of hours of Vedic Chantings, and brought out edited matter onto digital media. The list of products is available on the website www.shrivedabharathi.in. The work is in progress for the remaining portions.

Publications

Shri Veda Bharathi has also carried out extensive research in Vedas and published about 50 books, including 'Vedas and Computers', highlighting the concepts of computer science as found in Mimamsasastra. Similarly it has also published a book titled 'Science and Technology in Vedas and Sastras', correlating several Vedic mantras with relevant topics in subjects such as mathematics, physics, chemistry, medicine and space science. The book on "Bharatiya Ganita Sastra Charitra" running into 2 Volumes (about 2100 pages) is appreciated by all.

Propagation of Vedic Knowledge through TV Channels

Hundresds of lectures by Dr. Remella Avadhanulu on "Veda Ganitham" telecast in Bhakti and Pooja television Channels and "Veda Vijnanam" telecast in Sri Venkateswara Bhakti Channel, "Viswa Vijnanam" in Jaya Jaya sankara Channel are appreciated by thousands of viewers as being highly educative. It is heartening to note that the Vedic Mathematics- TV programme was adjudged as the 'First Best Educational film' and received **"Golden Nandi"** Award from the Government of Andhra Pradesh for the year 2008.

National & International Conferences

Simultaneously Shri Veda Bharathi has organized several National and International seminars on various aspects of Vedic wisdom (1994, 2005, 2016 etc). While inspiring the youth and the students to participate in the Vedic projects, it highlighted the need for taking up necessary steps urgently for preservation and propagation of Vedic knowledge for the welfare of mankind.

Aprreciations From the President and Prime Minister of India & Others

The former President of India, Dr. Shankar Dayal Sharma, lauded the efforts of Shri Veda Bharathi in 1995 and called it an **'Excellent work'**. He further appreciated the project of computerization of Vedas as **'Unique of its kind in the world'**. While releasing the first batch of Vedic CDROMs in April 2000, the then Prime Minister of India, Shri Atal Behari Vajpayee, remarked that '**Indeed a dream has come to be true".**

Other Dignitaries

It will be pleasing to note that Shri Rameswar Thakur, the then Governor of Andhra Pradesh, lauded the efforts, while releasing the books published by Shri Veda Bharathi on the subject of Vedic mathematics, in 2006. The list of High Dignitaries, who also encouraged SVB, includes Shi Sudarshanji and Sri Mohan Bhagawatji, Sarsangh Chalaks of RSS, Shri Ashok Singhalji of Viswa Hindu Parishad, etc.

Honoring the Scholars

From the beginning, SVB took it as a policy to honour the outstanding scholars of Vedas, Sastras and Sanskrit. In that process, SVB, sometimes in collaboration with organizations like SamskritaBharathi, had the fortune to falicitate pundits of Mahamahopadhyaya category like Shri DongareVeereswara Krishna Sastri, Sri Remella Suryaprakasa Sastri, Sri Sannidhanam Lakshmi Narayana MurtySastry, Prof. Pullela Sriramachandrudu, Prof. Rajendra Mishra, Dr. Rajanna Sastry, Dr. Kharvandekarji, Sri CBV Subrahmanya Sastry, etc.

Opportunity to help in formation of SV Vedic University

Recognising the contributions of SVB, Dr. RVSS Avadhanulu was invited by the Governor of Andhra Pradesh to be a Member in the committee constituted for formation of SV Vedic University, Tirupati, in 2006.

Recent Programme

With a view to highlight the need for preservation of the remaining Vedic branches, and also to create awareness about the potentialities of Vedas among the students and the modern youth, a grand **"Veda RathaYatra"** is organized in BHEL Township on 18th June, 2016, which is acclaimed as unique and first of its kind in recent times in the entire country. Similar Rathayatras were organized at various places like Dharmapuri colony, Vanasthalipuram, and Vijayawada.

वेद संस्कृति समितिः

VEDA SAMSKRUTI SAMITI

Ī ĜĜGB̈ Ī ĚĎĈŒČĈĎ.

13-1/62;Bank Colony, VEENAPANI NAGAR ; MALKAJGIRI,
HYDERABAD,PIN-500047, TELANGANA; INDIA.

— E. SATSANGH

Veda Samskruti-Intellectual Property : Protection and Preservation

Veda Samskruti is inherent intellectual property of Bhaarata dEsham.

It is the basic duty and right of every person in Bhaarata dEsham to protect the Intellectual property of Bhaarata dEsham ie Veda Samskruti .

Indian Constitution and Law provides provision for protection and preservation of its culture , its monuments, architecture etc.

Vedaas Four said to have 1131 shaakhaas right up to the time of Aadi Shankaraachaarya., there after during last 10 centuries , many shaakhaas are out of practice due to various reasons and presently only seven shaakaas are in the practice of Guru shiShya parampara.

If we do not take care of these available shaakhaas even, it is likely to disappear in short future due to various external forces acting in the country vigorously with the power of money and global politics.

Veda samskruti: E-satsang in Local circle formed in oct.2014 . As on date it has 314 members. Around 1500 articles have been posted by members on our Veda vaangmayamu and sanaatana dharma and its protection and preservation.

The following are the targets of the circle " Veda Samskruti"

- Propagation of Sanskrit Language
- Protection and preservation of Veda VaaNGmayamu
- Stream lining the procedures for KarmakaanDaas.
- Research and revision of Dharma shaastraas akin to present times.

It is time for intellectuals of Bharata dEsham to wakeup and work collectively to protect and preserve Veda Samskruti of Bharata dEsham, by empowering the The Youth of Bharat dEsham, the future care takers of Our Heritage , with suitable education of our correct history and culture.

dharmO rakShati rakShitaH : Join "Veda Samskruti" on local circles

Pl send your email id to : akellahp@gmail.com for getting invitation; or contact: A.H.Prabhakara Rao. 9246572182.

While, Dr. Cherla Sastry, Toronto, Canada; Sri. R.D Sharma, Hyderabad, India and Dr. Y.N. Rao, Hyderabad, India; are Major supporters for the present position of "Veda Samskruti " Local circle,

Sri A.H.Prabhakara Rao is Founder & Coordinator of Circle "Veda Samskruti" in Local circles and

Founder and President of "Veda Samskruti Samiti" Malkajgiri, Hyderabad.

Dr.Col. A.A.Babu , Founder Vice President;.Sri. O. Venkata Ramanaih , Founder Secretary ;Sri.R.Adinarayana & Smt. T.Nalini are the Founder Jt. Secretarys;Sri C.Sivaramakrishna Founder Treasurer and

Founder Donor members are Sri.A.Anjaneya Prasad, Sri. K..SriCharan, Sri.T.V.Seshagiri ,

Sri. A.Ghanasyam, Smt. A.Chitkala, Sri. A.Sreesa, Sri. M.B.Raju, Dr. T.K.Raghunathan and

Founder Executive Members are Sri. S. Ramachandra Murthy,Sri. B.Kalyankumar. Sri. Kanaka Raju;

Sri. G.Venkata Ramana, Sri. P.Purushottam; Sri.K.Seetaram;Sri. MVS Raju and Dr. M.Satyavani.

Activities Of Veda Samskruti Samiti

1. Promotion and maintenance of Veda Samskruti site in Local Circles Network since Oct.2014.

2. Promotion and Maintenance of Face book page : www.facebook.com/vedaHYPERLINK "http://www.facebook.com/veda%20samskruti—910627159023408/" samskrutiHYPERLINK "http://www.facebook.com/veda%20samskruti-910627159023408/"-HYPERLINK "http://www.facebook.com/veda%20samskruti—910627159023408/"910627159023408HYPERLINK "http://www.facebook.com/veda%20samskruti—910627159023408/"/

3. Established and maintaining -veeNaapaaNi samskruta paaThashaalaa ; VeeNaapaani Nagar, Bank colony, behind Sairam theatre, near pochamma mandiram.Malkajgiri.

*** FREE Coaching ***

Samskritam, Bhagavadgeetaa & sandhyaavandanamu For details Contact :9246572182

4. Promotion of Samskrita Bharati activities:

   a. Conducting dasha dina free ‘speak in Sanskrit classes’.

   b. Conducted 3 days bhaashaa pravesha and shikhana varga in 2015, 2016 and 2017.

   c. Running Coaching classes for Postal courses of Samskrita Bharati .

   d. Associated Samskrita Bharati for conducting “Sanskrit janapada sammelanam” in Jan 2015 at Malkajgiri.

5. Promoted Two Contact programs for ‘The Learn sanskrit Through Net’ students, which were conducted by Dr. Y. N.Rao in association with Sri Aurobindo aashram.

6. Supporting and promotion of Sri. Rajiv Malhotra Books for the protection of bhaarateeya samskruti. Conducted Book Readers Meet for Sri. Rajiv Malhotra Book” THE BATTLE FOR SANSKRIT “on 26-06-2016; in the process of formation of Intellectual KShatriya Group at Hyderabad and Workshop on Sri.Rajiv Malhotra Books on 22-01-2017 at Surabharathi, OU campus, Hyderabad.

7. Assistance to other organizations like Shri Veda Bharati , Tarani , KCD Trust , Veda Bhavan , Darshanam etc. to the extent of its capacity.

8. Conducted National Seminar acting as Nodal agency for 13 organisations at Hyderabad on the subject: Preservation and Promotion of Samskritam and Samskruti on 21-08-2016 at KMIT Auditorium, Narayanaguda, Hyderabad.

   —Associated Darshanam in conducting AShTaavadhaanmu in samskritam during samskrita saptaaham 2017.

9. Established and running a studio under the banner of Kovidanam Madhyamam (P) Limited. Recorded the views of Dr. Remella Avadhanulu garu on Veda Samskruti. Pl visit www.facebook.com/kovidanamvani.media and website www.kovidanamvani.com to see the videos.

OM TAT SAT

BHAGAVADGITA FOUNDATION

- L.V. Gangadhara Sastry

Mission

Geyamgeetaanamasahasramdhyeyamsripatiroopamajasram |
Neyamsajjanasangyenchittamdeyamdeenajnaaya cha vittam ||

Sankaracharya said that we should read Bhagavadgita and Vishnu sahasranaama and meditate upon the Lord Vishnu. We should fill our mind with the association of noble men. We should donate money to the poor and helpless.

We firmly believe that service to humankind is service to the God. With this motivating vision, we strive to establish this Foundation to serve the society for:

Recording the lofty spiritual, ethical and cultural values of India in the form of CDs and propagating them.

Conducting classes on personality development based on the teachings of Bhagavadgita.

Extending free education to orphaned children.

Helping physically challenged persons

Helping the uncared for old people

Establishing 'Gosalas' (to protect uncared for cows)

Promoting Ayurveda, the ancient Indian system of medicine and propagating traditional cures for simp0le ailments.

Organizing free medical camps.

Conducting Yoga Classes.

Conducting Sanskrit Classes and conserving and propagating Vedic knowledge and Sastras which should eventually lead to the sublime goal of.. Establishing BHAGAVADGITA UNIVERSITY as a Centre for spiritual and social servcies

UNDER THE AEGIS OFBHAGAVADGITA FOUNDATION

We invite your active participation and interest in our activities so as to involve yourself render service to humankind. Please get in touch with singadhar@yahoo.co.in if you would like to be

Bhagavadgita Foundation

H.No. 8-2-469/A, Flat No. 102, 1st Floor, Road No. 5, Banjara Hills, Hyderabad

❖❖❖

BRHAMA VIDYA KUTIR

B. Puppala

The teaching centre at Secunderabad where Swami Tattvavidananda Saraswati conducts Vedanta classes is known as Brahma Vidya Kuteer. In the beginning, the centre was in Old Alwal and later from the year 2000 onwards the centre was shifted to Diamond Point. Vedanta classes commenced with the teaching of Kathopanishad with Sankara Bhashya on Telugu New Year day, 5th April in the year 2000. During the last 16 years and more Swamiji completed teaching 7 out of the 10 major Upanishads and large sections of Chandogya and Brihadaranyaka Upanishads. Several Prakarana texts of Sankara, five chapters of Bhagvad Gita and a part of Vedanta Panchadasi were also taught. The teaching includes Bhrama Sutras with Sankara Bhashya

In addition, Swamiji taught most of the Laghusiddhanta Kaumudi and prepared students for appearing in Sanskrit examinations from Pravesika to Chudamani. The students have excelled in those examinations. Swamiji also teaches at Sivananda Ashram and at Bolaram in Hyderabad. In addition, Swamiji regularly teaches at Arsha Vidya Gurukulam, Saylorsburg USA, Arsha Vidya Gurukulam, Rushikesh and at Kakinada and other places.

Over a period of time, Brahma Vidya Kuteer has developed into a centre for publication of his works in Sanskrit, English and Telugu. Most of them are based on his teachings or his translations from Sanskrit. His magnum opus is Srimad Bhagavatam in three large volumes, a translation of Vyasa's work in Sanskrit into Telugu with his commentary Tattva Prakasika. Some of his works especially Brihadaranyaka Upanishad, Chandogya Upanishad, Kena Upanishad, Isavisya Upanishad, etc. with Sankara Bhashya and Swamiji's lucid commentary Tattva Prakasika in Telugu were published by outsiders. Similarly Dakshinamurti Stotram, Aditya Hridayam and Ganapati Upanishad in English are published by others.

Swamiji has about 70 books published to his credit.

DARSHANAM
Devotional Magazine

BRIEF NOTE

Darshanam is a monthly magazine dedicated to spiritual uplift, character-building and Indian way of life and thinking. For the past Thirteen (13) years, the magazine has culled out the best of Indian spirituality and presented the universal wisdom in its pristine, pure and distilled form, transforming the lives of its countless readers.With immense pleasure we feel proud to inform your Exalted Highness that *Darshanam*, the Telugu Devotional Magazine has a unique recognisition in the segment of Telugu devotional magazines. *Darshanam* is undoubtedly rendering its services in promoting, upkeep the Sanatana Dharma ideology , philosophy, and promotion of tourism in Andhra Pradesh since Thirteen (13) years.

With articles and serials penned by eminent scholars, *Darshanam* is active in spreading the cultural uniqueness of India, especially the Hindu theology. On festive occasions and occasions of specific value and rituals, *Darshanam* is guiding the readers in right direction. .

Darshanam is convinced that the ancient philosophical and religious traditions of this great and hoary land have answers to all the questions exorcising the minds of humanity. Hence, it presents the lives, deeds and thoughts of great seers and scholars of towering intellect, intense devotion and unparalleled wisdom through its columns. We are filled with a sense of pride that several spiritual giants of Telangana and Andhra Pradesh are not just regular columnists in *Darshanam,* but also great ambassadors of goodwill for our endeavour. Over 1,00,000 readers eagerly await our editions.

We also take immense pride in the fact that several towering spiritual personalities such has his highness most revered Jagadguru Sankaracharya of Shringeri, his highness the most respected Jayendra Saraswati Swamigal of Kanchi mutt, Kurtalam Peethadhipati, Hampi Peethadhipathi, Pushpagiri Peetham Sankaracharya, Swami Swaroopananda of Sarada Mutt, Vizag, Swami Paripoornananda of Sripeetham, Kakinada, Swami Kamalananda Bharathi of Hindu Devalaya Pratishthan and a host of other seers have blessed *Darshanam* and showered their holy benedictions on us.Besides publication activity, *Darshanam* organizes a slew of service and spiritual and social service activities. We have hosted

mass Satyanarayana Vratams at Panduranga Ashram in Medak district, where over 1300 couples performed the vratam with utmost devotion. Felicitation of Vedic Scholars, organizing of homams, havans, conducting of Yagnams is another constructive activity taken up by *Darshanam*. We are also proud that Darshanam had organized "Guruvandanam" massive Dharmic congregations addressed by such venerable souls as H.H.Sringeri Sharada Peetadhipati Jagadguru Sankaracharya Sri Sri Sri Bharathi Teertha Mahaswamy and Kanchi Sankaracharya Sri Sri Sri Jayendra Saraswathi Mahaswamy and Sri Shaiva Maha Peetadhipathi Sadguru Dr.Sri Kandukoori Shivananda Myrthy, Sri Kurtalam Siddheshwari Petham Peetadheeshwara Sri Sri Sri Siddheshwarananda Bharatee Swamy, Uttaramnaya Badari , Pashchimamnaya Dwaraka Petham Peetadheeshwara, Dharma Samrat Sri Sri Sri Swaroopananda Saraswati Maha Swamy and Sri Gurumadananda Saraswati Peethadheeshwara Sri Sri Sri Madhavananda Saraswati Swamy. To promote spirituality, we have also been awarding Dharmika Varenya title to eminent personalities from all walks of life for their contribution to dharma and spirituality. *Darshanam* also takes pride in the fact that it is in the forefront of the efforts aimed at making Hindu temple the centre of socio-spiritual activity. We have played a major role in the renovation of Kondapaka Rudreshwara temple in Siddipet District.

We also conducted Two Days Telangana Rashtra Jyotisha Maha Sabhalu September 9th and 10th at Lalita Kalatoranam , Ravindrabharathi.

Our endeavour is non-profit and service oriented. We believe that spirituality alone can save the humankind from destruction. Not only publishing the magazine with useful content, *Darshanam* is also putting its stamp in the service of the culture. Many art forms are being encouraged. Rare arts like Avadhanam in Sanskrit and Telugu are especially encouraged along with promoting religious tourism in the Telangana and AndhraPradesh states.

Dr.Madugula Nagaphani Sarma
Chairman

I-SERVE

INTRODUCTION

Institute of Scientific Research on Vedas (I-SERVE) is a registered non profit making Trust, established in 2004 at Hyderabad. This institute is dedicated to unearth the technical details of the science from the Vedic and post vedic ancient Indian literature for the benefit of the mankind, without any barricades of caste, creed or gender. The former president of India, Late Sri R Venkatraman was its founder Patron-in- Chief . The Institute is Recognised by DSIR, Government of India, as SIRO (Scientific and Industrial Research Organization), Registered Under FCRA, MoH Government of India and notified by Department of Income Tax U/s 35(1)(ii) and 80G of IT act. The institute has a Chapter at Delhi, which is associated with the activity of "Dating of ancient Events through Planetarium software" etc, and cultural continuity of the country in many focused areas of interest

THE INSTITUTE's OBJECTIVES ARE:

- To identify, collect, categorize and study scriptures such as Vedas, Upanishads, Puranas, Shastras, Agamas, Tantras, Samhitas etc; scattered all over the country and the world; to unveil their scientific secrets and unravel their mysteries so that scientific wonders are discovered and shared with the entire humanity
- To decipher and discover the scientific theories, techniques and knowledge in several fields of study such as agriculture, medicine, energy, minerals and metals, mathematics etc. which were the foundation of the Vedic civilization that was highly advanced scientifically and technically.
- To provide a platform for individual scholars and groups, as well as, institutions involved in Vedic studies and coordinating and cooperating with them in their endeavors and utilize their energies and resources to supplement and support our efforts in the discovery of suitable scientific knowledge useful to modern society.
- To explore and identify the potential technologies pregnant with possibilities of application to the most pressing problem faced by current society, in areas such

as, environmental degradation, pollution, poverty, malnutrition, widespread diseases etc; to improve the standard of life, for the common man and make life safer and secured.

- To disseminate ancient information on the products, processes and technologies found feasible for adoption by various sectors, societies, cultures and countries and encourage the intervention and initiative of state, central and international agencies to popularize their adoption in the areas concerned.
- To directly and indirectly arouse interest in our Vedas and Vedic culture in India and around the world, more importantly, in the scientific community and to explore the depths of Vedas, not only for scientific solutions, but also for, ancient wisdom, heralding worldwide interest in India's culture, its traditions and its attainments in the spiritual and material fields.
- To utilize scientific tools for the purpose of reconstructing the History of ancient Indian civilization & culture and to arrive at undisputed conclusions. The achievement of these objectives is possible only when learned scholars of Indian scriptures, modern scientists, Sanskrit Scholars, University Professors and many others from different walks of life come forward to work together, think together and analyze together. The nectar that comes out of such an intellectual churning should benefit the entire Humanity
- Establishment of Vedic University in association with Avadhana Saraswathi Peetham.
- Establishment of Chikleetha Nagaphani International School of Dharana (CNISD) in association with Avadhana Saraswathi Peetham.
- A Project on Marvellous Orientatiion for the Development of India (MODI) a skill development programme in association with Avadhana Saraswathi Peetham.
- A Project on Kushala Chatra Rachana (KCR) a rural development project in association with Avadhana Saraswathi Peetham.

R&D PROJECTS UNDERTAKEN

i) **Ayurveda** :

a) Word search Engines computer drives for Devanagari script for Charaka Susrutha and Susrutha Samhita.

b) Anti Microbial properties of Patoladi Khashayam (DoBT project)

c) Nagarjuna Rasa sastra

d) Medicinal references in Atharvana Veda

ii) **Ancient Mathematics**:

a) Exploring the mathematics genius from Sulba sutra to Ramanujan & Sri Bharati Krishna Tirtha

b) Vedic Mathematics applications in computer programmes

c) Teacher Training

iii) **Vedic Astronomy and Cosmology:**

a) Publications in National and International Journals of repute

b) Training students in Almanac related astronomy

iv) **New Computer Logic**:

Sanskrit Panini grammar applications for new computer logic programme.

v) **Vedic Geology & Environment**:

Environmental purification, ancient mining techniques

vi) **Earthquakes in Varahamihira's Brihatsamhita- correlation with modern science:**

Classification of Earth Quakes as narrated in Brihat Samhita and to develop programmes for possibility of a prediction

vii) **Science of Animals** :

Pasu sastra the ancient veterinary science , Study of animals. Treating the animals and humans with the products of animals

viii) **Atharvana Veda** :

Study of Medical references

ix) **Vedas and Puranas** :

Search of Scientific references

x) **Vedaghosha Therapy** :

Krishna Yajurveda recital study for patients reliefs and recoveries. (Pilot project completed)

xi) **Weather Forecast and Rain fall** (Rain mapping project) :

Pilot project to study rainfall for Telangana and Andhra Pradesh

xii) **Organic Farming** :

Study and implementation of organic farming refereeing to , Brihtsamhita of Varahamihara, Vrikshayurveda and allied ancient scriptures. Training camps to farmers in the villages. A Pilot project is undertaken for training in Andhra Pradesh and Telangana.

xiii) Dating of Ancient events:

· Astronomical dating of planetary references in ancient manuscripts by making use of planetarium software and co-relation of such dates with archaeological, geological, anthropological, oceanographic, ecological and remote sensing evidences.

"Cultural continuity since vedic and epic eras: scientific reconstruction of the history of holocene period"

I-SERVE is striving towards intensive R&D and has MoUs with Various Universities and has a vision to have a Vedic University to step up R&D and academic programmes further in this direction. I-SERVE has published more than 40 publications depicting the Vedic sciences and mathematics and cultural continuity of Indian Art & Culture.

I-SERVE & Avadhana Saraswathi Peetham will undertake any Research Programme and social responsibility programmes by accepting donations for the benefit of the public at large.

Institute of Scientific Research on Vedas (I-SERVE) & Avadhana Saraswati Peetham

Svy.No. 42, Saradabad, (NAC) Hitex Road,
Hitech City, Hyderabad - 500084, Telangana, India.

09849744556 / 09989773849

nagaphanisarmamadugula@gmail.com
vedakavi@serveveda.org
vedakavi@gmail.com
www.serveveda.org

SACRIFICE

Dr. M.M. Rao

SACRIFICE (Social And Cultural Research Institution For Inter Continental Exchange) is an NGO & Research Institution registered with ROC, New Delhi, in the year 2014, with the objectives to promote research in the areas of Social and Cultural scenario of global societies. Coordinates: Dr. M. M. Rao, Chairman, SACRIFICE, e-mail: dr.raomm@gmail.com Cell: +91 9848681419.

SACRIFICE aims to develop an International research hub that deep dives into historic and traditional practices of various allied cultures of ancient times and to provide a scientific and systematic outlook to such traditions.

SACRIFICE currently handles research in (1) The Concept of Ramarajya (2) Scientific Yoga & Yoga practices in ancient Bharat, (3) Reconstructing Bharatiya Bhugola Shastra and (4) Making a film on River Sarasvathi Culture.

OBJECTIVES AND EFFORTS OF

EARTHSYSTEM SCIENCES AWARENESS AND RESEARCH ASSOCIATION (ESWARA)

T.S.Ramakrishna, Founder and Secretary

Modern science and technology, which apparently has been able to sustain a tremendous growth of human population solely by industrialization and urbanization, started cracking up with dangerous consequences to the humanity in the form of an alarming depletion of natural resources, growing environmental degradation, changing climate besides causing several lifestyle diseases. The inapplicability of a Western model of development adopted by poor and densely populated countries like India is leading to disastrous consequences to the planet as a whole. If every person in the developing countries also follows a lifestyle wasting as much resources and creating as much pollution as those in developed countries, the consequences are going to be terrible for the whole of mankind, including those in developed countries - because after all it is all one Earth. Under these circumstances it is only the ancient Indian scientific wisdom that promotes an austere and eco friendly life style that can save the country and the planet.

In this context, the Indian scientist who is backed - however remotely - by the brilliant Vedic culture and scientific wisdom is better equipped to take a lead in creating awareness and enlightenment among the world scientific community. But speaking different languages, there is hardly any communication between the English speaking modern scientist and Sanskrit speaking traditional scholar. The Earth-system Sciences Awareness and Research Association was established in the year 2000 to open a channel of communication between the Vedic scholar and the modern scientist with the following objectives:

* Bring awareness:

  of the importance of Earth system Sciences to mankind

  of the need to preserve the environment

  of the beauty of living closer to the Mother Nature

* Open a channel of communication between Vedic scholars and modern researchers in Earthy system Science.

* Search for the Vedic roots of Earth system Sciences and help conducting research for the benefit of mankind, in the context of modern style of living

* Strive to prove the relevance of ancient Indian wisdom in the quest for a more harmonious living between man and Nature

* Strive to take all positive steps for achieving the above objectives.

ESWARA had an Advisory Council comprising eight modern scientists and eight traditional scholars during the years 2000 to 2006. Presently it has an Advisory Council comprising 12 members, six from each group. It was thought the best way to bring together scientists from both sides is to organize a series of lectures in ancient Indian sciences in the presence and premises modern scientists located in national laboratories, universities, engineering and medical colleges etc. In the year 2011, commemorating the 50th lecture in the series in Ancient Indian Sciences, a two day National Seminar was very successfully conducted with the theme:

Ancient Indian Science and their Relevance to Modern Society, with Special Reference to Green Concepts

This seminar was supported by Central government as well as the then combined Andhra Pradesh government, national laboratories like NGRI and IICT, University of Hyderabad among others.

As on date, ESWARA has organized 70 lectures on a wide band of sciences including: agriculture, artificial intelligence, astrology, astronomy, ayurveda, botany, consciousness, culture, earthquakes, ecology, economics, education, environment, history, hygiene, mathematics, medicine, metallurgy, microbiology, music, nutrition, physics, philosophy, sociology, solar energy, space technology, spirituality, yoga etc.

ESWARA will continue with the lecture series and also work to achieve the aforesaid objectives, which will hopefully retard the steep fall in human values and human environment, making Mother Earth a better and safer place to live in.

Prithvi Shanti.

AKELLA FOUNDATION

- Sri Akella Ravi Kumar
(Founder)

Akella Foundation: Constructive thoughts coupled with a vision, committed intention and aim to serve the society and the country by large, lead to creation "**AKELLA FOUNDATION"** which is Formally registered on a auspicious day of 11-07-2017 by aggregating all Akella's across various geographical territories. What can't be done or achieved by a single individual can be done and achieved if many hands joined together, is our strong belief. The Mission statement of Akella Foundation is properly structured and our Vision and activities are directed towards it. We begin to progress right from the early stages of inception by conducting some good programs like cultural and medical camps.

"**Akella Foundation**" that stands on pillars of Dharma focuses all its activities on the following five areas that would help in building up a strong, better society and Nation.

1) EDUCATION
2) HEALTH
3) WOMEN EMPOWERMENT
4) PROTECTING & PROMOTING OUR DHARMA, CULTURE &HERITAGE
5) EVOKING PATRIOTISM AMONGST US.

❖ "స్వగృహే పూజ్యతే పితర, స్వగ్రామే పూజ్యతే ప్రభు, స్వదేశే పూజ్యతే రాజ, విద్వాన్సర్వత్ర పూజ్యతే"
"SWAGRUHE POOJYATE PITARAH, SWAGRAME POOJYATE PRABHU, SWADESHE POOJYATE RAJAH, VIDVAN SARVATRA POOJYATE "
We at "AKELLA FOUNDATION" strongly believe this and encourage good quality education to all and designing various programs to accomplish.

❖ **"Health is Wealth";** a simple and very old saying yet with a great meaning, A healthy man can make his surroundings healthy thus paving way for a healthy society and building a healthy and stronger Nation. "**Akella Foundation**" works in this direction with a great compassion by conducting health camps and distributing medicines to the poor and needy.

❖ యత్ర నార్యస్తు పూజ్యంతే రమంతే తత్ర దేవతా

"YATRA NARYASTU POOJYATE TATRA RAMANTE DEVATA";

We at "**Akella Foundation**" follow this and respect our Women and designing various programs and schemes to empower them.

❖ ధర్మోరక్షతి రక్షిత

"DHARMO RAKSHATI RAKSHITAH"; Dharma is such a gravitational force, if Gravitational Force is destroyed, everything on earth will fall apart; Gravitational Force keeps everything protected on earth. Neither Gravitational Force can be destroyed, nor does Gravitational Force destroy. Dharma is a name given to that essence, which contains everything, just like Gravitation is a name given to that force which holds everything on earth. Our culture and traditions are such a legacy to be carry forward to our next generations and helps us to follow our Sanatana- Dharma. "**Akella Foundation**" advocates this and thus promotes our rich cultural heritage.

❖ జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపీ గరీయసీ

"JANANI JANMA BHOOMISCHA SWARGADAPI GAREEYASI"; one's mother (janani) and motherland (janmabhoomi) are dearer to him/her than heaven (swarga), "*Mother and motherland are superior to Heaven.*" We at **"Akella Foundation"** feel this and work towards evoking patriotism amongst us.

❖❖❖

Andhra MahilaSabha College of Fine Arts & Media Education

Dr. Y. Ramaprabha
Principal

Preamble:

Andhra MahilaSabha College of Fine Arts & Media Education (in short referred as AMS-FAME) was established in 4th July 2005 with the twin objects of promotion of Fine Arts and Creation of Employability. ***Dr. DurgabaiDeshmukh, the founder of Andhra Mahila Sabha was an ardent lover of Fine Arts and was proficient in playing Veena. She introduced Arts & Crafts in many institutions founded by her***. With the establishment of this college, AndhraMahilaSabha extended its services to the field of fine arts too. In fact, Andhra MahilaSabha at Chennai has initially started Music classes and Hindi classes for women and children.It is mainly service oriented to promote Carnatic Music and teach rich traditional music which should be reachable to all women in the society. The objectives of the college are —-

- Promotion of fine arts especially Carnatic Music
- Creation of Employability through Music
- Promotion and preservation of Culture

Brief facts:

(1) AMS-FAME is a self financing unit affiliated to PottiSreeramuluTelulgu University. With a view to inculcate appreciation for Music, in the students, a part-time Diploma Course in Light Music, affiliated to PottiSreeramuluTelulgu University was started in Arts & Science College for Women during the academic year 2003-04. At the time of introducing the course, approval was taken from Osmania University also, as Arts & Science College is affiliated to Osmania University.

(2) Impressed by the success of the Diploma course in Light Music introduced in Arts & Science College for women, PottiSreeramuluTelugu University sanctioned a full-time degree course in CarnaticMusic i.e. B.A.Music to Arts & Science College for Women in the year 2004-05. At this point of time, Osmania University raised an objection for running the courses affiliated to PottiSreeramuluTelugu University in their affiliated college, i.e Arts &Science College for Women and suggested to establish a separate unit, for running these courses.

Prof.G.V.Subrahmanyam, the then Vice-chancellor of PottiSreeramuluTelugu University advised to name the new unit as college of Fine Arts instead of college of Music, so that other courses in Fine Arts affiliated to PottiSreeramuluTelugu University also can be introduced gradually. ThusAMS started a new unit in 2005 for running the Music courses affiliated to PottiSreeramulu Telugu University and the Media Courses and named it as **Andhra MahilaSabha College of Fine Arts & Media Education.**

(3) AMS-FAME aims at making the learning of Fine Arts accessible to as many people as possible. For almost all the courses offered by the college there is no age limit. Most of the courses are part-time and convenient for house-wives, working women and students. Boys and men are also allowed for part-time courses. The fee structure is cost based and is low, when compared to the fee charged by other institutions offering similar courses.

(4) Courses offered in Music, by this college, affiliated to PottiSreeramulu Telugu University are, 1 year certificate course in Carnatic Music, 2 years Diploma in Light Music and 3 years degree in Carnatic Music (i.eB.A.Music). Apart from these the college offers training in Devotional Music (Vocal) and instrument Music, Veena, Violin, Flute, Key-Board and Guitar.

(5) Apart from courses in Music, AMS-FAME offers courses in Painting – Fashion Designing and Beautician courses. Several other courses are also offered by the college, from time to time depending on demand. But some of the courses offered were wound up either due to lack of proper response or due to lack of financial viability.

(6) Since the Electronic Media is blooming and providing ample employment opportunities, particularly for women, to develop employable skills in women, part-time certificate courses in Anchoring, News Reading and Dubbing were started in Arts & Science College were conducted. Anchoring / Dubbing / News Reading 3 months Certificate Course was started in July 2005 and continued till December 2011. After training 17 batches successfully, this course was wound up in 2012. It is proposed to revive this course in this year.

Infra- Structure:

AMS-FAME constructed a Building with a plinth area of about 2000 sft.through donations raised to the tune of Rs.22,00,000/-. Two rooms in the cellar of Gandhi SatabdhiBhavan in the AMS Academic Campus are also taken on rent for conducting the classes.

Personnel: Prof. Y.Saraswathy Rao, served the college as chairperson from 2005-2014. Smt.M.B.Kameswari, rendered voluntary services as the principal of the college from 2005 to 2012. She relinquished the position of principal in March 2012 and chose to retire as the Hon.Secretary from March 2013.

Finances:

AMS-FAME is a self-financing unit and gets no financial support from any agency. it depends on donations and sponsorships. The entire amount of Rs.22,00,000/- spent for the construction of the college building was raised by donations. The donors, to name a few, to whom the institution ever remains grateful, are:

(a) Sri.M.RadhaKrishna Murthy who donated Rs.15,00,000/-,

(b) Smt.Y.Lalitha Murthy who donated Rs.4,00,000/-,

(c) Dr.S.L.Thulasammawho donated Rs.1,00,000/- and

(d) Andhra MahilaSabha contributed Rs.2,00,000/-.

(e) Smt.T.IndiraRao donated an amount Rs.1,00,000/- for the development of the college library.

(f) Prof.Y.SaraswathyRao donated an amount of Rs.1,00,000/- in the year 2012 as a fund for conducting (with the interest on the deposit) "ThyagarajaAaradhana" every year

(g) Smt.Sudha an ex-student of the college donated Rs.2,00,000/- in the year 2013 for conducting Guru Pooja and "ThyagarajaAaradhana" every year. The amount is deposited in the bank and annual interest on the deposit is utilized for meeting the expenses.

(h) Since 2009 AMS-Obul Reddy Educational Academy has been sponsoring Rs.1,25,000/- per annam towards the salaries of teachers.

Annual events:

(1) Since the inception of the college in 2005, the college has been conducting "ThyagarajaAaradhana" "Gurupooja" and "Saraswathy Pooja" every year. "Jajara", the folk festival is another annual event. This year, Tyagaraja Aradhana was celebrated in a grand mannerby inviting Smt. Vimala Narasimhan w/o Smt. E.L. Narasimhan, Governor of Andhra Pradesh and Telangana as chief guest. She addressed the large gathering and spoke eloquently about Tyagaraja.

(2) *As our college is in its Decennial year*, we are planning to celebrate the event in a befitting mannerduring this financial year.

KESHAV MEMORIAL EDUCATIONAL SOCIETY

Service Through Education

Justice L. Narasimha Reddy

Keshav Memorial Educational Society, though formally registered in 1967, was established in1940 .The Arya Samaj was in the forefront in all movements organized for the liberation of the Hyderabad state from the tentacles of the Nizam rule.

Justice Keshav Rao Koratkar (1867-1932) in whose sacred memory the society was formed, was an eminent educationist, social reformer and political activist. He was a very close friend of LokNayak Bal GangadharTilak and on his request Keshavarao gave shelter to one of the Chapekar brothers who was wanted by the British police. In 1919 he missed his own daughter's marriage to participate in the Khilaphat movement of the Indian national Congress for such was his commitment to the cause.

He studied in Gulbarga and started practising Law. Later in 1893 he shifted to Hyderabad and became a member of the Bar in Hyderabad. He also picked up interest in the activities of Arya Samaj and took membership. In 1904 he was elected president of Hyderabad Arya samaj.In 1921 Shri Keshav Rao Koratkar was elevated to the Bench of the Hyderabad High Court. He was elected the first president of Arya Prathinidi Sabha in 1931, and expired on 31 May 1932.

Justice Keshavrao Koratkar started a Marathi medium school in Hyderabad and also one in Gulbarga. He was also responsible for the establishment of a Marathi Library in 1920 in Hyderabad. He was editor of a Marathi Monthly Raj Hansa.

Justice Keshavrao Koratakar had two sons and one daughter. His first son was VinayakraoKoratkar (1895-1963) who studied in KangriGurukulVishwaVidyalaya, founded by Swami Shradhananda and was awarded Vidyalankar degree. Thus he was called Vinayaka Rao Vidyalankar. He did his Bar-at-Law from Middleton Temple, London. He also studied in the Agricultural college,Pune.PanditVinayak Rao Vidyalankar had patriotism in his genes. After the death of his father, he was elected the president of Arya Prathinidhi Sabha. That was another reason for his nationalist spirit. He pratised law in Hyderabad from 1922 to 1950.He was president of Arya prathinidhi Sabha, president of Aryan educational Society, president Aryan

Educational Conference ,Hyderabad, and president HindhiPracharaSabha. He was editor of Deccan law Reporter and Arya Bhoomi(Hindi Monthly).He was an MLA in Hyderabad state legislature from 1952 to 1956 during which period he was minister for finance in Burgula Ramakrishna Rao cabinet. After the formation of Andhra Pradesh in 1956, he became an MLA of Bombay state legislature from 1954-56. He was elected Member of Parliament from Hyderabad in 1957 and remained so till 1962.After Justice KeshavraoKoratkar passed away, PanditVinayakraoVidyalankar wanted to create a memorial in his father's name. After great efforts a middle school was started on 20th July 1940 in a rented building on Nampally station road with 10-15 students. In the beginning the school was imparting education from class I to V in Hindi Medium and within one year the strength grew to 100.The Nizam Government's fiat was that higher education should be in Urdu medium. So from VI class to X Class the medium of instruction used to be Urdu. After the police action in1948 i.e. from the academic year 1949-50 the Urdu medium was dispensed with. In 1950 a Girls 'high school was started. The society has slowly started many educational institutions and many great persons were the alumni of our institutions.

We follow the traditions of Arya Samaj.Our students do havan every Saturday.

Our experience of these 75 years is an arch through which gleams the untraveled world' We will try to strive further and that shall be our platinum jubilee (75 years) resolution and 'Tomorrow to fresh woods and pastures new'.

Samskrita Bharati's activities

Besides its samskrit teaching focus, Samskrita Bharati actively conducts a variety of programs to bring greater awareness about Samskrit in India. One of the main events is the annual Samskrit Week that is celebrated during 'Sravana Purnima' (late Aug / early Sep), which brings together the increasingly larger Samskrit community in all parts of India. The congregation of senior pandits at the Samskrit 'Ashthavadhanam' and 'Shastra-charcha' is a treat in itself. Playlets, folk art and dance, children's programs - conducted entirely in Samskrit - bring about an atmosphere of gaiety, often amazing a public that continues to believe that Samskrit is a 'dead' language. On 'Vasantha Panchami', a 'Saraswati Puja' is organized to re-dedicate oneself to the promotion of Samskrit and Indian culture. Samskrita Bharati also provides opportunities and sponsorship for young men and women (Vistarakas) who volunteer their services to the cause of Samskrit. If you wish to support Samskrita Bharati in its exceptional endeavour, do request a detailed presentation of its activities.

HIGHLIGHTS OF ACHIEVEMENTS

- **Over 95 lakh individuals trained in spoken Samskrit**
- **Over 40,000 Spoken Samskrit teachers trained**
- **Over 350 books & Learning DVDs published**
- **Over 5000 Samskrita-gruhas created**
- **Five Samskrita-villages established**
- **Year 2000 celebrated throughout the country as the Year of Samskrit**

You can participate in Samskrita Bharati's efforts

- Learn Samskrit through a 10-day spoken Samskrit camp
- Enrol for Samskrit training through postal correspondence
- Become a regular subscriber of 'Sambhashana Sandesa'
- With Samskrita Bharati's help, conduct Samskrit classes for beginners

You can also help by ...

- Helping organize/coordinate a 10-day spoken Sanskrit camp in your apartment, office, school, college, temple, etc.
- Arranging to sell Samskrita Bharati's publications
- Donating valuable manuscripts that you are not able to take care of
- Donating Samskrita Bharati books to various institutions
- Writing and displaying a 'Samskrit-sentence-a-day' at a prominent place in your institution, or simply on your desk

Do you wish to donate to the cause of Samskrit?

Besides monetary support (Samrakshaka, Poshaka, Hita-chintaka, Sahayoga), there are several ways in which you could extend your sponsorship for volunteers (vistaraka / purnakalika), for the printing of publication, for the organization of Samskrita Bharati programs, etc. Samskrita Bharati needs your support. Do contact us!

SAMSKRITA BHARATI
4-2-72, Badi Chowdi, Sultan Bazar, Hyderabad - 500195
✆ : 040-24750111, 24750333, 9440557722
Email: samskritabharatihyd@gmail.com
www.samskritabharati.in

संस्कृतेन भाषणम् संस्कृताय जीवनम्

संस्कृतम्

Reviving a language
Rejuvenating a culture
Rebuilding a nation

The Samskrit language is inseparably linked with India - its ancient history, culture, or civilization. Over millennia, India's spiritual, moral and intellectual achievements have been rendered in this language. Samskrit is the key to the phenomenal wealth of learning and knowledge that our ancestors have given us - be it in the **sciences** (agriculture, astronomy, chemistry & physics, engineering, mathematics, medicine), the **arts** (dance, music, sculpture), **social science** (law, statecraft), or the **philosophical** and **spiritual** pillars of our existence (the Vedas, the Upanishads, the Puranas) that have shaped our very identity.

Samskrit is the only language that has had the capacity to create innumerable words to aptly reflect any intellectual, emotional and spiritual nuance of human thought. In all Indian languages, more than half of the words have a Samskrit origin. Even in English and other foreign languages, there are innumerable words that bear the undeniable influence of Samskrit - the mother of all languages.

संस्कृतेन भाषणम् भरतवर्षभूषणम्

संस्कृतभारती

Samskrita Bharati, Telangana

'Samskrita Bharati' is a voluntary organization that has been continuously promoting Samskrit over the last 34 years. It aims to teach this language to all sections of society, without any bias towards religion, class, or age and with the sole purpose of bringing Sanskrit back into the spoken language mainstream. The organization's goal is to unify all Indians and rebuild a vibrant India. Though Samskrita Bharati was established in 1981, its large-scale efforts in united Andhra Pradesh began only in 1983.

In just about three decades, Samskrita Bharati has provided a range of Samskrit learning opportunities in various villages, districts and cities of Telangana and Andhra Pradesh. While its programs are drawing individuals from all age groups and social backgrounds, it is particularly encouraging to note that the younger generation is showing a tremendous interest in the activities and efforts of this organization.

Samskrita Bharati's flagship language course is the 10-day Spoken Samskrit Camp, where beginners are immersed in a Samskrit-only environment. Participants are initiated into the language through active conversation and structured lessons. To date, more than 95 lakh people have undertaken this course, and now have a good grounding in the basics of Samskrit.

Overview of Samskrit courses

सम्भाषणशिबिरम्

Sambhashana Sibiram (Spoken Samskrit camp)

This is a 10-day course for learning spoken Samskrit. The 2-hour classes are conducted entirely in Samskrit. A well-researched, conversational approach enables participants to quickly pick up simple Samskrit. The camp includes exposure to songs, stories, games and drama - all in Samskrit. For groups of 20-30 interested participants, Samskrita Bharati could arrange this camp at their doorstep, and at a mutually convenient time.

साप्ताहिकमेलनम्

Saptahika Melanam (Weekly contact program)

These informal weekly contact sessions help beginners stay in touch with and improve their knowledge of Samskrit. The contact enables them to clarify their doubts, besides introducing themm to a collective study of simple Samskrit books. Participants of the 10-day Sambhashana Sibiram would find these sessions useful in applying what they have learnt.

पत्राचारसंस्कृतम्

Patrachara Samskritam (Postal correspondence)

'Patrachara Samskritam' is a convenient method for those who wish to learn the language at home and at their own pace. The 2-year course is offered in 8 languages including Telugu, English and Hindi. Special contact classes are conducted, where possible, to help students prepare for the four levels of examinations - 'Pravesa', 'Parichaya', 'Siksha' and 'Kovida'. Successful candidates will be able to read and comprehend the classics (the Ramayana, the Bhagavad Gita) directly in Samskrit, without the support of translation.

बालकेन्द्रम्

Balakendram (Children's camp)

Boys and girls in the age group of 7 to 12 years are taught simple conversational Samskrit in these 'Balakendrams' through songs, slokas and games. The 2-hour classes can be arranged once or twice a week. Apart from learning the language, children would find these camps culturally enriching.

संस्कृतशिक्षणकेन्द्रम् - गीताशिक्षणकेन्द्रम्

Samskrit Sikshana Kendram (Samskrit training center)

Ideal for full-time professionals, 2-hour evening classes are held thrice a week at specific centers (Kendrams). The course is spread over 3 months (one quarter) and students are provided specially adapted course material. At the end of each quarter - 'Bhasha Pravesa' of two quarters and 'Geeta Pravesa' of two quarters - eligible students take oral and written tests.

संस्कृतगृहम्

Samskrit Griham (Samskrit home)

In hundreds of households in Telangana and Andhra Pradesh, the family members routinely converse with each other in Samskrit. They have achieved this through a conscious effort to speak and practice this veritable mother of all languages. If you wish to make your home a 'Samskrit - Griham' (Samskrit home) you can obtain the necessary advice and assistance from Samskrita Bharati.

शिक्षकप्रशिक्षणम्

Sikshaka Prasikshanam (Training the trainers)

Samskrita Bharati has tailored this program specifically for individuals who already possess excellent conversational skills in Samskrit and an adequate knowledge of its grammar and who are interested in imparting their knowledge to others. Among other things, the course trains candidates to effectively conduct 10-day camps. Similarly, Samskrit teachers and lecturers and also receive specialized training in teaching more effectively in the Samskrit medium.

Samskrita Bharati Publications

Samskrita Bharati has published more than 350 books and learning DVDs for the lover of Samskrit and for those who wish to learn more about the role of Samskrit in India's history, culture and civilization. The full-color, hardbound '**Pride of India**' offers a glimple into India's scientific heritage, taking the reader through the complex and fascinating story of some of the brilliant achievements of our ancient civilization. It also raises the question: "Is today's India really conscious of the phenomenal wealth of knowledge available to us since millennia?"

A wide array of Samskrit primers, grammar books and teaching materials - for every level of proficiency - are available from Samskrita Bharati. Its 'Sambhashana Sandesha' is a low-priced, colorful monthly magazine for all age groups. With diverse content - articles in simple Samskrit, short stories, jokes, current affairs and Samskrit news from all over the world - this periodical makes very interesting reading.

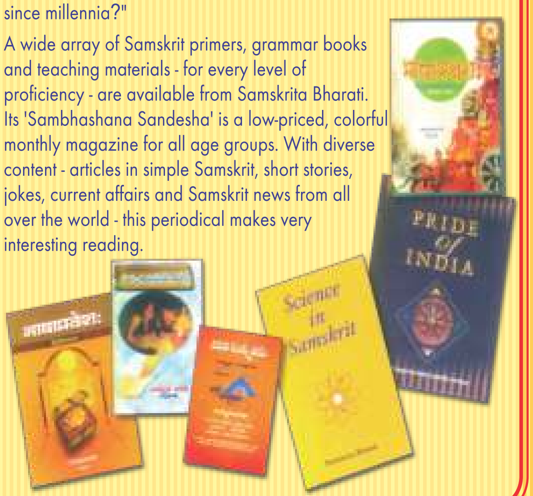

SANSKRIT ACADEMY

OSMANIA UNIVERSITY, HYDERABAD -500 007

Established under Osmania University :- Sanskrit Academy is a semi autonomous Research Institute was established in the year 1954 which was run jointly by the Osmania University and the Government of Hyderabad.

Brief History:- The Sanskrit Academy is a well-known research Institute in the field of Sanskrit, functioning as an inter-university research centre of the famous Osmania University (OU), Hyderabad, South India. It was established in 1954 as part of the Indology Department within the premises of the University's College of Arts and was started by honourable Prof. Aryendra Sharma as its founder Director and later hounoured by its successive Directors Prof. B. R. Shastry, Prof. P. Sriramachandrudu, Prof. Gopal Reddy, Prof. B. Narasimhacharyulu and others. Grown up like a Lofty banyan tree, the Sanskrit Academy has brought to light many invaluable books under the guidance of its erudite and eminent Directors.

Recognized as Adarsh Shodha Sansthan:- In the year 2002, the Sanskrit Academy was taken over by the Rashtriya Sanskrit Sansthan under Ministry of HRD, Govt. of India, New Delhi was rejuvenated as one of its Adarsha Shodha Sansthans and regained its past glory. Now it is progressing with great speed through publishing books vast Sanskrit literature, organizing seminars and workshops with a notice of propagating Sanskrit.

Objectives :

Sanskrit Academy, established with three aims and objectives are as under:-

I. To collect , preserve and investigate old and rare Sanskrit Manuscripts.

II. To Edit and publish rare Sanskrit Manuscripts and also to undertake the publications of research work pertaining to Sanskrit.

III. To promote Sanskrit learning in general and research in particular.

<u>Sanskrit Academy has successfully accomplished its task of following Activities since its inception.</u>

❖ **Printing of publications** in the last five decades, the Academy has published more than 100 publications, of which many are extremely rare.

The Academy's most remarkable Publications are :

- *Kashika* (a commentary on Panini's Asthadhyayi),
- *Nyasa and Padamanjari*, and index to *Kasika*,
- A collection of Kshemendra's small literacy pieces,
- A collection of poetics by Jagannatha Pandita,
- *Sahityaratnakara,*
- *Ayurvedabdhisara etc.*
- *Samskruta kavi jeevitam*

- **Collection of Manuscripts and preservation (Manuscripts Repository)**

- Sanskrit manuscripts are the base to achieve the aims of Sanskrit Academy especially to edit and publish rare Sanskrit manuscripts and also to undertake the publication of research work pertaining to Sanskrit. Since the Sanskrit Academy establishment i.e., 1954 having its own Manuscript Repository division. Hence entire manuscripts are belongs to Osmania University.

- **Collection of rare books and their subsequent publications from personal Libraries.**

PRAGNA BHARATI

Sri T. Hanuman Chowdhury

Formation and objectives

Our country has a hoary and continuous civilization as also abundant material and mental resources. It has its own integrated philosophy of life which enables us to form a concrete opinion and judgement of every aspect of life. To see life, truth and nature as a continuum is the hallmark of our outlook. In contrast, the Western view of life sees mind and matter, faith and reform, man and nature, religion and science as separate.

Indiscriminate and rapid spread of the Westernised mechanic civilization with its Cartesian division, has not only resulted in a crisis of human values in our society but also endangering the very existence of the human race at large. It is an irony that independent Bharat, instead of learning lessons from the Western experience and following the basic inspiration of its own freedom struggle, has been forced to blindly follow the Western model.

There is an urgent need to correct this trend, to take stock of our own moral and intellectual resources and use them in concerted manner to formulate a plan of our own for national regeneration. Thus, it is time the country needs a powerful moral and intellectual movement to:

(a) Present, in modern idiom, the sublime philosophy evolved by the ancient Bharatiya genius and the social system aiming at the evolution of the man into a superior being, by pursuing the Indian holistic approach which is based on the concept of fundamental organic relationship between man, his environment and the cosmic process.

(b) Analyse, assess and suitably re-orient the existing social structure which has become distorted and disoriented during the prolonged period of foreign rule, and promote a dynamic forward looking social setup founded in our universal Sanatana life values.

(c) Strive to bring modern science and technology in harmony with mother nature and higher human values, by encouraging a comparative study of the scientific and technological knowledge acquired by mankind during the last few centuries and the Bharatiya perception of nature, science and technology.

(d) Raise the people's thinking from narrow loyalties to all-encompassing loyalty to our country, our people, our culture and, indeed, to all mankind.

(e) Strengthen the resolve of the nation to fight against tendencies detrimental to the unity and integrity of the country.

(f) Develop studies and thought among our people about economics, politics, history, ethics, scientific and technological applications bearing upon life and welfare of our people.

Activities and Programmes:

To translate above aims into practice PragnaBharathi:

(1) Prepared an exhaustive list of intellectuals of the area.

(2) Conducted periodical group discussions, seminars, symposia, round tables and invited competent scholars to deliver lecturers followed by a 'Question & Answer' session on topics relevant to the objectives of PragnaBharathi.

(3) had set up a library of reference books and magazines for study and reference.

(4) Published important lectures delivered at our fora and other relevant material.

To facilitate its functioning, PragnaBharathi, A.P. (that was Andhra & Telangana united) operated through the following wings also.

1) VignanaBharathi (For Scientists and Doctors)

2) Maharishi Bhardwaj Institute of Vedic Sciences and Technology

3) Centre for Developmental Studies

4) Centre for Women's studies

These wings have still been taking up various activities and projects relating to indigenous science, technology and medicine; women issues and development.
PragnaBharathi had published a monthly newsletter VandeBharathMataram continuously for five years in English. Eventually that transformed into BharatiyaPragna Magazine which is in circulation now. PragnaBharati also published year-books, souvenirs and monographs on various specialised topics.

PRAGNA BHARATI, ANDHRA PRADESH (United)

PragnaBharati started its activities in early 1992. By 1995 it had conducted many seminars, symposia, lectures, etc. on national and international issues like Secularism, Nuclear Option, Indian Constitution, Economy, Human Rights, Swadeshi Movement, Common Civil Code, Hindutva etc. attended by eminent

intellectuals like S/Sri A.P.Venkateswaran, ArunShourie, NanajiDeshmukh, Guru Murthy, A.S.Raman, K.S.Sudarshan, Justice Rama Jois, Gopal Rao Ekbote, and RanganadhMisra, Maneka Gandhi, A.B. Vajpayee, DrMurali Manohar Joshi, K.Suryanarayana Rao, H.V.Seshadri, Dr.SumanSahai etc. , among the host of others. It had over twenty branches all over Andhra Pradesh including all university centres and important towns soon after having established. Now the branches have spread far and wide both in Telangana and Andhra Pradesh states. The Organisation and the work grew by leaps and bounds by every passing year. On the 25th anniversary, we have young, enthusiastic youth (the Gen-Next) enrolled to take up the mantle forward.

❖❖❖

GITA SAMSKRITAM

Ogeti Krupalu and Gollapalli Ramacharyulu

GitaSamskritam started on Gita Jayanti in 2012. It is a three-year old organization, working on empowering its members to read Gita accurately. This Gita practice would enable the member to progress well in daily life as well as in spiritual, in line with Sanatanadharma. Knowledge of Gita with its meaning will be a great boon for everybody in general, and every Indian in particular.

GitaSamskritam (GS) is run by persons who are comfortable with Sanskrit. There is always an undertone of Sanskrit learning in our programmes. We do not believe in Gita's translations. Our aim is to make you learn Gita directly in Sanskrit, slowly and steadily. We, the children of Samskrita Bharati, can help you a lot with learning Sanskrit too.

GS helps you to get proper pronunciation of not only of Gita, but also of every other Sanskrit poem. There are clear-cut rules for Sanskrit pronunciation. We tutor our members for these skills. The result is a 'soul lifting' experience in our Gita Reading sessions.

We don't talk about Gita. We talk Gita itself. As a result, you won't learn about Gita. You learn Gita itself. We stand by you when you are going through the process. GitaSamskritam does not just promote Gita with meager knowledge about it. For example, we don't directly conduct Gita competitions for children. It is our experience that children are simply reciting the Slokas just for the competition. We need to take them further. However, we would like to help other organizations which conduct these competitions.

There are tests for reading Gita by GS. If you clear a short-test (less than half-an-hour duration for the test) of Gita reading, you would become a GitaPurohit and qualify for a number of our programmes. If you clear the full-test (less than 3 hours) of Gita reading, then you would become a GitaPatu qualifying for our more challenging programmes.

GS is a membership-based organization. GS conducts **2 regular monthly Sessions** at the moment wherein anybody can participate, on 2nd Saturday (in a temple) and 4th Sunday (in an institution) in the afternoon from normally 2pm to 6:30pm. Here too from 2pm to 3:30pm, it is a learning atmosphere (including new memberships); while the actual Gita Reading is from 3:30pm to about 6:30pm. You can initially attend one or two Gita sessions just to familiarize yourself with our team and processes. You can even help us organize these sessions near your place of

residence. GS announces its programmes in several ways. You can just participate by contacting any of us, particularly our Sri Ramacharyulu (9493106957), prior to 2nd Saturday and 4th Sunday, regarding venue.

Once you attend a couple or more of such programmes in a reasonable span of time, our team will give you an opportunity to become a member. Right now the membership fees is a meager Rs.25/-. Upon becoming a member, you start receiving our session details by email or SMS. We at GS expect you to be comfortable with emails and SMSs.

We have some **practice tools for improving your Gita reading experience**. For example, you can get a CD for just Rs.25/-. You can get an Uccharanam PPS. We are in the process of building more such to help you practice Gita.

Gita Tests are to help you prove your competence in rendering Gita properly. Perhaps the first step is to clear the **short-test**, which happens **twice a year** (in May and November) and carries a test fee of Rs.125/-. Even non-members with comfort developed by other means can directly attend this test, with a promise to become member, if qualified. In this test, you read chosen Gita Slokas in front of 3 GS seniors. In case some more practice is required, these 'judges' may ask you to come back again for the test. Once you clear this test, you become a **GitaPurohit (GP)** and would be eligible to represent GS in its programmes. After you develop comfort to read the entire Gita, you can give the **long-test** which we are offering this year. At least two senior members will listen to your rendering and qualify you. A person clearing this is **GitaPatu**.

Sringeri Math conducts Gita Jnana Yajna on the 4th Sunday of every month. A person who can recite by heart, any of the three Shatkams (there are 3 Shaktkams in Gita: Chapters 1 to 6, 7 to 12 and 13 to 18 each form a Shatkam), or the entire Gita together can apply for the test. The Matha honours the qualifying participants with a certificate and a good 'dakShiNa' also. GS is keen that its members take up this test and qualify as soon as they can. **We offer special training for such members.**

As a part of our service offering, we would be happy to do **'Arjita Parayanams'**. An Arjitam is a Gita Reading at individual homes or premises, such as a building complex. A house-holder (gRuhastha) can encourage us by scheduling a Gita session at his home or premises. All Gita Purohits are eligible to sing here. There are more than 30 such persons now. Our interest is to sing the entire 18 adhyayas. However, we can 'tone down' or 'design' the programme to suit the interest of the organizer. GS expects a **Dakshina of Rs.500/- for every GP** thus invited. At the end of the session, the house-holder would pay the entire dakshina to a person authorized by GS. Some GPs opt to take their share of Dakshina; while others prefer to leave it to GS for its operations. As this is an internal matter, we request the house-holder not to worry about it, and pay the lump sum amount to the authorized person from GS.

While reciting Gita, **after each 6 adhyayas**, we take a short 'break'. **At the end, a simple 'prasadam'** is distributed.

If a Gita lover would like to organize **a free session** at his house **without any 'Dakshina'**, GS would endeavour to arrange such sessions as well. Such sessions would be attended by some members based on our general invitation. While a 'hot beverage' is an operational requirement, we don't expect any 'prasadam' also at the end in such cases. We are happy with the love and the respect of the house-holder gives to us and to the Gita. We would like to treat it **as another opportunity for us to 'practice' Gita**.

Our year ends with GitaJayanti celebrations, which typically happen in Nov/Dec every year. GS announces special programmes of various kinds on this special occasion. One special Gita reading session at Balaji Temple, Chilukur would definitely be planned.

The resources available with GS enable it to plan these important celebrations. However, any resource (such as money) left unutilized after this celebration is distributed among eligible members. Thus GS starts every year with no carried-forward resources.

Gita Samskritam, towards the end of the year 2016,became an integralpart of "Samskritam.Net",an umbrella organization for overall promotion of Spoken samskritam in Greater Hyderabad in particular and the two Telugu States in general. In the first year of operations itself, Samskritam.Net has demonstrated its commitment to Samskritam by participating in Sanskrit Week Celebrations in a couple of places ,conducting several Shibirs independently,and creating several Samskrit Centres wherein continuing Samskrit activity is a norm.

We normally do not take any ad-hoc donations.

SAMSKRUTA BHASHA PRACHARA SAMITHI

C.V. Seshacharyulu

It is a well-known fact that two things, the great hoary culture and the most ancient language, Sanskrit have brought India extensive fame in foreign countries. The Sanskrit Language is something like a chest of good jewels in which our precious culture is treasured carefully and preserved safely all through the ages. Sanskrit is a treasure trove of the knowledge and wisdom which our ancient seers and saints acquired by their profound penance. Our ancient Sanskrit poets have illumined their great works of literature with the light of their deep intuition and meditation, so much so Sanskrit and our culture go hand in hand and they are quite inseparable. This great language with the great culture embedded in it, has been handed down to the present generation through the grand tradition of master-disciple relationship.

With the laudable objective of imparting and improving the knowledge of Sanskrit simultaneously with the general education imparted in our schools and colleges, Samskruta Bhasha Prachara Samithi was started in 1978 with the following founder office-bearers: Late Sri G. Pulla Reddy, President, Late Dr, Diwakarla Venkatavadhani, Kulapathi, Late Dr. Pullela Sriramachandrudu, Upa-Kulapathi and Late Sri Ch.V. Subrahmanyam, Secretary. The Samithi has acquired status and prestige as an institution of state wide activity conducting Seven Examinations of Samskruta Bharati Pravesika, Prathama, Dvitiya, Tritiya, Nishnata, Parina and Chudamani. Of these examinations Nishnata and Parina are recognized by the Government of Andhra Pradesh, as equivalent to the OSSC and PDC examinations respectively.

SAMSKRUTA BHARATI EXAMINATIONS:

About 80 pracharaks, well versed in Sanskrit, are conducting classes in more than 80 centers in Andhra Pradesh and Telangana coaching the students for various examinations. So far over 5,15,000 candidates appeared for the examinations from nearly 700 centers. Those of the pracharaks who train up candidates regularly and send them for examinations are taken as part-time teachers and some of them are being paid honorarium form the financial assistance from the Rashtriya Sanskrit Sansthan under their Scheme of 'Assistance to Voluntary Sanskrit Organizations'.

SAMSKRUTA BHARATI PUBLICATIONS:

One of the important programmes the Samiti has undertaken is publication of books under the name of 'Samskuta Bharati Granthamala'. Under this scheme the Samiti has been publishing books relating to Sanskrit Literature and Indian Culture. So far 72 publications are brought out. Some prominent publications of these are Valmiki Vyasa Kalidasa, Meghasandesam, Panchatantram 2 Volumes, Hitopadesam 2 Volumes, Kavyaprakasam, Laghusiddhanta Kaumudi, Samskruta Swabodhini 2 Parts, Bharatiya Vijnana Vettalu, Ashtavakra Peeyushamu, Pullelavari Prastavanalu, Pullelavari Vyasa Manjari, Vivekachudamani, Neeti Vakyamruthamu, Chanakyaneeti Sutramulu, Samskrutha Sookti Ratnakosamu 2 parts, Sastrasiddhantalesa Sangrahamu, Vemabhupalacharitamu I Uchvasa, Rajatotsava Grandhamala (25 different poets Parichayam of the their works) and text books of for the various examinations conducting by the Samiti.

INDOLOGICAL BOOK CENTRE:

A sales counter has been started with the name 'Bharatiya Vijnana Grantha Vikraya Sala' (Indological Book Centre). Books relating to phylosophy, epics, sastras, spiritual subjects, kavyas, dictionaries, literature, Bhagavadgita with commentries by various writers and text books for the Oriental Learners and Samskruta Bharati examinations are kept for sale.

SAMSKRUTA BHARATI LIBRARY:

A library with the name of 'Samskruta Bharati Granthalayamu' is being run for the use of Sanskrit students, pandits, pracharaks and Sanskit lovers with hundreds of books including different puranas, works on Ethics, Sanskrit Text Books. etc.

FESTIVALS:

Many cultural festivals like Sanskrit Day and Gita Jayanthi are organized under the auspices of the Samiti to generate enthusiasm and interest in he general public towards Indian Culture and Sanskrit.

Convocations to distribute Certificates to successful candidates in the higher examinations and also to award prizes to meritorious candidates are held. To encourage the students, three prizes are instituted for the 1st, 2nd and 3rd rankers of each examination. 1st Ranker of all the Examinations were given in memory of Late SRI G. PULLA REDDY, the Founder President of the Samiti, for both September & March Sessions @ Rs.500/- each. Two students who got 2nd Rank in 'Samskruta

Bharati Dvitiya' examination in each session were awarded 'ADDEPALLI SOMA SURYA MALLIKARJUNA VACHASPATI MEMORIAL PRIZE' worth Rs.400/-. In addition to the above, twenty students who secured 2nd and 3rd Ranks were given prizes of @ Rs.400/- and 200/- respectively by the Samiti.

AN APPEAL

Today it is the most essential and sacred duty of everyone in our country to spread Sanskrit, the basis of the Indian Culture and take it to the nook and corner of the every town and village. So we appeal to the Sanskrit and Telugu Pandits in Schools and Colleges, Scholars and educationists and lovers of Sanskrit language to encourage and support the efforts of the Samskruta Bhasha Prachara Samiti.

MAIN ACTIVITIES OF THE SAMITI

* To conduct Samskruta Bharati Examinations Twice in a year i.e. March and September.
* To publish books in and about Sanskrit under the name of ' Samskruta Bharati Granthamala'.
* To run a ' Bharatiya Vijnan Grantha Vikrayasala' (Indological Book Centre) to make books like Puranas, Shastras and text books of Oriental Schools, Colleges, Samskruta Bharati examinations etc within the reach of reader to purchase.
* To Procure Books and run 'Samskruta Bharati Library' to bring the books within the reach of readers.

MANAGING COMMITTEE:

PRESIDENT	:	SRI P. SUBBA REDDY
KULAPATI	:	Dr. RAVVA SRIHARI
SECRETART	:	SRI C.V. SESHACHARYULU
MEMBERS	:	SRI G. EKAMBAR REDDY
		SMT. Dr. P. SHASHIREKHA
		SRI Dr. D. NARSING RAO
		SRI DR. PHANI KUMAR

....

(Affiliated to G. Pulla Reddy Charities Trust)
5-4-743/C, 2nd Floor, Beside Hare Krishna Temple,
Nampally Station Road, Abids,
HYDERABAD-500 001

SURABHARATI SAMITI

Js. L. Narasimha Reddy and Prof. A. Ramulu

The **“SurabharatiSamiti”** was established on 21st April 1970 by an enthusiastic band of Sanskrit scholars and lovers of the twin cities of Hyderabad and Secunderabad. The main object of the Samiti is to popularize Sanskrit language and encourage its study. Sanskrit is the greatest cultural heritage of India which reveals the true religion, philosophy and culture of our nation. Apart from the Vedas, the Upanishads and great epics Sanskrit abounds in famous works of prose, poetry and drama. Comprehensive knowledge relating to various disciplines viz. Social sciences, Life sciences, Physical sciences, Astronomy. Astrology, Geography etc. are available in Sanskrit language. In fact there is no discipline which is not covered by Sanskrit language. Sanskrit is the mother of many languages including some of the West. The Samiti’s object of popularizing Sanskrit is sought to be achieved in various ways.

OBJECTIVES AND ENVIRONMENT

To run classes to propagate Sanskrit and make it a spoken language.

To conduct monthly meetings where participants are encouraged to speak in Sanskrit for a limited time on a subject of general interest.

To conduct elocution and essay competitions in Sanskrit language.

To conduct seminars and meetings where the woks of great authors like Valmiki, Vyasa, Kalidasa, Bhavabhuti etc. are discussed.

To maintain a reading room and a library in its own building.

To strengthen the Indian culture and tradition.

To publish an annual issue covering the year long activities of the Samiti.

To undertake publication of noted works of great authors.

The Samiti proposes to expand its academic activities to the level of research in various fields with emphasis on the treatises in the relevant subjects in Sanskrit. It also proposes to work in association with renowned organizations in Sanskrit at National and State level.

Samiti is located in its own building since 1975 within the campus of Osmania university It is in the vicinity of Institutions of various disciplines providing an ideal atmosphere to pursue learning. It has the advantage of attracting the youngsters towards Sanskrit language.

GOVERNING BODY

General body of the Samiti consists of members and patrons.

Office bearers of the Samiti are - President, Vice-President, Secretary, Joint-Secretary, Asst. Secretary and Treasurer:

PRESIDENT Justice - Sri L. Narasimha Reddy

VICE PRESIDENTS - DR. K. ARAVINDA RAO, IPS,DGP (RETD.)

DR. B. NARASIMHACHARYULU

Retd. Professor., Dept. of Sanskrit, O.U

ACTIVITIES

Conducting Sanskrit Classes At Three Levels

1. Spoken Sanskrit

2. Basic of Sanskrit Grammar

3. Teaching Mahakavyas et.,

4. Conducting Monthly Meetings In Which A Topic Is Taken By The Scholars For Discussion

CONTACT : SURABHARATI SAMITI

Osmania Campus,Hyderbad: 500007

Email : secretary@surabharati.org

Phone : +91 40-27 60 211

Mobile : +91 934 666 4116

KALASAGARAM
SECUNDERABAD

ABOUT OURSELVES

Kalasagaram which is a leading Cultural Organisation of the Twin Cities of Hyderabad – Secunderabad is a registered body, instituted in the year 1967 with the aim of promoting cultural activities in the field of Music, Dance and Drama in order to cater to the needs of the Art loving citizens of the area. One of our objectives is to bring out the latent talent in the youth by conducting Annual Music Competitions and also by providing opportunities to the young and up-and-coming talents by presenting them in the music concerts.

Programmes are arranged every month regularly, besides conducting an Annual Cultural Festival for nine days in the months of November / December every year. So far about 2,500 such programmes have been conducted by the Organization. On the inaugural day of the festival, leading artistes are honoured with the Title of "SANGEETHA KALASAGARA / NRITYA KALASAGARA / NATAKA KALASAGARA".

The programmes are so arranged that the young talents as well as senior artists get equal opportunities to perform. A separate Annual Youth Festival of Music for the youth is arranged in February every year besides a special Youth Festival of Dance for the local and upcoming talents arranged in the month of March. Annual Music Competitions are conducted in various categories such as Vocal Music, Veena, Violin, Flute, Mridangam, Ghatam and Kanjira, under different age groups for the youth in the month of October every year. Three special competitions for Tambura prizes for seniors are also conducted namely, Kalasagaram Tambura Prize, Muthuswamy Dikshitar Tambura Prize & Papanasam SivanTambura Prize competitions. A large number of children not only from the Twin Cities but also from outstations take part in the Competitions and prizes are awarded to the winners at the Annual Festival. Apart from this, Satguru Thyagaraja Aradhana Celebrations is also conducted in the month of January every year jointly with Sharada Cultural Trust. We have got a proposal to run a library on subjects pertaining to Music, Dance and Drama as and when resources permit.

It is also our intention to construct an Auditorium for the purpose of expanding the activities further for the development of art and culture, which will serve the art loving people of this area in the coming years. We have purchased a plot for this purpose and we need financial support from philanthropic Institutions / Individuals for developing it into an auditorium.The construction of the Building is nearing completion.

All these activities require a considerable amount of funds. We have been lucky enough to get the valuable financial support from philanthropic Institutions / Individuals so far and we hope that this kind of patronage will continue to flow in future also in greater measure, so that we can continue our humble service to the society at large in the realm of Music, Dance and Drama and preserve our ancient culture.

We fervently appeal to all our well-wishers and philanthropic Institutions / Individuals to generously donate to Kalasagaram and help us in this good cause.

Donations are exempt under section 80 G of Income Tax Act, 1961.

SUJANARANJANI

(ACADEMY FOR PROMOTION OF CLASSICAL MUSIC)
(REGD. NO.2636/2001)

Sri . Mahidhara Seetarama Sarma
(Founder)

Good music to a larger audience – that's been our objective since 2001. As an academy at the forefront of promoting Carnatic Classical music, Sujanaranjani has provided a strong platform for encouraging budding talent. Not just that, from tiny tots to the enthusiastic elderly, we have trained everyone with a penchant for music. Sujanaranjani is into its 18th year of its musical journey.

At Sujanaranjani, we endeavour to bring talented artistes and appreciative, newer audiences closer to each other. For we believe that the universality of music deserves an ever growing listener base. Our achievements till date include, but are not limited to:

- 225 music concerts, including special programmes
- Annual night long music concerts as part of Maha Sivaratri celebrations
- Annual Thyagaraja Aradhana
- Annual Annamayya Jayanthi celebrations
- 6-day music festival on the occasion of 600th birth anniversary of Annamayya
- Release of book titled Annamayya Padamruthavarshini - elucidating the meaning and commentary for 310 Sankeerthanas of Annamayya
- Release of book & MP3 CD titled Annamayya Padamandakini - a compilation of 108 hitherto unheard Annamayya sankeerthanas composed by young and upcoming Carnatic vocal musician, Sri Sathiraju Venu Madhav.
- Annamayya Geethopadesalu – a compilation of Annamayya sankeerthanas that lucidly capture the essence of the Bhagavad Gita – written by Dr. Tadepally Pathanjali
- Annamayya Annamata – extensive commentary on selected 60 sankeerthanas of Sriman Annamayya – written by Dr. Tadepally Patanjali
- Workshops by eminent musicians like Sri D.Raghavachari (of Hyderabad Brothers) and Dr. Smt. Seshulatha to impart advanced skills in singing to the younger generation.

❖❖❖

Anuradha Mahesh	Vainika / Vocalist/ Musicologist / Researcher	No.26,J M Gardens Pallikavu Temple Road, Vadhutala Kochi-682023 anuradha7.mahesh@gmail.com Ph.: 9349983223, 0484-2401937	
Avija Madhavilata	Director Sruti-Laya Institute of Music	6-4-369/1, Bholakpur, Krishna Nagar Colony, Secunderabad, Telangana,India madhavi.avija@gmail.com 8790475378	
Bhatt v v	Sanskrit Teacher Kendreeya Vidyalaya	Samaveda Vidwan, M.A, M.Ed,Ph.D, D.Litt, Kendriya Vidyalaya, Hassan, Karnataka. vbhatv8@gmail.com; vvb_8@yahoo.co.in 9448655061, 08172 231397	
Sindhooja S	Kuchipudi Dancer Sinjini School of Arts	HNo.489,St.12 Bagh Amberpet Hyderabad-500013 Sindhuja.arts@gmail.com Sinjini.arts@gmail.com 9848550800	
Rahul Satgar	Lecturer Sathaye college, dixit rd, vile Parle. Mumbai 400 057.	1303/A Jaswanti garden. behind liberty garden Malad. west Mumbai 400 064. sanskritayana@gmail.com 9821253275	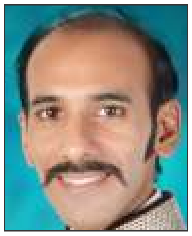
Subramanian Chidambaran	M.A. (Sanskrit University of Mumbai) MBA (IIM Lucknow) BE (VJTI, Mumbai	Sr. Project Manager, Siemens group 2/94, Kum Kum, Wadala, Mumbai – 400031 bcsubbu@gmail.com 9920866917	
Dr. Padmaja Venkata Suresh	Bharatanatyam Dancer, Teacher and Researcher	Director Aatmalaya Bangalore padmajasuresh@hotmail.com 9448068993	

Ramnarain VM	Scientist, Hyderabad	22-87/1, R.K.Nagar 102, 2nd.Street Malkajgiri, Secunderabad vrnsamskritam@gmail.com 87127-87217	
Srilakshmi S	Freelance Telugu Translator and Teacher Amrita Vidyalayam Secunderabad	HNo.10-3-72, Teachers' colony East Marredipally Secunderabad-500026 Lakshmisais.vellanki@gmail.com lakshmisais@gmail.com 9494929526	
Sweta Jejurkar	well qualified/established / versatile /talented/ Personality in the field of Sanskrit, Music and arts. Member and Examiner in many central and state Educational and cultural organisations.	Martanda Ranga C-164,Shivam Duplex Near Sun City, Opp.Ambe School, Darbar Chokadi, Manjalpur, Vadodara-390011 shwetajejurkar@gmail.com 9427849706, 9714517101	
Leena Mehendele	मुख्य सूचना आयुक्त गोवा (निवृत्त) Ph (Res) 020-25383472	Leenna Mehendale Pod Road PUNE-411038 leena.mehendale@gmail.com Ph (Res) 020-25383472	
Vasumati Rajam	Research Scholar	K.S.R.I Chennai vasu.rajaram@gmail.com 9176393879	
Aswathi KB	Research Scholar in Music	Deptt. of Music University of Kerala Trivendrum aswathikb1608@gmail.com 9847170231, 9061125639	
Dr. Praphulla Madugula	Professor and Member of Board of Studies Sri Satyasai Institute of Higher Learning etc.,	Associate Professor(Telugu) Sri Satya Sai Institute of Higher Learning Anantapuram Campus, AP praphull1963@gmail.com	

Dr. Shruti Patki	Faculty Akhil Bharatiya Gandharva Mahavidyalay Mandal, Mumbai	Mrs. Shruti D. Patki RBB-208, PurvaRiviera, Marathahalli, Bangalore - 560037 shruti.d.patki@gmail.com 09739977831	
Vasanta Joshi	M S University Vadodara	Nrutya-Rajeshwar Academy of Dance, Comrade Colony, Sai Chokdi, Manjalpur, Vadodara - 390011 Nrutyavas@gmail.com 09426025650	
Achyut Karve	TABALA MAESTRO Retd.from LIC	Flat No. 1, Ground Floor, Neeldhara Co-op Hsg. Society, Gandhi Chowk, Kulgaon, Badlapur (E), Dist:Thane- 421503 achyut.karve@gmail.com 7083635630, 9403640799	
Purushottam	Research Scholar, Department of Performing Arts, S.V.university Tirupati	Research Scholar, Department of Performing Arts, S.V.university, Tirupati purushothamvocal@gmail.com 9704628043	
Vedaprakash Joshi	Research Scholar	Rastriya samskrut vidyapeeth Tirupati joshi4vedas@gmail.com 9849315263	
Maheswari	Research Scholar in Music	S-VYASA university Bangalore mahi.tapovan@gmail.com	
Kannarao A	Prominent Classical and playback Singer	Sr.Scientific Officer(Retd.) Nuclear Fuel Complex Hyderabad amalapuramkannarao@gmail.com 9866650411	

Pooja A Jani	Research Student Dept..Of Sanskrit Pali Prakruti Language & Lit. Faculty of Arts.	Faculty of Arts The Maharaja Sayajirao University of Baroda Baroda shweta.jejurkar-spp@msubaroda.ac.in	
Dr. Indira Rao T	Yoga Therapist, Counselor and researcher/ Professor (Retd.), Dept.Of English SB Mahila Maha Vidyalaya Nagpur	C-103,Fortune Towers, Madhapur Hyderabad-500081 indiratumuluri@yahoo.in	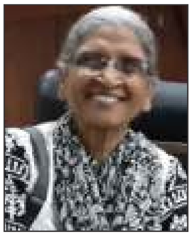
Jalpa Patel	Assistant Professor, M.S.University, Baroda, Gujarat	32 Shivam Tenements, Near Saurabh Park, Bh. Samta Flats, Subhanpura, Baroda-390023 jalpa.odissi@gmail.com 9825561942	
Avani Pagar	Bharatanatyam Performer Baroda	32 Shivam Tenements, Near Saurabh Park, Bh. Samta Flats, Subhanpura, Baroda-390023 avani8pagar@gamil.com	
Ritik Tripathi	Music (vocal) Research Scholar	568 kha/2 Gita Palli Alambagh Lucknow-226005 Ritika.tripathi18@gmail.com 9026927188	
Mahesh Pandey	Professor	147, Sushil Nagar Urai, Jaulana Jhansi maheshpandey25161@gmail.com	
Anuradha Avadhanulu	Professor &Chair person Dept.of Music & Dance Andhra University Visakhapatnam-500003	8-41-2, Relli st., China Waltair Visakhapatnam anuradha_12465@Yahoo.co.in 0891-2844395, 9441039033	

Sampreeti Malladi	Architect and Dancer	21, Vijayashanti Enclave Behind Cine Planet NH 7, Kompally, Hyderabad sampreeti@gmail.com 89785 54195	
Vani Ramana	Kuchipudi Dancer Sri Gnana Sarswathi Music and Dance Academy/Visiting Faculty etc. Advisory Panel Member Central Board of Film Certification Ministry of Information & Broadcasting	1-9-311/b Beside Redcross Blood Bank Street No-6, Vidyanagar Hyderabad-500044 vani.vemula14@gmail.com	
Swaphneil Chapekar	Research Scholar in Music	Chinmaya Vibhooti Post: Kolwan, Taluk: Mulsi Pune -412108 Swapnil.chaphekar@cvv.ac.in 9764605430	
&			
Charusheela belapurkar	Research Scholar in Sanskrit Vyakarana	Charusheela.belapurkar@cvv.ac.in 8605051087	
Sushma Madiraju	Sanskrit Lecturer	Kasturba Degree College, West Marradupalli, Secunderabad. sushmadpudi@gmail.com 9441795154	
Anasuya Tangirala	Professor	Co –Director SACRED Sri Annamacharya Center for Research and Expositional Development, Hyderabad. sacred.anu@gmail.com	
Sarda Mandapaka	.	Visakapatnam	

V Nivedita	Kuchipudi Dancer	Flat no:412, Sree krupa apartments, Shrungeri colony, Mohan nagar, Kothapet, Hyderabad. 500035.A.P. nivedita0204@gmail.com 9505908979, 9989300108	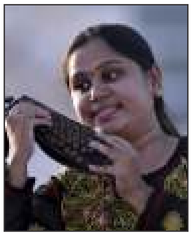
Raja Rajeswari R	Teacher (Sanskrit) Bhavan's Vivekananda College, Sainikpuri Secunderabad	H.No.19-32/3, Gautamnagar, Malkajgiri, Hyderabad-500047 Devarakonda.rajanala@gmail.com 09550254480	
K.V. Gopalacharyulu	Retired Sanskrit Scholar	Malkajgiri Secunderabad akellahp@gmail.com	
A Ramulu (OU & Surabharati)	Secretary Surabharati Samiti OU Campus Hyderabad	HOD Sanskrit Deptt. Osmania University Hyderabad sanskritramulu@yahoo.com 9866016214	
Dr.Palepu Subba Rao	Assistant Director (Telugu) Manuscripts	TGOML & amp; RI, Hyderabad. Sridevibhavanam74@gmail.com 8331946036	
Dr.Y.N.Rao	Dy.Director (Retd.) Rajabhasha,BSNL	Plot No.31, Venture-II Hastinapuram (central) Nagarjunasagar Road, Hyd-79. doctorynrao@yahoo.co.in 9177086660	
Chakrapani T		tp.chakrapani@gmail.com	

Dr.RVSS Avadhanulu	Chief Executive Shri Veda Bharathi	H Block 34, Madhura Nagar, Hyderabad - 500 038. shrivedabharathi@gmail.com www.shrivedabharathi.in 9849459316	
A H P Rao	Founder & President Veda Samskruti Samiti	akellaahp@gmail.com 9246572182	
Dr.K.Varalakshmi	Dy.Director	Sanskrit Academy Osmania University Hyderabad	
Dr.Santosh Joshi	Research Assistant	Sanskrit Academy Osmania University Hyderabad	
STP Kanakavalli	Professor	Flat No-55, D.No.24-26/293, Tata Vijaya Prasad House, 1st.FloorEastPoint colony, Visakhapatnam -530028	
Rama Murari	Sanskrit Student	Potti Sriramulu Sanskrit Vidyalaya Hyderabad	
Dr.JSR Prasad	Professor	Hyderabad Central University Hyderabad	
K. Seshadri	Sangeeta Vidyanidhi Kalaratna	Nallakunta, Near Ramalayam, Hyderabad 9849718074	
Vankayala Siva Ramakrishna	Mridanga Vidwan	Visakhapatnam	

ABSTRACTS

AND

EXTENDED

ABSTRACTS

OF

SOUVENIR

DISCLAIMER

The views and opinions expressed in these Abstracts are those of the authors only and do not reflect the views and opinions of the Seminar Organisers. Any clarification in this regard may be obtained directly from the Authors whose details are given in the souvenir.

SAMSKRITAM-SANGEETAM

Shyama Sastri

Tyagaraja Swami

Muthu Swami Dikshitar

Annamayya

Kshetrayya

Sri Ramadas

ABSTRACT

A Study of Ooththukkad Venkata Subbaiyer's, Kamâkshi Navâvaranam & Muthuswamy Dikshithar's, Kamalâmba Navâvaranam

- Anuradha Mahesh

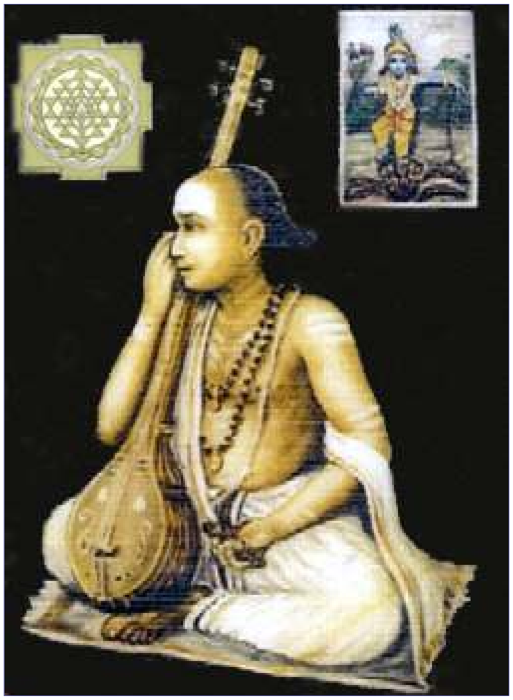

INTRODUCTION

Among the composers of the Pre-Trinity Period, **Ooththukkad Venkata Subbaiyer (1700-1765)** occupies an honoured place. Venkata Kavi took Srividya initiation from Sri. Bhaskararaya who is widely considered an authority on all questions pertaining Srividya Upâsana. He was one of the most prolific, imaginative, original and versatile composers in Indian culture. His krithis are with dazzling contrasting passages, complex talas, scholarly lyrics and evocative melody.

Muthuswami Dikshitar (176-1836), the youngest among the Trinity was a Srividya Upasaka and a Mahâ Yogi. He was highly proficient in Sanskrit, Astrology, Tanthra Sâstra, Manthra Sâstra and Sangeetham. Being a Srividya Upasaka he presented several aspects of Devi Pûja in his Avarana Krithis. **His works illustrate musical and poetic excellence, intellectual sophistication and soulful devotional lyrics.**

Venkata Kavi and Muthuswami Dikshitar are the only major composers who composed a set of krithis symbolising the Navâvarana worship.**Ooththukkad Venkata Kavi composed Kamâkshi Navâvarana while Muthuswami Dikshitar composed Kamalâmba Navâvarana.**These krithis numbering twelve (OVK) and thirteen (MD) respectively, were divinely inspired and exemplary pieces for both lakshya and lakshana values. The emotional appeal of these compositions and the intricacies of rhythm are noteworthy features.

This seminar **presentation attempts to study these two sets of Navâvaranams by comparing and contrasting them with respect to Structural, Musical, Literary and Thematic Analysis**. The presentation also aims to bring out the intellectual, aesthetic, philosophical and spiritual aspects of these compositions and how the two composers bring out the concept of Sri Chakra and its different aspects, the description of Avaranas, how they draw inspiration from or relate their work to our rich heritage, by quoting directly from Lalithâ Sahasranâmam, which is a text in Brahmânda Purânam, Taitthariya Upanishad, rare instances of Lalithôpâkhyânam, Lalitha Thrishathi , Soundarya Lahari, Srimad Devi Bhâgavatham and many other such sources,using different lyrical expressions. This shows that these vaggeyakaras were not just familiar with these works but deeply internalized their content and spirit and reproduced them in Avarana Krithis.

These monumental creations of the great vâggeyakaras reflect their philosophy, proficiency in Samskritham and their erudition in Sangeetham, Sâhityam and Tâlam along with devotion, intellect and a soul that was in a state of spiritual bliss. The prâsa and other prosodic refinements in the krithis testify their command over the language and gift of poesy.

These krithis are Manthra Poorvaka Krithis where several Bîjaaksharas (powerful syllables) find place in their content. A study of these compositions will immensely benefit musicians, music teachers, students and passionate Carnatic Music listeners.

ABSTRACT

Samskritam in Sangeeta

- Avija Madhavilata

Sanskrit, the very foundation of our culture, is the language and essence of our Vedas, Scriptures and epics. Through the medium of this refined conceptual classical language, the great seers and masters have expressed their deep insights of spiritual truths. The origin of our music is traced to the sacred hymns of the 'Samaveda', one among the sacred ancient Sanskrit texts. Both the theoretical and practical sides of our classical music bear a strong leaning to the Sanskrit language. The ancient Sanskrit treatises such as Natyasastra, Sangeeta Ratnakaram, Sangraha chudamani etc., deal extensively with the various aspects of music, musicology and dance. The Katapayadi Sankhya conceived by our ancients is a formula based on the alphabets of the Sanskrit language and is utilized in the scientific formulation of the nomenclature of 72 melakartas. This has brought a clear cut foundation in the understanding of the classification, formation and there by derivation of several hundreds of new ragas from a single melakarta. Most importantly, many terms used in sangeetam are also sanskritic in origin

In the practical field also, the influence of Sanskrit on music is clearly felt. The prestigious status of recognition earned by carnatic music among various other musical systems of the world is undoubtedly due to illustrious creations of the musical trinity – Tyagaraja, Muttuswami Dikshitar and Syama Sastri whose first compositions are in Sanskrit language . The earliest Sanskrit authors, with regard to compositions are Jayadeva and Narayana teertha followed by many vaggeyakaras namely Annamacharya, Swati tirunal, Margadarsi sesha Iyengar etc., have chosen Sanskrit language as a medium of expression in many of their compositions that brought a discipline, majesty and grandeur to Carnatic music and made it most dignified, aesthetic and popular among all other kinds of music in the world

This paper discusses the importance of Samskritam in both theory and practical sides of our classical music in brief through various examples of slokas quoted from the lakshana grantas and also rendering the Sanskrit compositions of various vaggeyakaras along with the meaning explanation of the musical and lyrical beauties imbibed in them, thus imparting the knowledge on various aspects of our culture, traditions and customs to be followed that can inculcate the moral values in humans and make them sanskritised that ultimately leads to the development of better society in and around us.

ABSTRACT

The Sama Veda Is The Origin of Sangeetha (Music)

- Dr. V V Bhatt

Samaveda's secret is in its musical annotation and rendering. The Sama Veda represents the ecstasy of spiritual knowledge and the power of devotion. The Rig Veda is the word, the Sama Veda is the song.

The Rig Veda is the knowledge, the *Sama Veda its realization*. Hence the two always go together like husband and wife. The Rig Veda is the wife and the Sama is the husband.

The Sama-Veda is the "**Veda of chants**" or "**Knowledge of melodies**". The name of this Veda is from the Sanskrit word saman which means a metrical hymn or song of praise. It consists of 1549 stanzas, taken entirely (except 78) from the Rig-Veda. Some of the Rig-Veda verses are repeated more than once. Three major recensions remain today, the Kauthuma/Ranayaniya and the Jaiminiya. Its purpose was liturgical and practical, to serve as a songbook for the "singer" priests who took part in the liturgy. A priest who sings hymns from the Sama-Veda during a ritual is called an *udgat*ha, a word derived from the Sanskrit root *ud-gai* ("to sing" or "to chant"). A similar word in English might be "cantor". The styles of chanting are important to the liturgical use of the verses. The hymns were to be sung according to certain fixed melodies.

Samaveda consists of a selection of poetry mainly from the Rigveda, and some original matter. It has two parts, *Purva-Archika* and *Uttar-Archika*, containing verses addressed to the three gods Agni , Indra and Soma. The verses are not to be chanted anyhow, but to be sung in specifically indicated melodies using the seven svaras or notes. Such songs are called *Samagana* and in this sense Samaveda is really a book of hymns.

Sama Veda was meant for the priests who performed the rituals of the soma ceremonies [rituals of the threefold realm of life & death (samsara)]. As time went on rituals and ceremonies of worship became increasingly complex and so a need arose to compile all the rituals and their chants in a book, as a sort of reference point for the priests. The emphasis was on the specific style of its poetry and its literary content had no relevance. There are also very strict instructions in SamaVeda as to how particular hymns must be sung. Great emphasis was put upon sounds of the words of the mantras so that they could have accomplished effects on the environment and the person who pronounced them.

Samaveda Mantras are single or strung together syllables of energy-based sounds. The Indian metaphysical tradition explains that the body is composed of the combination of five elements and the first of them is sound. Vocal sounds have a profound effect in our lives whether we are consciously aware of them or not, no vocal utterance is entirely without meaning. Using Samaveda mantras such as Gaayatra Gaanam can have a profound effect on the way the mind attains clarity, peace and single minded focus.

One's subconscious mind can easily find its solution through recitation of Samaveda mantras which will dissolve into a state of meditation. A mantra, when repeated constantly during meditation, first loudly and then through silent and mental chanting, takes one into a heightened state of consciousness and awareness.

There are many unique Mantras in the Samaveda Texts.

Brahma Mantra

Lord Brahma is the originator and the generator of the mankind. Brahma represents the universal mind, as creation is the work of the mind and the intellect. Lord Brahma is considered as the "Brahm", the Supreme God.

Soma Mantra

Lord Soma is regarded as the god of Happiness. People pray to Soma asking him for good health for themselves and for others.

Saraswathi Mantra

Sarasvathi is one of the most popular goddesses.. Devi represents strength, morality, power and protection. GoddessSarasvathi is the divine mother, who protects people from evil forces of selfishness, jealousy, hatred, anger and ego.

Brahmanaspathi Mantra

Lord Brahmanaspathi is the Lord of beginnings, as per the Samaveda Text. He is the remover of obstacles and also he represents wisdom, intellect and knowledge.

Vishnu Mantra

Lord Vishnu is one of the most popular and worshipped deities. Vishnu represents strength, beauty, knowledge.

Shanti Mantras

The Shanti Mantras are prayers for peace. Shanti Mantras are also known as "Peace Mantras". Shanti Mantras form the part of Vedic Upanishads.

Mantra Power

Mantras are powerful sounds and when chanted with devotion produce enormous effects and can be meditated on while chanting. As the mind concentrates more and more on the mantra and its meaning, it conditions the mind and takes us to higher

ABSTRACT

త్యాగరాజ కీర్తనలపై నారదభక్తి సూత్రాల ప్రభావము

- Prof. Anuradha Avadhanulu

ఉపోద్ఘాతం :

వేదాలు ఆర్షధర్మ సంస్కృతికి మూలస్తంభాలు. భారతీయ సంస్కృతీ – సంప్రదాయాలకూ, ఆచార – వ్యవహారాలకునూ వేదాలే ఆధారములు. భారతదేశం ఆధ్యాత్మికత ప్రధానంగా కలిగినది. చేసే ప్రతిపని యందూ, చూసే ప్రతివస్తువు లేదా ప్రాణియందునూ భగవంతుని దర్శించగల సంస్కారం యిక్కడి ప్రజలలక్షణం.

సంగీతం సామవేద జనితమైనది. ఇది ఒకపారమార్థిక కళ. ఈ కళ యొక్క పరమార్థాన్ని గురించి వేదపురాణాలలో పలుప్రస్తావనలు వుండినవి. సూతసంహితలో గీతమాహత్మ్యమును గూర్చియిట్లు చెప్పబడింది.

శ్లో ॥ గీతిగానేన యోగస్యాత్యో గాదేవ శివైక్యతాం ।
గీతిజ్ఞోయది యోగేన స యాతి పరమేశ్వరం ॥

అంతేకాదు, భగవంతుడు సంగీతానికి ప్రీతిచెందుననే విషయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే స్వయంగా నారదునికి యిట్లు చెప్పినట్లు కలదు.

శ్లో ॥ నాహంవసామి వైకుంఠే న యోగిహృదయే రవౌ ।
మద్భక్తాః యత్రగాయన్తి తత్రతిష్ఠః ఆమినారద ॥ (భగవద్గీత)

ఇట్లు సంగీత మాహత్మ్యమును గ్రహించిన పలువురు భక్తులు సంగీత – సాహిత్యాలను రెండు ఉపకరణలుగా గ్రహించి, ఆ పరమాత్ముని వేనోళ్ళ కీర్తించి, తరించారు. ఇట్లు, సంగీత – సాహిత్యాత్మకములైన రచనలు చేసిన భక్తవాగ్గేయకారులలో ఆండాళ్, జయదేవ, అన్నమయ్య, పురందరదాస్, మీరా, తులసీదాసు, తుకారాం, రామదాసు, త్యాగయ్యమొదలైనవారు ముఖ్యులు.

వీరిలో 96 కోట్ల రామతారకమును ఉపాసనజేసి, శ్రీరామసాక్షాత్కారమును పొందిన భక్తునిగా త్యాగరాజు సుప్రసిద్ధులు. "మోక్షసాధన సామగ్ర్యాం భక్తిరేవ గరీయసి అని వివేకచూడామణి గ్రంథంలో శ్రీశంకర భగవత్పాదులు పేర్కొన్న విధంగా, సంగీతోపాసన జేసి శ్రీరాముని అనుగ్రహానికి ప్రాతులయ్యారు శ్రీత్యాగయ్య. సంగీత జ్ఞానముభక్తి వినాసన్మార్గము కలదే మనసా అని, లౌకికములైన ఆసలదగలక, శాశ్వతమైన ఆ పరమాత్మ సాన్నిధినే కోరుకొన్న నిజభక్తులు. రామభక్తి సామ్రాజ్యం ఏ మానవులకబ్బెనో – మనసా, ఆ మానవులసందర్శనం అత్యంత బ్రహ్మానాదమౌగా యని, తలచిపులకాంకితుడైన పుణ్యచరితుడు త్యాగయ్య.

సంగీత త్రిమూర్తులలో నొకరైన వీరిని నారదాంశునిగా భావిస్తారు. వేదోపనిషత్తులు, పురాణేతిహాసాల సారమంతటినీ ఔపాసనపట్టిన ధీశాలి. విష్ణుపురాణము, భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణుడు వివరించిన 'అనన్యభక్తి' వంటి పలు అంశాలు త్యాగయ్య కీర్తనలలో విశేషంగా కనుపిస్తాయి.

చిన్నతనములో త్యాగయ్య తన తండ్రి పూజామందిరము వద్ద పోతన భాగవతమును పారాయణచేసెడి వారు. అందువల్ల పోతనభక్తి, రచనాశైలుల ప్రభావాలు త్యాగయ్య కీర్తనలపై స్పష్టముగా గోచరించుచుండును. ఇంకనూ భాగవతంలో అంతర్భాగముగా చెప్పబడుచున్న నారదభక్తిసూత్రాలలో పేర్కొన్న భక్తియందలి వివిధ దశలకు ఉదాహృతములైన పలు కీర్తనలు త్యాగయ్య రచనలలో కనుపించును. వాల్మీకి రామాయణమును 24,000 శ్లోకములలో రచించిన విధముగా, త్యాగయ్య కూడా తనయిష్టదైవమైన శ్రీరామునిపై 24,000 కీర్తనలు రచించినట్లు చెప్పుదురు. ఈ రచనలన్నీ వారికి శ్రీరామునిపై గల మహోత్కృష్టమైన భక్తికి నిదర్శనములు.

ఈ రచనలన్నీ భక్తిప్రధానములే అయిననూ, ధాతు (సంగీతం) – మాతు (సాహిత్యం)లో పరిపుష్టతల వల్ల, పరిపూర్ణమైన ధాతు ప్రధాన రచనలుగానే పరిగణింప బడుచున్నవి. ఇట్టి రచనలుచేసిన త్యాగయ్య ధాతుకల్పనా దక్షునిగా పేరుపొందిరి.

ముఖ్యోద్దేశ్యము : త్యాగయ్య రచనలలోని భక్తితత్త్వంపై ఎన్నిపరిశోధనలు, పత్రసమర్పణలు చేయబడిననూ, ఇంకనూ వివిధాంశాలపై పరిశోధనలు చేయుటకు ఎంతో అవకాశం కలదు.

ABSTRACT

प्रदर्शनीयकलाकाराणां संस्कृतज्ञानस्य आवश्यकता – संस्कृतगीतानां भावात्मक गानम् – श्री मुद्दुस्वमिदीक्षितवर्यस्य कीर्तनानां विश्लेषण:

>> माधवश्रीमङ्गलं वैद्यनाथ रामनारायण: <<

1. भारतीया: सर्वे अवश्यं संस्कृतं पठेयु: | कलानां अध्ययनं आचरणं एवं प्रदर्शनं केवलं प्रेक्षकाणां मनोरञ्जनाय नास्ति | कलाकारस्य मनोविकासाय संस्करणाय च भवतीति लोकविदितविषय: | संस्कृतस्य अध्ययनं तु सर्वेषां व्यक्तित्ववर्धकं भवतीति निस्सन्देहात्मक विषय: | यदि कलाकार: संस्कृतशिक्षां प्राप्नोति, तर्हि तस्य व्यक्तित्वस्य सद्गुणसम्पूर्णतां याति | तथा कलाकारा: सदनुभवज्ञा: भवन्ति | असंस्कृतज्ञस्य कलाकारस्य प्रदर्शनस्य अपेक्षया संस्कृतज्ञस्य कलाकारस्य प्रदर्शनं बहु भिन्नं भावात्मकं तथा हर्षास्पदं भवतीति निश्चितमेव | कलाकाराणां वर्गे सङ्गीतज्ञानां तु संस्कृतसाहित्यज्ञानं बहु अवश्यम् | इतोऽपि अधिकतया आवश्यकता तु गायकानां वर्तते | उदाहरणेन, संस्कृतसङ्गीतज्ञस्य प्रदर्शनं त्रिविधं उत्तमं भवति - उच्चारण:, साहित्यविश्लेषण: तथा गायनसमये भावप्रकटनश्च |

साधारण गायक:	← **उच्चारणे** →	संस्कृतगायक:
याकुन्दे....न्दुतुशा...र हारधवल		या कुन्देन्दु तुषारहारधवला....
याशु....ब्रवस्त्र.....वृत		या शुभ्रवस्त्रावृता....
यावी....ना...वर दण्ड मण्डित करा.....		या वीणावरदण्डमण्डितकरा.....
याश्वेता पद्मा....सना		या श्वेतपद्मासना.....
याब्रम्हाचुत शंकर प्रब्रुति बि:		या ब्रह्माच्युतशङ्करप्रभृतिभि: .....

साधारण गायक:	← **साहित्यविश्लेषणे** →	संस्कृतगायक:
अगजानना....पद्मार्कं गजानन महर्निसं		अगजाननपद्मार्कं गजाननम् अहर्निशं
अनेकदन्तं भक्ता नामेक दन्तमुपास्महे ॥		अनेकदं तं भतानाम् एकदन्तम् उपास्महे ॥

साधारणगायकेन अवगत: अर्थ:	संस्कृतगायकेन अवगत: अर्थ:
सुर्यतेजस्वी गजानन: एकदन्ती,	पार्वत्या: मुखपद्मस्य सूर्य: इव गजानन:,
अनेकदन्तिन: भक्ता: एकदा नामस्य	एकदन्ती, तस्य भक्तानां सर्वाभीष्ठान्
पुष्पेण सह उपासनं कुर्वन्ति		पूरयति तम् एकदन्तं पूजयामि	

एवमेव असंस्कृत:, वेदिकायां प्रदर्शनसमये हस्तप्रहरणं, शरीरकम्पनं, विकृतमुखाकृतिं यथा करोति तथा न करोति संस्कृतगायक: | मृदुत्वं, संतुष्टमुखं, दर्शित्वा सभाया: मर्यादामपि पालयति संस्कृतगायक: |

अस्य पत्रस्य रचयिता रसायनशास्त्रज्ञ:, वृत्तरीत्या वैज्ञानिकश्च | संप्रदायबद्धे तमिलकुटुम्बे जात:, आबाल्यं तेलुगु, हिन्दी, आङ्ग्लभाषा: सुष्ठु पठितवान् | पितृचरणा: सङ्गीतज्ञा: महाविद्वांस: इति कारणात् तेभ्य: कर्नाटकशास्त्रीयसङ्गीतशिक्षणं च प्राप्तवान् | विविधभाषाज्ञानसंपादनोत्सुक: सन् कन्नडमलयालभाषयो: व्यवहर्तुं समर्थ: | तथैव विदेशीयभाषासु जर्मन् , फ्रेन्च् , जापानी, इटालियन् भाषास्वपि परिचयं प्राप्तवान् | स्पानिष् भाषाया: स्नातकपरीक्षायाम् उत्तमश्रेण्यां उत्तीर्ण: | प्राथमिक व्याकरणसहितं संस्कृताध्ययनं कृत्वा अन्येभ्य: भाषासङ्गीतशास्त्रादि बहुषु विषयेषु पाठनमपि करोति | सर्वदा अन्येषां साहाय्यारथं, सामाजिककार्येषु धर्मकार्येषु च निरत: |

It is common knowledge that Samskritam uses many varieties of compound letters. It is also well known that many words in languages like Telugu, Kannada, Marathi, etc., are of Samskritam origin and most of them have been imported and adopted into these languages as such, without modifications, especially the words containing compound letters and aspiratives. This paper humbly attempts to bring out (1) the difference between the performance of the Samskritam illiterate musician (especially a singer) and a Samskritam literate musician, emphasizing the fact that basic knowledge of Samskritam is very essential for all artistes in general and musicians in particular. (2) the genius of Shri Muthuswamy Dikshitar and Saint Thyagaraja by examining the lyrical beauty and the clever use of compound letters in conjunction with the rhythm (taala) and also the poetic imagery in their compositions, by analysing a select few kritis in Samskritam. The influence of Samskritam on the kritis composed in Telugu also will be elucidated.

The author of this paper is a Post Graduate in Chemistry and a scientist by profession, with a flair for learning languages, music and culture. He also learnt and gained insight into Carnatic music, due to his father being a respected Carnatic classical musician of traditional learning (gurukulavasam) and very high standards. With formal school education he had studied Telugu, Hindi and English well. Later on, he learnt basic German, French, Italian & Japanese with distinction and passed graduate-level courses in Spanish language with distinction. He has studied the basic grammar of Samskritam and gained proficiency in conversational Samskritam. He uses all his expertise and the available time for rendering social service, counselling and teaching others in various subjects.

ABSTRACT

ఓం శ్రీగణేశాయ నమః

ముత్తుస్వామి దీక్షితార్ గారి కీర్తనలలో గణేశ తత్త్వం

- **Srilakshmi S**

సంగీతము అనేది మనోరంజకము అనో, రాజుల కొలువులో జీవనభృతి కొరకు చక్కని రాచమార్గమనో కొంత అపోహతో కూడిన కాలములో సరస్వతి వరప్రసాదంగా అందరి అదృష్టములరాశిగా జన్మించారు సంగీత త్రిమూర్తులైన శ్రీ త్యాగరాజస్వామి, శ్రీ.ముత్తుస్వామి దీక్షితారులు మరియు శ్రీ శ్యామశాస్త్రీగారు గాంధర్వవేదమైన శాస్త్రీయ సంగీతాన్ని తమ సున్నితత్వముతో, ప్రతిభతో, అచంచలమైనభక్తితో, శక్తితో అనవసరమైన పోకడలను త్రుంచి, ఉపాసనను పెంచి, శృతి, లయజ్ఞానములను పంచి మనందరకు సిద్ధాన్నాని ప్రసాదించిన మహనీయులు.

ఒకేకాలములో, ఒకేగ్రామములో ఈ త్రిమూర్తులు జన్మించినప్పటికీ వీరి రచనలయందు ఎంతయో వైవిధ్యము కలదు. ఈకాలములోనే సంగీతరచనలలో 'కృతి' అనేది రూపుదాల్చింది. ఈ కృతులలో పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణము అను ముఖ్యఅంగములు ఉంటాయి. వీటితోపాటుగా కృతికి ప్రత్యేకశోభను చేకూర్చగలిగిన చిట్టస్వరము, షోలేకట్టుస్వరము, స్వరసాహిత్యము, స్వరాక్షరము, మధ్యమకాలసాహిత్యము, స్వరాక్షరము, మధ్యమకాలసాహిత్యము, మణిప్రవాళసాహిత్యములు వంటివి కూడా అభివృద్ధిచేయబడ్డాయి. కొన్నికీర్తనలలో సమిష్టిచరణములు కూడా ఉన్నాయి. వీటిని ఇలా ఒక క్రమపద్ధతిలో తీసుకునిరావడము వలన సత్సంప్రదాయ సంగీతము భుక్తి కొరకు మాత్రమేకాకుండా నాదోపాసనకు కూడా సులభము చేయబడింది.

"త్రివర్గ ఫలదా స్సర్వే దాన యజ్ఞ జపాదయః ।
ఏకంసంగీతవిజ్ఞానంచతుర్వర్గఫలప్రదమ్ ॥"

అని శివసర్వస్వములో తెలుపబడిన విషయాన్ని నిరూపించి చూపించిన మహానుభావులు ఈముఫ్వరు.

"నాహం వసామి వైకుంఠే నయోగి హృదయే రవౌ ।
మద్భక్తా యత్ర గాయంతి తత్ర తిష్ఠామి నారద ॥"

"వైకుంఠములోను, మునులహృదయములలోను, సూర్యునియందుకాకుండా, నాభక్తులు నాగురించి ఎక్కడ కీర్తన చేస్తున్నారో అక్కడే నా నివాసము" అనిసాక్షాత్తూ శ్రీమన్నారాయణుని వాక్కులు. ఆ గాంధర్వవేద ప్రశస్తిని ఈ సంగీత త్రిమూర్తులు తమభక్తి, శక్తి, ప్రతిభా పాటవములతో దశదిశలా ప్రాకేలా చేశారు.

ఈ త్రిమూర్తులలో ఒకరైన శ్రీ ముత్తుస్వామి దీక్షితార్ గారి ఒక కీర్తనలో సంగీత, సంస్కృత ప్రశస్తిని విశదముగా చూద్దాము.

నేను తీసుకున్న కీర్తన ఆదిపూజ్యుడైన వినాయకునిపైన దీక్షితార్ గారు హంసధ్వని రాగములో రచించిన "వాతాపి గణపతిమ్ భజేహం". ఈ సంస్కృత కీర్తన యొక్క ప్రతిపదార్థము, తాత్పర్యము, ఒక్కో పదములో ఇమిడి ఉన్న గణేశ తత్వరహస్యములు ఇప్పుడు విపులముగా చర్చిద్దాము.

ముందుగాహంసధ్వనిరాగముగురించిచూద్దాము. ఈ రాగము ముత్తుస్వామి దీక్షితార్ గారి తండ్రిగారైన రామస్వామి దీక్షితార్ గారు సృష్టించారు అని పెద్దలు అంటారు.

ముత్తు స్వామిదీక్షితార్ గారు తాను దర్శించిన పుణ్యక్షేత్రములు, అక్కడ కొలువై ఉన్నదేవి, దేవతలపైన కీర్తనలు రచించారు. ఈ కీర్తనను ఆయన హంసధ్వని రాగములో స్వరపరిచారు. హంసధ్వని రాగము ఎంతో శుభప్రదము అని పెద్దలు భావిస్తారు. అందుకే శుభప్రదమైన ఈ రాగములో ముత్తుస్వామి దీక్షితార్ గారు శుభప్రదుడైన గణేశుని స్తుతిస్తూ మొదలుపెట్టిన సంప్రదాయమును ఆ తరువాతి కాలములో ఎందరో వాగ్గేయ కారులు అనుసరించారు. ఈరాగము ఔఢవరాగము. ఇందులో మ, ద ఉండవు. ఇది ధీర శంకరాభరణం రాగము యొక్క జన్య రాగము.

ఈరాగముయొక్కఆరోహణ : సరిగపనిస

అవరోహణ : సనిపగరిస

వందేహం జగద్వల్లభమ్, దేవా నమో దేవా పావన గుణ గణ భావ అనే రెండు కీర్తనలు ఈ రాగములో అన్నమయ్య చేత వ్రాయబడిన కీర్తనలు.

ముత్తయ్య భాగవతార్ రచించిన గం గణపతే నమో నమో శంకరి తనయా ఇంకో ఉదాహరణ.

ఈ కీర్తనలో మొదటి పదము వాతాపి గణపతిమ్. ఈ గణపతి తిరుచన్కట్టన్కుడి అనే గ్రామములో కొలువై ఉన్న దేవాలములోని గణపతి. ఈయన పేరు వాతాపి గణపతి. ఈ దేవాలయము తమిళనాడులోని తంజావూరుకు దగ్గరలో ఉన్నది.

స్థూలంగా ఈ కీర్తన యొక్క వివరణ ఇవ్వాలంటే గజముఖుడై, వరప్రదుడైన వాతాపిగణపతికి నేను భజిస్తున్నాను. అన్ని ప్రాణులతో పూజించబడిన పాదములు కలవాడినీ, పంచభూతాత్మకమైన ప్రపంచమును భరించేవాడినీ, ఎలాంటి కోరికలు లేకపోవడము వలన యోగులచే పూజించబడేవాడినీ, విశ్వమునకు కారణము అయినవాడినీ, విఘ్నములు నివారించేవాడి నీనేనుభజిస్తున్నాను.

లోకములో ప్రతిపాణీ తానుతలపెట్టినపని నిర్విఘ్నముగా పూర్తికావాలనే కోరుకుంటుంది. అందుకే ఆ గజముఖుని పాదాలను ప్రతిఒక్కరు, ఆర్తులు, జిజ్ఞాసులు, అర్థకాములుఅందరుపూజిస్తారు.

"పక్వాశ్చఅపక్వాశ్చదేహినోస్మృతాః"

శరీరధారులలో పండిన వారు కొందరు, పండని వారు కొందరు. పండిన వారు లోకమును పండించగలరు. వారే యోగులు, మౌనులు. అటువంటి వారు నిష్కామ కర్మ చేస్తూ ఉంటారు. వారు తమలాగే నిష్కామకర్మ యోగి అయిన గణేశుని పూజిస్తూ ఉంటారు.

కుంభ సంభవుడైన అగస్త్య మహర్షి చేత పూజలందుకున్న వాడినీ, గణపతి యంత్రములోని బిందువును అధిష్టించి ఉన్నవాడిని, కృష్ణుడు వంటి ప్రముఖ దేవతలచే పూజించబడిన వాడిని, మనలోని ఆధారచక్రమైన మూలాధార చక్రమును అధిష్టించి ఉన్నవాడినీ, వాగ్రూపమైనపరా, పశ్యన్తి, మధ్యమా, వైఖరీలకు అధిపతి అయిన

వాడినీ, ఓంకార రూపము కలిగి ఉన్న తొండము కలిగినవాడినీ, ఎప్పుడు చంద్రరేఖను శిరస్సున ధరించి ఉండేవాడిని, తామరలవంటి చేతులలో చెరకుగడను ధరించి ఉన్నవాడిని నేనుభజిస్తున్నాను.

శ్రీగణేశుడు మనమాటకు అధిదేవత కనుకనే తొలిపూజ ఆయనకు చేయాలనీ, ప్రతిఒక్కరికీ మాట్లాడేటప్పుడు ఉండవలసిన విచక్షణాజ్ఞానము, తల్లితండ్రులపట్ల ప్రేమ, గౌరవము వంటివి చిన్నతనము నుంచి పిల్లలకు అలవాటు చేయాలనే వినాయకచవితి రోజున పిల్లలతో పూజచేయించడము, పుస్తకములుపెట్టుకోవడము వంటివి మన పెద్దలు ఒకసంప్రదాయముగా ఏర్పరచారు.

గణపతి మూలాధార చక్ర అధిష్టానదేవత కనుకే మన పెద్దలు గణపతి ముందు గుంజీళ్ళు తీసే ఆచారము పెట్టారు. తద్వారా మూలాధర చక్రము నుంచి శక్తి ప్రసారము జరుగుతుందని మన పెద్దలు గుర్తించి అది ఒక సత్సంప్రదాయముగా అలవాటు చేశారు.

దానిమ్మ పండును కరకమలముల ధరించి ఉన్నవాడిని కలుషములు దూరము చేసేవాడు, ఉన్నతమైన ఆకారము కలవాడు, శివుడు, కుమారస్వామి వంటి వారికి ఆనందము కలిగించేవాడు, హంసధ్వని రాగమును ఆభరణముగా ధరించిన ఆ హేరంబ గణపతిని నేనుభజిస్తున్నాను.

ABSTRACT

Contribution of some Sanskrit Scholars to Indian Music

- **Dr. Shweta Jejurkar**

The field of Music is vast, may it be vocal or instrumental. Any science requires a theory to explain it. Similarly great stalwarts of Music have been contributing to this field from time to time. We find a list of scholars who have written in Sanskrit explaining the practical aspect of Music. Many of these texts have been translated and many are yet to be translated. Some of the works are still in manuscript form, yet to see the light of the day.

Looking to all these aspects, the present paper will attempt to focus on some scholars of Sanskrit and Music who contributed in their own way by writing a text on Indian music, adding to the existing lot of works. For example, amongst the published works are the Sangita Ratnakara of Sarngdeva, Sangita Makaranda of Narada, Srimallaksyasangitam of Chatur Pandit, Brhaddesi of Matanga, Sangitadarpana of Damodara and unpublished manuscripts like Manamanoranjana, Samgitasaroddharah, Sangitasara, Dattila-kohaliyam etc. This paper will focus on all these works of Music from various points of view and will bring about their original contribution to the field of Hindustani form of Music.

संस्कृतं च संगीतं च

- लीना मेहेंदले

संस्कत और संगीत दोनों ही विशिष्ट भारतीय शब्द है और उन दो विषयों को इंगित करते हैं जिनका आपस में घनिष्ठ संबंध है।

मूल शब्द संस्कार से संस्कृत शब्द बना है। संस्कार का अर्थ है ऐसी प्रक्रिया जिसमें सभ कुछ अच्छा हो, सुफल हो। प्रिय हो, गुणवान हो, सौंदर्यवान हो, नीतिवान हो। ऐसी प्रक्रियाएँ अपने आप प्रकट नहीं होती वरन चिंतन के द्वारा उनकी अन्वेषणा की जाती है। इस प्रकार चिंतन द्वारा संस्कार मनुष्य पर संस्कार ताकि उसका जीवन समाजोपयोगी हो, पशु व वृक्षों पर संस्कार ताकि वे दीर्घजीवी और आरेग्ययुक्त हो, इत्यादि हमारी परंपरामें आरभसे ही है। भाषा भी संस्कारित हुई तो संस्कृत बनी। कभी - कभी एक उपालंभभरा वाद चलता है कि संस्कृत से प्राकृत भाषाएँ बनी या प्राकृत से संस्कृत। दोनोंके पक्षमें तर्क दिए जा सकते हैं। संस्कृत की प्राथमिकता के पक्ष में भी तर्क है। हमारे सारे दर्शन, सारे ग्रंन्थ इस बात का इंगित करते हैं कि हमारे ऋषि मुनियोंमें सटीकता (ढ़्रत्रट्टदड्ढदद्द्वठ) की परंपरा थी और क्यों न हो। जब सटीकता होती है तभी ज्ञानवृद्धि की गति एवं व्याप्ति अतिशीघ्र हो सकती है। इसी सटीकता के कारण कोई आश्चर्य नहीं कि हमारे ऋषि - मुनियों की भाषा अतिप्रचीन कालसे ही संस्कारित रही हो।

सटीकता और संस्कृति की इतनी गहराई से चर्चा करनेका कारण है। इस देशमें जो संगीत उपजा है उसमें भी वही संस्कार और वही सटीकता है, वही सूक्ष्मातिसूक्ष्म विवेचन है। यूं कहा जाए किं संस्कृत और संगीत दोनों ही प्रवृत्तियां एक जैसी ही हैं और एक दूसरे के पूरक भी। इसी धनिष्ठ संबंधकी हम विस्तृत चर्चा करने जा रहे हैं।

संस्कृत में भाषा की सटीकता के लिए कई संस्कार हुए जो हम प्रत्यक्षतः देख सकते हैं और सरलता से उसका आकालन भी कर सकते हैं। हमारे व्याकरण की बातों को गौर से देखिए। शब्दों के शब्दरूप, उनमें लिंग-भेद, वचन-भेद, द्वीवचन का प्रयोग, कालज्ञानके लिए क्रियाओांमें लकारों का प्रयोग, संधि व समास, तथा उपसर्ग और तद्धितादि प्रत्यय, बस इतनेसे ही व्याकरणके पाठ होते हैं। लेकिन इनमेंसे प्रत्येक पाठ अपने आपमें विस्तृत है, नियमबद्ध है, और यही सुदृढता है जो संस्कृतकी सटीकताको संभाल कर रखती है।

संस्कृतके व्याकरण शास्त्रके साथ ऋषि-मुनियों ने ध्वनि शास्त्र को भी समझा और उसका विस्तार से अध्ययन किया। अनादि ब्रह्मांड में ध्वनि की उत्पत्तिसे ही सृजनका प्रारंभ हुआ। इस

रहस्यको हमारे ऋषियोंने अपने चिनत द्वारा जाना। उन्हें तत्वचिंतन के साथ तत्वदर्शन भी हुआ। तब उनकी पकड़में आया कि ध्वनि शास्त्र और शरीर शास्त्रके बीच साथ गहरा संबंध है। मनके भावोंके प्रकटीकरणेक लिए चिंतनके स्तर पर चार सीढ़ियां हैं --- परा, पश्यंति, मध्यमा और वैखरी। परंतु शरीरके स्तरपर अक्षरो व नादका सृजन होता है। शरीरके भिन्न स्थानोंसे निकली अक्षर-ध्वनियां भिन्न भिन्न होती है।

इसी बात का आधार लेकर कुंडलिनी मार्गक चक्रों पर भिन्न-भिन्न अक्षरोकी उपस्थिति का दर्शन हमारे मनीषियोंने किया। उस उस अक्षर के कंपन द्वारा उस उस चक्र को गुँजाने से जो अलग-अलग प्रभाव उत्पन्न होते हैं उनके अध्ययनसे मंत्र विद्याका जन्म हुआ। इसी रहस्यसे गान विद्याका भी जन्म हुआ। वैखरी वाणीमें जो ध्वनि उच्चारण होता है उसके आधार पर वर्णमालाकी निश्चिती हुई और वर्गीकरण भी। इस प्रकार ऋषियोंने सोलह स्वरों की अनुभूति की। तत्पश्चात् व्यंजनोंमें भी कंठ वर्गके व्यंजन, तालव्य, मूर्धन्य, दंत्य और ओष्ठ वर्ण के व्यंजन इत्यादि वर्गकरणसे हमारी वर्णमाला बनी। इसका प्रचलन समस्त दक्षिण आशिया खंडके सभी देशोंमें रहा। आज भी कोरियातक की भाषाओंमें, जैसे नेपाली, बर्मी, थाय, भूटानी, तिब्बती, सिंहली आदि में भी यही वर्णमाला प्रचलित है।

व्याकरणशास्त्र व मंत्रशास्त्रके साथ साथ संस्कृतका छंदशास्त्र भी अत्यतं व्यापक है। नाद, लय, ताल, छंद, आदि के उद्‌गाता स्वयं भगवान शिव, कहे गये है। इन्हीं के कारण सौंदर्यकी तथा ललित कालओंकी सृष्टि होती है। लयके साथ अपने आप ही गायन, वादन और नृत्य भी जुड़ जाते हैं। लयका गहन संबंध मनोउर्जा के साथ है। छंद शास्त्रके साथ-साथ संगीत व गायनकलाका भी उदय और विस्तार हुआ।

ऋषियोंने प्रकृति के रहस्यों का वेध लेते हुए जिन अगणित ऋचाओंका दर्शन किया उन्हें अगली पीढ़ियों तक पहुंचानेक हेतु गान-परंपरा एक सशकत माध्यम बनी। जनमानस के आकलन के लिए व्याकरण, ध्वनि-शास्त्र अथवा छंद-शास्त्र की अपेक्षा गायन विद्या अधिक सुगम एवं सरल सिद्ध हुई। इसी कारण परा पश्यंती इत्यादि अवस्थाओंकी देवता जो वाग्देवी हैं, उनका मूर्त रूप सदैव वीणाके साथ ही होत है। वीणा, डमरु एवं वेणु --- ऐसा माना जाता है कि सभी वाद्यों तथा संपूर्ण गायन कलाकी उत्पत्ति इन्ही तीन वाद्योंसे हुई है। हमारे गंथोंमें गान विद्यासे संबंधित गंधर्व-गण, सिद्ध-गण, यक्ष-गण तथा ट्टप्सरा-गण इत्यादि गणोंका वर्णन है जिन्होंने गान कला का अध्ययन, विस्तार एवं प्रचार किया। इनके प्रमुख अधिपतिक रूपमें गणपति प्रतिष्ठित हैं।

ऋग्वेद आदि आदि वेदोंको पीढ़ी-दर-पीढ़ी पहुंचाने के लिए श्रुति परंपरा चली। उसमें अशुद्धता आनेका संकट था। अशुद्ध मंत्रों से फलकी प्राप्ति नहीं हो सकती --- ठीक उसी प्रकार जैसे अव्यवस्थित रूप से की गई प्रक्रियाओंसे अच्छा उत्पादन नहीं निकल सकता। अशुद्धताके

संकटको टालनेके लिए एक अद्‌भुत तरीकेकी रचना हुई। ऋचाओंमें उदात्त, अनुदात्त और स्वरित ध्वनियों के आचरण के कारण उनकी गेयता बढी और मंत्र सामार्थ्य भी। फिर उन ऋचाओंको पदोंमें विभक्त किया गया। उनकी पाठ विधियां बनी जो सरलसे कठिन और कठिनसे कठिनतर होती गई। इस प्रकार पदपाठ, क्रमपाठ, जटापाठ और घनपाठ का चलन प्रारंभ हुआ। पदपाठमें हर पदको अपनी स्थितिनुसार गाया जाता है परुतं क्रमपाठमें दो पदोंको उलट फेर कर गाया जाता है। जटापाठमें तीन पदोंको और घनपाठमें चार पदोंको उल्टा पुल्टा कर गाया जाता है। इस शास्त्रके साथ ही किसी पडावपर सप्तसुरोंका भी प्रकटीकरण हुआ होगा ऐसी मेरी मान्यता है। हमारे ग्रंथ बताते हैं कि स्वरोंकी स्थितियोंको प्राणियोंके स्वरोंके साथ सिद्‌ध किया गया है। कोकिलके स्वरसे पंचम, हाथीके स्वरसे धैवत और मयूरके स्वरसे निषाद सिद्‌ध होत हैं। इसी प्रकार ऋषभ, गंधार और मध्यम भी सिद्‌ध होते हैं। षड्‌ज की उत्पत्ति अन्य छः सुरोंसे से होती है इसीलिए उसे षड्‌ज कहा गया है।

स्वरोंको कंठमें ध्रुवतासे स्थापित करने के लिए हर एक स्वरकी साधना आवश्यक है। इसी प्रकार रस, राग एवं सौंदर्य की उत्पत्ति के लिए उनका उलटफेर गायन भी कंठस्थित होना चाहिए। इस उलटफेरका क्रम भी दो स्वर, तीन स्वर और चार स्वरों के साथ उसी प्रकार गाया जाता है जैसी वेदोंके पदोंकी उलटफेर करनेकी पद्‌धति है। जैसे पदपाठ, क्रमपाठ, जटापाठ और घनपाठ की सिद्‌धता होती है उसी प्रकार सप्तसुरोंकी आलाप एवं तानकी विधियाँ हैं।

अतएव कहा जा सकता है कि हमारे मनीषियोंने पूरी तरह सोच विचार कर ही गानसाधना और ज्ञानसाधनाको एक दूसरेका पूरक पाया, उनकी एकत्रित उपासना का विधियां नियुक्ति कीं। उनका स्मरण, उनका अभ्यास, अभिव्यक्ति और अनुभूति एक साथ गुथे हुए हैं। जहाँ वेदोंमें निहित ज्ञानसाधना मानवको मोक्ष तक ले जाती है, वहीं संगीत-साधना भी समाधि-दर्शनकी अनुभूति दे जाती है। इस प्रकारसे भारतकी संस्कृति, भारत की संस्कृतोद्‌भव भाषएं तथा भारतीय संगीतका एक अभिन्न नाता है, जिसका सही-सही आकलन हमने शायद अभी तक नहीं किया है। हमारे सेमिनार इस दिशा में आगे भी कार्यर रहे, शोधप्रवर्तक बने और सफल होता चले यही शुभकामना।

ABSTRACT

Swäti Tirunäl's Kucelopäkhyänam

- Vasumathi Rajaram

SwätiTirunäl needs no introduction to the world of classical Carnatic music. This versatile composer's mastery over every form of musical composition be it *varna*, *pada*or *keértana* is acclaimed by connoisseurs of music to this day. His proficiency in Hindustani classical music is seen in his presentation of *abhangs* and in his use of Hindustani*rägas*. He was a poet par excellence and could compose mellifluously in Malayalam, Sanskrit and Telugu thereby reaching a wide audience.Some of his works are *Padmanäbha-çatakam*, *Syänandürapuravarëana-prabandham*, *Utsavavarëanaprabandam*, *Yayäticharitam* and *Bhakti Manjari*. His compositions, irrespective of whether they are poetical or musical are an outpouring from the heart to Lord Padmanäbha.

He was open to sharing his scholarship and absorbing the erudition of stalwarts likeKilimanurKoyilThamburan,Iravi Varman Thambi, Tanjavur Vadivelu and his brothers, Kannayya(a disciple of Saint Tyagaraja) who were his court musicians. His association with Meru Svamigal led him to contribute two exemplary compositions in the Harikatha genre of music —*Ajämelopäkhyänam*and ***Kucelopäkhyänam***.It is an outstanding poetic work of this great composer. It follows *Shrimad Bhägavata*and *Narayaëéyam* in its content. SwätiTirunäl classifies *bhakti* into nine divisions in his *Bhakti Manjari*and*Ajämelopäkhyänam*and ***Kucelopäkhyänam*** nourish *bhakti* through the mode of*çravana*.It is interesting to note that that while *harikathäs* are usually rendered in the vernacular, this composer has chosen Samskrutamto express his thoughts. This was as recent as the nineteenth century indicating that Samskrutam was still regarded as a viable medium to reach out to the masses.

This paper is an attempt to give a glimpse into this valuable work. The unparalleled dedication of this king to his deity, to the culture and language of this country while ceding to the demands of his royal duties within a span of thirty-four years is incomprehensible. Shri SambasivaSastri suggests that he was probably a *jévan-mukta* reborn as his compositions show his undeterred devotion to God and his *vairägya* even in the midst of regality.

ABSTRACT

Nada and human embodiment - By Maheswari

- Maheswari

Sangeetam is a medium of attaining liberation through the vocal composition sung in the praise of God. The presiding deity of sangeetam is Lord Shiva, embodied in the form of Nada. Nada is the very basis of all manifest life and it manifests itself in the human body. It constitutes the very substance of speech which is the only means of communication.

The genesis of the human embodiment has three view points.

According to the metaphysical viewpoint, Human body is a part and parcel of the manifest phenomenon, the unmanifest being the 'Brahman', the formless, yet, the essence of all existence, free from all modifications. The individual beings are the limited manifestations of the unlimited Brahman. The individual manifestation is a part of the whole like the sparks are identical with fire and yet have an individual identity in form. The physical gross body is destroyed in course of time. Along with the physical body, there exists the subtle body, the essence of five elements. This subtle body transmigrates from one birth to another. It is also destroyed at the time of liberation.

According to the physiological viewpoint, the embryo develops through various stages during the entire period of pregnancy. The different parts and the principles and the mind of the embryo are contributed by the mother, the father, the food, the soul, the mind and the innate physiological conditions inherited by the foetus. The five great elements and the ten modifications of air are acquired from air.

According to the psychophysical viewpoint, six psycho-physical centres are conceived in the astral body. These function as the centres of consciousness at various planes and concentration. Mastery over these psycho-physical centres can lead to freedom from the limitations of mind and matter.

Music is a means to spiritual emancipation when it is practised in the spirit of dedication.

ABSTRACT

సదాశివబ్రహ్మేంద్రకృతులు - ఒక అధ్యయనం

- Dr. Praphulla Madugula

ప్రజలకు సదాశివబ్రహ్మేంద్రుల పేరు తెలిసినా తెలియక పోయినా వారి కీర్తనలు – పిబరే రామరసం, మానస సంచర రే సర్వజనవిదితాలు. బ్రూహి ముకుందేతి, గాయతి వనమాలీ అనే కీర్తనలు సంగీత విద్వాంసులు ఎప్పుడో ఒకసారయినా పాడి ఉంటారు. శ్రవణపేయమైన, సర్వజనాదరణను పొందిన, సదాశివబ్రహ్మేంద్రుల కృతులన్నీ సంస్కృతంలోనే ఉన్నాయి. సంగీతాన్ని ఆస్వాదించడానికి, అర్థం చేసుకోవడానికి భాషతో పని లేదన్న మాట వాస్తవమే. కాని అర్థం తెలుసుకున్నప్పుడు మనసు రసవీధులలో సంచరించే తీరు అనిర్వచనీయం. అనుభవైకవేద్యం. సదాశివబ్రహ్మేంద్రుల కీర్తనలలోని భాషా, సాహిత్య, అధ్యాత్మిక విషయాల అధ్యయనం ఈ పరిశోధనావ్యాసం యొక్క ముఖ్య ఉద్దేశం.

సదాశివబ్రహ్మేంద్రుల కీర్తనలలో కొన్ని కృష్ణమహిమప్రధానాలు. కొన్ని శ్రీరామస్తుతి ప్రధానాలు. కొన్ని ఆధ్యాత్మికప్రధానాలు. వీరి కీర్తనల్లో భాష సుదీర్ఘసమాసాలతో ఉంటుంది. కాని రచనలో ధార సహజసిద్ధం. ప్రయత్నపూర్వకంగా పాండిత్యప్రకర్షకోసం ప్రయోగించినట్లుండదు.

ఉదా : పిబరే రామ రసం కీర్తనలోని పరిపాలితసరసిజగర్భాండం, పరమపవిత్రీకృతపాషండం వంటి సమాసాలు. కొన్ని శబ్దాలు నైఘంటుకార్థప్రధానాలు. వాటికి రూఢ్యర్థం పొసగదు. వేణురవామృతపానకఠోరం అనే సమాసంలో కఠోర శబ్దానికి “పూర్ణం” అన్నఅర్థాన్ని గ్రహించాలి. కొన్ని సందర్భాల్లో సుదూరాన్వయం తోనే అర్థం బోధపడుతుంది. అంబుదవాహననందనదాత్రం అన్నపుడు అంబుదవాహనుడెవరో తెలిస్తేనే అర్థం సుగమం అవుతుంది. “వాలి పాలిట కొడవలి వంటివాడ”ని ఈ సమాసానికి అర్థం. పరిపాలించువాడనే అర్థంలో పాలకుడనే శబ్దం వ్యాకరణశాస్త్ర రీత్యా సాధువు. కాని “ప్రహ్లాదపరాశరపరిపాలీ” అనే శబ్దప్రయోగమొకటి వీరి కీర్తనల్లో కనిపిస్తుంది. ఆద్యంతాల్లోని ప్రాసలు, ఉపమా, రూపకాలంకారల వల్ల కీర్తనలకు సౌందర్యం చేకూరింది. “చింతా నాస్తి కిల” వంటి కీర్తనల్లో ఆధ్యాత్మికత, “బ్రహ్మైవాహం”, “హంసస్సో–హం” వంటి కీర్తనల్లో అద్వైతవేదాంతం విస్తారంగా కనిపిస్తుంది.

కీర్తనల్లో సంగీతం ప్రధానం, భాష ఆనుషంగికమైనప్పటికి అవి సంగీతసాహిత్య పరిశోధకులిద్దరికి నిధులే. ప్రత్యకించి నేటి కాలంలో సంస్కృతభాషా పునరుద్ధరణ దృష్ట్యా ఇటువంటి పరశోధనలు అనివార్యాలు.

ABSTRACT

The Maheshwar Sutras - A Potential solution for standardizing phonetics for the language of the Tabla Objective:

- **Achyut Karve**

To formulate an approach for using the Maheshwar Sutras to instruct recitation of the classical compositions of the Tabla.

Problem Statement:

The musicality of the Tabla depends on how the artist recites compositions. There is a lack of scientific approach in defining the internal and external effort required in reciting the compositions of the classical Tabla. This leads to distortion and corruption of the compositions, as students just imitate their teachers.

Link between Sanskrit (& thus Maheshwar Sutras) and the Tabla:

Sanskrit offers the prerequisites of music namely swara and laya, which explains its direct linkage with the Tabla.

The language of the tabla also contains short and long vowels. It is an intonated language too. Hence representing the long and short vowels as also the intonation markings as they appear in the Vedas are necessary for preserving and protecting the compositions. In short all the phonetic aspects of Vedic Sanskrit are engrained in the compositions of Classical Tabla.

Why Maheshwar Sutras?

In order to ensure immutability of letters both of consonants and vowels Panini wove them into the Maheshwar Sutras to serve as abbreviations to render the Ashthadhyayi as well as to instruct chaste letters for generations to come. Therefore the author chose to use the Sutras for solving the stated problem.

Current Limitations of Sutras & the solutions suggested by the Author

a) It is said that the total number of letters (aksharas) are 64. If all these letters could be enumerated it will help in writing down the compositions of the Tabla together with its subtleties. The Maheshwar Sutras however contain only 43 letters. The discrepancy and the reasons thereof need to be addressed..

- In this paper, the author suggests improvements to Maheshwar Sutras to cover the unenumerated 21 letters.

b) Maheshwar Sutras themselves are not immutable in terms of phonation. This compromises the intended purpose of reciting the sutras.

- In this paper, the author suggests a rhythm based method for reciting the Maheshwar Sutras, in order to standardize the phonation of all letters.

c) Sanskrit Grammar does not describe in detail the points of phonation of each of the letters of the Maheshwar Sutras as well as the nature of modulations they undergo.

- In this paper, the author descibes: a) Specific points of phonation of each of the plosive consonants both soft and hard; b) Specific points of phonation of short and long vowels when they are individually voiced or are suffixed to plosive consonants; c) Effect of intonation of vowels on the points of phonation of the consonants to which they are suffixed; (The above three constitute the external effort) and d) To define the specific internal effort necessary to recite the compositions of the Tabla.

ABSTRACT

An Analysis of Music Composed for the Samskritha Slokas of the Mythological Film - "Lavakusa"

- M.Purushottam

Bharath is a divine land, it is the land of Vedas. The tradition of India developed from Rig, Yajur, Sama, Adharvana Vedas and Upanishads. The four Vedas and Upanishads are in Devanagari language. The name Devanagari literally means the language of Gods. All Vedas and Upanishads are meant for the betterment of mankind. Vedas Puranas, Ithihasas, and Bhagavatham also found in the form of slokas, which are the spinal cord of Hindu religion. In the development of religion in India the above works were act like a guide for planning the lifestyle of human with love, passion, and compassion in this world. This preplanned lifestyle is called as "Loukiga Dharma" of a Hindu. These vedic slokas were taught traditionally to the student by the "Guru" along with relevant explanations. This school system is called gurukula system. Veda and music were taught in this system still last century. To make the common man aware about the truth explained in Vedas, some scholars translated it's essence in local languages and propagate the same. Later the essence of Vedas was propagated in the form of anecdotes. In between the stories apt slokas were rendered. This type of slokam rendering in the midst of stories is found in the Harikatha, yakshagana and drama art forms. The main intention of rendering Vedas in the midst of other art forms is to propagate the essence of Vedas and make it to reach to common man. After the scientific evolution of cinema the vedic slokas were used in cinemas like earlier it was used in other performing art forms. This type of using the Vedic slokas helped in publicizing some slokas in a wide range. A few Indian producers of Indian cinema selected stories from the Ithihasam, puranam, , Bhagavatham, in earlier days. Some interesting stories from the puranas like Raja harishchandra, Bhakta prahlada, Sampurna ramayanam, Mahabharatham, Ramayana etc., were taken as cinemas and successfully screened . These cinemas became very popular and reached the common man of the society. In these films **musically tuned Sanskrit slokas** were used according to the situation. These slokas have become very popular among all class and mass of the society. Among these films "LAVA KUSA"(1963) produced by Sankar Reddy, Directed by C.Pullaiah & C.S.Rao music in this film composed by Ghantasala Venkateswara Rao & K.V.Mahadevan was very popular. The songs of this film were very much enjoyed by the most of the music lovers of Andrapradesh. . Sanskrit slokas also tuned in popular ragas like Hindola and Gambhiranata are rendered in this cinema. This paper is to highlight the Sanskrit slokas like Sri vidyam jagatham dhathri – Hindola Sapthaswara Rathamarudam – Gambhiranata Sri Raghavam Dasarathatmaja - Hindola tuned and used in this film and its prominence and impact.

ABSTRACT

Origin of Music

- Dr. Smt. Shruti D. Patki

Music is an Universal language which combines cultures. Indian Music has many varieties. I am going to deal with Music, its origin from the Vedas and how it is dealt with in the Upanisads and then later texts of Sanskrit.

The origin of Music is seen from the Samaveda, the third in order of the four Vedas. We find the mantras of Samaveda sung in a peculiar fashion making use of three Svaras. Hence Samaveda is considered as the base text of Indian Music. There are three types of mantras in the Vedas – Metrical i.e. Rk of Rgveda, Prose mantras i.e. Yajus of Yajurveda and Gana – Saman i.e. mantras which are sung i.e. of Samaveda. Each Veda has its own function to perform. Thus locating the origin of Music to Vedas, I shall deal with this topic in details as it is found later on in one of its Upanisads titled 'Chhandogya Upanisad'. The paper will deal with the types of Saman like Gayatra, Rathatantra, Vamadevya, Brhatsaman, Vairupa, Vairaja etc. The Chhandogya Upanisad discusses the gains of meditating upon various types of Saman.

How many were the number of mantras in Samaveda and its recensions and how does these seven Svaras came into existence? this will be discussed in this paper. Which were the basic Svaras in the beginning and how do they correspond to the Svaras seen today? In how many Sanskrit texts we find this dealt with? How do we find this topic discussed in the Sangita Ratnakara of Sarngdeva and Naradiya Siksha. What is the relation of these Svaras with Samagana and their nomenclature found in todays Hindustani music will be dealt with here. Which are the instruments we find mentioned in the Vedas, their list with the original source from the Vedas will be presented here. What are the merits and demerits of Samagana like we find of Music in todays times. This and many more such thoughts or ideas on Music depicted in the Vedas and Upanisads and later Sanskrit texts of Music will be a discussed in this paper.

ABSTRACT

జానపద సాహిత్యం - సంస్కృతభాష

- డా॥ అమలాపురం కన్నారావు

జానపద సాహిత్యం – సంస్కృత భాష అనే యీ వ్యాసంలో ముందుగా జానపదం, జానపద విజ్ఞానం, జానపద సాహిత్యాల గురించిన పూర్వ పండితుల నిర్వచనాలు, అభిప్రాయాలు చెప్పబడినవి.

జానపదుల జీవితాలను ప్రతిఫలింపజేసే వాఙ్మయంలో జానపద గేయాలు ఉన్నత స్థాయిని పొందాయి. ఈ జానపద సాహిత్యంలో జానపదుల నిత్యకృత్యాలే ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి. మన సంస్కృతీ సంప్రదాయాలు ప్రతిబింబిస్తూ ఉంటాయి. అనుశ్రుతంగా వచ్చిన లేక తరాల మధ్య మౌఖికంగా ప్రసారమైన సాహిత్యాన్నే జానపదులు అభ్యాసం చేస్తూ వస్తున్నవారు కాబట్టి ఇందులో కూడా సంస్కృత పద ప్రయోగాలు దర్శనమిస్తున్నాయి.

జానపద సాహిత్యంగా భావింపబడుతున్న జంగం కథలు, బుర్ర కథలు, కోలాటం పాటలు, అనేక రకాల ఇతర స్త్రీల పాటలు, గుమ్మడి పాటలు, శ్రీకృష్ణుని బాలక్రీడా గీతాలు, బృందావన గీతాలు, జలక్రీడలు, మేలుకొలుపు పాటలు, లాలిపాటలు, నోము వ్రతాల పాట యక్షగానాలు, బయలాటలు, హరికథలలోనించి కొన్ని పంక్తులను ఉదాహరణలుగా ఉటంకించడం జరిగింది. జానపద సాహిత్యం ఇంకా అనేక రూపాలలో దర్శనమిస్తున్నా వ్యాస పరిధిని దృష్టిలో పెట్టుకొని కొన్నింటిని మాత్రమే పేర్కొనడం జరిగింది.

ABSTRACT

Contribution of 'Srimallaksyasangitam' to the field of Indian Music

- Pooja A Jani

Music is a wonderful ocean of joy. Music and Sanskrit are inherent part of ancient Indian culture. The rich heritage of our Indian classical music can be studied well from Sanskrit texts like sangita Makaranda, sangita Rtnakara, sangitopanisat-saroddharah, sangita Narayana, etc.

The work 'Srimallaksyasangitam' is in Sanskrit language written by 'Chatur Pandit' which is a pseudonym of great scholar of Indian Music-Pandit Sri Vishnu Narayan Bhatkhande(10/08/1860 to 19/09/1936). In the 21st century,his work and research are very useful to students and Music lovers. He carried out intense studies of Hindustani classical Music.

'Srimallaksyasangitam' is the best gift to Music theory and even in practical. This book has two chapters called - Adhyayas. In the first chapter author has defined technical terms of Music like – sruti, svara, grama, murchana, ragalaksana, vadi, tana, etc.

In the second chapter he gives us 140 ragas divided by the main thatas. He also gives classical definitions, too. The charts have given in the end of the book, mentioned by author in appendix. They were about raga-parivar, raga-ragini, etc.

The present paper points out the importance of 'Srimallaksyasangitam'to the field of Indian Music.

ABSTRACT

Samskritam, Sangeetam and voice culture – their influence and contribution to physiology, music therapy in the cure of ailments.

- Dr. Indira Rao Tumuluri

Samskrutam is the origin of Vedas and upanishads. The Vedic Traditions of India had a great intuition about the power of sound and intonation which led to the chanting of mantras with a specific sound and rhythm. Those chants wereused by the people to please the presiding deities. The Vedic sacrifices with chanting mantras were also used forhealing and upliftment and to get thebenedictions of brilliance, power and wisdom to cure diseases. It is scientifically studied that mantras have the capacity to invoke the dormant power of healing as chanting brings extra sensory perception through invoking many layers of consciousness.

Vedas and upanishads are the fundamental source of music initiated with the mantras. Bharata has selected the plots of drama from the Rig-veda, music from the Samaveda, the art of acting from the Yajurveda and aesthetic qualities from the Athrvaveda. Further, music became the source of entertainment also. There are instances of music used for entertainment in Ramayana and Mahabharata. Important occasions were celebrated with singing, playing instruments, dancing and acting.

The quality of voice and its pitch are of great importance whether it is chanting of mantras or vocal singing. The quality of voice production is conditioned by the anatomical and physiological peculiarities. The pause, melody, meaning, language and tune are of prime importance in evoking theemotion. The voice, right pitch, pause and intonation are the essential ingredients to influence the emotions.

ABSTRACT

నాట్యవేదము

- **Raja Rajeswari R**

"ఆంగికం భువనం యస్య, వాచికం సర్వవాఙ్మయం ।
ఆహార్యం చంద్రతారాది, తం వన్దే స్తాత్వికం శివం ॥"

చరాచర రూపమైన ఈ ప్రపంచము అంతా శివుని ఆంగికాభినయము, వాఙ్మయమంతా వాచికాభినయం. చంద్రనక్షత్రాదులు ఆహార్యాభినయము. సాత్వికుడైన అట్టి నటరాజుకు నా నమస్కారములు.

నాట్యోత్పత్తి

పూర్వము వైవస్వతమన్వంతరములో కృతయుగము గడిచి త్రేతాయుగము ప్రారంభము అయినప్పుడు భూలోకములో జనులందరు కామ, క్రోధ, లోభములకువశులై ఈర్ష్య, క్రోధము మొదలైనవాటితో ఏమిచేయాలో తెలియని స్థితిలో సుఖ, దుఃఖములను అనుభవిస్తూ, గ్రామ్యధర్మమములను అనుసరిస్తూ ఉండేవారు. అప్పుడు లోకపాలులు స్థాపించిన జంబూ ద్వీపాన్ని దేవతలు, దానవులు, గంధర్వులు మరియు యక్షులు ఆక్రమించుకున్నారు. ఇది చూచి మహేంద్రుడు మొదలైన దేవతలు బ్రహ్మదేవుని వద్దకు వెళ్లి – "పూజ్యుడా! కళ్ళతో చూచి, చెవులతో విని, అందరు ఆనందించడానికి ఉపయోగించే ఏదైనా ఒకసాధనాన్ని కోరుతున్నాము అని ప్రార్థించిరి.

అంతట బ్రహ్మదేవుడు, ఋగ్వేదము నుంచి పాఠ్యాన్నీ, సామవేదము నుండి గీతాన్ని, యజుర్వేదము నుండి అభినయాన్ని, అథర్వణవేదము నుంచి రసాలను గ్రహించి, పంచమ విధమైన నాట్యవేదమును సృష్టించాడు. ఈ నాట్యవేదాన్ని ఇంద్రునికి ఇచ్చి – "ఈనాట్యవేదాన్ని నీవు కుశలులు, విదగ్ధులు, ప్రగల్భులు, జితశ్రములు అయిన వాళ్లకు బోధించాలి అని చెప్పెను.

అంత ఇంద్రుడు బ్రహ్మదేవుని మాటలువిని, అంజలి ఘటించి వినయపూర్వకముగా ఇలా అన్నాడు – "మహానుభావా! దేవతలు ఈ నాట్యవేదాన్ని గ్రహించడానికి అసమర్థులు. వేదాలలోని రహస్యాలన్నీ తెలిసినవారైన ఋషులే ఈ నాట్యవేదాన్ని గ్రహించడానికి సమర్థులు అని పలికెను.

ఇంద్రుని మాటలు విన్న బ్రహ్మదేవుడు, భారతముని పిలిచి "ఓభరతా! నువ్వు నీ నలుగురు పుత్రులతో కలిసి ఈ నాట్యశాస్త్రాన్ని ప్రయోగించు అన్నాడు. బ్రహ్మదేవుని ఆజ్ఞను అనుసరించి భరతుడు నాట్యవేదమును నేర్చుకుని దాని ప్రయోగమును తన నూర్గురు కుమారులకు బోధించాడు. నాట్యము ముఖ్యముగా తాండవము మరియు లాస్యము అనే రెండు రూపములలో ఉంటుంది.

ఉద్ధతంగా ప్రదర్శించునది తాండవము అనబడును. ఈ నృత్యము యొక్క సృష్టికర్త శివుడు. "నటరాజు శివుని నృత్యము అనాది అయినది. అది తండువు అనేమునిచే క్రమబద్ధము చేయబడింది. కావున శివుని నృత్యము తాండవము అనబడింది.

"లాస్యము అనేది సుకుమార ప్రయోగము. శృంగారంతో నిండిన సల్లాపమును సుకుమారము అని అనెదరు. మధురవృత్తము లేదా మధురనృత్యము అనికూడాలాస్యమునకు పేరుఉన్నది.

నటరాజు నాట్యములో దాగిన సృష్టిరహస్యము ఏమనగా ఈ సృష్టి సమస్తము లయాకారములో ఒక లయబద్ధమైన కదలికగా కనిపిస్తుంది. ఈ లయ బద్ధకదలికలు నటరాజు నాట్యముతో పోల్చుతారు. శివతాండవము యొక్క ప్రాముఖ్యత మూడు ముఖాలు కలిగినది.

- శివుని నాట్యమూర్తిలోని వృత్తాకారపు ప్రభ లయబద్ధమైన ఈ జగత్కదలికకు రూపము.
- శివనృత్య కారణమేమనగా సర్వమానవులకు ముక్తి.
- భువనకేంద్రమైన చిదంబరాగ్ని ఎవరి హృదయములో వారు ప్రతిష్ఠించుకోవాలనేది మూడవ ప్రయోజనము.

ఈ శివతాండవతత్వము శాస్త్రానికీ, మతానికీ, కళలకూసంగమస్థలముగా వెలసింది. ఇదే శివతత్వము, నటరాజతత్వము, సృష్టియొక్క రహస్యము.

ABSTRACT

राग की उत्तप्ति और विकास

(वैदिक काल से भातखण्डे युग तक)

ऋतिका त्रिपाठी

शोध छात्रा, गायन विभाग

संगीत एवं मंचकला संकाय

काशी हिन्दू विश्वविद्यालय, वारणसी

संस्कृत भाषा को देववाणी की उपाधि प्राप्त है अतः यह हमारे देवी - देवताओं की भाषा कही जाती है। इसीलिए हमारे वेद - पुराण और प्राचीन ग्रन्थ हमें संस्कृत भाषा में ही उपलब्ध हैं। संस्कृत भाषा ही हमें हमारी संस्कृति का ज्ञान कराती है। फिर वो योग हो, आयुर्वेद हो या फिर हमारा भारतीय शास्त्रीय संगीत हो, सबका रहस्य संस्कृत भाषा के श्लोकों में भरा पड़ा है।

वैदिक काल से ही संगीत का लिखित रूप में प्रमाण हमें सामवेद से प्राप्त होता है माना जाता है कि वेदों के निर्माता ब्रह्मा जी से इस कला का प्रचार देवताओं में हुआ। ऋषियों - मलियों में वाल्मीकि, भरत, याज्ञवल्क्य आदि ने संगीत को न केवल सर्वोत्तम कला सिद्ध किया है अपितु इसको मोक्ष की भी प्राप्ति का साधन बताया है।

वीणा वादनत्तत्वज्ञः श्रुति जाति विशरदः।

तालज्ञश्चाप्रयासेन मोझ मार्ग निगच्छति। (याज्ञवल्क्य स्मृति)

राग शब्द मूलतः संस्कृत भाषा का है। इसकी उत्पत्ति रंज भावे घञ् इस प्रकार हुई है इससे स्पष्ट होता है कि रंजकता से ही राग है। राग शब्द परिभाति रूप में मगतं के वृहद्देशी में प्रयुक्त हुआ है। मतगं ने भी राग की परिभाषा देते हुए कहा -

स्वरवर्ण विशेषण ध्वनिभेदेन वा पुनः

रंजते येन यः कश्चित् सरागः संमतः सताम्॥ (बृहद्देशी, पृ. ८१ श्लोक २८०)

प्रस्तुत शोध पत्र का उद्देश्य वैदिक काल से आधुनिक काल (पं. भातखमअडे जी के समय तक) के सभी संस्कृत ग्रंथों में प्राप्त रग की उत्पत्ति और विकास के क्रम को प्रस्तुत करना है इसके साथ ही राग से सम्बन्धित कुछ नवीन मत को सामने लाना है।

ABSTRACT

संस्कृतं सङ्गीतं तथा नादसंस्कृति । तेषां प्रभावः योगदानं च शारीरविज्ञानाय । संगीतोपचारेण व्याधिर्नश्यति ।

- **Rahul Satgar**

उमा नाम संस्कृतं उमा नाम सङ्गीतम् ।
उमा हि एको नादः उमामयं जगदिदम् ।।

नमो नमः ।

संस्कृताभ्यासकस्य तत्रापि वैयाकरणस्य महत्भाग्यमेव हि यद् संस्कृतं सङ्गीतं नादसंस्कृतिः इत्येषां साकल्येन विचारः अस्मिन् निबन्धे भवति ।

संस्कृतस्य महत्वं विशदीकरणाय वैदिककालतः अद्ययावत् नैके ग्रन्थाः बुधिचाराः प्रसिद्धाः ।

ततः ज्ञायते एषा संस्कृतभाषा नाम सम्यक् कृता संस्कारिता वा । वैयाकरणुबधैरपि व्याकरणशास्त्रे अस्याः महत्वं तान्त्रिकपद्धत्या विशदीकृतम् । सुभाषितकारः वकित -

भाषासु मुख्या मधुरा विद्या मीर्वाणभारती ।

ऋग्वेदे एषा वाणी देवीरूपा कथिता । देवीं वाचमजनयन्त। देवा । १.१००.११

अस्मिन् निबन्धे स्पष्टीभवन्ति ।

ततश्च पुनः सङ्गीतस्य मूलं, विकासः, संस्कृतेन उपयोजनं कथं भूतं, कथं किमर्थम् अद्यापि भवति अस्य विवेचनाय एषः निबन्धः प्रयतते ।

संस्कृते सङ्गीताय विविधनामानि सन्ति । तेषु सन्ततिः, वाणी, गान्धर्वकला, वाणम्, कलत्वम्, आदीनि।

संस्कृतस्य सङ्गीतस्य समानांशेन मनुजान् के लाभः भवन्ति । सङ्गीतं मानसे किं परिणामं दर्शयति । स्वरस्थानं कथं सुकरं भवति इदं सर्वं सोदाहरणेन स्पष्टीक्रियते ।

अग्रे गत्वा संस्कृतसङ्गीतयोर् मूलं नाम नादः ध्वनिः वा तस्य विचारः पृथक् भवति । अस्याः नादसंस्कृत्याः विशदीकरणाय विविधानां बुधानां मतं ग्राह्यम् । तत्र नादलक्षणानि, नादहेतुः, नादप्रयोजनानि, पारम्पीरिकी तथा वैज्ञानिकी नादपद्धतिः इत्येतेषां घटकानां विचारः क्रियते ।

शारीरविद्यायां अङ्गीद्यायां वा संस्कृतं सङ्गीतं नादसंस्कृतिः एतैः कः परिणामः दृश्यते, शारीरविद्यायाः लिंगभेदेन के लक्षणप्रकारा भवन्ति । अस्य विचारः क्रियते ।

सर्वेषां पृथक् विवेचना् साकल्येन परिणामः मनुजनिरामयजीवनाय भवति इति स्पष्टीकरणमेव अस्य निबन्धस्य मूलहेतुः भवेत् ।

ABSTRACT

Influence of Scriptures and Sanskrit on music

A study of the life and compositions of Sri Muthuswamy Dikshitar.

- Sushma Madiraju

Singers at many musical gatherings commence their performance with "वातापि गणपतिं भजेहं" This krithi is a composition of Sri Muthuswamy Dikshitar. There are about 500 such compositions of this great man. Of the musical trinity of Tyagaraja (1767-1847), Syama Sastri (1762-1827) and Muthuswamy Dikshitar (1775-1835), Dikshitar composed predominantly in Sanskrit.

Born to Ramaswami Dikshitar and Subbammal in Tiruvarur in Tamil Nadu, he learnt Sanskrit, Vedas and music at an early age. His father was a concert vidwan himself and was the inventor of Raaga Hamsadhwani. At the request of a wandering monk called Chidambaranatha Yogi, his father sent him on a pilgrimage to North India. He spent about 5 years in Benaras and visited places of pilgrimage in the north his mentor. He absorbed Hindustani music during this stay.

While at Varanasi Sri Chidambaranatha Yogi initiated Dikshitar in Srividya and gave him Upadesa of Shodasakshari Mantram. The Yogi taught him Upanishads as interpreted by Adi Sankara. During this time Dikshitar composed songs on Visweswara, Visalakshi, Annapurna and Kalabhairava. There is a composition even on Pasupatiswara (Kathmandu, Nepal) who was worshipped by "King of Western Kashmir"(पश्चिम काश्मीर राजविनुतम्). By now, Dikshitar was deeply immersed in Sankaraadvita. He says in one Krithi:

श्री गुरुगुहस्य दासोऽहं नो चेत्
चिद्गुरुगुहरावहम् ।

(I am the Dasa of Guru Guha or rather I am myself Guru Guha). The expression चिद्गुरुगुहरावहम् (I am myself Guru Guha) is actually the paraphsase of the mahavakya "अहं ब्रह्मास्मि" (I am Brahman from the Brihadaranyaka Upanishad of the Shukla Yajurveda) Dikshitar had realized that Brahman is the infinite reality, the all encompassing existence. In another composition Dikshitar says श्री कमलांबिकया कटाक्षितोऽहम् सच्चिदानंद परिपूर्ण ब्रह्मास्मि. Here, the mahavakya itself appears.

Apart from Vedas, Dekshitar was also instructed in Sidhanta Kaumudi, alamkaras and Kavyas. This profound knowledge of Sanskrit grammar is reflected in his vibhakti krithis composed on Guruguha, Ambika and Tyagaraja Swamy.

The Ambika vibhakti kritis are:

Composition	Vibhakti	Raaga
Abhayamba Jagadamba	Prathama	Kalyani
Aryamabhayamam	Dvitiya	Bhairavi
Girijaya	Tritiya	Sankarabharanam
Abhayambikayai	Chaturthi	Yadukulakambhoji
Abnayambikayah	Panchami	Kedaragoula
Ambikayah	Shasti	Kedaram
Abhayambikayaam	Saptami	Sahana
Dakshayani	Sambodhana prathama	Todi

Vibhakti Kritis on Tyagaraja

Tyagarajo Virajate	Prathama	Atana
Tyagarajam Bhaja Re	Dvitiya	Yadukula kambhoji
Tyagarajena Samrakshitoham	Tritiya	Salaka Bhairavi
Tyagarajaaya Namasthe	Chaturthi	Begada
Tyagarajaadanyam	Panchami	Darbar
Sri Tyagarajasya Bhakto	Shasti	Rudra priya
Tyagaraje Krita	Saptami	Saranga
Viravasantha Tyagaraja	Sambodhana prathama	Viravasantham

Even in the Devi Navaavarana Krithis, the first 8 krithis are in 8 vibhaktis and the ninth krithi contains all the eight vibhaktis.

This great scholar, vedantin and vaggeyakara breathed his last on chaturdasi of aswayuja in the year 1934 listening to a recital of Devi kirtanas by his disciples.

Generatious of singers have sung Dikshitar's krithis. Apart from music Dikshitar's krithis are a treasure house of Sanskrit language and grammar and Vedanta.

हिन्दुस्थानिसंगीते संस्कृतम्

स्वप्निल चाफेकर
चारुशीला बेलापूरकर

नादोपासनया देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
भवन्त्युपासिता नूनं यस्मादेते तदात्मकाः ॥[1]

सोऽयं नित्यः शाश्वतः नादः सामभिः गीतः भारतीयसंगीताभिधेयस्य संगीतस्य मूलम् इति विद्वद्भिः परिचीयते। अस्मन्मतेन तु जगति विद्यमानस्य सर्वस्यापि संगीतस्य सामगीतो नाद एव मूलम्। तस्मान्मन्यामहे यत् वैदिककाल एव संगीतस्य आरम्भकालः। ईराणीयाद्यारब्धपरकीयाक्रमणानन्तरं भारतीयसंगीतमिदं शाखाद्वयेन विभक्तम्। हिन्दुस्थानिनामाख्यं उत्तरभारतीयसंगीतं कर्णाटकनामाख्यं दक्षिणभारतीयञ्चेति। ततः प्रभृति अद्ययावदिमे द्वेऽपि शाखे स्वगुणवैशिष्ट्यैः सह जगदिदं प्रकाशयन्त्यौ विराजेते।

गीतं वाद्यं च नृत्यं च त्रयं संगीतमुच्यते[2]। स्वरः लयश्चेति तस्य मुख्याङ्गे। भावाभिव्यक्तिशक्तिस्तु गानेनैव अधिका भवति। गायनस्य तावत् तृतीयमपि अङ्गं विद्यते गीतं काव्यरूपेण शब्दाः शब्दः। तन्नाम , महत्त्वमावहति। भाषा गायनविधायामेव संगीतस्य यत् तात्पर्यमस्य समाविशन्ति। फलम् जनयेत् नियतं श्रोतृमनस्सु गायकः योग्यरसभावभाषारागप्रभृतिसाधनैः[3]इति च निर्दिष्टम्। शास्त्रकारैरपि रागरागाङ्गक्रियाङ्गोपाङ्गकोविदः-भाषाङ्ग-[4] गायकः स्तूयते।

किन्तु सन्ति तादृशाः अपि गायकाः ये मन्यन्ते यत् स्वरावलम्बनवस्तुमात्रं शब्दाः इति। परं नैतद्युज्यते। तस्मादेव विशिष्टवर्णसंयुतप्रचोद्यन्ते। नात्यधिकं रचनाः इव तराणा-

ज्ञायते यत् संस्कृतमेवासीत् भारतीयशास्त्रीयसंगीतस्य अङ्गं तृतीयम्। किन्तु संगीतधारया प्रवहन्त्याः तस्याः प्रवाहः क्षीणधारारूपं लब्ध्वा मध्ये एव लुप्तो जातः। हिन्दुस्थानिसंगीतात् लुप्तायाः संस्कृतधारायाः पुनरानयनहेतोः प्रयोगावकाशान् सूचयितुमिच्छामः कांश्चन।

संगीतस्य वेदमूलत्वात् वैदिकसंगीतज्ञानविषये किञ्चित् जानीयाम। मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयम्। मन्त्रश्च सः यस्तु गेयः। गाथा प्रोक्ताः। गानसम्बद्धाः इमे शब्दाः वर्णिताः ऋग्वेदे गातुवित् साम ,गीतिः ,गायत्रम् , संगीतदृष्ट्य वर्णितानि। यजुर्वेदे ततावनद्धवाद्यानि ा तु सामसंहितायाः स्थानमतीव महत्त्वपूर्णम्। गीतिषु' 'सामाख्या[5] इति जैमिनिसूत्रं विवृणोति। सामानि यो वेत्ति स वेद तत्त्वम्[6]इति महता विश्वासेन

प्रतिपाद्यते।वैदिकसाहित्यं साम एव संगीतं मनुते।भारतीयसंगीतशास्त्रं च साम एव संगीताधारं मनुते। वैदिककालोत्तरं संगीतं प्रामुख्येन द्विधा विभक्तमासीत्। मार्गिसंगीतं देशिसंगीतञ्चेति[7]। ईश्वरप्राप्त्यैकध्येयप्रेरितं मोक्षसाधनं मार्गीति उच्यते स्म।

देशे देशे जनानां यद्रुच्या हृदयरञ्जकम् । देशिरागादिषु

प्रोक्तं तद्गानं जनरञ्जकम् ॥[8]

देशी तु गानमित्यनेनापि अभिधीयते। मार्गी च गान्धर्वमिति, यत्तु अनादिसम्प्रदायैः गन्धर्वैः सम्प्रयुज्यते स्म। उपासनासंगीतमाद्यम् अपरञ्च रञ्जकम् इति अभिधातुं शक्यते। उपासनासंगीतं प्रमुख्येण ऋग्भिः सामवेदेन च सम्बद्धं संस्कृतग्रथितमेव। देशिगानन्तु बह्वीभिः प्रदेशिकभाषाभिः गीयते यदर्थं , स्म। नापेक्ष्यते विशेषप्रशिक्षणं

भारतीय-प्रयोगः लुप्तः घटमानायाः संस्कृतभाषायाः हिन्दुस्थानिसंगीते-

भारतीयसंगीतस्य विभजनात्पूर्वं प्रबन्धगानं प्रचलितं सुप्रथितं चासीत्। प्रबन्धशब्दस्य प्रयोगः अभिनवगुप्तेन अभिनवभारत्यां कृतः वर्तते। स्वरबिरुदपदतेनपाटताला इत्येतत्षडङ्गयुतं प्रबन्धगायनमुच्यते[9]। प्रबन्धानां पदाख्यमङ्गं भाषासम्बद्धं भवति। प्रबन्धोऽपि देशिमार्गिभेदेनद्विधा। अत्रापि देशिप्रबन्धः अन्यान्यभाषाग्रथितःशक्य अनुमातुं इति संस्कृतबद्धः च मार्गी ,ते। प्रबन्धगायनात् परं जातिगायनम् निरन्तरम् एतासु गायनप्रणालीषु आयान्ति। यथाक्रमम् च ध्रुपदगायनं गीतिगायनं , चतसृषु पद्धत्यां-घराना वर्तते। यथावद्रक्षितं प्रायः समग्ररूपं ध्रुपदस्यैव केवलं अद्ययावदभ्यस्यमानत्वात् विकसि अभ्यस्तं ध्रुपदगायनम् विधासु-घराना अपितञ्च। पद्धतिरियं उत्तरभारते एव पञ्चदशशताब्द्यां जाता, विकसिता प्रसृता च। तावता मुघलसाम्राज्यं उत्तरभारते स्थिरं जातमासीत्। तथापि तदानीं ध्रुपदगायने संस्कृतस्य प्रयोगः विशेषोल्लेख्यः दृश्यते। यथा आदिशङ्कराचार्यविरचितसादरा-[10] यत् दशसु मात्रासु गीयते स्म।

पारसीभाषाप्रभावः सूफीसङ्गीतप्रभावः च उत्तरे सर्वाधिकः अवर्तत। तस्मात् कर्णाटकसंगीतं यावद् नाट्यशास्त्रस्य निकषोपले यथावदवतरति तावत् हिदुस्थानिसंगीतं न। संगीतस्य मुख्यप्रवाहादेव धारेयं भिन्ना। त्यागराजःसंगीतत्रि चेत्येते श्यामाशास्त्री दीक्षितः मुत्तुस्वामी ,मूर्तयः कर्णाटकसंगीतेन लब्धाः येषां रचनाः बहुशः संस्कृतेनैव विद्यन्ते। सोऽयमवकाशः हिदुस्थानिसंगीतेन न प्राप्तः।

यथोल्लिखितमुपरि दक्षिणभारते संगीतेन संस्कृतभाषा अद्यापि रक्षिता दृश्यते। यतो हि तत्र भक्तिसम्प्रदाये बह्वः कवयः अभवन्। भक्तिप्राधान्यं चासीत्। किन्तु उत्तरभारते गायने मुघलप्रभावात् शृङ्गारप्रधानता आगता। संस्कृतगानं च तैः धर्मविरुद्धं मतम्। राजा कालस्य कारणम् इत्यनेन न्यायेन मुघलाधिपत्ये

संस्कृतस्य आश्रयः एव समाप्तः। तस्मादेव पण्डितः हरिदासः यद्यपि संस्कृतध्रुपदरचनाः रचयित्वा गायति स्मतच्छ तथापि ,िष्येण अकबरस्य सेवकभूतेन तानसेनेन सः अवकाशः प्राप्तः स्यादिति वक्तुं न शक्यते। सप्तदशाष्टादशशताब्द्यां प्रामुख्येन ये गायकाः जाताः ते सर्वेऽपि मुस्लिमसम्प्रदायिन आसन्। संस्कृतभाषां प्रति ममत्वाभावात्, तेषां धर्मस्य तत्त्वादीनां स्तुतिरनया न शक्यते इति भावनया वा उर्दूभाषायाः तत्प्रभावितप्रादेशिकभाषाणां च महत्त्वं वर्धितम्। ततश्च वंशपरम्परया मुस्लिमगायकैः शास्त्रीयगायने अधिकारः सम्प्राप्तः।

हवेलीसंगीतम् स्वगृहेषु आनीय ततः देवताः स्थापिताः देवालयादिषु जनैः रक्षितुं मुघलाक्रमणाद् – ता संस्थापिताः। च प्रासादेषुसां च विग्रहाणां पुरतः या गायनसेवा आरब्धा सैव हवेलीसंगीतमिति विश्रुता। तत्रापि भक्तकविभिः कृष्णस्य दिनचर्या अष्टसु प्रहरेषु विभज्य तदर्थं च विशेषतया पदानि रचयित्वा तानि रागैः संयोजितानि। गीतपदान्येतानि व्रजतत् यत् विशेषो अस्य रचितानि। भाषाभिः-अवधी-मैथिली-र संस्कृतश्लोकाः स्तोत्राणि चापि यथासौकर्यं गीयन्ते स्म। पण्डितजसराजवर्यः हवेलीसंगीतस्य प्रतिनिधित्वं कुर्वाणः सुविख्यातः गायकः अस्ति। देवीस्तोत्राणि मधुराष्टकादिपदान्यपि हवेलीसंगीते अन्तर्भवन्ति। अत्र आदिशङ्कराचार्यस्य रचनाः अपि प्रामुख्येन उल्लिख्यन्ते।

नाट्यगीतमिति मराठीप्रान्तेषु विशेषतया लोकप्रियः प्रकारः। संस्कृतबद्धानि संस्कृतेनानुदितानि वा नाट्यगीतानि प्रयोगात्मकानि स्थितानि। किन्तु तज्ज्ञश्रोतृणामभावात् तात्कालमर्यादितमहत्त्वमेव एतैः प्राप्तम्।

अभिलेखीकरणस्य भाषासमृद्धावस्थायां संस्कृतभाषायाः - सर्वेषामपि शास्त्रग्रन्थानां ग्रथनं संस्कृतेनैव प्राचलत्। व्यवहाराच्च्युतापि परवर्तिकाले केवलं शास्त्रग्रन्थान् रचयितुमेव उपयुक्ता शास्त्रकारैः। प्रत्यक्षगायने यद्यपि संस्कृतस्य प्रयोगः अत्यल्पः जातः तथापि संगीतस्य अभिलेखीकरणंतु संस्कृतेनैव बहूनि वर्षाणि प्रचलितम्। अनतिदूरे सप्तदशताब्द्याः चतुर्दण्डिप्रकाशिका[11] संस्कृतेनैवोपलभ्यते। अभिलेखीकरणस्यैव अन्यदेकं रूपं नाम रागमालाचित्राणि। रागाणां चित्रैरभिव्यक्तिः एव रागमालानाम्नाभिधीयते। संगीतदामोदरसदृशग्रन्थेषु रागाणां स्वरूपवर्णनं प्राप्यते। तस्मिन् रागस्य वर्णः एकं रागस्यापि इत्थं वर्णनमुपलभ्यते। इव स्त्री नांरागिणी ,रागसामीप्यम् पशुपक्षिणां ,केशाः , एव मुघललघुचित्रशैलीकाले स्त्रीपुरुषाकृतयस्चित्र्यन्ते। रागरागिणीनां कल्पनया इति भवति व्यक्तिमत्त्वं पञ्चदशाधिकश एतस्य गतः। पुष्टिं विचारः रागमालाचित्राणामेषांैल्यःभारते आसन्। दख्खनि-मारवाड-प्रभावोऽपि तस्य प्रदत्तः। अस्याश्रयः एव स्थानिकराजैः विकसिताः। रागमालाः लीचित्रेषुमशो-चम्बा-मेवाड वर्णनं चित्रस्य वा उर्दूभाषया संस्कृतेन वा उपरि वा अधः रागमालाचित्राणाम् दृश्यते। आसु रागमालासु

वर्णना चित्रस्य तत् प्राप्यते।त्मकं वाक्यं वा तद्रागबद्धाः गीतपङ्क्तयो वा भवन्ति। कदाचित् सा काचित् पौराणिकी कथा वा अष्टपद्याधारितं चित्रं वा भवति। इत्थं संस्कृतस्य गायनभाषारूपं यद्यपि समाप्तप्रायं तथापि ग्रान्थिकरूपं बहूनि वर्षाणि न्यूनाधिक्येन प्रचलदासीत्।

एतादृशानि कानिचनोदाहरणान्यतिरिच्य गायनस्य मुख्यप्रवाहे तावत् संस्कृतस्य प्रयोगः अत्यल्पः जातः। देवतासंस्तुतिपरकस्तोत्रवाङ्मयरूपे एव सः किञ्चिन्मात्रया रक्षितः। गायनाय स्तोत्रादीनां प्रस्तुतिकरणाय प्रयोगः अद्यापि अत्यल्प एव दृश्यते। भक्तिकेन्द्रिततया आध्यात्मिकतया च हवेलीसंगीतमिव इदमपि रक्षितमभवत्।

किं सम्भवं संस्कृतस्य पुनरानयनं हिन्दुस्थानिसंगीते?

आशास्महे यत् आमिति। प्रदर्शनहेतुकं लोकरञ्जनहेतुकं यत् संगीतं तत्तु लोकाभिरुच्यनुगुणं प्रादेशिकभाषाभिरेव प्रस्तूयते। यथा पारसी पारसीप्रभावात् ख्यालरचना भारतीयसंस्कृतिमिश्रणोद्भूता- भक्तिविषयोऽपि सः स्वंयत्सर्व मार्गिसंगीतस्य अन्यभाषाप्रभावेण शृङ्गारप्रधाना।प्रवाहलुप्त इव सञ्जातः। ख्यालरचनासु भाषाः अपि प्रादेशिकाः प्रयुक्ताः। स्तुत्यविशेषोऽयं यत् पं रातञ्जनकमहोदयेन .ना .श्री . अभिनवरागमञ्जरीनाम्न्यां समुपलभ्यन्ते। वा संकलिता कृताः संस्कृतेन ख्यालरचनाः बह्व्यः कि सन्ति। संस्कृतेन नाःख्यालरच शतशः पुस्तकमालिकायांन्तु संगीतस्य प्रख्यातैः निष्णातगायकैः ताः न गीताः। तस्मात् संग्रहरूपेणैव स्थितानां तासां प्रचारः नाधिकः सञ्जातः। तासां ख्यालरचनानां प्रयोगपुरस्सरं प्रदर्शनमेकः अभिनवोपक्रमः भवितुमर्हति।

संगीतं तादृशीं भाषामपेक्षते या स्वरं रक्षति। तादृश्याः एव भाषायाः प्रयोगिता अधिका भवति। हिदुस्थानिसंगीते सर्वाधिकतया व्रजभाषारचनाः प्रवर्तिताः। संस्कृतभाषायाः संयुक्ताक्षराणाम् , तालव्यशकारः इत्यत्र 'श्री' यथा शक्नुमः। द्रष्टुं ब्रजभाषायां वयं मृदुकरणं महाप्राणानां ,कठोरवर्णानाम् विभज च संयुक्ताक्षरं ,परिवर्त्यते दन्त्यसकारेञ्य अन्तिमस्वरेण संयोज्य साध्यते। रूपं इति 'सिरि' मराठ्यामपि बहुना किं अपेक्षते। मृदुवर्णान् एवमेव गीतविधाऽपि इति 'बन्दिश' हिन्दुस्थानिसंगीतस्य ।नान्विष्टा मृदुः तावती रचनाकर्तृभिः अपि मराठी किन्तु सञ्जातः। प्रयासः महान् बन्दिशरचनायाः प प्रयत्नोऽयं तस्मात्ूर्णत्वं न गतः। किन्तु अस्मन्मतेन माधुर्यगुणोपेता सरला संस्कृतरचना अवश्यमेवात्र नादमाधुरीं जनयेत्।

यथा माधुर्यगुणोपेता भाषा ख्यालरचनासु अपेक्ष्यते तथैव पञ्जाबीखडीबोलीभाषया प्रस्तूयमानः टप्पा इति गीतप्रकारः ओजोगुणोपेतां भाषां अपेक्षते। यतः टप्पामध्ये बलस्थानानि महत्त्वं आदधति। शिवतण्डवस्तोत्रादीनां ओजोगुणोपेता रचनाऽपि उत्साहोद्भावनपूर्वकं मनः आकर्षति। एवमेव यद्यपि टप्पा

इति पञ्जाबीखडीबोलीविशेषः तथापि संस्कृतेन टप्पारचना एका नवीनकल्पना भवितुमर्हति। किन्तु अस्य शब्दयोजनावसरे वाग्गेयकारेण अवधातव्यं यत् तत्र अर्थसुलभता स्यात्। येन ससिकाः सहजतया आकृष्टाः भवेयुः तथा च शब्दाश्च संगीतेन समरसाः स्युः।

गच्छता कालेन लोकसंगीतादपि केचन विषयाः शास्त्रीयसंगीतेन गृहीताः। चैती झूला ,दादरा ,कजरी , मुघ गीयते। ध्रुवपदं श्चपुन गीयते। दोहा एव मध्ये प्रकारेष्वेतेषु ते। इत्यादश्चलानां प्रभावेण दोहा इत्यस्य स्थानं पश्चात् उर्दूभाषायाः शेर इति प्रकारेण गृहीतम्। कुतो वा एतादृशस्थानेषु संस्कृतश्लोकसदृशरचनाः गातुं न शक्यन्ते विभागावप्यजायेताम्। द्वौ इति बनारसी ,लखनवी प्रकारस्य इति ठुमरी परञ्च ततः ? गा यत् शक्यते अनुमातुं आलोचनेन एतेषाम्यनस्य नानाविधासु विशिष्टस्थलेषु संस्कृतपदस्य श्लोकस्य वा गानपरम्परा प्राचलत् शक्यते। चालयितुं पुनरपि च सा ,

गायकानामिव वाग्गेयकाराणापि पात्रं महत्त्वपूर्णं भवति संगीते। वाग्गेयकारकः वाचं गेयं च कुरुते[12]। सः गीतरचनामपि करोति संगीतेन च योजयति। स नानाविधवाद्यवादनकुशलः वर्णितोऽस्ति। उत्तममध्यमाधमभेदेन च सः त्रिविधः भवति। संगीतरत्नाकरे अस्य लक्षणानि विवृतानि। तत्र प्रधानलक्षणेषु भाषापाण्डित्यं शीघ्रकवित्वं च अन्यतमम्। उत्तमगीतस्य लक्षणानि च यथा सुस्वरं सुरसं चैव मधुरं मधुराक्षरम्[13]। संगीतिषु गेयगीतिरचनेच्छुकः सः लक्षणान्येतानि मनसि निधाय आधुनिकरसिकश्रोतृवृत्तिं च निरीक्ष्य यदि रचनाः कुर्यात् गायने भवितुमर्हति। सफलः प्रयत्नोऽयमपि तर्हि कुर्यात् रागग्रथनं च तासां , युक्तिपूर्वक र्थरागाणांशब्दा तर्हि स्यात् वाग्गेयकारस्य यदि भावः त्वमिति मदर्थाय भवति। शब्दप्राधान्यंः सन्तुलनं न सम्भवति।

तराणा अन्तरामध्ये तस्य तथापि भवति। वा वर्णसमूहग्रथितं विशिष्टवर्णैर्ग्रथितं तिल्लानागायनं/ अन्तरामध्येऽ दृश्यते। अभ्यस्यमाना परम्परा योजनस्य वा पश्तोभाषाशब्दानां पारसीशब्दानां स्वीकारार्ह अवश्यं वा श्लोको संस्कृताष्टपदी ,संस्कृतशब्दाःः स्यात्।

पण्डितजसराजवर्यस्य अहिरभैरव्या अत्र स्तूयते। रसिकैः बन्दिशरचना सुप्रसिद्धा इति 'आनन्द तो आज' गीयते। श्लोकः इत्ययं 'पूर्णमद ओम्' सपद्येव तस्माच्च प्राप्यते। उल्लेखः अन्तरामध्ये योगिजनगानस्य समुचितसंस्कृतश्लोकाः मध्ये ब्रजभाषापदेष्वपि रीत्यैव अनया गातुम् अवकाशो वर्तते।

उत्तरभारते ग्वाल्हेरघरानामध्ये अद्यापि अष्टपदी गीयते संस्कृतेनैव। सा च प्रामुख्येन कवेः जयदेवस्यैव अष्टपदी। कविना जयदेवेनैव कृतोल्लेखात् तेन विरचिता अष्टपदी प्रबन्धशैलीमनुसरतीति ज्ञायते[14]। सङ्गीतस्य नृत्यविधायामपि विशेषतया ओडिसीनृत्ये अष्टपदी प्रयुज्यते। इत्थम् अष्टपदी क्वचिदेव किन्तु

अदयापि गीयमानः गानप्रकार। इदानीन्तने युगेऽपि रसिकमनांसि आकर्षन्ती अष्टपदी शास्त्रीयसंगीतरूपेण प्रस्तोतुं शक्यते।

नित्यपरिचयादभिरुचिर्जायतेति न्यायेन निरन्तरप्रयोगेण श्रोतृषु अपि अभिरुचिमुत्पाद्य शब्दप्रधानसङ्गीतेऽस्मिन् संस्कृतस्य धाराप्रवाहिता आनेतुम् अवश्यमेव शक्या। यथा दृश्यते यत् आधुनिकाः अपि वाग्गेयकाराः यैवत गीतं योजितं संगीतेन पूर्वमेव ये सन्ति तादृशाः बहवः कवयः , प्रस्तुवन्ति पुनः रागशैल्या[15] यदद्यत्वे जनसामान्यस्य आकर्षणकेन्द्रमस्ति।

इत्थं संस्कृतस्य नित्यव्यवहारे आनयनाय विविधस्तरे ये प्रयत्नाः प्रचलन्ति तेषु 'संस्कृतम् संगीते' यथाशक्ति संभाव्योपायाः कार्यान्वयनाय अस्याः कल्पनायाः भविवितुमर्हति। अन्यतमः इत्ययमपि – यत् काङ्क्षामहे सूचिताः। शोधपत्रेऽस्मिन्

संगीतभारतं नित्यं सुरसामकरोत्पुरा ।
लुप्ता प्रवाहिता भूयात्सा संस्कृतसरस्वती ॥

****

Samskrutham Krutis of Muthuswami Dikshitar on Lord Rama

- K.B. Aswathi

The contributions of Dikshitar family in the history of Carnatic Music are considered to be very valuable. For about a century and a half from the middle of the 18th century to the beginning of the twentieth century, its members were composing and playing music, making a rich and varied contribution to what may be called the golden age of carnatic music. Its greatest member was Muthuswami Dikshitar (1775-1835), one of the three immortals who were the makers of the present day carnatic music, the other two being Tyagaraja and Syamasastri.

A Devi Bhaktha and an ardent devotee of the Sri Vidya- shodashakshari mantra, Sri Dikshitar is an advaithin in all respects. His songs breathe the theme of both Nirgunopasana and Sagunopasana. According to him, the absolute or Para Brahman is worshipped in the saguna as well as Nirguna forms. He had a profound knowledge of Vedic lore, Vedanta yoga, Mantra and Tantra sastras, Astrology and Agamas. His sound mastery in Sanskrit and the vast literature in it, is responsible for the creation if his sublime kruties wrapped in dignified Sanskrit replete with Sabdalankaras such as Antyaprasa, Anuprasa, Yati and Yamaka. Kruties like Sri Varalakshmi in. Sri raga, Tyagarajayogavaibhavam in Anandabhairavi, Maye in Tarangini are instances in which the Gopuchayati and Srotovaha Yati are beautifully interwoven into the texture of the sahitya. Knowledge of Vedanta and Stotra literature like the Trishakti, Lalitha Sahasranama, Anandalahari and Devi Khadgamala provided him with inspiration for his various songs.

Muthuswami Dikshithar has composed many group krutis on various deities, and the Vibhakthi Krutis are one among them. Vibhakthi krutis use the eight vibhakthis or declensions of the Sanskrit noun, which in the case of these krutis, is the name of the deity. There are Vibhakthi krutis on Rama, Subramanya or Guruguha, Neelotpalamba, Tyagaraja, Madhuramba and Abhayamba.

Kruties of Muthuswami Dikshitar on Lord Rama:

Kruthi	Raga	Tala
1. Dasharathe	Sankarabharanam	Tisra Ekam
2. Dinabandho	Sankarabharanam	Tisra Ekam
3. Kodandarama	Kokilaravam	Adi
4. Kshitijaramanam	Devagandhari	Adi (2 kala)
5. Santanaramaswaminam	Hindolavasantham	Adi
6. Mamava pattabhirama	Manirang	Misra chappu
7. Sri ramam	Narayanagoula	Adi 2 kala
8. Mamava Raghu	Mahuri	Misra chappu
9. Pahimam janaki	Sankarabharanam	Ekam
10. Rajeevalochanam	Sankarabharanam	Tisra Ekam
11. Ramachandram	Sankarabharanam	Ekam
12. Ramachandram	Vasantha	Rupakam
13. Rama janardhana	Sankarabharanam	Tisra Ekam
14. Ramakrishnena	Sahana	Adi

RAMAVIBHAKTHI KRUTIS [In its vibhkathi order]

15. Sri Ramachandro	Sri Ranjini	Misra Chapu
16. Rama chandram	Vasantha	Rupakam
17. Ramachandrena	Manji	Rupakam
18. Ramachandraya	Todi	Misra Chapu
19. Ramachadranam	Dhanyasi	Kanda chappu
20. Ramachandrasya	Dharmavathi	Adi
21. Rama Bharatha	Jyothi	Khanda chappu
22. Rama Rama	Ramakali	Rupakam

THE RAMAYANA THROUGH DIKSHITAR KRUTIES

An inspiration from a thematic concert by Sri Jayaraaj and Smt Jayasree, narration by Ranjani Sankar and mridangam: Mannarkoil J Balaji.

1. Ramachandram bhavayami: vasantha-Rupakam

Here Dikshitar describes Sri Rama as the Ragu-Kula-Thilaka, the adornment of the Raghu family and a resident of Ayodhya which is also called as Saketa. Here reference of the characters like Sita and Anjaneya can also be found.

2. Kodandarama - Kokilarava- Adi

Here Dikshitar refers to the instances from Bala Kandam, like the regaining of Ahalya's human form and being absolved from all sons, by the contact with the dust of rama's feet.

3. Sri ramachandro - Sri ranjani - misra chappu

In this composition, Dikshitar narrates the incidents from the Balakandam, in the same order in which the incidents took place. That is rama's sojourn with Viswamitra, killing Tataka and Subahu, breaking the bow of Siva and Sita Kalyanam. The Kandam concludes with Parashurama's pride being subdued by Rama.

4. Ramachandradanyam- Dhanyasi- Khanda Chappu

In the Charanam, Sri Dikshitar refers to the Bala Kandam incidents, where Sri Rama as a young prince destroyed the arrogance of Subahu and Maaricha, who caused havoc to the Yajnam of sage Viswamitra. He also refers to the later episode in Aranya Kandam , where single handedly, Sri Rama destroyed Kara of Dhooshana as well as the 14,000 ogres that accompanied them from Janasthanam, the seat of Kara, the brother of Soorpanaka and Ravana.

5. Ramachandrasya - Dharmavathi - Adi

In Pallavi, Sri Dikshitar emphasises Daasyam (one of the 9 modes of Bhakthi) the others being Sravanam, Keetanam, Padasevanam, Archanam, Vandanam, Sakhyam and Atma Nivedanam.

In Charanam he reminds one of the concept "Samadaana bheda danda chatura" Dikshitar's choice of words is "Saama dhana bhedadi chaturasya", he leaves out danda instead he goes on to eulogise Rama as " Sajjana Paalasya Dushta Harasya".

In the third line Dikshitar salutes Rama as "samayacharam" is the ancient code of conduct defined by sastras. Rama never swerves from that Aacharam.

In the final line, Dikshitar refers to another servant of Sri Rama. The lady on the banks of Pamba river by the name of Sabari served The Lord through her unique hospitality and received the blessing of Moksham from The Lord Himself. This refers to “Sabari Moksha Pratasya” which is an important incident from Aranya Kandam.

6. Ramachandraya - Todi- Misra chappu

This is a majestic kriti which declares that Rama was “ Kapi Brindadi Manohara” the one who captivated the hearts of the Vanara multitude, such that they served him not because their king had ordered them to, but because Rama had charmed them with his noble qualities.

kishkinda Kandam is at the centre of the Ramayana. So it is fit that this kriti looks back at events of the Balakanda, as well as forward to the death of Ravana and the refuge given of Vibhishana.

7. Rama bharata- Jyothi - Khanda chappu

Dikshitar joins the rank of bharata in extolling the incident related to Paduka Pattabhishekam and Bharata’s Rajya Paripalanam as the representative of Rama Padukas. Dikshitar offers to Sri Rama the kingdom protected by Bharata and salutes the lotus feet associated with those Padukas and worshipped by the emperors of the land (Rajadhiraja pujitha Charanam namaami).

The Charana vakyams describe the Pattabhisheka scene and rama’s gentle gait as he walked to the throne and admired by his nephew Guruguha and by Indra fall the Devas (Amaresadi sakala devata modhena, antharanga Guruguhananda Mrudhu gadhena - Charana namaami). He was seated on the throne of the Ishvakus with joyous Sita, who was captivated by his incomparable beauty (SAANANDAYUTA SITA MANOHARA MADHANE CHARANAM NAMAAMI). The sages and rushes assembled to witness this Pattabhishekam scene were exhilarated by the auspicious darsanam of The Lord with His consort and eulogised Him. Dikshitar salutes the holy feet wearing the Padukas revered by Bharata in this kriti.

An analytical study of Dikshitar compositions unveils the possibilities of the art of incorporating science and literature into music.

Dikshitar’s association with Rama is not usually discussed about and the study on this topic unfurls much new information regarding Lord Sri Rama’s influence on Dikshitar and also the nature of Dikshitar’s composition. This is a vast and interesting topic which has a great scope for further detailed study. His compositions are also a great specimen of study for the Samskrutam students.

Source of Reference:

1. Rama in Indian literature art and thought. (Vol 1) P.Banerjee
2. Themes in Carnatic Music and Dance. (Vol 2) Lalita Ramakrishna
3. Rama (An incarnation of Vishnu). Shantilal Nagar
4. The Musical heritage of Sri Muthuswamy Dikshitar. T.S.Parthasarathy

ABSTRACT

Samskrita keerthanas in carnatic music (with special reference to) archival texts

- Chakrapani TP

If Sanskrit is deva bhasha, Indian music is daiva dhwani. Indian arts in general, music in particular elevate man's culture and brings out the spiritual nature to the fore. Our south Indian music is built totally on the foundations of spirituality, the reason being the people who practiced and mastered it were aesthetics and yogis. They used music as a tool on their way to salvation. After Jayadeva's ashtapadi, Annamacharya the pada kavitha pithamaha defined and gave a form to sankeerthana or keerthana. Apart from his songs, he delineated the concept of krithi and keerthana in his Sanskrit work 'Sankeerthana Lakshana Sangraham'.

From then, keerthana took many forms and formats and stood as the characteristic feature of our system. The work of saints and aesthetics on the keerthana format through music elevated it from a mere Sahithi prakriya(literary format) to upasana prakriya(worship format inclusive of mantra beejakshara and ritualistic ideas etc). Basically, keerthana is meant for devatha stuthi meaning extolling the qualities of God. In the present context we will confine to the study of the role of sanskritham in keertana development in south Indian classical music. Inspite of having a plethora regional language keerthanas, the basis has always been in samskrutam, which paved the way of incorporating the Puranic anecdotes, vedic hemps, quotes and above all mantras.

All the important texts from Sangeetha Ratnakara and later were only in Sanskrit. If we consider the vaggeyakaras like Annamacharya, who composed majority of his keerthanas in Telugu still depended on Samskritam when it came to expound the principles of greater intensity like Veda vichara, visishtadvaita sampradaya and other significant issues relating to philosophy were presented in Samskrita keerthanas only. He also wrote Treatises like Sringara manjari, Sankeerthana rakshana manjaram in Samskritam.

Thyagaraja swamy found a striking balance between Telugu and samskritam. He resorted to a innovative format of keerthana where in only a word in the end of charanam or just pallavi is in Telugu, rest of the body in keertana was composed in samskritham. Utsava sampradaya and divya nama sankeerthanas prove this.

Muthu Swamy Deekshithar composed all his keerthanas in samskritham. Took it to the level of upasana by composing on navagrahas, navavarnas. Deekshithar directly embedded the Mantra bhaga into his keerthana formats.

Swathi Tirunal, Oothukadu venkata kavi apart from their regional language compositions, composed samskritha keerthanas in good number. Oothukadu's kamkshi navavarns, Swathi tirunal devi navaratri krithis are of highest musical and lyrical content composed in Sanskrit. Oothukadu venkata kavi's Kaaleya narthana vritham and Thyagaraja's Jagadanandakaraka stand as towering examples as to why Sanskrit is preferred extol and describe the infinite nature of God. The other composers who have contributed significantly after the Trinity are Muthai Bhagavathar and Mysore Vasudevachar. Purandaradasa who classified and made a learning format for classical carnatic music gave all the importance to samskritham by composing Geethams in samskritham. His idea was students of music should learn samskrutham simultaneously. At a later stage, Sanskrit actually was reinforced into the learning structure of Carnatic music by composing Saahitya in samskritham from the basic Saraliswaram through Janta varasa, Alankarams in two speeds.

If we go through the music text books of the 19th century and early 20th Century, all the musicians were well versed and proficient in samskritham. Singing of Shlokas was a part of the Carnatic music syllabus. Because of the commercial impact and concert trends few great compositions in samskritham like Ethiraja keerthanas, venkateshwara pancharatna, Aadi shankaracharya pancharatna and compositions of Seshanna, krishnayengar, Singarachar did not gain as much prominence in recent times. G n Balasubramaniam, Maha Vaidyanadha Iyer, Mangalampalli Balamurali Krishna are few of the recent vaggeyakaras who composed samskritha keerthanas. I would like to present the journey of keerthanas in samskrit of carnatic music through a brief but, engaging demonstration lecture come paper presentation.

Hari Om

MUSIC AND PIONEERS OF KARNAATAK MUSIC

—Dr. Y.N. RAO
M.A.,Ph.D.(Hindi)
M.O.L.(Telugu), M.A.(English)
M.A.(Sanskrit). M.Ed., etc.,
Retd. Deputy Director(O.L.), Deptt. of Telecom., G.O.I.

Plot No.31, Venture-II. Hastinapuram (Central),
Nagarjuna Sagar Road, HYDERABAD-500 079
(Telangana), India. Mobile: 9246263646
e-mail: doctorynrao@yahoo.co.in

Of all fine arts, music delights one and all irrespective of age, sex and education. It is a great boon given by the Almighty to bless and enlighten the mankind. It has no barrier of the language. Its language is universal! That is to say, it is understood by the people of all races, regions and languages. It is very often said that music is a language by itself. Leave alone mankind, it sways even animals, birds and plants.

The first and foremost characteristic of good music is that it should please the ear. In fact, the main mission of music is to please the ear and finally to stir the soul, so as to enable it to have a glimpse of *paramaananda* or the supreme delight. There is a common saying that 'the weeping of ten is better than the music of one'. So, it can be said without any ray of hesitation that music is not worth the name if it does not soothe and please the ear. However, the 'ear' should be cultivated and developed to a fair degree of sensitiveness, while the 'person' concerned should get himself/herself accustomed to the right type of traditional music. Lest, the purpose either side would be defeated.

The music of the entire universe can be broadly classified into two kinds, viz., Western and Eastern. Of the various systems of the Eastern Music, Indian Music is the supreme. For the purpose of practice and propagation, music is further sub-classified into various categories, viz., Classical Music, Light Classical Music, Light Music, Folk Music, and so on. So far as the Classical Indian Music is concerned, it takes its origin from the *Saama Veda.*

Naarada is said to be the foremost stalwart of the Indian Classical Music. His work entitled *'Sangiita Makaranda'* is well-accepted as a standard treatise of music. Bharata, the author of *'Naatya Shaastra'* devoted a few chapters to music. Maatanga who has given us the great work *'Brihaddesii'* comes next. These saints devoted

their works to the science of music, both instrumental and vocal. *'Giitagovinda'* of Jayadeva, a poet of Bengal, provides perhaps the Compositions in music. The *'Sangiita Ratnaakara'* of Saarangadeva of Kashmir is an exhaustive volume and a fairly comprehensive work on the science of music.

Though only one system of music prevailed throughout India till the Muslim invasions, a very distinct difference figures in the music of Northern India and that of Southern India. While the music of North attained the nomenclature of 'Hindustaanii Music' after having undergone certain changes under the Persian influence owing to Muslim domination there, the music of South which was adorned with the nomenclature of 'Karnaatak Music' remained unhampered without coming under any foreign influences by virtue of the Vindhyas which served as a protective barrier for this part of the country. Yet, historical causes, natural differences of region, climate, etc., are responsible in superimposing certain characteristics which distinguish the South Indian Music or Karnaatak Music from the North Indian Music or Hindustaanii Music.

South Indian Music attained the nomenclature of Karnaatak Music purely under historical circumstances. It is an established fact that the South Indian Music substantively in its present form had first flourished in Deogiri, the capital city of the Yadavas in the middle ages. After this,city was sacked and plundered by Muslim invasions, it came to be rescued by the then Karnaatak Empire of Vijayanagar on the banks of the river Tungabhadra, where it underwent thorough systematization and refinement in the hands of Purandaradaasa, the divine sculptor of music. And, after the break-up of the Vijayanagar Empire, it was patronized by the Nayak chieftains who had promoted Karnaatak culture in the further South where they had migrated and founded independent kingdoms, the most famous of which being the Kingdom of Tanjore. The Maratha princes who succeeded the Nayaks, had furthered the same Karnaatak culture in Tanjore, and by virtue of the impetus given by them, the Karnaatak Music flourished well and finally reached its zenith in the entire South India enjoying the patronage of various Kingdoms of Tanjore (Tamil Nadu), Mysore (Karnaataka), Travancore (Kerala), Gadwal and Vizianagaram (the then Andhra Pradesh) and others while maintaining its original shape till the present.

While the Indian Music itself is highly individualistic in character, yet the Karnaatak Music has its own and distinct characteristic features. It is the right type of traditional music. Its power to delight is very high and very pleasing to the ear. It

possesses most pleasing degrees of concord of *shruti* and *svara. Raaga* studded with *Rasa* is its very soul. *Laya* is its indispensable element. It is very faithful to *sampradaaya* or tradition. It is considered highly worthy with the possession of the trio of *power, beauty* and *effect.* It has high regard for *shaastra* which helps in maintaining its fundamental laws eternal. It is very rich in its literature and has good style which is an inseparable element of literature. And finally, it has the power and capacity to instill the boundless immensity of *paramaananda* or the supreme delight in the souls of mankind. Of course, to derive the so-called *aananda* or delight out of this good music, there is every need of a good ear too! In short, all the essential characteristics of a well-defined good music are inherent in the Karnaatak system of music.

This very pious flow of Karnaatak Music like that of the pious river Ganges has been flowing in an unobstructed and unprecedented manner since over six centuries ago in South India. As was stated supra, it was first systematized and refined by Purandaradaasa, and then enriched by the *'padas'* of Kshetrajna and others, and finally perfected by the Compositions of Tyaagaraaja, Muttuswaamy Dikshitaar and Syaama Sastry, the Trinity of Modern Karnaatak Music.
There have been a number of pioneers of Karnaatak Music over the centuries, who have contributed to the uplift and propagation of this school of music. There have flourished many a composer and many a singer, spending prodigal portions of their lives for this noble cause. As an attempt of discussing or narrating in detail their lives and achievements does not lie in the very narrow compass in which this Article is set, its author would like to pay a brief homage to those stalwarts hereunder:

01. TAALLAPAAKA ANNAMAACHAARYULU (1408-1503 A.D.): He was a Telugu brahmin and a resident of Tirupati. He was a devotee of Lord Venkateswara. He was acclaimed as the foremost among the Telugu stalwarts of Karnaatak Music. He was adorned with the titles of 'Padakavitaapitaamaha', 'Sankiirtanaachaarya', 'Panchamaagama Saarvabhauma' and 'Draavidagaana Saarvabhauma'. He was renowned as the author of *bhajana* tradition. He composed about 32,000 *kiirtanas* appropriate to various *sevaas* in this tradition, and dedicated them to Lord Venkateswara. His greatness lies in the fact that he did not express his own name in any of his songs. *'Srungaarasankiirtanas'* (about 11.526 in 1,921 copper plates), *'Adhyaatma Sankiirtanas'* (about 2,209 in 363 copper plates), *'Srungaaramanjari'* and *'Venkateswara Satakam'* are among his available Telugu books. Several of his other works said to have been written in Telugu, Sanskrit and many other languages are not available now.

02. ARUNAGIRINAATHAR (16th Century A.D.): He was the author of several works including *'Tiruppugal'* in the field of *bhakti.* These works are available in Tamil and are very popular.

03. RAAMAAMAATYA (16th Century A.D.): He was a Telugu Niyogi brahmin. He was the son of Timmaamaatya. He authored a great work titled *'Svaramelaa Kalaanidhi'* at the instance of Raamadevaraaja who ruled over Vijayanagar in 1550 A.D., in which *svara, viina and mela* ragaas are discussed vividly. He was the creator of the system called *'janakajanyaraaga'.* He was the author of several works on Sangiita Shaastra. He was adorned with the title of *'Abhinava Bharataachaarya'.*

04. PURANDARADAASA (1484-1564 A.D.): He was a Kannada brahmin. He was born in the city of Purandaragadh, eighteen miles from Pune. He belonged to Madhva religion. His father was Varadappa Naick, a very rich banker and a great scholar of Kannada language. His original name was Sriinivaasa Naick. At a very early age itself, he received his education and attained great mastery of Sanskrit and music. He was also well-conversant with all the spoken languages of his region. He enlarged the business of his father with utmost care but with all the learning and wealth, he was parsimonious. His wife Saraswati Bai was from a rich and noble family. She was a *pativrata* in the truest sense. She was responsible in converting Sriinivaasa Naick into a great devotee of Lord Paanduranga Vithal.

At the instance of the Lord, Sriinivaasa Naick went to Vijayanagar and obtained the initiation from Vyaasaraaya, the renowned Raajaguru and was thereafter known as Purandaradaasa.

Since the moment he became a Haridaasa, he turned out many a Kiirtana of imperishable beauty. He went along the principal streets of Vijayanagar sounding his tambura, composing and singing Kiirtanas. He had a superb voice like that of *gandharvas.* He also visited many sacred places and composed songs in praise of deities of those *kshetras.* He composed many *svaraavalis, alankaaras, giitams, thayams, suladis, prabhandas,* etc., suitable for the teaching of music. He was not merely a composer of thousands of Kiirtanas but also a *lakshanakaara* of the highest caliber, The system of Karnaatak Music is entirely his gift. He had systematized its laws. He introduced several new *raagas* and gave correct shape to the existing ones. He is termed with reverence as *'Karnaataka Sangiita Pitaamaha'* (Grandfather of Karnaatak Music).

05. TIIRTHANAARAYANASWAAMY (16th Century A.D.): He was an Andhra brahmin, and a resident of Krishna District of Andhra Pradesh. He was a great scholar who authored the great work entitled *'Sri Krishna Leelaatarangini'* in 12 sargas. His *tarangams* are beautiful compositions with *bhaktirasa* which have been equally famous in musical and dance recitals.

06. BHADRAACHALA RAAMADAAS (16th Century A.D.): He was a Telugu Niyogi brahmin of Nelakondapally. His original name was Gopanna. He was very proficient in sangiita and saahitya. He got the initiation of *'sriraama taaraka mantra'* from Raghunaathabhattacharya and Kabiirdas when he went to Bhadraachalam to worship Lord Raama. Since then, he was known as Bhadraachala Raamadaas. While he was the Tahsildaar of Bhaadrachalam, he spent the money of erstwhile Nizam Government in the devotion of Lord Raama and was imprisoned. He created numerous *kirtanas* filled with *bhaktirasa* while in prison, which are very heart-touching. All his *kirtanas* have become very popular in the field of music.

07. SOMANAATHA (15th-16th Century A.D.): He was an Andhra and a resident of Godavari delta. He was very proficient in music and Sanskrit. He authored a *lakshana grantha* entiled *'Raagavibodham'* in Sanskrit, in which he included 23 *melas* which were in vogue in his time and also *janyaraagas* born out of them. *'Somanaathiiya'* is his *miimaamsa grantha.*

08. VENKATAMAKHIN (17th Century A.D.): He was also known as Venkateswara Dixitar. He was the second son of Govinda Dixitaar. He first learnt music from his elder brother Yagjnanaarayana Dixitaar and later he mastered music under the guidance of Tanappacharya, a renowned musical exponent of the North. He authored a song entitled *'Gandharva kharva durvaara garva bhanjanure'* in devotion to his guru. He wrote a great work entitled *'Chaturthanidhi Prakaasika'* in 1660 A.D., at the instance of Vijayaraaghava Bhupaala, the then ruler of Chola Mandala. He discussed many *taalaas* in this work. He wrote 24 *ashtapadas* in the praise of Tyaagaraaja. He invented a system of 72 melaas which is a priceless treasure of the Karnaatak Music.

09. KSHETRAJNA (17th Century A.D.): He was a Telugu brahmin and was a resident of Muvvapuri, a village in Chandragiri Taluq, Chittoor District of Andhra Pradesh. He was renowned scholar and was honoured by several kingdoms like Madurai, Tangore, Golkonda, Vijayanagar, etc. He had the vision of Lord Gopaala and wrote

about 4,000 *padas* in Telugu in the name of the Lord Muvva Gopaala which are very popular both with singers and dancers. He authored *'Sri Vijayaraaghava Pancharatnaas'* at the instance of Sri Vijayaraaghava Naick.

10. SADAASIVA BRAHMENDRA SARASWATI (17th – 18th Century A.D.): He was the disciple of Paramasivendra Saraswati, the Piithaadhipati of Kaamakoti. He authored three granthaas entitled *'Sivamaanasika Pooja', 'Aatmavidyavilaasam'* and *'Brahmasutra Vrutti'*.

11. GIRIRAJA KAVI (17th – 18th Century A.D.): He was a Telugu brahmin and a resident of Tiruvarur. He was highly proficient in Sanskrit and Telugu. He was a great scholar of Sangiita Shaastra. He authored many Kiirtanas in Telugu devoted to Bhaktirasa and Vedanta and was honoured by Sahaji Maharaaja, the second king of Maharashtra. He was the grandfather of Sri Tyaagaraaja.

12. PAIDAALA GURUMURTHY SASTRY (18th Century A.D.): He was a Telugu brahmin settled in Kayattar in Tirunelveli District of Tamil Nadu. He was a master of all the four shastraas and well-versed in music. He authored one thousand *giitas* which is known as *'veyigiita'*. He also authored many *prabhandas* and *kritis*.

13. SONTHI VENKATARAMANAYYA (18th Century A.D.): He was the son of Sonthi Venkata Subbayya and a contemporary of Sarabhoji MaharaAja. He was the *guru* of Shri Tyaagaraaja. He excelled in *sangiitalakshna, ragaalaapana, pallavi and taala*.

14. TULAJAAJI MAHARAAJA (18^{th}Century A.D.): He was very proficient in music. He authored a book entitled *'sangiitasaaraamrutam'* in 1770 A.D., which is the latest of the series of classical treatises and is of great value in the field of music. He dealt with *raagas* in his work very exhaustively which makes the book one of immense value.

15. PACHCHIMIRLAM ADI APPAYYA (18th Century A.D.): He was a Madhva brahmin of Karnaataka. He was well-versed in music in Telugu language. He was a contemporary of Tuljaaji Maharaaja. Besides composing a number of *kiitanas*, he refined the *raagaalaapana* and *madhyamakala pallavi*. He was very famous for his *varnam 'viriboni'* in *bhairavi*.

16. RAMASWAAMY DIXITAAR (18th Century A.D.): He was a disciple of Bodhendra and father of Muttuswaamy Dixitaar. He was well-versed in all types of learning. He was honoured with *kanakaabhishekam* by Manali Venkata Krishna Mudaliar for a Composition in 108 *raagas*.

17. TYAAGARAAJA (18th – 19th Century A.D.): He was a Telugu brahmin settled in South India. He was renowned as one of the greatest musicians India has produced. His Compositions run into thousands, of which, a greater part is not even available, which is a pity! A staunch devotee of Lord Raama, he lived his entire life in *bhaktimaarga*, never craving for wealth and never caring for honours. It is said that he was presented with a book entitled *'svaraarnava'* by Sage Naarada. He is believed to be an incarnation of Maharshi Vaalmiki. Karnaatak music is highly enriched by his matchless Compositions.

18. SYAAMA SASTRY (18th – 19th Century A.D.): He was born in Tiruvarur and a contemporary of Shri Tyaagaraaja. Originally he was named as 'Subrahmanyam' but was affectionately called as 'Syaamakrishnayya', which came to form the *mudra* in his *kritis*. He learnt Sanskrit and Telugu in his childhood itself and was taught music by his maternal uncle. His knowledge of music received a boost by the visit of Sangiitaswaamy to their house, who gave him valuable suggestions. On his suggestion, Syaama Saastry used to listen to the singing of Aadi Appayya. His *kritis* are poetic beauties. They overflow with *maatrubhakti*.

19. MUTTUSWAAMY DIXITAAR (18th – 19th Century A.D.): He was a lineal descendant of Venkatamakhin. After his education, he lived for several years at Kaasi (Banaras). There he attained proficiency in both KarnaAtak and HindustaanIi systems of music. His Compositions are in Sanskrit. They abound in very *efficient* treatment of *raaga* forms. They are a perfect artistic blend of *sangiita* and *saahitya*. As he was also proficient in Viina, his Compositions reflect the *vainika sampradaaya*. His Compositions include *navagraha kritis, navaavarana kritis, panchalingasthala kritis,* etc. He was well-versed in *maantrika jyotisha* and *medicine* also. His brothers Chinnaswaamy Dixitaar and Baalaswaamy Dixitaar were also renowned musicians.

20. VAALAAJAABAD VENKATARAMANA BHAAGAVATAAR (18th – 19th Century A.D.): He was a Sourashtra brahmin. He was a devotee and beloved disciple of Shri Tyaagaraaja. He was a great artist too. Inspired by the picture of Lord Kodandaraama depicted by him, Shri Tyaagaraaja had sung a song called *'nanu paalimpaga nadachi vachchitivaa'* in *mohana raaga.* He authored *dhyanashokas* and *mangalaashtakam* in praise of his guru Shri Tyaagaraaja. It is said that Shri Tyaagaraaja, at the time of his death, handed over all his belongings to Venkataramana Bhaagavataar, and at present they are in the custody of Saurashtra Sabha, Madurai.

21. SHATKAALA GOVINDA MARAR (18th Century A.D.): He used to sing *pallavi* in six *kalas*. His *tambura* had seven strings, of which, three were *madhya shadjamas,* three were *mandra panchamas* and *mandra shadjama* which was also *patakam*. He had the darshan of Shri Tyaagaraaja and received his blessings.

22. VIINA KUPPAYYA (19th Century A.D.): He was a Saamavedi brahmin. He was a beloved disciple of Shri Tyaagaraaja. His father was Shri Saambamurty Saastry. He was a great musician, vainika and violinist. He was as Sangiita Vidwan of Kovvur Samsthaanam. He was matchless in singing.

23. PALLAVI GOPAALAYYAR (18th – 19th Century A.D.): He was a Draavida brahmin. He was a Sangiita Vidwan of Sarabhoji Maharaja of Tanjavur. He was a renowned Vidwan of music, Sanskrit, Tamil and Telugu. As he was matchless in singing *pallavi*, he became famous by the name 'Pallavi Gopaalayyar'. He authored many *varnams* of which *'kanakaangi'* in *todi raaga*, *'vanajaakshi'* in *kalyaani raaga* and *aata taala varnam* in *kaambhoji raaga* are very famous. He also authored several *kiirtanas* in *rakti ragas* with the mudra of *'Venkata'*.

24. SUBBARAAYA SASTRY (18th – 19th Century A.D.): He was the second son of Shri Syaama Sastry. He was a renowned Vidwan of music, Tamil, Sanskrit and Telugu. His first guru was his father Shri Syaama Sastry, and later on he became the disciple of Shri *Tyaagaraaja*. He authored several *kritis* and *svarajatis* with the mudra of *'Kumaara'*. He also authored many *kritis* in *madhyamakala saahitya, svara saahitya* and *chittasvaras*. Shri Tyaagaraaja used to praise his works. He was also well-versed in playing Violin.

25. GOPAALAKRISHNA BHAARATI (19th Century A.D.): He was a Tamil brahmin and a resident of Narimanam Village of Tanjavur District. His father was Ramaswaamy Bhaarati. His grandfather was Kodandaraamayya, a renowned Vainika. He learnt *Vedas* and also practiced *yoga*. He was a great Vidwan of music. He authored several *kiirtanaas* in *rakti raaga, desiiya raaga* and other famous *raagas* with the mudra of *'Gopaalakrishna'*. He also authored a drama entitled *'Nandana Charitram',* musical dramas entitled *'Ayarpagainaayanaar Charitram'* and *'Kaarikal Ammayaar Charitram'* besides granthaas entitled *'jnaanasindhu'* and *'jnaanakummi'*. He was a hachelor.

26. SWAATI TIRUNAAL (19th Century A.D.): His original name was Kulasekhara Mahaaraaja. He was the ruler of Travancore. He was one of the renowned 'Raaja Kavis' of South India. He was a great Vidwan of Sanskrit, Telugu, Tamil, Malayalam, Hindustaanii, Marathi and Manipravaal languages. He was a renowned musician and authored more than 300 *padas, tillanas, raagamaalikas, varnams* and *kiirtanas* with the mudra of *'Padmanaabha'* besides composing suitable tunes also for them. He used to honour Vidwans from time to time.

27. PALLAVI SESHAYYAR (19th Century A.D.): He was a Telugu brahmin and a resident of Naikkarpatti Village of Salem District. He was the son of Subbayya Saastry, a disciple of Shri Tyaagaraaja. He was a *'lakshya-lakshana'* Vidwan. He was a devotee of Lord Raama. He was a matchless singer of *pallavi*. He defeated other musicians and established a record of eight hours in singing *'Saveri' raaga*. He authored several *varnams, kritis* and *tillaanas* with his own mudra.

28. MAHAAVAIDYANAATHAYYAR (19th Century A.D.): He was a resident of Vayyacheri Village. His father was Doraiswaamayyar. He was a disciple of Manambuchavaadi Venkatasubbayyar. He turned to be a great singer at his 7th year itself. His voice was very melodic and was acclaimed as 'Gandharvagaana'. He was capable of singing in *shatkalas*. He was honorued by several kings. He was honoured by Desikar with the title of 'Mahaa' at a tender age of 12 years for his performance of *'Kathaakaalakshepa'*. He authored *'Raagamaalika'* of seventytwo *melakartas*. He can be equated to the famous English poet Mojart.

29. PATNAM SUBRAHMANYAYYAR (19th Century A.D.): He learnt music first from Melattur Ganapati Sastry and later from Manambuchavaadi Venkatasubbayya. He first resided in Tiruvayyar and later in Madras. By virture of his residing at Madras, he is called 'Patnam Subrahmanyayyar'. He was a great musician. He composed and sang *pallavi* in *simhanandana taala* with 128 *aksharakalas* in 108 *taalas*. He was matchless in the knowledge of *taala*. He authored about 100 *kritis, tanavarnas, tillaanas* and *jaavalis*. *'Begada raaga'* was his property. He authored his *kritis* in the lines of the works of Shri Tyaagaraaja. His works are in Sanskrit, Tamil and Telugu with the mudra of *'Venkateswara'*.

30. MYSORE SADAASIVA RAO (19th Century A.D.): He was a Maharashtra brahmin. He was a Vidwan of Mysore Aasthana. He was the disciple of Valaajaabad Venkataramana Bhaagavataar. He authored several *kritis, varnams* and *tillaanas* with his own mudra, which are very rich both in *svara* and *saahitya* and are very popular.

31. HARIKESANALLUR L. MUTHIA *BHAAGAVATAAR* (19th – 20th Century A.D.): He was a great musician who lived in the early part of our Century. He had his early training in music from Patnam Subrahmanyayyar and later from Saambasiva Ayyar. Due to an accident, his voice lost its ring and he took to giving *kaalakshepas* and used to perform on *gotuvaadya*. His latent talent for composing came to limelight when he was commissioned by the Mahaaraaja of Mysore to compose *Ashtottara Sata Kiirtanas* on Sri Chaamundeswari. He later became Aasthaana Vidwan of Mysore, and was provided with residence and life pension. This versatile composer composed *kiirtanas* in Telugu, Kannada and Sanskrit. His music is simple and devotional and bears the impression of high craftsmanship. His style is influenced by Shri Tyaagaraaja's style. He has the credit of introducing *apuurva raagas*. He did loyal serve to the Music Academy. He was also appointed Principal of Swaati Tirunaal Academy of Music, Trivancore. He was adorned wth the titles *'Doctor of Letters', 'Gaayakasikhaamani'* and *'Sangiitakalaanidhi*. He was a person of large build with a massive face and a broad forehead. He lived a life of comfort, ease and luxury.

And, among several other stalwarts of Karnaatak Music whose homage the author of these lines could not include in this Article owing to its limited scope, the names of Tallapaakam Chinnayya, Raghunaathanayakudu, Pundariika Vithal, Lochana Kavi, Govinda Dixitulu, Ahobaludu, Margadarsi Seshayyangar, Ghanam Seenayya, Saarangapaani, Sahaji Maharaaja, and several others can also be remembered with utmost reverence.

In conclusion, it may be said that the very roots of Karnaatak Music are in the Sanskrit language, by virtue of which, it has been flowing through the ages in an unobstructed manner like that of the pious River Ganges!

***

ABSTRACT

సంస్కృత వాఙ్మయమున సంగీతశాస్త్రము

- KV Gopalacharyulu

విష్ణుధర్మోత్తరపురాణము

వజ్ర ఉవాచ : వజ్రుడనురాజు పలికెను :

నృత్యముత్పాదితంకేనఋషిణాదేవతీనవా।

ఏతన్మేసంశయంచింధిత్వంహిసర్వవిద్యంచసే॥

నృత్యము ఋషుల వలన తెలుపబడినదా లేక దేవతల వలన తెలుపబడినా? ఈ విషయమున నా సంశయము తీర్చగలరు.

అప్పుడు మార్కండేయ మహర్షికి తెలుపుచున్నాడు.

ఏకార్ణవేపురాలోకే ... ఆయుతలోచనా।

అతీవలలితం లక్ష్మీ జాతరాగావిశేషత : స్వయంభువే॥

ప్రళయకాలము సంభవించిన తరువాత మధుసూదనుని నాభికమలము నుండి బ్రహ్మ ఉద్భవించెను. బ్రహ్మ శరీరము నందలి స్వేదబిందువుల నుండి మధుకైటభులను రాక్షసులు పుట్టి బ్రహ్మ నుండి వేదములను దొంగలించిరి. బ్రహ్మ పురుషోత్తమును వేడుకొనగా ఆయన ఆ మహార్ణము నుండి మేలుకొని ఇటునటు కదలుచుండెను. ఆయన అవయవముల కదలిక ఎంతో మనోహరముగా ఉండెను. ఆ సమయమున విష్ణుమూర్తి గుర్రము ఆకారము ధరించెను. క్షణములో పాతాళమును ప్రవేశించి గుర్రపు ఆకారమును విడిచి మధుకైట భులను సంహరించి వేదములను బ్రహ్మకు అప్పచెప్పెను. అతనిని సృష్టి చేయమని ఆదేశించెను.

దత్వా వేదాంస్తత్ర ప్రాహసృష్టింకురుపితామహ।

వేదగ్రామయుతోబ్రహ్మ సర్గంచక్రేతత్ర ప్రభు॥

శేషస్యాఙ్కగతందేవంలక్ష్మీం ప్రప్రద్ధపార్థివ।

లక్ష్మీదేవీ శేషశయనుడయిన విష్ణుమూర్తిని అడుగుతుంది.

దేవదేవజగన్నాథశంఖచక్రగదాధర।

పతిక్రమంమయాతోయేదృష్టసలిలత్ర ప్రభో॥

అతవరణీయంఙ్గకింతత్త్వబ్రూహిమేప్రభో।

ఓ దేవదేవ! జగన్నాథ! శంఖచక్రగదాధర! నీవు పరిభ్రమించునపుడు చాలా సుందరముగా వున్నావు. నీ విన్యాసము అపూర్వము అద్భుతము. అప్పుడు భగవంతుడు తెలుపుచున్నాడు. నృత్తమును నేను సృజించితిని. నేను పరిబ్రమించునపుడు నా అవయవ విన్యాసము నుండి నృత్యము జనించినది. భక్తులు నా ఆరాధన నృత్తముతో చేయుదురు. నృత్యము ల్లోకములను అనుకరించును.

అటు పిమ్మట బ్రహ్మనుల లక్షణములతో కూడిన ఈ నృత్యమును గ్రహించమనెను. బ్రహ్మ రుద్రునకిచ్చెను. శంకరుడు నృత్యము చేసి విష్ణువును సంతుష్టిపరచెను. ఆయన శంకరుని నృత్యముతో తృప్తిపరచెను. ఎవరు నృత్యముతో ఆరాధన చేయుదురో వారు ఇహపరలోకములను జయింతురు. ఇట్లు విష్ణుధర్మోత్తర పురాణము నందు నృత్యశాస్త్రము అను ముప్పది నాల్గవ అధ్యాయము.

అగ్ని పురాణమున నాట్యము :

అంగ ప్రత్యంగములతో కూడిన కర్మలు ఆంగికములు. అవి స్త్రీ సంశ్రితములు పన్నెండు విధములు. లీలా కేళ మొదలగునవి. ఇష్టమైన వారిని అనుకరించుటను 'లీల' అందురు. ఈ విధముగా అన్నిటినీ నిర్వచించిరి. నేను బొమ్మల చేష్టలు ఏడు 'భ్రంకృటీ' అన్నవి. తారకా కర్మలు తొమ్మిది, నాసికా కర్మలు ఆరు, నిశ్వాసము తొమ్మిది, చిబుక కర్మ ఏడూ, మెడకర్మ తొమ్మిది, హస్తకర్మలు రెండు, అసంయుతకర్మలు ఇరువదినాలుగు, సంయుతకర్మలు పదమూడు, వక్షస్థల కర్మలు అయిదు, ఉదర కర్మలు మూడు, పార్శ్వ జంఘుకర్మలు అయిదయిదు. ఇంకనూ పాదకర్మలనేకములుండెను.

అగ్ని పురాణమూ అభినయమూ శృంగారాది రసములు విషయ విష్కారము అభినయము 1. సాత్వికము 2. వాచికము 3. ఆంగికము 4. ఆహార్యము. ఇవి అన్నియు రసములలో కూడియుండును. శృంగారము విభావముచే పుష్టిని పొందును. హాసము నాలుగు రకములు. కరుణ మూడు రకములు. రౌద్రము అంగనేపథ్య వాక్యములను మూడు విధములు. వీరము నుండి దాన, ధర్మయుదం అనునవి భయకారము భయము బీభత్సము రెండు, ఉద్వేజనము, క్షోభణము పూతి వస్తువులచే ఉద్వేజనము కలుగును. రక్తము మొదలగు వానిచే క్షోభణము కలుగును. వీటిలో ఎప్పటికీ సాత్వికభావములు ఉండవు. అగ్ని పురాణము 342 అధ్యాయము పరిపూర్ణముగా విశదీకరింపబడిన ఈ విషయములు అత్యంత ఆసక్తిదాయకములు.

శార్ఙ్గదేవుని సంగీత రత్నాకరము అతి ప్రసిద్ధికెక్కెను. ఇది అగాధము. ఈ గ్రంథరచయిత 13వ శతాబ్దము వాడు. సింఘణదేవుని ఆస్థానమున ఉండెనని తెలియుచున్నది.

నిశ్శంక అనుతాళము ఒక ప్రబంధమును సార్ఙ్గదేవ్ అను తాళమును కనుగొనెను. అధ్యాధ్మ వివేకమను వేదాంత గ్రంధమును రచించెను. గీతము, వాద్యము, నృత్యములు మూడింటిని కలిపే ఈ సంగీతమని నిర్వచించెను. సంగీత రత్నాకరమున ఈ మూడు విశదీకరించబడినవి. ఇందు అధ్యాయములు ఏడు. ఒక్కొక్క దాని యందు ఎనిమిది ప్రకరణములు. అభినవగుప్తుని అనుకరించినాడు. ఇది సంగీతశాస్త్రమునకు ప్రామాణిక గ్రంథము. అనేకులు దీనికి వ్యాఖ్యానము వ్రాసిరి. అందులో సింగభూపాలుడు, గంగాధరుడు, కేశవుడు, విఠలుడు ముఖ్యులు. కల్లినాథుడు వ్రాసిన వ్యాఖ్య కూడా ప్రసిద్ధి కెక్కినది. సింగభూపాలుని వ్యాఖ్య సూటిగా ఉండును. కల్లినాథు

బ్రహ్మ మొదలగు వారిచే అన్వేషింపబడి భరతుడు మొదలగు వారిచే ప్రయోగింపబడినది 'మార్గము'. ఆయా దేశ ప్రజల అభిరుచిని బట్టి వెలరించినది 'దేశి'. నృత్తము వాద్యములను అనుసరించును. వాద్యము గీతములను అనుసరించును.

'నృత్తంవాద్యానుగంప్రోక్తం వాద్యంగీతానువర్తిచ'

ప్రధానమైనది కావున గీతము మొదట తెలుపబడెను. బ్రహ్మ సామవేదము నుండి ఈ గీతమును గ్రహించెను.

అతో గతం ప్రధానత్వాదత్రాదావభిదీయతీ।
సామవేదాదిసంగీతం సంజగ్రాహిపతామహ్నా॥
గీతనే ప్రీయతేదేవ్ణ సర్వాజ్ఞ పార్వతీపత్ణే
గోపిపతిరనం ల్యోపివంశధ్వనివశంగత్ణి।
సామగీతిరతోబ్రహ్మ వీణాసక్తాసరస్వతీ
కిమన్యేక్షయగంధర్వదేవదానవ్ణా॥

పార్వతీపతి, గోపీవల్లభుండు, బ్రహ్మ, ఆదిశేషువు గీతముచే ప్రీతి చెందెదరు. బ్రహ్మ సామగాన నిరతులు సరస్వతి వీణానురక్తి యగును. యక్షకులు, గంధర్వులు, దేవతలు మునీమునుల గురించి ప్రత్యేకముగా చెప్పవలయునా?

గడ్డిని మేయు లేడిపిల్ల వేటగాడి పాటలకు పరవశమగును. తనజీవితాన్ని కూడా లెక్కచేయదు.

వనేచరస్తృణాహారశ్చిత్రం మృగశిశుపశ్ణు।
లుబ్ధోలుబ్ధతసంగీతేగతీయబ్ధతేజీవితం॥

అటువంటి గీతము యొక్క మహిమను ఎవరు కీర్తించగలరు?

ధర్మార్ధకామమోక్షములకిదియే సాధనము.
తస్యగీతస్యమాహాత్మ్యం హేన ప్రశంసితుమహతీ।
ధర్మార్ధకామమోక్షణామిదమేకైకసాధనమ్॥

మొదటి అధ్యాయము :– సప్తశుద్ధస్వరములు, ద్వాదశవికృతస్వరములు, అనేకగీతములు కలవు.

రెండవ అధ్యాయము :– రాగాంగములు, భాషాంగముల కృతులు కలవు.

మూడవ అధ్యాయము :– వాగ్గేయకారుడు, గాంధర్వము, స్వరాదిగాయకుడు గాయని శబ్దం భేదము మొదలగునవి.

నాల్గవ అధ్యాయము :– ఉద్గ్రాహాదిధాతువులు, సర్వాద్యంగములు మేరిన్యాదిజాతులు ఉండును.

అయిదు :– తాళాధ్యాయము.

ఆరు :– పరివర్తము, లయలు, అంగుళీనియతము గీతులు మొదలగునవి.

ఏడవ అధ్యాయము క్రమముగా నర్తనము అనేక రసభావములు.

గీతము ప్రాణమునాదము, వాద్యమువీణానాదాభివ్యక్తిచే ప్రశస్తియనబడును. అటువంటి నృత్యగీత, గానగీత నృత్యములు నాదవశములు. నాదమున 'గ'కాది వర్ణములు అభివ్యక్తమగును. వర్ణమువలన పదము, దానివలనవాక్యము, దానివలన శబ్దముతో కూడిన వ్యవహారము జరుగును.

ఈ జగమంతయు నాదాధీనము ఇవి రెండు అవసరము. అనుహతము.

ఇట్లు
సంగీత రత్నాకర

సామవేదము - సంగీత మూలములు

Collected by - **A.H.P. Rao**

ఒక పరిచయము

అనంతమైన వేదములను మహర్షి కృష్ణద్వైపాయనుడు, నాలుగు వేదములుగా విభజించి వ్యాస మహర్షిగా ప్రసిద్ధికెక్కెను.

అవి ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము మరియు అథర్వణవేదము. నాలుగు వేదములకు నాలుగు ఉపవేదములున్నవి.

వేదము	**ఉపవేదము**
ఋగ్వేదము	ఆయుర్వేదము
యజుర్వేదము	ధనుర్వేదము
సామవేదము	గాంధర్వవేదము
అథర్వణవేదము	శాస్త్ర, శస్త్రాణి వేదము

గాంధర్వమనగా గాన కళ. అందువలన సామవేదము మన భారతీయ కళావైభవమునకు మూలము అని చెప్పవచ్చును.

భక్తి రసప్రధానమైనది సామవేదము. అటులనే భారతీయ కళలు కూడా భక్తిరస ప్రధానమైనవి. అందుకనే గీతాచార్యుడు, శ్రీకృష్ణభగవానుడు "వేదానాం సామవేదోస్మి" అని బోధించటం జరిగినది.

సప్తస్వరములు సంగీతశాస్త్రమునకు మూలములు అని అందరికీ తెలిసిన విషయమే.

ఐతే సామవేదములోని సప్తస్వరరూపమునకు, వేణువు పై ప్రయోగించు స్వరక్రమమునకు సామీప్యము ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ విషయము నారదీయ శిక్షలో వివరించబడినట్లు తెలియు చున్నది.

నారదీయ శిక్షలో 7 స్వరములు, 3 గ్రామములు, 21 మూర్ఛనలు, 49 తానములు గా పేర్కొనబడినవని తెలియుచున్నది. ఈ 7 స్వరములు, వేణువు లో ఊదబడిన 7 స్వరములు ఒకే వరుస క్రమము లో ఉన్నవని, అనగా వరుసగా : "మ, గ, రి, స, ని, ద, ప" క్రమము లో గలవని, కాగా వ్యవహారములో వర్రాతము ఇవి స, రి, గ, మ, ప, ధ, ని, స లు గా ప్రసిద్ధి కెక్కినవి.

ఋగ్యజుఅధర్వములు, 'ఉదాత్త, అనుదాత్త, స్వరితములు' అనబడే స్వరాజ్ఞనా పద్ధతులు కాగా, సామ వేదమునందు ఉచ్చారణ ప్రక్రియ వేరు పద్ధతులుగా, 11 విధములుగా ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. అదియునుగాక స్వరిత స్వరములో కంప సహితముగా ఉచ్ఛరించుట జరుగునని తెలియు చున్నది.

సామగానం యొక్క మౌలిక విషయములు

ఇతరవేదములకు జాతపాఠము, ఘనాపాతము, క్రమ పాఠము మున్నగునవి ప్రచారములు కాగా, గానము కేవలము సామవేదము పైననే జరుగును.

సామగాన స్వరములు లౌకిక సంగీత శాస్త్ర ప్రకారము స్వరములు ఏడు. క్రమముగా :

స్వర నామము	**సంక్షిప్త రూపము**	**వరుస నామము**
షడ్జమము	సా	ప్రథమ
ఋషభము	రీ	ద్వితీయ
గాంధారము	గ	తృతీయ
మధ్యమము	మ	చతుర్ధక
పంచమము	ప	మంద్ర
దైవతము	ధ	క్రుష్ట
నిషాదమము	ని	అతిస్వార

నారదీయ శిక్ష ప్రకారము ఈ క్రమము భిన్నము.

మధ్యమము	మ	ప్రథమ
గాంధారము	గ	ద్వితీయ
ఋషభము	రీ	తృతీయ
షడ్జమము	సా	చతుర్ధక
దైవతము	ధ	మంద్ర
నిషాదమము	ని	క్రుష్ట

ఈ ఏడు స్వరములకు ఏడు నామములు పైన ఉదహరించిన క్రమములోనే గలవు.

శ్లో ॥ యః సామగానాం ప్రథమః సవేణోర్మధ్యమః స్వరః ।

యో ద్వితీయహ్ స గాంధారస్తృతీయ స్త్వృషభః స్మృతః ॥

చతుర్థ షడ్జ ఇత్యాహుః పఞ్చమో దైవతో భవేత్ ।

షష్ఠో నిషాదో విజ్ఞేయః సప్తమః పఞ్చమః స్మృతః ॥ నారదీయ శిక్షా 5 – 1, 2

ప్రథమశ్చ ద్వితీయశ్చ తృతీయా–థ చతుర్థకః ।

మన్ద్రః క్రుష్టో హ్యతిస్వార ఏతాన్ కుర్వన్తి సామగాః ॥ నారదీయ శిక్షా 1 – 2, 2

సామ వేదము – భావములు

సామము యొక్క మూల ఋచ పై గాన మొనర్చునప్పుడు ఋచ ను వ్రాసినటులగానే చదవకుండా దాని శబ్దములలో కొంత పరివర్తనం ఆవశ్యకమై యుండును.

ఈ పరివర్తనములను 'భావ' ములని అందురు.

పుష్పసూత్ర ప్రకారము 18 భావములు కలవు .

అవి : అయి, ప్రకృతి, వృద్ధ, ఆవృద్ధ, స్తోభగతా గత, ఉచ్చనీచ, సింధవద్గాన, పదవద్గాన, అత్వ, ఆర్భావ, విశ్లేష, సంకృష్ట, వికృష్ట, లోప, అతిహార, ఆభావ మరియు వికార అనునవి. కానీ వ్యవహారంలో ఈ క్రింది ఎనిమిది భావములు మాత్రమే కలవు.

1. వికారము : ఏవో వర్ణముల స్థానముపై రెండవ వర్ణమొనర్చుట . ఉదా : 'అగ్నే' స్థానములో 'ఓ గ్నా ఇ' అని ఉచ్చరించుట.

2. విశ్లేషము : పదమును విప్పుట. ఉదా : 'వీతయే' స్థానములో 'వో ఇ తోయా2ఇ ' అని చదువుట.

3. వికర్షణము : దీర్ఘముగా లాగి చెప్పుట. ఉదా : 'యే' స్థానములో 'యా3యి' అని పలుకుట .

4. అభ్యాసము : ఏ పాదమునైనా మరల మరల చదువుట. ఉదా : 'తోయా2ఇ' 'తోయా3ఇ'

5. విరామము : పదము మధ్యలో విరామము నుంచుట . ఉదా : 'గృణా నో హవ్యదాతయే' యొక్క గానములో 'గృణా నో హ' వ్యదాటాయా2ఇ' అని చదువుట.

6. స్తోమము : మంత్రములో లేని "ఔ , హోవా, హాఉ, హావు, వోఇ" మున్నగు అర్థములేని పదములను చదువుట.

7. ఆగమము : పాదములో లేని ఏదో ఒక వర్ణమును తెచ్చుట. ఉదా : 'వరేణ్యమ్' స్థానములో 'వరేణియోమ్'; 'దివ్య : 'స్థానములో' దివియ : మరియు 'వేద్యమ్' స్థానములో 'వేదియా 2345మ్' నుచ్చరించుట .

8. లోపము: మంత్రమునందుగల పదమును చదవకుండుట . ఉదా : 'యజ్ఞా యజ్ఞయ, అను పేరుగల గానములో 'గిరా' ను 'గాయిరా' అని పలుకక' ఇరా' (ఆఇరా) అని పలుకుట.

సామము – భక్తులు

సామమునందు భక్తులు అయిదు : ప్రస్తావము, ఉద్గీతము ,ప్రతీహారము, ఉపద్రవము మరియు నిధనములు

ఈ భక్తులకు ఓంకారము, హీంకారము సమ్మిళితమైనప్పుడు ఇవి ఏడు విభక్తులుగా పిలువబడును.

యజ్ఞయాగాదులలో ఈ ఏడు విభక్తుల ప్రయోగము వేరు వేరు ఋత్విజూల ద్వారా, మరియు సమ్మిళితముగా అందరి చేతయు కొన్ని భాగములు గాన మొనర్చబడును.

చాందోగ్యోపనిషత్తునందు ఈ పంచ విధ సామముల ఉపాసన వర్ణింపబడి యున్నది. అచ్చటనే తదుపరి సప్తవిధ సామముల యొక్క ఉపాసన విధానానము కూడ కలదు.

సామము – స్తోమములు

సామగానములో స్తోమములకు ఒక విశిష్ఠమగు మహత్వము కలదు. ఇవి నవ విధములు. అవి: త్రివృత్, పంచదశ , సప్తదశ, ఏకవింశ, త్రిణవ, త్రయ, చతుర్వింశ, చతుశ్చత్వారింశ, అష్ఠచత్వారింశ. ఇవి సోమయాగముయొక్క దశ రాత్రీపర్వంలో గాన మొనర్చబడును.

సామము – యోనిఋచలు

సామగానములు 2500 పైగానే ఉన్నాకూడా పది మాత్రమే ప్రసిద్ధ మైనవి. అవి : గాయత్రీ ,రథంతర ,బృహతీ, వామదేవ్య, వైరూప, వైరాజ, శాక్వర, రైవత, యజ్ఞా యజ్ఞయ, మరియు రాజన్. ఇది తాండ్యబ్రాహ్మణము యొక్క ఏడవ, ఎనిమిదవ అధ్యాయములలో ఈ సామముల ప్రశంశ మరియు మహాత్మ్యము వివరింపబడినది.

సామము – గానములు

సామవేదగానములు నాలుగు విధములుగా చెప్పబడుచున్నది.

అవి గ్రామేగేయ గానము లేక వేయగానము; అరణ్యే గేయ లేక అరణ్యగానము, ఈ రెండు ప్రకృతి గానములని పిలవబడుచున్నవి. గ్రామేగానము గ్రామములందు మరియు అరణ్య గానము అరణ్యములయందు పాద బడుచుండెడివి. ఈ రెండు సామవేద సంహిత యొక్క పూర్వార్చికకు సంబంధించినవి .

ఊహగానము , ఊహ్యగానము ఉత్తరార్చికకు సంబంధించిన గానములు . వీటికి వికృతి

ఊహగానము యొక్క ప్రకృతి గ్రామేగేయ గానము గాను, ఊహ్యగానము యొక్క ప్రకృతీ అరణ్య గానమై ఉండును.

మరియొక ముఖ్య విషయమేమన, ఋక్కులపై వ్రాయబడిన ర,క, ఉ , అక్షరములు ఉదాత్తము మొదలగు స్వరముల సూచకములుగా నుండును . అట్టి ఋక్కుల గానములపై , లేక వర్ణములపై గల అంకెలు మరియు 'ర' అక్షరములు వ్రాయబడి యుండునో అవి మధ్యమ, గాంధార మున్నగు స్వరములను సూచించుటకు , అటులనేఅంగుష్ఠము మొదలగు హస్త అంగుళీయముల సంచాలన దృష్టిలో నుండును.

ఇక్కడ సంక్షిప్త రూపములో సామవేదములో గల వివిధ సంగీత మూలములు తెలియపరుచుట జరిగినది. వివరముగా చెప్పవలయునన్న అధిక సమయము ఆవశ్యకము.

ఏతావాతా తెలియజేయునది ఏమనగా, పైన ఉదహరించిన సంగీతమూలములన్నియు, సామవేదమునందు యు తదనుగుణ శాస్త్రములందుయు కలవని తెలియుచున్నది. ఇవియన్నియు సంస్కృత భాషలోనే గలవు. వివిధ శిక్షా శాస్త్రములు, ఉపనిషత్తులు అన్నియు సంస్కృత భాషలోనే కలవన్న విషయము సర్వ జనవిదితమే .

పైన సూచించబడిన సామవేద సూత్రములు అన్నియు సంగీత శాస్త్రమునకు మూల సూత్రములు. తద్వారా సంగీత శాస్త్రమంతయు సంస్కృత భాషయందే కలదని విషయము మన యువతకు అవగాహనకలగజేయుట అత్యంత ఆవశ్యకము. సంస్కృత భాష మన విద్యా విధానములో తప్పనిసరిగా నేర్చుకోవలసిన భాషగా చేయకపోవటం మూలముగా, ఈవిషయం భావితరాల వారికి మృగ్యమయ్యే అవకాశము గలదు.

సంస్కృత భాషా నిరాదరణ సంగీత శాస్త్రము మీద, నాట్య కళ మీద, తద్వారా భారతీయ కళా వైభవము మీద, కాలక్రమేణా విపరీత పరిణామమేర్పడి మన సంగీత, నాట్య వైభవములు కుంటుపడి, పాశ్చాత్య పోకడలతో కలుషితమయి పోవునని మనవి చేయుచున్నాను. ఈ విషయము, మనసినిమారంగముమీద ఇప్పటికే విపరీత పరిణామము లేర్పడుట మనగమనించవలసిన విషయము. .

ఈ వేదిక ద్వారా మన ప్రభుత్వానికి, పెద్దలకు, యువతకు తెలియ జేయునది ఏమనగా, సంస్కృత భాషను రాష్ట్ర భాషను జేయుటయో మరియు /లేక మనవిద్యావిధానములో నియబద్ధంగా తప్పక నేర్చుకోవలసిన భాషగా నో జేర్చి, భారతీయ కళా వైభవమును చిరంజీవము చేయవలసిన అవుసరం కలదు.

మూలము : సామవేద భాష్యము–వేదధర్మ ప్రచార ట్రస్టు (రి). హైదరాబాద్–500060. భాష్యకర్త – విద్యా మార్తాండ రామనాథ వేదాలంకార్, వేద మందిరము, జ్వాలాపుర్ (హరిద్వార్), గారి

ABSTRACT

Ramayanbhyudayaharikatha (Samskrutham) of Bellamkonda Ramaraya Kavi

- Prof. A. Ramulu

For Several centuries, the Ramayana, the Mahabharata and the puranas have proved themselves to be the most effective means of popular instruction in Indian Religion and philosophy. They were recited in temples and congregations on several occasions. The practice of popular exposition of the Epics and the puranas has been handed down to us up to the present day in an unbroken tradition.South India has preserved till today this ancient popular practice of exposition of the Ramayana,the Mahabharata and the Bhagavata for teaching the four goals of life.

Narrating the story of Hari i.eHarikatha awards merit and so Harikatha meant the exposition of the story of Hari. Later, worshippers of other Gods like siva and Devi began on the lines of Harikatha, narrating the stories of their favourite gods and such expositions were also called by the general name Harikatha, meaning the exposition of a God.

This system has been very much alive in Andhra and the greatest name in Harikathas of Andhra was AdibhatlaNaryanadasa who lived during 1864-1945 A.D.

BellamkondaRamarayaKavi's present piece called the **Ramayanbhyudayaharikatha** which is in nine foolscap sizein manuscript commences with a prayer to lord Rama.Here the Harikatha or the exponent is BRK himself. He says that graced byHarigreeva, he commences the Harikatha in order to rescue the mankind from falling into the mouth of the Whale of this world Samsara, in Kaliyuga. On listening to this story the mankind can escape the pangs of birth and death; thus BRK shows the good arising out of listening to the sacred story of the Ramayana.

The sage Narada, the Divine Musician singing the glory of Rama i.e. the Ramayana, chances to descend to the earth, full of adharma and in the garb of an old man , visits some towns in coastal Andhra. During his visit ,he comes across several sinful activities as debauchery, drinking meat eating ,embracing Christianity, neglect of the vedic studies and revolt against established traditions of Religion of the so called

orthodox people. BRK describes the town Rajahmundry in East Godavari District of Andhra Pradesh in detail and takes the opportunity to ridicule KandukuriVeeresalingamPantulu who championed the cause of Remarriage of widows. When the Old man (Narada) enquires a citizen of Rajahmundry if there was any suitable girl in that town for marrying his son,the citizen directs him to go to the widow home (maintained by ViresalingamPantulu for the uplift of widows) where a number of good looking ,rich and young widows were available for remarriage. Again the Oldman comes across several sinful activities like debauchery. The sage Narada returns to Heaven and narrates to lord Brahma the evils on the Earth. Then the lord entrusted him with the task of going to Valmiki and asking him to write and propagate the story of Lord Rama which could wash off all evils and sins. When the sage Narada did accordingly, Valmiki wrote the Ramayana, the exposition of which leads the devotees to the attainment of Heaven.Thus the purpose and the origin of the story of the Ramayana are explained.

The uniqueness of this piece isthat ,while generally Harikathas are in the regional language ,this work is in Sanskrit and it is rare to find a Harikatha in Sanskrit.He has made it as interesting as in Telugu. He employs here both verse and prose and the language is sweet and musical. He displays his knowledge of music by nusing several technical words of musicology as sahana etc. He employs some kritis or kirtanas(musical songs with a particular raga,tala etc.).In describing the sinful activities of his times,he exhibits his wit and humor and criticizes the anti-orthodox practices and reforms. His style is easy and unpedantic. He has demonstrated that Harikathas can be narrated in Sanskrit also on modern themes and trends. Probably he wrote this to point out the sinful activities of the people of his times and to show them a remedy to get over the evils.He seems tohave disapproved the social reform work of ViresalingamPantulu and others.

ABSTRACT

Influence of Sanskrit on the Krtis of Tyagaraja Swami

- **Subramanian Chidambaran**

Though music is said to be beyond boundaries of language, the uniqueness of Carnatic music is the rich lyrical beauty of its krtis. In fact, music and lyrics have been treated equally by our ancestors when they said saEgîtamapi sâhityam sarasvatyâ sthana dvayam. Carnatic music has a strong and inseparable relationship with Sanskrit right from its origin with nearly 250 treatises on musicology >90% of which are in Sanskrit.

The language of Sanskrit has significantly influenced the vâggeyakâras of Carnatic music including those who have primarily composed in languages other than Sanskrit.

Foremost among them is Tyâgarâja swâmi who, being a Tailingi Brahmin, composed most of his compositions in Telugu. Its however interesting to observe how language of Sanskrit has influenced his krtis including usages of many innovative Sanskrit phrases, epithets such as Sâmaja for elephant , unique terms in both his Sanskrit and Telugu (also referred to at times as Sanskritised Telugu) krtis. This paper accompanied by the author's demonstration is expected to focus on these nuances and explain them for the benefit of the readers and listeners.

ABSTRACT

सङ्गीतेन आरोग्यवर्धनम्

- Dr. S.T.P. Kanakavalli

साहित्यसङ्गीतकलाविहीनः

साक्षात्पशुपच्छविषणहीनः ।

तृण्न्नखादन्नपि जीवमानः

तद्भगदेयं परमं पशूनाम्[१] ॥

अनेन श्लोकेन ज्ञायते यत् जीवनस्य परिपूर्णता विना साहित्य-सङ्गीत-कलया न भवत्येव । साहित्यकलायाः ज्ञानं निश्चितकालावधौ एव प्रारभ्यते । परन्तु सङ्गीताध्ययनं तु न तथा । गृहस्य वातावरणानुगुणं सङ्गीतशिक्षायाः ज्ञानं नैसगिंकतया मातुः लालनगीतेन बालः अवाप्नोति । तथा सः सङ्गीतासक्तः भवति तेन श्रवणकौशलस्यापि विकासः जायते । आजीवनपर्यन्तं सङ्गीतस्य मानवस्य च अविभक्तसम्बन्धः वर्तते । षोडशसंस्कारेषु अन्यतमो वर्तते सीमन्तोत्सवसंस्कारः, तत्र वीणावादनमुक्तम्, अनेन ज्ञायते यत् पूर्वजाः सङ्गीतानुरगिणः आसन् इति । द्वापरयुगे श्रीकृष्णस्य वेणुनादश्रवणमात्रेणैव गावः तं प्रति आकृष्टाः सन् तमनुसरन्ति स्म । तथैव गोपिका अपि इहलोकं विस्मृत्य केवलं वेणुनादं श्रुत्वा तन्मयत्वमाप्नुवन्ति स्म । एवं रावणः रूद्रवीणया शिवं प्रसन्नं चकार फलरूरेण वरमपि अवाप्तवान् । त्रिषु लोकेष्वपि गानप्रियाः आसन् अनेन ज्ञायते यत् न केवलं मानवाः, जन्तवः अपि तु, देवता अपि सङ्गीतासक्ताः आसन्निति ज्ञायते । न केवलं सङ्गीतं श्रवणानन्दं जनयति अपि तु देहस्य स्वास्थयमपि वर्धयतीति अस्माभिः पूर्वजैः सूचितः । तत्र सङ्गीतेन कथमारोग्यवर्धनम् भवति ? इत्यमुं विषयमधिकृत्य किञ्चिदवलोकयामः ।

१ नीति. शत. १२

ABSTRACT

संस्कृतशास्त्रेषु उल्लिखितानां वाद्यानां विवेचनम् - तत्प्रकाराः भेदाश्च

रमामुरारिः
संस्कृतच्छात्रा
पोट्टिश्रीरामुलुसंस्कृतविश्वविद्यालयः, हैदराबाद
डा. के. वरलक्ष्मीः,
उपनिदेशिका, संस्कृत अकाडमी
उस्मानिया विश्वविद्यालयः, हैदराबाद- ५०० ००७
varalakshmihari@gmail.com

शोधपत्रसारः

परिचयः - धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च।

करोति कीर्तिं प्रीतिं च साधुकाव्यनिषेवणम्। इति भामहः काव्यालङ्कारग्रन्थे उत्तमकाव्यपठनेन प्राप्यमाणेषु प्रयोजनेषु कलावैचक्षण्यम् अन्यतरमिति उल्लिखितवान्।

कलानां ग्रहणादेव सौभाग्यमुपजायते।

देशकालौ त्वपेक्ष्यासां प्रयोगः सम्भवेन्न वा।। का.शा.१.३.२२

कलानाम् अभ्यासेनैव नरः सौभाग्यं प्राप्नोति। देशानुगुणं कालानुगुणञ्च आसां प्रयोगः कर्त्तव्यश्चेति वात्स्यायनमुनिः नरान् उपदिशति। वात्स्यायनमतानुसारं चतुष्षष्ठिकलाः इत्थं विवेचिताः -

चतुष्षष्ठिकलाः

गीतं वाद्यं नृत्यम् आलेख्यं विशेषकच्छेद्यं तण्डुलकुसुमवलिविकाराः पुष्पास्तरणं, दशनवसनाङ्गरागः मणिभूमिकाकर्म शयनरचनम् उदकवाद्यम् उदकाघातः............इति चतुःषष्ठिरङ्गविद्याः। कामसूत्रस्यावयविन्यः।। १.३.१५

गीतनृत्यादिकं वाद्यानां साहाय्येन एव प्रदर्श्यते। उक्तञ्च वाद्यस्य महत्वं सङ्गीतनारायणे ग्रन्थे -

न वाद्येन विना यस्माद्गीतं तालश्च शोभते।

तस्मान्माङ्गल्यम् अस्माभिः वाद्यम् अत्र निगद्यते।। सं.ना. २.१

वाद्यम्

श्रीशार्ङ्गदेवः सङ्गीतरत्नाकरः इति नामके ग्रन्थे वाद्यस्य ईश्वरकर्तृकत्वं निरूपयति।

वाद्यं दक्षाध्वरध्वंसोद्वेगत्यागाय शम्भुना।

चक्रे कौतुकतो नन्दिस्वाति(मि) तुम्बुरुनारदैः।। स.र.६.१८

सतीदेव्याः प्राणपरित्यागेन कुपितः शिवः दक्षस्य यागशालाध्वंसं चकार। ततः उत्पन्नम् उद्वेगं त्यक्तुं शिवः नन्द्यादिभिः वाद्यं कारितवानिति शार्ङ्गदेवः स्वग्रन्थे उल्लिखति।

वाद्यप्रकाराः

संस्कृतशास्त्रकाराः वाद्यानां प्रकारान् भेदांश्च ग्रन्थस्थीकृतवन्तः। वाद्याः स्वरूपतः चतुर्भेदभिन्नः। प्रयोगभेदेनापि चतुर्भेदभिन्नश्चेति। संङ्गीतनारायणे वाद्यस्य स्वरूपभेदाः इत्थं प्रदर्शिताः।

ततानद्धशुषिरघनानीति चतुर्विधम्। ततं वीणादिकं वाद्यमानद्धं मुरजादिकम्।

वंश्यादिकं तु शुषिरं कांस्यतालादिकं घनम्।। सं. ना. २.२

तेषु तेषु संस्कृतग्रन्थेषु उल्लिखितानां वाद्यप्रकाराणां भेदानाञ्च शास्त्रप्रमाणपूर्वकं विवरणं विश्लेषणञ्च अस्मिन् शोधपत्रे प्रस्तूयते।

आकरग्रन्थाः

१. काव्यालङ्कारः भामहः, पुल्लेलश्रीरामचन्द्रस्य बालानन्दिनीव्याख्यासमेतः, सुरभारतीसमितिः, हैदराबाद

२. कामशास्त्रम् - वात्स्यायनः, चौखम्बा कृष्णदास अकादमी, वाराणसी

३. नाट्यशास्त्रम् - भरतमुनिप्रणीतम्, पुल्ल्लेश्रीरामचन्द्रस्य बालानन्दिनीव्याख्यासमेतं, हैदराबाद, पि.एन्.शास्त्रिणा मुद्रितम्

४. सङ्गीतनारायणम् - प्रथमो भागः, इन्दिरागान्धीनेषनल् सेण्टर् फर् द आर्ट्स्, दिल्ली

५. सङ्गीतरत्नाकरः - श्रीशार्ङ्गदेवप्रणीतः आनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः

ABSTRACT

श्रीमन्नारायणतीर्थतरङ्गेषु वेदान्ततत्त्वविमर्शः

प्रो. जे.एस्. आर्. प्रसादः
हैदराबाद् केन्द्रियविश्वविद्यालयः

इतः त्रिशतवर्षेभ्यः पूर्वं जीवितवतां परमभक्ताग्रेसराणां श्रीमन्नारायणतीर्थानां कृतिः श्रीकृष्णलीलातरङ्गिणीति ग्रन्थः सर्वेषां सङ्गीतज्ञानां कृते तत्रापि विशिष्य आन्ध्राणां कृते सुपरिचितेति कथने न संशीतिलेशः । बहुशास्त्रविद्वानयं महानुभावः स्वकृतिषु स्वात्मानुभवं भक्तिमार्गेण प्रकाशयन्नेव तद्द्वारेण अखण्डवेदान्ततत्त्वं प्रकटीचकार । मोक्षकारणसामग्र्यां भक्तिरेव गरीयसी इत्युक्तरीत्या भक्तिमार्गोयम् अत्यन्तं युगेस्मिन् सुलभः, सरलः विदेहमुक्तेः प्राप्तये । वेदान्ततत्त्वस्य साक्षादवगमने अल्पज्ञानाम् अस्मादृशानां काठिन्यं वरीवर्ति । तदेव भक्तिद्वारमाश्रित्य, तत्रापि विशिष्य सङ्गीतसम्प्रदायानुमतसंस्कृतकृतिषु उपनिबद्धं चेत् एकत्र भक्तिपारवश्यम्, अपरत्र सङ्तीतश्राव्यत्वम्, अन्यत्र च दुरवगाहस्य वेदान्ततत्त्वस्य सम्यङ्निबोध इति विषयत्रयं सिद्ध्यति ।

श्रीमद्भागवते दशमस्क्धकथावस्तुमाश्रित्य विरचिते ग्रन्थेस्मिन् श्रीमन्नारायणतीर्थाः स्वकृतिषु आन्तरिकतया पौराणिककथा, पुराणपात्र, भगवद्गुणगानमुखेन निशितवेदान्ततत्त्वं प्रकटीचक्रुः । बहुत्र श्रुति-लय-रागान्वितस्तुतयः श्लोकात्मकतया व्याचख्युः । श्रीकृष्णमेव परब्रह्म-ओङ्कारस्वरूपेण एते प्रत्यपादयन् । सकलनिगमसारमयमेव कृष्णः । सप्तमतरङ्गे गोपिकाभ्यः श्रीकृष्णस्य तत्त्वोपदेशकथनं सकलवेदान्तसारमिव गोचरितं भवति । अत्र सन्दर्भे विशेषस्तु एषः - सामवेदान्तर्गतछान्दोग्योपनिषदः विषयं सङ्गृह्य तत्त्वोपदेशममुं तीर्था अगायन् इति । गानं कुर्वतां गोपिकानां स्थितिः कीदृशीति अनेन श्लोकेन ज्ञातुं प्रभावामः -

एवं कृष्णात्मतत्त्वज्ञाः कृष्णब्रह्मात्मना स्थिताः ।
सर्वोपनिषदां सारं गायन्त्यः कृष्णममास्ते ।।

इति । पत्रेस्मिन् श्रीकृष्णलीलातरङ्गिण्यां सामान्यतया वेदान्ततत्त्वं, विशिष्य च सप्तमतरङ्गगताः विशेषाः प्रस्तोष्यन्ते ।

ABSTRACT

हरिकथासम्प्रदायविकासभूमिः
श्रीमदज्जाडादिभट्लनारायणदासस्य संस्कृतप्रतिभा

डा. के. वरलक्ष्मीः
उपनिदेशिका, संस्कृत अकाडमी
उस्मानिया विश्वविद्यालयः, हैदराबाद- ५०० ००७
varalakshmihari@gmail.com

परिचयः - भारतीयसम्प्रदाये हरिकथाकालक्षेपः महत्त्वपूर्णस्थानं वहति। दूरदर्शनादिकानि आधुनिकप्रसारमाध्यमानि यस्मिन् काले नाविष्कृतानि तदा लोकहृदयरञ्जनाय आध्यात्मिकज्ञानप्रदानाय च काचित् विशिष्टा कला आविर्भूता। पद्यश्रवणकथावर्णनसङ्गीतनृत्यदार्शनिकतत्त्वबोधनादीनां समाहारः एव हरिकथाकालक्षेपः। नवदशशताब्दौ उद्भूता इयं हरिकथाख्याकला नैकैः पण्डितैः विशिष्य संस्कृतपण्डितैः उन्नतशिखरे प्रतिष्ठापिता आसीत्। पुराणसाहित्यम् आश्रित्य प्रदर्श्यमानेन हरिकथाकार्यक्रमेण आबालवृद्धं आध्यात्मिकजीवने प्रवर्त्तयितुं हरिकथासम्प्रदायप्रवर्त्तकाः संस्कृतान्ध्रपण्डिताः अहरहरं परिश्राम्यन्ति स्म।

आधुनिके अस्मिन् युगे अवसानदशामापन्नः अयं हरिकथासम्प्रदायः पूर्वं सकलजनहृदयावर्जकः आसीदिति सर्वविदितविषयः एव। हरिकथासम्प्रदायप्रवर्त्तकेषु संस्कृतविद्वत्सु अग्रणीः अस्ति सहजपण्डितः सरस्वतीपुत्रः हरिकथापितामहः इति प्रख्यातिं गतः अपरगन्धर्वः श्रीदज्जाडादिभट्लनारायणदासवर्यः।

श्रीमदज्जाडादिभट्लनारायणदासवर्यस्य जननं कुटुम्बनेपथ्यं विद्याभ्यासः हरिकथाप्रदर्शनानि तद्रचनाश्च विशिष्य तस्य कविपण्डितस्य निरुपमानसंस्कृतभाषाप्रतिभा चैव हरिकथासम्प्रदायप्रचारप्रसारे हेतुरासीदिति निश्चप्रचं वक्तुं प्रभवामः।

नारायणदासस्य संस्कृतकुटुम्बनेपथ्यम् - ना येरुक इति श्रीमदज़्जाडादिभट्लनारायणदाशस्य स्वीयचरित्रपठनेन संस्कृतैकमयं तस्य कुटुम्बनेपथ्यं हरिकथापाण्डित्यहेतवे जातमिति वक्तुं शक्यते। अज्जाडग्रामे प्राप्तजन्मायं महतः संस्कृतविदुषः सूनुः इत्यतः नैसर्गिकीं प्रतिभां करतलामलकवत् प्राप्नोत्। आलङ्कारिकेण दण्डिना काव्यादर्शे उक्तञ्च -

नैसर्गिकी च प्रतिभा श्रुतं च बहु निर्मलम्।
अमन्दश्चाभियोगो अस्याः कारणं काव्यसम्पदः।।१.१०३

नारायणदासश्य पिता नैषधान्तकाव्यानि बोधयति स्म। तालपत्रग्रन्थरचनाकुशलश्चेति। श्रीमहाभारतश्रीमद्रामायणविष्णुपुराणानां केषाञ्चन आलङ्कारिकग्रन्थानाञ्च व्याख्यां व्यरचयदिति। नारायणदासस्य मातुलः प्रथितः पुराणप्रवचनकारश्चेति। माता अक्षरानभिज्ञा। किन्तु पुराणश्रवणकुशला। बाल्ये पुत्रे नारायणदासे भागवतपुराणवचनं कृते माता तात्पर्यार्थान् वदति स्म। अस्य सोदराः वेदाध्ययनं चक्रुः। स्वयं नारायणोपि वेदसंहिताध्ययनं चकार। बाल्ये पितुः सकाशात् गुरूणां सकाशात् संस्कृतज्ञानां बन्धूनां सान्निध्ये संस्कृतसाहित्याध्ययनं विशिष्य पुराणसाहित्याध्ययनस्य गभीराध्ययनं कण्ठस्थीकरणम् आलापनञ्च नित्यजीवनकृत्यरूपेण सुरभारतीसमुपासना विहिता इत्यतः पञ्चाशताधिकाः हरिकथाः सङ्गीतरचनाश्च नारायणदासः विरचितवान्। उक्तश्च काव्यहेतुः काव्यप्रकाशकारेण मम्मटेन।

शक्तिर्निपुणता लोकशास्त्रकाव्याद्यवेक्षणम्।
काव्यज्ञशिक्षाभ्यास इति हेतुस्तदुद्भवे। काव्यप्रकाशः।

बहुभाषाकोविदश्च नारायणदासः अष्टावधानी अपि आसीत्। द रुबायित् आफ् ओमर खय्याम् इति पर्षियन् रचनायाः संस्कृतानुवादं चकार। नवरसतरङ्गिणी हरिकथामृतं, तारकं रामचन्द्रशतकं काशीशतकं दशविधरागनवतिकुसुममञ्जरी ऋकसङ्ग्रहश्चेति रचनाः

आदिभट्लनारायणदासप्रतिभापाण्डित्यं निरूपयन्ति। शोधपत्रे अस्मिन् नातिविस्तरेण आदिभट्लनारायणदासमहोदयेन कृता संस्कृतभाषासेवा हरिकथासम्प्रदायप्रचारप्रसारे कृतं योगदानं संस्कृतसंस्कृत्योः परिरक्षणञ्च प्रस्तूयते।

आकरग्रन्थाः

१. ना एरुक - आदिभट्लनारायणदासविरचितम्, रीम् पब्लिकेशन् प्रेवेट् लिमिटेड, अन्सारि रोड्, न्यू देहली.

२. काव्यप्रकाशः - मम्मटः -

३. काव्यादर्शः - दण्डी - http://sa.m.wikisource.org

ABSTRACT

भारतीयवाद्यानि समाजोपयोगः

डा.सन्तोषकुमारःजोषि

गीतं वाद्यं च नृत्यं च त्रयं सङ्गीतमुच्यते । इत्यनेन भरतवाक्येन एतत्त्रितयं सङ्गीतशब्देन व्यपदिश्यते इति ज्ञायते। एवं वाद्यं चतुषष्टिकलास्वन्तर्भागेनापि परिगण्यते । सङ्गीतशास्त्रसम्बद्धेषु सर्वविधग्रन्थेषु, वैदिकसाहित्ये एवं पुराणसाहित्ये, इतिहासयोः, तन्त्रसाहित्ये, लौकिकवाङ्मये च वाद्यानां स्वरूपं, लक्षणं, प्रयोगविधानं, प्रयोजनं च सर्वत्र निर्दिष्टं वर्तते । भारतीयानां भावना कल्याणमयी भवति सर्वदा । अतः सर्वविधसन्दर्भेषु उत्साहजनकतया आनन्दकारकतया च वाद्यानां उपयोगः क्रियते भारतीयैः। भरतः स्वकीये नाट्यशास्त्रे सङ्गीतप्रयोगसन्दर्भान् एवं निर्दिष्टवान् -

उत्सवे चैव याने च नृपाणां मङ्गलेषु च । शुभकल्याण योगे च विवाहकरणे तथा।।
उत्पाते सम्भ्रमे चैव संग्रामे पुत्रजन्मनि ।ईदृशेषु हि कार्येषु स्वरातोद्यानि वादयेत् ।।

नाट्यशास्त्रम्

चतुर्विधानि वाद्यानि

ततं चैवानवद्धंञ्च घनं सुषिरमेव च ।
चतुर्विधं तु विज्ञेयमातोद्यं लक्षणान्वितम् ।। नाट्यशास्त्रम् 28-1

वैदिकसाहित्ये वाद्यानि

वेदकाले वीणा समस्तवाद्येषु अधिकलोकप्रियवाद्यं एवं मनोरञ्जनकारकञ्चाभवत् । (ऋग्वेदः1.85) परवर्ती वैदिककाले शततन्तुवीणायाः प्रसङ्गः उपलभ्यते ।

पुराणसाहित्ये वाद्यानि

शिवविवाहमहोत्सवसन्दर्भे आनकवाद्योपयोगः वर्णितः शिवपुराणे ।(शिव रुद्र 47 अध्यायः)।काहलवाद्याप्रयोगः ब्रह्मपुराणे(ब्रह्मपुराणं 214-115)एवं सूर्यपुराणे (सूर्यपुराणं 37-52)दृश्यते ।

अस्माकं भारतदेशे वेदकालादेव विभिन्नवाद्यानि आसन् । तेषां उपयोगोऽपि अनेकेषु अवसरेषु जनैः समाजे क्रियते । वाद्यानि तावत् सङ्गीतान्तर्भागतया एवं नित्यजीवनोपयोग कलासुचान्तर्भागत्वेन च द्विप्रकारतया दृश्यते ।एतयोः द्विविधप्रयोगोऽपि मानवानां आनन्दकारकः एव भवति ।इमानि चतुर्विधानि वाद्यानि कालक्रमेण विविधरूपाणि धरन्ति तस्मात् कारणात् एतेषां संख्या वर्धिता । एतेषां उपयोगः देवालयेषु विविधदेवालयोत्सवेषु, एवं मानवजन्म प्रभृति मरणपर्यन्तं निर्वर्त्यमानेषु विविधसंस्कारेषु वाद्यानां उपयोगः पुरा आसीत् अधुना भवत्येव। एवं सङ्गीतप्रयोगः अपि देवालयेषु एवं विविधोत्सवेषु च क्रियते । अतः मानवस्य मनसः आनन्दजनककारणभूतानां वाद्यानां ज्ञानं सर्वेषां अत्यन्तम् आवश्यकम् । सर्वासां विद्यानां मूलस्रोतः भवति संस्कृतवाङ्मयम् । सङ्गीतशास्त्रसम्बद्धाः ग्रन्थाः बहवः समुपलभ्यन्ते अस्याम् भाषायाम् अतः सर्वशास्त्राणां पूर्णज्ञानसम्पादनाय संस्कृतं सर्वैः सर्वदा संसेव्यमितिशम् ।

डा. सन्तोषकुमारः जोषि, शोधसहायकः,
संस्कृत अकाडमी
उस्मानियाविश्वविद्यालयः ,हैदराबाद्

RELEVENCE OF SANSKRIT IN CARNATIC MUSIC

Sangeeta vidyanidhi - Kalaratna

Sriman.Dr.Komanduri Seshadri

Sankrit has ancient beginning. It is the vedic language,the divine. It was spoken by all cadres of folk know as Geeravani and it ruled the country length and the breadth and also provided key to all knowledge to emphasise its importance. Sanskrit means refined,reformed and reoriented. It is pregnant with full of ' AKSHRAMALA' and hence it is sweet, sonorous and sounds vibrant. It has the timbre,intensity,poetic affinity and hence very much suited for designing Gadya-Padya-Sahitya and Kirtanas. Its prosaic, poetic and emphatic, intrinsic quality made the language of high culture and musical splendour.

Valmiki,Vyasa,Kalidasa,Bharavi,Dandi and other Mahakavi's employed this sweet language of vedic times for their mahakavyas. The language has persuading splendour and the reason so many texts were conceived in all the branches of knowledge. Musical pieces were slokas for many years until the unparalled musical trinity appeared on the horizon of the sky. We are to quote Bharata,Sarangdeva,Ramamatya,Venkatmakhi and other legendary scholars who wrote lakshanagrandhas in Sanskrit only. Further almost all vaggeyakaras composed their music pieces in Sanskrit as the fitting finale. There is everything gained for an ardent devotee when he plans to sing or recite or construct musical pieces in his profound way to gain the results of the grace in abundance.

Sanskrit has treasured our musical heritage. The hidden glory of our musical compositions owe much to Sanskrit as it *mathu*(lyrical expression. Right from Ramayana, the sweetness of its singing or rendition was well expressed by the folk. Sri rama was known by the ephithet *gandharvavedajna*. Even Lava and Kusa, the twins sang the Ramayana *gadha* with accompaniment of *saptatantriveena,mridanga* and *panava*. Music was prominent art in the houses of asuras in lanka. It was all related to sacred music in the *yakshagana* format.

Coming to secular music we have jayadeva's *"geetagovindam"* more as *NrityaPrabhanda* with fascinating poetic imagination and musical excellence.

The songs are named 'Ashtapadis' having eight stanzas with built in gait and ineffable sweetness of words.

Our composers realized that Sanskrit would amply and delectable communicate the real expression in its entirety. Thus language has its own font, culture and concept to retain freshness and impact in carrying scriptural elements in sahitya. I would delineate five to six musical pieces as illustrations.

I would like to quote pallavi and anupallavi of charana of a kriti.

Tallapaka Annamacharya, the luminary also regarded as the 'pada kavita pitamahaa' Sankeertanacharya, who wrote thousands of sankeethanas in telugu and Sanskrit. One composition set to raga bhowli , adhitala is illustrated

Pallavi- *Vandehamjagad vallabham*

Mandaradharagurum madhavambudhavam

Charanam- Ramananamamyajnarakshanam akshanam

Vamanam kaminam srivasudam devam

Srimadavasinam srivenkateshwaram

Shyamalam komalam shantamurtim //

What a magical description! We felt the lord is before us like this in many songs. We can see the image of ultimate reality.

Purandaradasa, the contemporary of annamacharya, the musical bard of Karnataka who is respected as *"Aadhiguru"* – *"Karnataka SamgeetaPitamahaa"* for his great services to music, one devarnama in Sanskrit sung by the bard is given as illustration. (Rag-Sindhu Bharaivi-Aditala).

Pallavi- *Venkatachalanilayam- vaikuntapurvasam*

Pankajnetram parampavitram

Sankhachakradhara chinamayarupam

Ambujodhbhava vinutam aganithagunanaamam

Ambudhisayanam atmabhramam

Tumburanarada ganavilolam

Thus there is an arrow of epithets on the Lord Venkateswara. Annamacharya observes the lord Srinivasa in all other forms.

Besides many songs in telugu,Tyagaraja, the foremost in the Musical Trinity composed Kritis in simple and sweet Sanskrit. He could bring beauty and harmony of the lord in his unique way in Sanskrit. Let's observe the beauty and identity of his Sanskrit composing ability.

Illustration- Rag Hindola- Adithala :

Pallavi- *Samja vara gamana- sadhuhrith*

Sarasabjapala- kaalateetha –vikhyata

Anupallavi: *Sama nigamaja sudhamaya gana-vi*

Chakshana gunaseela dayalavala

The quintessence of Upanishads is brought and incorporated with flavored *padabhandhas*.

Muthuswami Deekshitar,the doyen has mostly composed in Sanskrit and his style, idiom and the texture are little tough even to spell . One of his Kritis in Raga-Manohari-Adhitala is quoted here.

Pallavi: Kanjadalayatakshi- kamakshi

Kamalamanohari –tripurasundari

Mitram: Kunjaragamane manimandita manjula charane

Mamava siva pankajamukhi- panjarasuki

Guruguha ranjani-durita bhanjani

The decorated end phrases are very fantastically superb and more expressive, glorifying the goddess. As Deekshitar was more a vaidika and vyakarajna ,he has chosen Sanskrit as lyrical mode for his compositions in abundance.

The third in trinity, syama sastry also composed in Telugu, Tamil and Sanskrit. His Sanskrit composition in Ragasaveri-Thala Adi (Trisragati) is presented here.

Pallavi: *Sankari Sankuru Chandra mukhi*

Akhilandeswari sambhavi

Sarsijabhava vandite gowri

Anupallavi: Sakata harini ripuvidaarini kalyani

Sadnathaphaladaayaki

Hara nayike jagath janani

Here we can observe the epithets of the goddess carved in an expressive combination of delectable and refined Sanskrit words denoting the goddess as his intimate and ultimate reality with Matha-sisubhavam.

The tarangas of Naryanateertha are priceless pieces very familiar in all the southern parts. This devoted composer danced, drafted and designed in ecstasy, the Dasamskanda of Srimadbhaagavatam as 'Krishnaleela tarangini' and it was rendered in bhajankutams in earlier days. Tarangas belong to Yakshagana and are sung and danced widely.

The phraseology is uniquely purported in musical form in Sanskrit in a vibrant way. We have one Taranga as illustration set to raga Bilahari- Rupaka thala. The following taranga displays his passion of Sanskrit.

Pallavi: *Puraya mama kamam gopala*

Anupallavi: *Varam varam vanamastute*

Varijadalanayana gopala

Charanam: *Mastyakurmadi dasa mahitavataaram*

Madanugrahadava madanagopalam

Vasthalyapalita varayogibrunda

Varanarayanateertha vardhitamoda

This Taranga speaks the symbolic veil that is imposed between us and the lord. The glittering padabhandas so natural and sounding vibrant and spiritually symbolic. There is laya folding with speaking the beauty of the Sanskrit language. The composition is sung and danced colourfully in a transcended manner.

Maharaja Swaati Tirunal , the Emperor- Composer was equally versatile in Malayalam and Sanskrit set music in different genres. His Sanskrit krithi is given here set in Rag-Kuntalavarali. Khandachaputala

Pallavi: Bhogeendra Saayinam Purusaladayinam

Purusham saswatam Kalaye

Anupallavi: *Vageesa Gowreesa Vasavadyamara pari*

Varahi vandita padam *padmanabham.*

What a beautiful and enriched word-setting is this! There is the expressional lucidity combined with thoughtful lyrics in an interesting way.

Sadashiva brahmaendra is a philosopher. He composed Sanskrit texts and also manasabodha kritis in a sublime and soothing style. Let us see the Sanskrit phraseology which commendably presented the required transcendental effect. The following song is set in raga 'Sama and Adhitala'

Pallavi- Manasa sancharare brahmani

Charanam- madasikhipincha-alankritachikure

Mahaniyakapola-vijitamukure

We have several Sanskrit compositions of Mysore Vasudevacharya who essayed talent in a graceful way. As an example, just two lines of pallavi of his Kriti is taken up here. The delivered pallavi is enough to understand his consummate ability of graceful composing

Hansdhwani- *Vandeni samaham-varana vadanam*

Vandaru mandala vignanasakam

We have Muthaiah Bhagavatar , a Scholar-musician and a devoted Harikatha performer. He composed in Telugu,Kannada and Sanskrit. The pallavi portion of his kriti in raga Vijayanagari and Aadhitala is taken up as an illustration.

Pallavi- Vijayambike Vimalatmike

Vijayanaagari vibhava saagari/

The brilliantly beautiful and mellifluously musical piece is rightly choreographed excellently by many scholar-musicians.

N Ch Krishnamacharya is yet another renowned Sanskrit scholar and a musician of fame of recent times. His Kriti in Natakapriya-aditaala is full of epithets delivered with decorative words.

Pallavi : Marajananimasraye suku

mara padam varadam sadamudam

Mithram : Natakapriyanutam pramuditam

Naradaadivandya maunicharitam

Hatakabharananutam -vasumahitam -sumahitam-hitam-tam

We can understand how beautifully the prosodic embellishments are carved nicely. This also speaks the appropriate and impressive padabhandas from the mind of the composer at length.

Papanasam sivan is a legendary geyakara, who did in Tamil and Sanskrit. Let us see pallavi of the kriti in Natabhairavi-Adi taala.

Pallavi: *srivalli devasenapate sri subramanya namostute*

devathasarvabhauma jayajaya tavi shadbhuja kartikeyameya

What a loving word setting of attributes on Kumaraswami carved in rich, intensifying and gloriously speaking of the lord in the Sanskrit idiom.

We have another composer M.Balamuralikrishna, the outstanding composer-musician of recent times. To his credit he has composed in many languages including Sanskrit. Here is his Nata-raagakriti set to aditaala. The kriti is set on Tyagaraja with beautiful words shining with splendour and gait.

Pallavi- Gaanasudarasa paananiratam

Gaanamkaromi santatam-saama

Srinaradamsajam bharatiyagaa Lakshelakshana

Sampradayasamskaramkritikartaram

There are several composers who devotedly selected Sanskrit as the medium for their Kritis due to time and space I have chosen some portions of kritis from few composers as my illustrations. Sanskrit Language convincingly coined for the compositions with an accomplished artistry. Thus Sanskrit has taken pride of place as a remarkable medium for the musical compositions. It is a must for every musician and connoisseur to understand the text and lyrical exuberance to express the depth and the value of the divine language.

ABSTRACT

The Uniqueness of Annamacharya's Sanskrit Compositions

- Anasuya Tangirala

Though many languages were used in different parts of Bharatavarsha to communicate verbally, till the 1400s, all that was written was in Sanskrit- the mother of all languages. Tallapaka Annamacharya (1408-1503) was the very first poet/composer who took the very bold step of composing musical works in a Desi language- Telugu. The sole mission of his life was to spread Vishishtadvaita tattva and the concepts of Vishnu Bhakti and Sharanagati amongst the masses. And he understood that he could touch the hearts of the common man only through his native tongue and idiom.

It will not be an overstatement to say that there is no other poet/composer in the whole of the literary world equal to Annamacharya after looking at – the sheer volume of his compositions, the mind boggling variety of subjects he dealt with, variety of genres he explored, his unbelievable imagery and thought and his brilliant expression and style. He composed a staggering volume of 32,000 sankeertanas apart from other works, out of which only 12,000 are available today. There are two major categories of kirtanas- Shringara and Adhyatma. Most of them are in Telugu but he also composed kirtanas in Sanskrit which into several hundred among the available, both Shringara and Adhyatma. Though the majority of the kiratnas are in Telugu, Annamacharya wrote a musical treatise by name sankeertana Lakshanam in Sanskrit, which enumerates the rules, regulations and guidelines to be followed while composing a kirtana. This work is not available today. The telugu translation of this treatise written by Tiruvengalanatha, Annamacharya's grandson is available. Annamacharya also composed a Kavya- Venkatachala Mahatmyam in Sanskrit and several other shatakas which are not available.

A perusal of Annamacharya's Sanskrit kirtanas leaves one in wonderment. Here too there is a wide variety of subjects he touched upon other than Stutis and Varnanas. There are songs ranging from those which advocate Sharanagati, songs which discuss complicated philosophical matters stated in various shastras, Upanishads, Gita and Puranas to songs of the most erotic expression. There are few kirtanas which are exactly on the lines of Ashtapadis of Jayadeva Kavi.

Annamacharya was of a bold and highly liberal nature. On one side he followed all the rules of strict prosody and meter, on the other he would not think twice in breaking a rule or two in order to convey what he wants to in the way he wants to, which he does with utmost brilliance, in a most sensitive and sweet manner, without bringing any damage to the Rasa. Every other kirtana is an example of this. In the first glance, a kirtana seems like a Sanskrit one. But by adding one syllable or a small word he transforms it into Telugu.

Another very rare combination which we seldom find in the works of any other poet/composer is that he composed two lines of the charanam in Sanskrit and the next two in Telugu. He goes one step further where half line is in Sanskrit and the other half in Telugu.

We also find unexpected but extremely interesting compound words- Samasas.

This paper tries to explore extensively quoting the relevant kirtanas as examples, the exquisite Sanskrit works of Annamacharya including all his uncommon, interesting and bold endeavors.

ABSTRACT

Therapeutic Value of Music

Padma Bhushan
Prof. Nukala China Satyanarayana
(Courtesy-ESWARA)
(Abstract of ESWARA's Lecture 14 in the
Series on Ancient Indian Sciences
Delivered in Gandhi Medical College,
Hyderabad on 2-4-2004)

There is a consensus among ancient thinkers all over the world that Cosmic Sound Energy is the source of all creation in the Universe. The sacred word ' Om ' or pranava is the fundamental sound and all sounds - music or talk - are manifestations of this cosmic energy or supreme consciousness. In fact this consciousness has two states, one is energy (Shakti) and the other is form (Siva). This energy is present in inanimate objects also, which can be easily understood from the atomic structure of the matter.

Sound is classified as anahatam the inaudible and ahatam the audible. Music (or even talk) involves four stages, para, pasyanti, madhyama and vaikhari. Para is unmanifest fluid state. This transforms into pasyanti, the vibratory state. These vibrations are organised in the state of madhyama. Finally they manifest in the audible form in the state of vaikhari. This entire process takes only microseconds. Lingering and haunting music in the mind is anahatam while what is audible or ahatam is nadam . Nadam is manifest as various ragas . Any sound produces sympatheitc reactions in all living organisms.

The secret power of music is being recognised even in the western countries. Ancient Indians and even Chinese believed that audible sound is not only capable of influencing the mind and emotions of man but literally shaping and changing physical events taking place within the world. Music is also believed to aid in raising the vibration or spiritual frequency of the body itself, beginning the process of transformation of matter into spirit. The traditional bhajans (group singing of devotional songs), which are believed to be great relievers of stress besides having curative power, are based on this concept.

Difference in pitch results in microtones or Srutis. There are 7 tones, 12 semitones and 22 quartertones. A group of microtones becomes a quartertone or semi tone or tone. A combination of various tones becomes a raga. Different ragas produce different emotions, principally the nava rasas. All the soft emotions like tranquility, serenity etc. are produced by flat semitones or komala swarasthanas . The ragas todi, bhairavi etc come under this category. T eevra swarasrthanas are a result of sharp semitones and produce robust feelings, , spirited and enthusiastic activity and remove dullness. kalyani , mohana etc come under this class. There are also ragas of a mixed kind called komala-teevra swarasthanas, which are a combination of the first two. Mayamalavi gouda, subhapantu karali etc. belong to this type. Music of a particular raga can be effectively used for bringing requisite effects in the patients. For smoothly waking up somebody, bhupala, bhouli, revagupta are very useful. Neelambari raga has sleep inducing power. Lullabies thus are based on neelambari .

Music can be used either orally or even directly fed to the patient with sensors, similar to that used in ECG etc. This is useful in the case of patients averse to music. In summary, music plays a role of a catalyst, in the process of healing, particularly in diseases related to stress and other emotional disturbances.

Knowledge Management and its dimensions with respect to Sanskrit compositions of Karnataka Classical Music.

- Vidwan: Prof. Dr. P.K. Srivathsa

“Naadaadheena matho Jagat”-whole world is pervaded by the cosmic vibration.

There are many branches of knowledge, where 'Learning' is of different levels, dimensions, methods and techniques. To, learn and master any branch of knowledge, be it Arts, Science, Commerce, Engineering or Management requires a harmonious blend of necessary aptitude, attitude, skills and techniques. The mastery /expertise can only be gained by sincere work i.e. Chintana-contemptation Manana-Assimitation and Saadhana-diligent work under the effective and efficient guidance of a Guru (Master). The learning and mastering of Karnatak classical music poses an unique challenge of following an integrated vision and approach; which is quite different from any other branch of knowledge systems. This paper aims to bring out the different dimensions of Knowledge Management (KM) in the Karnataka classical music compositions with examples. The scope is limited to the Sanskrit compositions as per the seminar boundaries.

Before we go into the nuances of the subject, let us begin with the basic concept of KM, which involves identification, adoption, assimilation, utilization (application) and dissemination, for the benefit of users.

<u>Basic KM model:</u>

You know what you know You don't know what you know	You know what you don't know You don't know what you don't know.

One will be surprised to find the amazing dimensions of knowledge fields with respect to the Karnataka Classical Music like musicology, art, culture, religion, philosophy, spirituality, aesthetics, science and technology etc.

The classical music of India traces back its origin to Samaveda and is the most scientific, structured and intricate system, comprising of Laksana (Theory) Musicology) and Laksya (Practical side). In fact, there are thousands of works right from the Bharata's Natya shastra (III cent BC), Naradiya Shiksha, Sangita Prakasha (King Bhoja), Sangita Ratnakara (Sharngadeva, 12th cent AD) Sangraha Choodamani (13 Cent AD) Sadraagachandrodaya (Pandarika Vittala), Brhaddeshi (Matangamuni) Sagitasamayasara (Parsvadeva) etc. Apart from these important Sanskrit works,

there are thousands of works in the local languages of India Incidentally the musical Trinity Saint Tyagaraja, Sri. Muthuswami Dixitar and Sri. Syamashastri and their disciples have immensely contributed for the wonderful growth and development of KCM through their works and dissemination of Knowledge.

In order to understand, the different knowledge dimensions of KCM let us consider the different levels viz, Basic to the Advanced.

The KCM education follows a well structured approach so that. The student keeps on proceeding from the fundamental level to the advanced.

Level 1: Basic:

(i) Introduction to the subject comprising of awareness, value, scope benefits and applications (Basic foundation laying)

(ii) Listening ability test, concepts of pitch and rhythm and their alignment through audio / video recordings.

(iii) Aptitude test (vocal / instrumental)

(iv) As the basic lessons progress, the need for basic exercises, diet regimentation, the methodology and technique of learning, posture, basic aesthetics etc are emphasized and practice sessions are held and performance evaluation is carried out.

This clearly illustrates the knowledge assimilation, acquisition, learning, abilities, knowledge dissemination. In fact, the master used to test the student for his /her aptitude learning abilities (vocal / instrumental)

Incidentally saint Thyagaraja used to have 4 classes of disciples:

1. The quick learners with good progress.
2. Medium learners.
3. Slow learners, but very hard working and used to attend to various other duties.
4. Interested in musicology, nuances of the theory, compositions, astrology etc.

   Hence, it was only through sheer dedication and through the Guru's grace, the students used to achieve land marks.

An interesting fact about the interpretation of the 7 notes Sa, Ri, Ga, Ma, Pa, Dha, Ni-Sa ri (Saratiti Sa ri) meaning, boat in Sanskrit. Ga Ma (Gamayatiti gamah)-travels in water unhindered, Pa Da (place), Ni (Nayatiti Ni) gives / paves way. pPut together, Music is the one, which makes one transcend the ocean of Samsaara (world) providing the necessary boat, to attain the supreme God.

Level 2: The middle level:

Here the following aspects are covered. Introduction to musicology, fine tuning the basic lessons, voice culture, strengthening the playing technique (Unique to each instrument), up keep of the instruments etc. the sensitive Guru finds the level / standard of the student and designs the syllabus accordingly. Even the Instrumentalists are given vocal training which helps the artistes to understand and play according to the Bhaava of the composition.

Level 3: Advanced / Proficiency level:

Development of the candidate's style of singing / playing, advanced concept of Talas, finer nuances of singing / playing, voice culture, the technique of playing the instrument (varies according to the instrument), musicology base for better understanding of the compositions, their various aspects, aligning the competencies, mock concerts to have better command of the stage, sensitivity to the audience, effective professional concert management etc.

The compositions learnt are multilingual with the placement of words and the structure of the composition is unique to each language. The themes vary from various aspects of musicology like Naada, Naadotpatti, Sangeeta Lakshana, Mahaatmya, Yati, Prasa (allegory), religion, spirituality, specialties of the presiding deities, temples, architecture, rituals, moral values, prayers etc. In fact one expert defined Music as the combination of Morality, Universality, Spirituality, Individuality and Creativity.

In fact, at the advanced stage, the candidate will be guided to “Learn to learn” Unlearn and Relearn, so that, he / she will become a refined, knowledgeable performer and sought after artist or an accompanist. Incidentally, when the student starts performing by himself / herself or accompanies the master, over a period of time; the student proceeds from 'Ignorance of Knowledge' to 'Knowledge of Ignorance' and starts mastering the subject. Indeed, a successful performer has to be an effective listener, quick to grasp the nuances and be creative. The journey must be a constant quest for excellence. One of the highly reputed violinists remarked to his audience, Quote:

“You people become degree holders, once you pass through the exams and are awarded the certificates; valid lifelong. But, I need to graduate in every concert, after getting your appreciation and maintain the standard”

As mentioned earlier, a successful performer has to not only practice diligently, but also be good at various knowledge fields, like art, culture religion musicology,

philosophy etc, which calls for integrated approach, which is unique to KCM. The mastery of these variegated themes, takes the concert to the different aesthetical heights. Also, further advanced lessons like Raagam Taanam & Pallavi which are the hallmark of a matured musician are mastered.

Now, let us examine some of the Sanskrit compositions of the Trinity and other Vidwans, depicting various themes (variegated knowledge fields)

1. Raga : Chittaranjani (22nd Mela, Kharaharapriya)
   Composition: Naadatanumanisam
   Taala: Adi Composer: Saint Thyagaraja (1767-1847)
   Pallavi: || Naadatanumanisam Shankaram ||
   |Namaami me manasaa shirasaa || (Naadatanum..)
   Anu Pallavi: ||Modakara nigamottama Saama|
   |Veda saaram vaaram vaaram || (Naadatanum..)
   Charana: ||Sadyojaataadi Panchavaktraja
   |Sarigama Pa dha nee vara saptasvara|
   |vidya lolam vidalita kaalam
   |vimalahrdaya thyagaraja paalam|| (Naadatanum..)

In this composition, Saint Thyagaraja prays to Lord Shankara thus ------

I bow to lord Shankara, the embodiment of Naada (the primordial cosmic sound) with my mind, body. To HIM, the essence of the blissful Saamaveda, the best of Vedas, I bow every time to HIM, who is delighting in the art of seven swaras Sa-Ri-Ga-Ma-Pa-Dha-Ni; born of his five faces Sadyojaata etc. (Aghora, Eshana Tatpurusha, Vaamadeva, Sadyojaata). I bow to HIM the destroyer of Kaala, the protector of the pure hearted Thyagaraja I bow.

If the artiste has to do justice in rendering this composition, he / she has to be aware of the fields of knowledge like concept of Naada in musicology and a prayer to lord Siva who is the embodiment of it, philosophy, purana, the structure and aesthetics of the composition the composers greatness etc. one has to render it with proper diction and devotion.

2. Raga: Hindolam
   Compositon: Saamajavaragamana
   Tala : Adi Composer : Saint Thyagaraja
   Pallavi : ||Saamajavaragamana Saadhu hrd || (saamaja)
   || Saarasaabja Paala! Kaalaateeta! Vikhyata||
   Anupallavi: || Saama Nigamaja Sudhaamaya Gaanavi|
   |Chakshana Gunasheela dayaalavaalamaam Paalaya| (Saamaja)

Charana: ||Vedashiro matrja saptaswara
|Naadachala deepa sweekrta|
|Yadavakula murali vaadana vi|
|Noda! Mohanakara Thyagaraja Vandaneeya|| (saamaja)

Observe the poetic imagination of the composer, allegory rhyme and rhythm, the creative usage of the term 'saama'. Oh! bewitching Lord, shining like a beacon light on the mountain of Naada of seven Swaras born of Pranava (Cosmic Primordial Sound), which is the source of all Vedanta! Oh! adept in nectar like music born of the Saamaveda! Oh you resorted to the Yadava race, who delighted in the playing of the flute, protect me, Oh Lord of magnificent gait (Saamaja varagamana), the sun who makes the lotus of good men's (virtuous) heart blossom! Oh celebrated Lord who transcends time.

The artiste who renders this composition integrating the different fields of knowledge and enjoying the creativity is bound to float in an ocean of BLISS, due to the effulgence of Jnana & Bhakti.

We find that in our mythology, Gods and Goddesses playing their special music instruments are depicted. For ex. Goddess Lakshmi-Varaveena Goddess Saraswati-Kachapi Veena and Goddess Parvati-Maatangi Veena, Lord Krishna –Flute, Nandikesvara-Mrdangam, Lord Siva as Nataraja, the cosmic dancer etc. Now, let us further examine some special Krits by the celebrated Muthuswamy Dixitar (1775-1835). He has composed many Raagamalikas (for Ex. Chaturdasa Ragamalike-Sri Viswantham bhaje (Garland of 14 ragas), group compositions, vibhakti keertanas, (9 cases) Navavaranakrtis (Depicting SriVidya upaasana) Navagrahakrits, etc. His compositions are replete with the richness of Raga, creative selection and arrangement of words allegory, yatis, rare nuances of Raga portrayal. Thus he is a highly creative poetical musical genius. Let us examine his famous composition 'Thyagaraja yoga vaibhavam' in the Raga Anandabhairavi set to Rupaka Taala this is composed on lord Thyagaraja swamy of Tiruvaroor.

Pallavi : || Thyagaraja yoga vybhavam sadashivam||
Thyagaraja yoga vybhavam sadaa smaraami||
Thyagaraja yoga vybhavam
Agaraja yoga vybhavam
Rajayoga vybhavam
Yoga vybhavam
Vybhavam
Bhavam
Vam

In the same composition, we find one more Yati called Srotovaha Yati.

Charana : |Naagaraja vinuta padam | Naada bindu kalaaspadam|
Yogiraaja vidita padam	yugapad bhoga mokshapradam
Yogarudha Naamaroopa	visva srishtyadi kaaranam
Yugaparivrtyabda maasa	dina ghatikaadhyavaranam
	Sri guruguha sacchidaananda bhairavisham
Shivashaktyaadi sakala tatwa swaroopa prakasham

|sham
Prakasham
Swaroopa Prakasham
Tatvaswaroopa Prakasham
Sakala tatwa swaroopa prakasham
Shivashaktyadi sakalatatvaswaroopa prakasham||

An analysis of the composition reveals many creative facets of the composer and command over the medium with aesthetic beauty.

Next, we find, the group compositions.

Abhayamva vibhakti krits (presiding deity Abhyaamba of Tiruvaroor)

	Composition	Raga	Taala
1.	Sadashraye abhayambike	– shanmukhapriya (chaamaram)	- Rupaka
2.	Abhayamba jagadamba	– Kalyani	– Aadi
3.	Aryam abhayambaam	– Bhairavai	– Triputa
4.	Girijaya Ajaya	– Shankarabharana	– Aadi
5.	Abhayambikayai	– Yadukula kambodhi	– Rupaka
6.	Abhayambikaya	– Kedaragoula	- Jhampa
7.	Ambikaya Abhayambikayaa	– Kedaram	– Aadi
8.	Abhayambaam	– Shahana	– Misra chapu
9.	Daakshayani Abhayambike	– Todi	– Rupaka
10.	Sri. Abhayamba	– Sri Raga	– Aadi
	(Maniprawala krti – Sanskrit, Telugu, Tamil)		

Sri Guruguha Vibhakti kriti:

	Composition	Raaga	Taala
1.	Sri Naathadi Guruguho	- Mayamalavagaula	- Aadi
2.	Maanasa Guruguha	- Anandabhairavi	- Rupaka
3.	Sri. Gurunapaalitosmi	- Paadi	- Aadi
4.	Guruguhaaya	- Saama	- Jhampa
5.	Gurugahadanyan	- Balahamsa	- Jhampa
6.	Sri Guruguhasya	- Poorvi	- Misrachapu
7.	Guruguha Swami	- Bhanumathi	- Khanda Triputa
8.	Sri. Guruguhamoorthi	- Udayaravichandrika	- Rupaka

Each of the above compositions is a master piece with philosophy, devotion, details of the presiding deities, musicology, occult, creative poetry and of course various fields and dimensions of knowledge embedded in them. One has to make a deep study to understand the deep philosophy, musicology and music of these master pieces. The justice can only be done after these efforts.

Similarly, we find Sri. Neelotpalaamba vibhakti krtis (Deity of Tiruvaroor) and Sri. Kamalaamba Navavarana kritis (Deity of Tiruvaroor). These give various subtle features of SriVidya Upasana. In fact, during the Navarathri festival, many devotees render these Kamalaamba Navaavarana krits with devotion and religious fervor.

Let us consider a few examples from the modern composers. This is a composition by Sangita kalanidhi Dr. M.Balamuralikrishna
Raga : Rishabha Priya (62nd Mela) Composition: Nandeesam Vande
Tala : Rupaka
Pallavi: ||Nandeesam Vande sadaa|| (Nandeesam)
Anupallavi: ||Vandaru bhakta Janaanandakaram
|Vaamadeva bhaktavaram|
|Saamagaana Kalaanidhim|
|Shabdashastra Praveenam|| (Nandeesam)
Charanam ||Parashiva taandavakaale Murajaarava sammodam
Murali gaanaamrita pulakita Kaayam
Varadam saptaswara Vrishabha priyam
Karadhrtavetram, shwetasugaatram
Parama pavithram ||Nandeesam||

The language is quite a simple Sanskrit, with allegories and the Raga's name is creatively embedded, in compliment to the deity Nandeesha (Vrshabha). Of course, this was composed as a part of 72 Melaraga compositions by Dr. M. Balamurali Krishna barely at the age of 15 years, (1945 AD)

Now let us consider a rare composition in a rare Raga (Smrti-Derivative of Keeravani, 21st Mela

Arohana :	Sa	Ri	Ma	Pa	Dha	Ni	Sa				
		2	1		1	3					
Avarohana:	Sa	Ni	Dha	Pa	Dha	Ni	Dha	Pa	Ma	Ree	Sa
		3	1		1	3	1		1	2	

This is a composition by Prof. Dr. R.Visvesvaran of Mysore

Pallavi ||Smrtyai Namasteyai Parashaktyai ||
A Pallavi ||Shrutyai Sukrtiatyai Brhatyai Bhagavatyai||
Charma ||Naadaroopayai Layaatmikaayai Pranava|
|Naada Janita swara sapta maatrkaa roopayai|
|Dwaadasha swara sthaananvita Gamaka roopaayaipra|
|bandhaadi lakshyagarbhaayai prabhaayai||

Madhyamakaala Sahitya
||Bhedajnana Prabhanjanaayai Bhavaranjanaajai Niranjanaayai Tri||
|bhaadaapahaayai Nijasukhavahaayai|
|Tripura sundaryai Visvesvaryai||

Here, the Goddess Tripurasundari who is considered as an embodiment of the primordial cosmic vibration is fervently prayed by the composer to bless him and remove the hurdles and difficulties in all the 3 dimensions (Adhyatmika, Adi Daivika, Adi Bhoutika) and make him experience the real BLISS. The composition is beautifully composed in 4th case (Chaturthi Vibhakti) with allegory and creative poetry.

There are thousands of compositions by different composers each with a specialty and one has to make a deep study to choose and render real good class compositions.

KCM also offers large scope for R&D works in different topics; be it musicology, musical instruments, multi disciplinary research, music therapy, different themes of compositions etc, using the modern techniques like Neural networks, Pattern recognition, Image processing etc.

The author himself has done research on the health and growth parameters of specific plants, influenced by Ragas by conducting number of experiments based on the physics of sound. The Ancient musicological texts have mentioned different Ragas called 'Dina Ragas' which are ascribed to 7 days of a week. They are for Sunday-Sriraga, Monday-Shankarabharana, Tuesday-Shanmukhapriya, Wednesday-Mohana, Thursday-Kedaragoula, Friday-Bhairavi and Saturday–Neelambari.

Similarly, for each day based on the Navagrahas (9 planets) there are different grains like wheat, paddy, Toordaal, Chana, Blacktil (Gingelly) etc. which are supposed to be assigned to each planet.

1. The author played on the veena, the specific ragas and were broad cast through the speakers surrounding each plant specimen as per above. No fertilizer has used. The Homa (oblation) was done to propitiate the Grahas (planets) on each day. The ash mixed with mud and water with the daily music, made the plants grow phenomenally well with good health (2.8-3.2 times the normal growth). This field still holds lot of scope for further R & D work.
2. R&D on the design and manufacturing of South Indian classical music instruments viz Tamboora, Veena, Mrdangam and Ghatam.

   Any musical instrument has to help the musician render the music in an effective and efficient way, which in turn enhances creativity.

The author has designed the above instruments, with due regards to the aesthetics, economics, ergonomics and there by standardizing the manufacturing methods and techniques. Every aspect of the instrument is thoroughly tested, evaluated and modified; resulting in the good enhancement of the quality and quantity of the sound production and facility of playing. In fact, these have won high appreciation from the stalwart musicians and musicologists.

To conclude, the KCM provides great scope to enhance and integrate the various fields and dimensions of knowledge. A holistic approach to the subject is necessary to be benefitted and enjoyed.

* * * * * * *

ABSTRACT

नादोपासनया श्रीविद्या – एकम् अवलोकनम्।

श्रीमती मृदुला अश्विन्, शोधविद्यार्थिनी, केन्द्रियविश्वविद्यालयः, हैदराबाद्।

Email ID : rmridu.musicsans@gmail.com.

प्रस्तावः

अस्माकं सनातनधर्मोक्तरीत्या मुक्तये त्रयः मार्गाः सन्ति – कर्ममार्गः, भक्तिमार्गः, ज्ञानमार्गश्च। तत्र कर्ममार्गानुयायिनः स्वकर्मसु निरताः, फलानपेक्षं वेदशास्त्रनिबद्धं कार्यं वर्णाश्रमानुसारेण कुर्वन्ति। भक्तिमार्गे ये सन्निविष्टाः, ते यङ्कञ्चित् भगवद्रूपम् इष्टदेवतात्वेन स्वीकृत्य, नित्यपूजाभजनध्यानादिकं कुर्वन्ति। ज्ञानपथि सञ्चरद्भिः 'एकमेव अद्वितीयं ब्रह्म' इति वचनं मनसि निधाय कैवल्यं प्रति गम्यते। तत्र भक्तिमार्गे त्रयः मुख्यांशाः सन्ति –

१. जपध्यानात्मकं मानसिकं कर्म।

२. पूजासेवात्मकं शारीरिकं कर्म।

३. सङ्कीर्तनात्मकं वाचिकं कर्म।

केचन जपादिकं, केचन कीर्तनागानं, केचन ध्यानं, केचन च उभयम् अथवा त्रीन् अंशानपि गृह्णन्ति। यत्र त्रिविधं कर्म पूर्णरूपेण उपयुज्यते, तत्र उपासना इत्युच्यते। श्रीमच्छङ्करभगवत्पादैः षण्मतानामुपासनापद्धतिः स्थापिता। षड् देवताः एते – गणपतिः, सूर्यः, विष्णुः, शिवः, शक्तिः, कुमारश्च। भगवता श्रीकृष्णेनापि उक्तं गीतायाम् –

'यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति। तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम्।।'[1]

शाक्तमते शक्तिस्वरूपिणी त्रिलोकमाता आराध्यते। एतन्मतस्य उपासनारीतिरेव श्रीविद्या इत्यभिधया व्यवह्रियते। वस्तुतः इतरे पञ्चदेवताः शक्तिं विना जडभूताः, अशक्ताश्च भवेरन्। अत एव यक्तं वचनमिदं मीमांसायाम् –शक्तिशक्तिमतोरभेदः इति।

ABSTRACT

ముత్తుస్వామి దీక్షితుల రచనలలో వినాయకుని నామ, రూప, గుణ తత్త్వ విశేషములు

– ఆచార్య మండపాక శారద

సంగీత త్రిమూర్తులైన శ్రీ శ్యామశాస్త్రి, శ్రీ త్యాగరాజు, శ్రీ ముత్తుస్వామి దీక్షితులు వెలసిన కాలం కర్ణాటక సంగీత చరిత్రలో స్వర్ణ యుగంగా భాసిల్లింది. వీరు ముగ్గురూ అనన్య భక్తి తత్పరులై తమ తమ దేవతా మూర్తులను అర్చించి, ముక్తిని బడసిన ధన్యజీవులు. వీరు సంస్కృతాంధ్రములో పండితులు, సంగీత కళాకోవిదులు, సంగీతశాస్త్ర మర్మముల నెరిగిన జ్ఞానులు, వేద వేదాంత విధులు, జ్యోతిష్య, మంత్ర, తంత్ర శాస్త్రముల యందు విద్వాంసులు. వీరు నిర్గుణ పరబ్రహ్మము నెరిగినవారయ్యును సగుణోపాసన యందు అనురక్తి చేత శ్యామశాస్త్రి అమ్మవారి భక్తులు, త్యాగయ్య రామభక్తులు, దీక్షితుల వారు శ్రీదేవీ ఉపాసకులు పై తమ తమ సంగీత రచనలతో వారిని సేవించి తాము తరించుటయే గాక మానవాళికందరకూ నాదోపాసన ద్వారా తరించు పాయసమును దెల్పిన మార్గదర్శకులు, చిరస్మరణీయులు, ఆదర్శమూర్తులునై వెలుగొందిన సంగీత వాగ్గేయకార రత్నత్రయము.

భారతీయ సంస్కృతి ఋషి ప్రోక్తమై ఆర్ష సంస్కృతిగా కీర్తి గాంచింది. అందుకు కారణం ఎనలేని ఆధ్యాత్మిక సంపదను కలిగియుండుటయే. ఈ ఆధ్యాత్మికతలో భాగములుగా శైవం, వైష్ణవం, గాణాపత్యం, స్కందం, శాక్తేయం, సౌరం – ఈ ఆరు విధానాలూ షణ్మతములుగా ప్రసిద్ధి పొందాయి. వీటన్నిటికీ దీక్షితుల వారి రచనలలో ఉదాహరణలు లభిస్తాయి. ఏ దేవుని పూజించాలన్నా, ఏ వ్రతముల నాచరించాలన్నా ముందుగా గణపతిని కొలుచుట అనాదిగా వస్తున్న సంప్రదాయం. శ్రీ మహా గణపతిని ఒక తత్త్వం గానో, ఒక మూర్తి గానో భావించిన వారు కొందరు – భగవంతుని చేరుటకు తంత్రం, మంత్రం, యంత్రం, ఆరాధన ఆలంబనలుగా చేసుకున్న వారు కొందరు – నాదోపాసనా మార్గంలో ఆ విఘ్న వినాయకుని సగుణాత్మకం గాను, నిర్గుణాత్మకం గానూ భావిస్తూ దీక్షితుల వారు చేసిన రచనలను (26 రచనలు లభ్యమౌతున్నవి) పరిశీలించి, ఉపనిషత్తులు, పురాణేతిహాసముల నుండి లభ్యమైన మేరకు ఆధారములను ఉదహరిస్తూ, సమన్వయపరుస్తూ దీక్షితుల వారందించిన విఘ్న వినాయకుని విశిష్ట నామ రూప గుణ తత్త్వములను ఎత్తి చూపుటకు చేస్తున్న ప్రయత్నమే యీ సోదాహరణ ప్రసంగం / పత్రసమర్పణ. వాతాపి గణపతి, మహాగణపతి, తరుణగణపతి, శ్వేతగణపతి, ఏకదన్త గణపతి, డుండి గణపతి, వీర గణపతి, శక్తి గణపతి, ద్విజ గణపతి, ఉచ్ఛిష్ట గణపతి, రక్త గణపతి, విఘ్న గణపతి, హేరంబ గణపతి, వల్లభ గణపతి, యోగ గణపతి అను షోడశ గణపతులపై కృతులను పరిశీలించి విశ్లేషించుట యీ పత్ర / ప్రసంగ సమర్పణ యొక్క ముఖ్యోద్దేశ్యము. అందుకు ఉదాహరణగా ఒక కృతిని పరిశీలించి దానియందలి విశేషములను క్లుప్తముగా తెలియజేస్తూ పాడి, సిడిలో పొందుపరచి, నా అర్హత, యోగ్యతలను నిర్ణయించుట కొరకై సదస్సును నిర్వహించు కార్యవర్గమునకు సమర్పించుచున్న అభ్యర్థి –

The Genius of Shri Muthuswamy Dikshitar and Saint Thyagaraja

- M.V. Ramanarayanan

सङ्गीतमपि साहित्यं सरस्वत्याः स्तनद्वयम् ।
एकमापातमधुरं अन्यदालोचनामृतम् ।।

It is common knowledge that Samskritam uses many varieties of compound letters. It is also well known that many words in languages like Telugu, Kannada, Marathi, etc., are of Samskritam origin and most of them have been imported and adopted into these languages as such, without modifications, especially the words containing compound letters and aspiratives.This paper humbly attempts to bring out the genius of Shri Muthuswamy Dikshitar and Saint Thyagaraja by examining the lyrical beauty and the clever use of compound letters in conjunction with the rhythm (taala) and also the poetic imagery in their compositions, by analysing a select few kritis in Samskritam. The influence of Samskritam on the kritis composed in Telugu also will be elucidated.

- Vankayala Venkata Ramana Murthy

శ్రీరామ

①

"విశ్వవిఖ్యాత నాదబ్రహ్మం - మృదంగము"

లక్ష్య లక్షణ సమన్వితమైన కర్నాటక సంగీతంలో మృదంగము ప్రధాన లయవాద్యమనేది నిర్వివాదాంశము. "శృతిర్మాతా లయః పితా". శృతి లయల సమ్మేళనంపుతో కలిగే అపూర్వ నాద సృష్టి మృదంగ వాదనము. మరొక విధంగా చెప్పాలంటే లయవాద్య సమన్వితమైన సంగీతంలో మృదంగము ఒక ముఖ్యాంశము.

భారత దేశపు ఎన్నో సంగీత రూపములలో ఇది ప్రధాన లయ వాద్యంగా వినియోగించబడుతున్నది. మృదంగము అనగా మృత్ + అంగము. ప్రధాన భాగమైన కుల్ల (shell) మట్టితో చేయబడినది అని అర్థము. ఇది అందరికీ తెలిసిన విషయమే. కాల క్రమేణా మట్టికి బదులుగా పనస, వేప, తాటి మొ॥ కట్టెలతో చేయడం జరిగింది. వీటిలో పనస కట్ట శ్రేష్ఠమైనది.

ఈ వాద్య సృష్టిని గమనించినట్లయితే, ఇది దైవసృష్టి, దేవ నిర్మితము, దేవ వాయిద్యము. వాద్య త్రయములలో (వీణ, వేణువు, మృదంగము) ఒకటి. దీని దర్శనీయము. దీని బ్రహ్మదేవుడు సృష్టించినట్లు, వినాయకుడు, నంది, విష్ణుమూర్తి మొ॥ వారు దీని వాదనము చేసినట్లు ఇతిహాసములు కలవు.

" వాద్యేషు భారత వల్లకీ శతమధ్యేపి వేణు దదత్తు [illegible] :

. . . .

. . . . . .

విష్ణు ప్రబంధ మృదంగ నాదన . . . . . "

అనాదికాలం ప్రదోష వేళ పరమేశ్వరుని కొలువులో సరస్వతి - వీణ, వినాయకుడు - మురళి, బ్రహ్మ - తాళం, లక్ష్మీదేవి - గానం, విష్ణువు - మృదంగం వాయించినట్లు తెలుస్తున్నది. ముఖ్యంగా సుపరిచితమైన " శివుడు తాండవము చేయుచుండ " [illegible]

, "నాదాయ్య మంత్ర మహిమకు మద్దెల వాయింపు" అని వాక్యాన్ని గమనిస్తాం. 2

భరతుని నాట్య శాస్త్రంలో, స్వాతి మహాముని ప్రకృతి నుండి గ్రహించిన జలధారల గంభీర శబ్దము, జలపక్షుల అవ్యక్త మధురమగు క్రేంకృ, మధుర, కనిష్ట ధ్వనులతో, అత్యంత ఉత్కృష్ట, ఆనంద సాగరమ్మములతో, విశ్వకర్మ సహాయమున సృష్టించిన వాద్యములలో మృదంగము ప్రధానమైనదని తెలుస్తున్నది. దక్షిణ భారతదేశంలో నాటక, మరియు నృత్య సంగీత విధానంలో గల ప్రధానమైన రెండు సంగీత పద్ధతులలో మృదంగ చోళమ్ (Mridang Cholam) ఒకటి. మణిపురిల వాద్యం ప్రాచీనం, మృదంగం కర్ణప్రియం. వీరు మృదంగాన్ని పంగ్-మృదంగ్ అని పిలుస్తారు. మృదంగ విద్యాభ్యాసం మొదలు పెట్టినప్పుడు, సంప్రదాయ పోషకుల గంగల పరంపరగా, అప్పటినుండి నేర్పుతారు.

నోబెల్ బహుమతి గ్రహీత, Sir C.V. రామన్ గారు మృదంగ వాద్య ధ్వని విశ్లేషణ, శాస్త్రము, గమనములపై ఎన్నో పరిశోధనలు చేసి "The Indian musical drums" వ్రాశారు. మృదంగాన్ని "King of the Percussion Instruments" గా అభివర్ణించారు.

ఉత్తరాంధ్ర దేశమందు, ఈ వాద్యము నేటి కచేరి పద్ధతులలో మార్పు తెచ్చిన మూడు పరిణామములు చెప్పవచ్చు - 19వ శతాబ్దమునకు చెందిన ప్రముఖ మార్దంగికులు విజయనగరం భక్త గారు (ఆస్థాన సంస్థాన ఆస్థాన విద్వాంసులు, ఆనంద మహా రాజు పుత్ర), రచించిన ప్రసిద్ధమైన "మార్దంగ భాగవతం" వివిధ మృదంగ శబ్దాల (జతుల, గతుల) ఆధారంగా, ప్రధానాంశముగా ఎంతో రక్తిగా రచించబడింది. ధ్వని విస్తరణయంత్రాలు (Audio Systems) లేని రోజులలో, ఎటువంటి ధ్వని పరికరాలు ఉపయోగించ బడిన చరిత్రలో ఒక భాగం, గట్టిగ వాద్యన కచేరి [illegible] చేసిన వారము

మొ॥ మొదటగా వ్రాసిన లక్షణము అద్భుతమైన పదము భాగము లలో కూడి
మధురమైన, సంస్కృత పద్యమైన ధ్వని కలిగి యుండేది. ఇది ప్రధానంగా
"పాట వాఙ్మయము". తరువాత కాలక్రమేణా శ్రీ॥ వారు (శ్రీ బొమ్మయ్యలింగం
(Bommayya lingam), శ్రీ కన్నగొప్పుల అప్పారావు గారు, శ్రీ మురమళ్ళ గోపాల
స్వామి, శ్రీ కోలంక వెంకటరాజు, శ్రీ శ్రీపాద పన్నగశాయి, శ్రీ గోపరాజు నరసింహం
వంటి వారి కృషి వలన వ్యాప్తి చెందిన, "విజయనగరం పద్ధతి" లో
నాదం కలిగి విశేష ప్రాచుర్యం పొందినది. మిగిలిన ఆంధ్రప్రాంతములందు
శ్రీ పాలఘాట్ మణి అయ్యరు వంటి గారు మొదలు అందరూ విద్వాంసులు, తమిళ
విద్యాగము ద్వారా వచ్చి పద్ధతులు ప్రవేశపెట్టి, దక్షిణ భారత మృదంగ వాద్య
శైలిగా, ఆధునికముగా ప్రస్తుతం ఉండేటట్లు రూపొందించుటకు ఆనాటి
కృషి చేసారు.

పరమ శివుని చేతిలో డమరుకం ఒక విధంగా మృదంగానికి
సూక్ష్మ రూపంగా (miniature) గా భావించవచ్చు. ఈ డమరుక
నాదం నుండి అక్షరాలు, శబ్దాలు, వ్యాకరణ సూత్రాలు వచ్చాయని పాణిని
ద్వారా తెలుస్తున్నది. అంటే భాషావిజ్ఞానానికి మొత్తం వాఙ్మయ శబ్ద
భూతము, భావవ్యక్తీకరణకు మూలము అయినది. అలాగే డమరుక శబ్దం
నుండే మృదంగ శబ్దాలు వచ్చాయని, అని 35 (?) శాస్త్రం చెప్పుతున్నది.

వర్ణమాలలో 15 అక్షరములు వాడుకలో ఉన్నవి. అవి క, గ, ఝ,
ట, డ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, మ, ర, శ, హ. వీటి గుర్తింతము.
ఈ అక్షరముల వేళ్ళతో ఇతి పదాల పలుకు, వీటి శక్తివంతమైన
కొట్టుతో జతుల ఏర్పడుతున్నాయి.

ఉదా: తాకిట ఝుంతరితా, తధిగిణ, తధిగిణత్, తకధిమి
మొ॥నవి.

(4)

అష్టాక్షరమను నాడు (శివ) "ఓం నమః శివాయ సిద్ధం నమః" [struck out], మంత్రం కాగా, మృదంగ విద్యా ప్రసాదిత తొలుతగా వాయించే తా ధీ తోం నం కూడా "ఓం తత్ ధీ తం నమః" అని మంత్రము. వీనిని వరుసగా మార్చి, మంత్రవత్తగా పూర్వీకుల నేర్పరచిరి. ఈ మంత్రద్రష్ట అయిన మా తండ్రిగారు, మద్దురువర్తొల్లూరు శ్రీవరాహుల నరసింహంగారి సిద్ధాంతము. తా ధీ తోం నం అని బీజాక్షరము ఈ మంత్రాలయముగా గలిగినందువలన చతురస్రజాతి త్రిపుట తాళమునకు సంజ్ఞా సంపాదనని, ప్రారంభ ఫలితము ఈ తాళమునందు అనుస్యూతము వలన ఇది ఆది తాళముగా ప్రసిద్ధి గాంచినదని మా నిర్ణయించిన అభిమతము.

ప్రదోష వేళ నృత్యం చేస్తున్న పరమశివుని, (కాలి) అందె శాలివడి 16 శబ్దములు చేసినట్లు, అది నాదపాదమే, తదుపరి ఆనందము నుండి సూళాది సప్త తాళములు పుట్టినట్లు [struck out] ప్రతీతి. మృదంగ వాద్య ఆవిర్భావానికి, తాళావిష్కారానికి, పరమశివుడే కారణ భూతుడేనడు. కారణం ఆయన లయకారకుడు, లయస్వరూపుడు, నాదస్వరూపుడు.

→****← (Page no. 8) Add.

కాలం అద్యంత రహితం. కాబట్టి దీనికి మధ్యం లేదు. ఇది అనంతమైన భగవత్స్వరూపం. నిరంతరం గమనంలోనే ఉంటుంది. ఈ కాలముల నుండి వచ్చినవి లయ, వేగం, తాళం మొ॥నవి. తాళం ప్రారంభించిన దానిని లయ ఉంది. కాని అది గుర్తించ బడవల దాడు. దానికి స్వరమో, సాహిత్య పలుకులో వేగము, గమనము, గతి, విస్తారము — ఏమీ లేవు. అందువల్ల సంగీతంలో తాళ ప్రారంభకుడు నటరాజుడే. దీనిని ప్రారంభించి, నడిపించి, అదుపు చేసిన మనిషే. దీని వినగ వాటిలో గణితం ఉన్నది. సంగీతంలో వాడిన

గాన్య గణితం (Melodious mathematics). మృదంగ గణితాన్ని "Mridangic mathematics" అనవచ్చు. ఇందులో నిర్దిష్టమైన నియమాలకి అనుగుణంగా, క్రమంగా, వర్ణ సమతుల్యంగా వాయించవలసి సాధనకు ఉపాధ్యాయుడు. మృదంగ గణితం ఇందులో మొదటిది, స్వరజ్ఞానాత్మకంతో కూడియున్నది

మృదంగ వాదనము వలన కొంత నాడీ మండల వ్యవస్థలో, శక్తి ప్రసారాలు కలిగి ధనాత్మకమైన మార్పులు (Positive energy) గమనించవచ్చును. ఇది Music therapy లో ముఖ్యమైన విషయం. మృదంగం వాయించే వారి వ్రేళ్ళ అమరిక శాస్త్రీయంగా వాడి మణికట్టు బలంగా ఉంటుంది. ఈ ముద్ర వలన కుండలిని ఉత్తేజితమౌతుంది. మృదంగ వాద్యాభ్యాసము వల్ల అర్ధ పద్మాసన భంగిమ వలన కటి భాగం ధృఢమౌతుంది. దీని వలన నడుము స్థిరమైన స్థితి పొందించి మృదంగాన్ని ఆరోగ్యం కలిగి, అస్తమా వంటి రోగ నివారణ జరుగుతుంది.

దశవిధ మహావిద్యలు, దశవిధ నాదములు, దశవిధ గమకములు, దశ ప్రాణ లక్షణములు (తాళము) ఏ సమన్వితము మృదంగ వాద్యము.

72 వేల నాడులు వెన్నుపూస యందు అంతమగునని యోగశాస్త్రం చెప్పుచున్నది. ప్రాణశక్తి వెన్నుపూస నుండి శరీరంలోకి ప్రసరించబడే వేల నరాలకి "విద్యుదయస్కాంతశక్తి" (Electro magnetic induction) ప్రాణశక్తి. అదే పరంజ్యోతి, దివ్యశక్తి.

"ఓం నాదం శబ్ద మయం", "ఓం ఇతి ఏకాక్షరం బ్రహ్మం".

బాహ్య శబ్దమునకు, మూల స్వరూపమైన శబ్ద బ్రహ్మముతో అనుసంధానం చేయబడేది మృదంగ వాదనం. కుడి చేతి నుండి పుట్టే నాదం, ఎడమ చేతి నుండి పుట్టే నాదముల వలన ఉద్భవించిన ధ్వని సంయోజనం సుషుమ్నలోని ప్రవేశించును. (Vertibral Column). ఇది క్రమంగా సహస్రారమునకు

(6)

వింటున్నప్పుడు కలిగేది ఆధ్యాత్మికమైన, సంపూర్ణమైన, భావాతీత ఆనందస్థితి.

చంటిపిల్లలు ఏడుస్తున్నప్పుడు జోలపాడితే, [illegible] సద్దుమణిగి, వరినాట్లు వేస్తూ, చెరకును గానుగాడిస్తూ, నిత్యజీవనంలో రోకలి దంపుడు, తల్లి పిల్లను జో కొట్టే విధానం, ముత్తైదువులు, శక్తి పెండ్లిళ్ళు, వ్రతాలు, పండుగల సమస్తోత్సవాలలోను. సృష్టిలో ప్రతిదానిలో అంతర్లీనంగా ఉంటూ కలిగేది సంగీతానందము. నాదతత్వమైన నాదం పరమాత్మ-జీవాత్మ సంబంధమైనది ఈ శరీరం.

అత్యంత ప్రాచీనమైన ఈ భారతీయ సంగీత వాఙ్మయం మొదట సామవేదము నుండి, నాటినుండి క్రమక్రమంగా అభివృద్ధి చెందుతున్నదంటే అతిశయోక్తి కాదు. ఈ వాఙ్మయంలో శ్రావ్యత, స్పష్టత, నిర్దుష్టత, గాత్రశుద్ధి ప్రాధాన్యత అనేది ~~[illegible]~~ ఉండటం వలన, ఈ వాఙ్మయాన్ని ప్రదర్శించాలంటే సాధనబలం, విషయ పరిపుష్టత, బుద్ధి కుశలత, అనుభవం బాగా ఉండాలి. ఇది సభాగత వాఙ్మయమైనా, జీవితం ప్రదర్శించాలంటే; ఓవిధంగా ప్రధాన గాయకుడు/వాదకుడు కృషి ఎనలేని సామర్థ్యం, సూక్ష్మగ్రాహ్యత అవసరం అన్నది యదార్థం. ప్రధాన గాయకుని భావాన్ని అవగాహన చేసుకొని, వాద్యకారులు అనుసరించి, ప్రదర్శనను రక్తవంతం చేసుకుంటూ సహకరించాలి. ఈ సామర్థ్యం ఆచార్యుల వల్ల, కలిగే అనుభవం (Experience) వలన వస్తుంది, గ్రంథ పఠనం వలన గాని, వ్యక్తిగత సాధన వలన గాని రాదు. మనదేశ బోధన గ్రంథాలు గానీ విషయ సేకరణకు మాత్రమే ఉపయోగపడతాయి. గురుముఖతః అభ్యాసం చేసి, నిరంతర సాధనతో సాధించి, అనుభవజ్ఞుల సంగీత ప్రదర్శనలను విని విని, తన వాఙ్మయాన్ని మలచుకొని, స్వానుభవం వలన తనదైన శైలిని ఏర్పరచుకోవాలి. [illegible]

(శ్రీమద్భగవద్గీత [illegible] చెప్పినట్లు

" శ్రుతిలయ జ్ఞానములు, జీవితీ చిన్నలవలె పుట్టినట్లే సమానంగా రావాలి. కొమ్మలవలె, తరువాత మొలవరావు. ఈ జ్ఞానములు జన్మతః సహజత్వ, సద్గురువు, శిష్యుని యందు సుస్పష్టముగా గల ఈ జ్ఞాన జ్యోతిని ప్రజ్వలింపజేసి, సరియైన మార్గంలో పెడతారు. అదే జ్ఞానజ్యోతి".

ఎంతో విశిష్టమైన, ప్రాచీనమైన, పవిత్రమైన భారతీయ వాద్యముల శ్రవణ ప్రయోగం, నాదను శ్రీ మాతృ సాధనగా భావించిన కళాకారుని సంగీత విద్యాన నాద వాదన అవుతుంది. లోకహితార్థ భక్తిలోని కళా విద్యాన శివం లోని శరీరం వంటిది.

మృదంగ వాదన ఒక యోగసాధన. ఇది నాదయోగము

ర - సరిత గతులను క్రమపద్ధతి వాదనమే
మ - సొన్నాళి సుందర లాస్య సదనం
ఞ - మాత్ర ప్రమాణ సందర్భ శీలసు నాదవిహారం
మృ - మాప, మాత్ర, నాదాయణి విమలయోగం
దం - తరానాదాల చర్మాంబరధర, మౌన, సమ్మానందమే రస
గం - ధ్వనిల వాదన మృదంగ శబ్ద ఉత్పత్తి సాధనము
మృదంగ నాదోత్పత్తి సుయోగము
నాద ప్రకాశ విన్యాసం

— 'మృదంగ మార్తాండ', 'సంగీతసుధానిధి' 'నాదసాధక' 'మృదంగ రత్న'
వంగాయల నరసింహమూర్తి
Top grade మృదంగ, లయ విద్వాంసులు
ఆకాశవాణి, విజయవాడ.

→ **** ←

(1) తాలస్తల ప్రతిష్ఠాయాం ఇతి ధాతోర్ ఘఞి స్మృతః ।
గీతం వాద్యం తథా నృత్తం యతస్తాలే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥

గీత, వాద్య, నృత్యముల నిలబెట్టునది తాళము. తల అను ధాతువునుండి తాళము అను పదము పుట్టినది.

(2) తకారః శంకరః ప్రోక్తో లకారః శక్తిరుచ్యతే ।
శివశక్తి సమాయోగాత్ తాళనామాభిధీయతే ॥

తాళశబ్దమున తకారమునకు శంకరుడనియు, లకారమునకు శక్తియని అర్థము. శివశక్తి సంయోగమే తాళము.

(3) మార్గ శబ్ద క్రియా లక్షణములను తాళము అనగా పదము వాలియందు కుడి చేతితో చెప్పబడుట. దీని వలననే తాళముగా పేరు వచ్చినదనుకొనవచ్చును.

భారతీయ సఙ్గీత శాస్త్ర నిదానం సంస్కృతమ్

డా॥ చిఱ్ఱావూరి శివరామకృష్ణ శర్మ,

ఎమ్.ఏ., (సంస్కృతం), ఎమ్.ఏ (తెలుగు) పి.హెచ్.డి

శ్లో: సప్త స్వరై స్సమస్తం యో జగదేత చ్చరాచరమ్

సఞ్జీవయతి విశ్వాత్మా సనో విష్ణుః ప్రసీదతు

విదితమేవైతత్ సమేషాం విదుషాం సామవేదస్య గాంధర్వ వేదః ఉపవేద ఇతి,

శ్లో: సామవేదాదిదం గీతం సఞ్జగ్రాహ పితామహః

గీతేన ప్రీయతే దేవః సర్వజ్ఞః పార్వతీపతిః

ఇతి స్వరమేళ కళానిధిః సామవేదస్య సంగీత నిదానత్వం, సంగీతేన పరమేశ్వర ప్రీతికరత్వం చావదత్.

వేదేతావత్ చాతుస్స్వర్యం వర్తతే, ఉదాత్తః, అనుదాత్తః, స్వరితః, ప్రచయః ఇతిచ

శ్లో: ఉదాత్తే నిషాద గాంధారౌ అనుదాత్తే ఋషభ ధైవతౌ

స్వరిత ప్రభవాహ్యేతే షడ్జమధ్యమ పంచమాః

ఇతి పాణినీయ శిక్షాయామస్తి. సామవేదే సప్తస్వరాస్సంతి. సంగీత శాస్త్రేపి సప్తస్వరాః వర్తన్తేఖలు. సామవేద సప్తస్వరాణాం సంగీత సప్త స్వరాణాంచ వేణుద్వారా సామ్యముక్తమ్.

శ్లో॥ యస్సామ గానాం ప్రథమః సవేణోర్మధ్యమస్మృతః

యో ద్వితీయ స్సగాంధారః తృతీయ స్త్వృషభః స్మృతః

చతుర్థో షడ్జ ఇత్యాహుః పంచమోధైవతం భవేత్

షష్ఠో నిషాదో విజ్ఞేయః ఇతి

సామవేదే ప్రథమ స్వరస్య మధ్యమః (మ) ద్వితీయ స్వరస్య గాంధారః (గ) తృతీయ స్వరస్య ఋషభః (రి) చతుర్థస్య షడ్జం (స) పంచమ స్వరస్య ధైవతః (ద) షష్ఠ స్వరస్య నిషాదః (ని) సప్తమ స్వరస్య పంచమః (ప) తుల్యత్వేన వర్తన్త ఇతి నారదీయ శిక్షాయాం వర్తతే. సామవేదే ఉచ్చైస్తరస్వరోపి అస్తి. తమేకాదశ సంఖ్యయా సూచయన్తి.

యథా సంగీతే స్వరానుగుణ్యేన వర్ణాది వికారాః క్రియన్తే తథైవ సామవేదేపి వర్ణవికారాదయః సన్తి

తత్ర వికారః యథా-అగ్నే ఇత్యస్య ఓగ్నాయి ఇత్యుచ్చార్యతే. విశ్లేషణం యథాః - యే ఇత్యస్యయా 2,3 ఇతి అత్యధికాధిక దీర్ఘీకరణం వర్తతే. ద్విచ్చారణం యథా, తయే ఇత్యత్ర తోయాయి తోయాయి ఇతి ద్వివార ముచ్చరన్తి.

విరామః యథా గృణానోహవ్యదాతయే ఇత్యత్ర గృణానో హ - వ్యదాతయే ఇతి పదమధ్యే విరమ్య ఉచ్చరన్తి.

స్తోభాక్షరాణి-యథా, సంగీతే తద్దరినాం, ఇత్యాద్యక్షరాణి రాగానుగుణ్యేన అర్థాభావేపి ఉచ్చరన్తి తథైవ సామవేదే ఔ, హోవా, హోవు, ఆ ఇత్యాద్యర్థహీన స్తోభాక్షరాణి గానానుగుణ్యేన ఉచ్చరన్తి.

సామవేదే గీతి ప్రధానే ఆవృత్తిషు అర్థో నాద్రియతే.

కృష్టః ప్రథమః, ద్వితీయః, తృతీయః, చతుర్థః, మంద్రః, అతిస్వార్యం ఇతి సామ స్వరాః సన్తి.

ఏతేషు ఉత్తరోత్తర దీప్త్యా పూర్వ పూర్వ స్వరప్రాప్తి ర్భవతి. యథా అతి స్వార్య దీప్త్యా మంద్రః, మంద్రాత్ చతుర్థః, చతుర్థాత్ తృతీయః, తృతీయాత్ ద్వితీయః, ద్వితీయాత్ ప్రథమః, ప్రదమాత్ కృష్టశ్చ లభ్యన్తే. సామగానే దున్దుభిః, వీణా, వేణుశ్చ ఉపయుజ్యన్తే.

భైరవ భూపాలౌ కీర్తితౌ సామవేదజౌ

చత్వారో బంగాళ రాగాః అథర్వణ వేదాత్ జాతాః ఇతి కేషాంచిన్మతమ్.

నారదశిక్షాయామేవ మస్తి.

శ్లో॥ సామవేదేతు వక్ష్యామి స్వరాణాం చరితం యథా

తాన రాగ స్వరగ్రామ మూర్ఛ నానాంతు లక్షణం

సప్తస్వరాస్త్రయో గ్రామాః మూర్ఛనాస్త్వేక వింశతిః

తానా ఏకోన పంచాశత్ ఇత్యేతత్ స్వరమండలమ్ ఇత్యుక్తమ్.

సామవేద స్థిత ప్రయుక్త కర్షణ నమత వినతాది గమకానాం సంగీత శాస్త్రస్థ దశవిధ గమకానాం సంబంధో వర్తత ఇతి సామవేద విదుషాం మతమ్.

శ్లో॥ గోపీపతి రనన్తోపి గీతధ్వని వశంగతః

సామగీత రతో బ్రహ్మా వీణాసక్తా సరస్వతీ

ఇత్యయం శ్లోకః సంగీతస్య భగవత్ ప్రీతి కరత్వం సూచయతి.

శ్లో॥ సంగీతం వైదికైర్వాక్యైః బోధితం...

కృత్వైహికం తథా మోక్షం ప్రాప్నువంతి త్వరాన్వితాః

అనేన శ్లోకేన సంగీతస్య మోక్ష సాధనత్వమపి వ్యజ్యతే.

సంగీత శాస్త్ర కర్తారః బహవహః సంస్కృత పండితాః ఆసన్

శ్లో॥ కర్తా సంగీత శాస్త్రస్య హనుమాంశ్చ మహాకపిః

శార్దూల కోహలౌ వేత్తౌ సంగీత గ్రంథకారిణౌ

కంబళాశ్వతరౌ వాయుః హాహాహూహూశ్చ రావణః

రమ్భా బాణ సుతాచోషా ఫాల్గునః ఫణినాం పతిః

ఇతి సంగీత పారిజాత కర్తా అలిఖత్. యత్ర భగవన్నామ గుణగాన మస్తి తత్ర భగవాన్తిష్ఠతీతి,

శ్లో॥ నాహం వసామి వైకుంఠే యోగినాం హృదయే నచ

మద్భక్తా యత్ర గాయన్తి తత్ర తిష్ఠామి నారద

ఇతి భగవతః వచనేన విజ్ఞాయతే

సంగీతం ద్వివిధం, గాంధర్వం, గానం చేతి

శ్లో॥ అనాది సంప్రదాయం యత్ గంధర్వైః సంప్రయుజ్యతే
నియతం శ్రేయసో హేతుః తద్గాన్ధర్వం ప్రచక్షతే.

శ్లో॥ యత్ర లక్ష్యానురోధేన గాన్ధర్వం సంప్రయుజ్యతే
యత్తు వాగ్గేయ కారేణ రచితం లక్షణాన్వితమ్
దేశీ రాగాదిభిః ప్రోక్తమ్ తద్గానం జనరంజనమ్

ఇతి స్వరమేళ కళానిధౌ సార్ంగదేవః అవదత్. అనేన గాన్ధర్వ గాన లక్షణాన్వితం గాన్ధర్వమితి, దేశీయ రాగయుతం గానమితి, తత్సామాన్య రఞ్జకమితి చ ఉక్తం భవతి.

సంగీత జనరంజనం ప్రధాన గుణోభవతి. సంగీత దర్పణే తదుక్తంచ.

శ్లో॥ గీత వాదిత్ర నృత్యానాం రక్తిః సాధారణో గుణః
అతో రక్తి విహీనం యత్ నతత్ సంగీత ముచ్యతే

అపిచ

శ్లో॥ రఞ్జకో జన చిత్తానాం సరాగః కథితో బుధైః
ఇత్యుక్తమ్. శ్రోతృణాం చిత్తం రఞ్జయతీతి రాగః

ఇతి రాగశబ్దస్య వ్యుత్పత్తి రస్తి. సంగీతే మార్గాదేశీతి భేదోపి వర్తతే.

శ్లో॥ ద్రుహిణేన యదన్ ద్రుష్టం ప్రయుక్తం భరతే నచ
మహాదేవస్య పురతః తన్మార్గాఖ్యం విముక్తిదమ్

బ్రహ్మణా సామవేదాత్ గృహీతం, భరతమునినా మహాదేవస్య పురతః యత్ప్రయోగః కృతః తన్మార్గ సంగీతమిత్యుచ్యతే. తన్మోక్షోపాయమితి అత్రోచ్యతే. త్యాగరాజాదయః సంగీత సాధనేన విముక్తిం ప్రాప్తా ఇతి ప్రసిద్ధ విషయోయమ్.

శ్లో॥ యత్తద్దేశస్థయా రీత్యా యత్స్యాల్లోకాను రఞ్జనమ్ దేశదేశేతు సంగీతం తద్దేశీత్యభిధీయతే.

సంస్కృత భాషాయాం ద్వావింశతి శ్రుతయః సన్తి, తీవ్రా. కుముద్వతీ, మన్దా ఇత్యాది తాసాం నా మాని వర్తన్తే. కాల వశాత్ పరిణామే జాతే అనంతర కాలే షోడశ శ్రుతయః తదనన్తర కాలే ద్వాదశ శ్రుతయః సన్తి.

రాగాణాం ప్రాధాన్యేన చతస్రః జాతయః వర్తన్తే. 1. సంపూర్ణ జాతిరాగాః 2. వక్ర జాతీయాః 3. షాడవ రాగాః 4. ఔడవ రాగాశ్చ

తత్ర సంపూర్ణ జాతి రాగేషు ఆరోహణావరోహణేషు సప్త స్వరాః క్రమేణ వర్తన్తే. వక్ర జాతి రాగేషు ఆరోహణావరోహణేషు సప్తస్వరాః వక్రత్వేనోపయుజ్యన్తే. షాడవ జాత్యాం షట్ స్వరాః ఔడవ జాత్యాం పంచస్వరాశ్చ వర్తన్తే.

స్వరాశ్చతుర్విధాః సన్తి

శ్లో॥ వాదీరాజా స్వరస్తస్య సంవాదీ స్యాదమాత్యవత్

శత్రుర్వివాదీ తస్యస్యాత్ అనువాదీతు భృత్యవత్ - సంగీత రత్నాకరః

రాగస్య వాదీ సంవాదీ వివాదీ అనువాదీతి చత్వారః స్వరాః భవన్తి. రాగశ్చ ముఖ్యః స్వరః వాదీభవతి. తస్య రాజ్ఞా ఔపమ్యమస్తి ప్రాముఖ్యాత్. సంవాది స్వరం అమాత్యవత్ తదనన్తర ప్రాధాన్యం ప్రాప్నోతి. వాది సంవాది భిన్నాః రాగస్థితాః వర్ణాః అనువాది స్వరాః భవన్తి. తే భృత్యతుల్యాః

వివాది స్వరాః శత్రువత్ తస్మిన్ రాగే వర్జ్యాః నోపయోజ్యాః కేషాంచన మతే వివాది స్వరాణాం ప్రయోగే యది రంజన భంగత్వం నాస్తి తదా ప్రయోజ్యాః ఇతి.

గమకాః దశవిధాః వర్తన్తే:

శ్లో॥ ఆరోహ మవరోహఞ్చ ఢాలు స్ఫురిత కంపితాః

ఆహతః ప్రత్యాహతశ్చ త్రిపుచ్ఛాందోళ మూర్ఛనాః

స్వరోచ్చారణోపయోగి విధానస్య గమకమితి నామ. ఆరోహణం, అవరోహణం, ఢాలు, స్ఫురితం, కంపితం, ఆహతం, ప్రత్యాహతం, త్రిపుచ్ఛం, ఆందోళితం, మూర్ఛనా ఇతి గమకానాం నామాని.

ఆరోహణం నామ అధః స్థానాత్ ఊర్ధ్వదేశ గమనమ్. అవరోహణం నామ ఊర్ధ్వ స్థానాత్ అధోదేశ గమనమ్. గమకావశ్యక స్వరార్థమ్ అన్య స్వరాదుచ్చారణం ఢాలు ఇత్యభిధీయతే. పంచమ స్వరార్థం షడ్జాద్వా మంద్ర పంచమాద్వా ఉచ్చారణం ఢాలుభవతి. స్ఫురితం నామ అధిక ప్రయత్నేన ఉచ్చారణమ్. కంపనేనోచ్చారణం కంపితం భవతి. ఉచ్చరిత స్వరాత్ అధ స్వరార్థం గమనం ప్రత్యాహతం భవతి. అవరోహణేతు ఆవశ్యక స్వరాత్ ఊర్ధ్వస్వరం గత్వా తస్మాదవరోహణం క్రియతే. ప్రత్యాహతేతు ఉచ్చరిత స్వరాదేవ అధోస్వరం గచ్ఛతి. ఊర్ధ్వాధస్థిత స్వర సాహాయ్యేన మంద్రస్థ స్వరోచ్చారణం త్రిపుచ్ఛం భవతి. నాదస్యచాలనం ఆందోళితం భవతి. షడ్జానన్తరం ఋషభార్థం గమన సమయేషడ్జ ఋషభ మధ్యే నాదచాలన మాందోళితం భవతి. సప్తస్వరాణాం సమ్మేళనం ఏకామూర్ఛనా భవతి. ఏకామూర్ఛనా పరిపూర్ణ భావ ప్రకటనాయ ఉపయుజ్యతే.

భారతీయ సంగీతే నాదోపాసనం వర్తతే. సప్త స్వరాణాం మంత్ర శాస్త్రస్థ బీజాక్షరాణాం జ్యోతిశ్శాస్త్రస్థ ముఖ్య సప్త గ్రహాణాంచ సంబంధో వర్తతే. స్వరాణాం అధిష్ఠాన దేవతాస్సన్తి. షడ్జస్య ప్రణవస్యచ సంబంధః అస్తి. వాగ్బీజస్య గాంధారస్యచ సంబంధో వర్తతే. మాయా బీజస్య పంచమస్యచ సంబంధః అస్తి. ఏవం దేవతోపాసనం గ్రహోపాసనంచ సంగీత నాదోపాసనేన కర్తుం శక్యతే.

సంస్కృతే సంగీత పారిజాతమ్, స్వరమేళన కళానిధిః ఇత్యాదయః బహవః గ్రంథాః సన్తి. ఏవం భారతీయ సంగీత శాస్త్రం సంస్కృత భాషాయాం ఉద్భూతం, దేశభాషాసుప్రవృద్ధమితిచ విజ్ఞాయతే.

అమరకోశము – నాట్యవర్గము

--సంకలనకర్త : ఆకెళ్ళ హేమ కాంత ప్రభాకర రావు

==

సంస్కృత వాఙ్మయములో నిఘంటువులకు ఒక ప్రత్యేక స్థానము గలదు. నిఘంటువు వలన ఏదైన పదానికి అర్థము, దాని వ్యుత్పత్తి, దానికి సంబంధించిన వ్యాకరణవిశేషములు, మొదలగు వివరములు తెలుసుకొనుటకు వీలుగలుగును.

నిఘంటువుకు మరొక పేరు 'కోశము'. సంస్కృతములో సుమారు నూటికి పైగా కోశములు గలవు. వాటిలో యాస్కుడు వ్రాసిన 'నిరుక్తము' అను నిఘంటువు అతి ప్రాచీనమైనది. ఇది వేదాలలో ఉన్న పదాలనన్నింటినీ చేర్చి ఏర్పరచబడినది.

సంస్కృతములో లభ్యమగు నిఘంటువులలో అమరసింహుడు వ్రాసిన 'నామలింగానుశాసనము' అనబడు 'అమరకోశము'నకు విస్తృత ప్రచారము కలదు. ఈ 'అమరకోశము' లో మూడు కాండలు, 28

1

వర్గములు కలవు. దీనిలో సుమారు పదివేల శబ్దాలకు సంబంధించిన వివరణ ఇవ్వబడినది.

ప్రస్తుత మన సదస్సు యొక్క అంశము 'సంస్కృతము : సంగీతము – నాటకము - నాట్యము' గావున 'అమరకోశము' నందలి 'నాట్యవర్గము'ను మాత్రము గ్రహించి అందుండి సంగీతమునకు మూలములైన సప్తస్వరములు -- స, రి, గ, మ, ప, ధ, ని, స – లకు సంబంధించిన వివరణము మాత్రమే సంగ్రహించి ఇచ్చుట వ్రాయబడినది.

ఈ 'నాట్యవర్గము'నందు మొత్తము 38 శ్లోకములు కలవు. వాటినుండి సప్త స్వరాలకు సంబంధించిన ఐదు శ్లోకములు మాత్రమే ఈ పత్రమునందు వర్ణింపబడినవి.

निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यम धैवताः ।

पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थितास्स्वराः ॥

అనగా నిషాదః, ఋషభః, గాన్ధారః, షడ్జః, మధ్యమః, దైవతః, పఞ్చమః → ఈ యేడును వీణయందును మరియు కంఠమునందును బుట్టు సప్త స్వరముల పేర్లు.

2

{षड्जंमयूरोवदति गावस्त्वृषभभाषिणः ।

अजाविकं तु गान्धारं क्रौञ्चः क्वणति मध्यमम् ॥

पुष्पसाधारणे काले पिकः कूजति पञ्चमम् ।

धैवतं हेषते वाजी निषादं बृंहते गजः ॥

मयूरादय एते हि मत्ता गायन्ति पञ्चमम् ॥}

→ఇది పైన పేర్కొనబడిన యేడు స్వరముల పేర్లను సూచిస్తూ అమరకోశములో ఇవ్వబడిన అధికపాఠము.

3

పైన చెప్పబడిన సప్తస్వరముల గురించిన వివరము ఈక్రింది విధముగా ఇవ్వబడినది :

1. నిషాదః

{निषीदन्ति स्वरा अस्मिन्निति निशा निषादः – षद् लृविशरणगत्यवसादनेषु -

కడపటిస్వరమగుటవల్ల దీనియందు స్వరములన్నియు చేరియుండును.

निषीदत्यस्मिन् रागो निषादः निश्दो2पि -

ఇందు రాగము కలదు.

निषीदति मनोस्मिन् }

దీనియందు మనసు లగ్నమై యుండును.

2. ఋషభః

{ऋषति हृदयं प्रविशतीतिर्षभः । ऋषगतौ ।

హృదయమున ప్రవేశించునది .

ऋषभस्वरसंवादित्वाद्वा ऋषभः ॥}

వృషభస్వరము వంటి స్వరమును పలుకునది.

3. గాన్ధారః

{गां वाचं धारयतीति गान्धारः - धृञ धारणे ।

వాక్కులను ధరించునది.

4

स्वरान्तरस्य गन्धं लेशं अरातीति वा गान्धारः

స్వరాంతరము యొక్క శ్రుతిని పుచ్చుకొనునది.

गान्धारदेशीयै र्गीयत इति ।

గాంధారదేశపు జనులచే పాడబడునది.

गन्दयतीति गन्धः - गन्ध अर्धने. - गन्ध मियर्तीति गान्धारः= वायुः ।

ऋ गतौ - तज्जन्यत्वात गान्धारः स्वरविशेषः ।

పరిమళించునది గంధము. ఆ గంధమును పొందునది గాంధారము =

వాయువు. దానిచే పుట్టింపబడినది గాంధారమను స్వరము .

गन्धं गृह्णातीति गान्धं घ्राणेद्रियम् . तस्मिन् इयर्तीति गान्धारः ।

గాంధమనగా ఘ్రాణేంద్రియము. అందు ప్రవేశించునది గాంధారము.

गान्धार देशे भव ।}

గాంధార దేశమున పుట్టినది.

5

4. షడ్జ:

{सत्सु स्थानेषु जायत इति षड्जः . 'जनी प्रादुर्भावे' - नासां कण्ठमुरस्तालु जिह्वां दन्तांश्च सन्स्पृशन्, षड्ज स्सञ्जायते यस्मात्तस्मात षड्जस्स उच्चयते ।}

నాసిక, కంఠము, రొమ్ము, దవడలు, నాలుక, దంతములు - ఈ ఆరు స్థలములయందును పుట్టునది.

5. మధ్యమ:

{तत्वदेवोत्थितो वायुरुरःकण्ठ समाहितः ।

नाभि प्रासो महानादो मध्यस्थतत्वात्तु मध्यमः ।

ఉర: కంఠములతో కూడి మధ్యావయవమైన నాభి వలన

स्वराणां मध्य स्थि तत्वाद्वा मध्यमः ।

సప్తస్వరముల యొక్క మధ్యనుండునది.

मायतीति मत 'मदीहर्शे । मदं ध्यायतीति मध्यः ।

मध्येभवः मध्यमः । मध्यं मातीति मध्यमः ।

6

'माज माने वर्तने च्च |}

మధ్యమందున్నది .

6. ధైవతః

{धीमद्भिर्गीयते धैवतः |

బుద్ధిమంతులచేత పాడబడునది.

धावति नाभ्यादि स्थानेभ्यः गच्छतीति वाधैवतः | धावु गतिशुद्ध्योः |

నాభ్యాధిస్థానమువలన పుట్టునది.

ध्यायतीति धीः | 'धि चिन्तयाम | धीः येषा - आष्टेएटी धीमन्तः |

धीमता मयं धैवतः वृषोदरादिः धैमद्भिर्गयते इति दैवतम् |

ధీమంతులచే గానము చేయబడునది ధైవతము.

मोक्षं धावतीति धैवः |

మోక్షమును గూర్చి పోవునది.

धीः= हत् , तद्वत्सु नाभ्यादिस्थानेषु भवः |

धीः}

7

హృదయము, ఆ హృదయమున గల నాభి మున్నగు స్థానములందు

పుట్టినది.

7. పఞ్చమః

{वायुः समुत्थितो नाभे रुरोहृत्कण्ठमूर्धसु |

सञ्चरन् पञ्चमस्थानप्राप्त्या पञ्चम उच्यते ||

నాభి, ఉదరము, హృదయము, కంఠము ,శిరస్సు అనెడి 5

స్థానములనుండి పుట్టును కనుక పంచమము.

पिकैः वाच्यत इति पञ्चमः | 'पचि विशतारे' |

కోయిలలచేత విస్తరింపజేయబడినది.

पञ्चसु स्थानेषु मातीति पञ्चमः | 'माज माने वर्तने च'|

ఐదు స్థానములందు వర్తించునది.

पञ्चस्थान जन्यत्वात स्वरः पञ्चमः पञ्चानां पूरणः |}

8

చిట్టచివరగా --

एते सप्तस्वराः वीणातः कण्ठतः च बहिरागतवन्तः |

ఈ 7 స్వరములు వీణ, కంఠముల నుండి వెడలిన స్వరముల పేర్లు.

ఇదే విధముగా ప్రతి శబ్దమునకు సంబంధించిన నానార్థములు, వాటి వ్యుత్పత్తులు, విశేషప్రయోజనములు, మున్నగులవి 'అమరకోశము' లో మనకు లభించును.

ఈ విషయములు తెలియని ఈకాలపు యువత కు మన సంస్కృతము యొక్క మూల వాఙ్మయముల పరిచయము చేయవలయునన్న ఉద్దేశ్యముతో ఈ పత్రము సమర్పించడమైనది. విజ్ఞులగు పాఠకులు సహృదయముతో స్వీకరింతురు గాక!

[ఆధారము : 'అమరకోశము' – శ్రీ చలమచర్ల వెంకట శేషాచార్యుల వారిచే సంపాదితము మరియు శ్రీ జయలక్ష్మీ పబ్లికేషన్స్ వారిచే ప్రచురితము.]

***

9

SAMSKRITAM-NAATAKAM

Maha Kavi Kalidasa

शोध पत्र का शीर्षक

(कालिदाल के नाटको में लोकदृष्टि)

- Mahesh Pandey

अनुक्रमाणिका

१. कालिदास का संक्षिप्त व्यक्त्वि एवं कृतित्व

२. कालिदास की नाट्य कला

३. कालिदास के नाटकों में लोकदृष्टि

४. सारांश

५. सन्दर्भ सूची

कालिदास का संक्षिप्त व्यक्तित्व एवं कृतित्व

कालिदास ने भरत भूमि को अलंकृत किया है। महाकवि के काव्यों को छोड़कर हमारे पास, न किसी अन्य के पास, कोई ऐसा ऐतिहासिक साधन है, कि वह कवि की प्रकृतिगत विशेषताओं का मूल्यांकन कर सके। प्रसिद्ध आलोचक आर्नल्ड ने ऐतिहासिक समीक्षा की उपदेयता स्वीकार करते हुये अपने आलोचना सम्बन्धी लेखों में लिखा है कि ऐसी समीक्षा कवि की अंतरंग परीक्षा एवं युगधर्म को मीमांसा में सहायक होती है। यदि कवि की जीवन सम्बन्धमी घटनाओं का हमें विस्तृत ज्ञान हो तो, प्रायः हम उसके काव्य के साथ न्यया कर सकते हैं।

विद्वानों ने कालिदास को गुप्त युगीन मानकर उनके विविध निषेधों पर उप युग की मुहर लगाई है। कतिपय विद्वानों ने उन्हें प्रथम विक्रमादित्य का सभा पंडित मानकर उनके जीवन एवं काव्य की व्याख्या की है। कुछ विद्वानों ने उनके रूख के अनुसार व्याख्या करके उन्हें कश्मीरी बंगाली या दक्षिणात्य सिद्ध करने की चेष्टा की है। इन सारी स्थापनाओं से अनुस्यूत आलोचना एवं विश्लेषण से किसी साहित्यिक रूप तक पहुंचना कठिन कार्य है। इससे यह बात स्पष्ट होती है . कि कालिदास भारतीय संस्कृति के एक रूप है, वे प्रत्येक ह्रदय के सम्राट हैं, हर भारतीय उन्हें अपना समझकर गौरवान्वित होता है। वे कन्या कुमारी से लेकर कश्मीर तक अपने काव्य के क्षेत्र को विस्तृत किये हैं।

कविता कामिनी कान्त महाकवि कालिदास ने अपने जीवन काल में नाटक, महाकाव्य तथा गीति काव्य के माध्यम से संस्कृत में जो ख्याति अर्जित की है वह अवर्णनीय है। इन्होंने अपनी कृतियों में जीवन के प्रत्येक क्षेत्र का वर्णन किया है कालिदास ने कितने ग्रंथों की रचना की है यह ठीक-ठीक कहना असंभव है क्योंकि अनेक कालिदास नामधारी कवियों व विद्वानों के नाम से भी अनेक ग्रंथ पाये जाते हैं, ऐसे भी ग्रं हैं, जिनकी रचना में कालिदास का हाथ बताया जाता है।[१]

इस प्रकार विभिन्न आधारों पर विद्वानों ने उपर्युक्त कृतियों के तथ्यों तथा अंत सम्बंधों के आधार पर सात रचनाओं को ही दीपशिखा कालिदास की माना है। जा इस प्रकार है -

१. मालविकाग्निमित्रम	२. विक्रमौर्यवशीयम्	३. अभिज्ञान शाकुन्तमलम्
४. रघुवंशम्	५. कुमार संभवम्	६. मेघदूतम्

७. ऋतुसंहारम्, इनमें तीन नाटक दो महाकाव्य एवं दो गीत काव्य है।

लोक

लोक हमारे जीवन का महासमुद्र है। उसमें भूत, भविष्य, वर्तमान सभी कुछ संचित रहता है एवं लोक साधारण जन समाज है अथवा सामान्य जन समाज है, जिसमें भूभाग पर फैले हुये समस्त संसार के मानव सम्मिलित है। यह शब्द वर्गभेद रहित व्यापक एवं प्राचीन परम्पराओं की श्रेष्ठ राशि सहित अर्वाचीन सभ्यता संस्कृति के कल्याणय विवेचन द्योतक है, वही समाज का गतिशील अंश है।[२]

डॉ. हजारी प्रसाद द्विवेदी के अनुसार-लोक शब्द का अर्थ, जनपद का ग्राम्य नही है, बल्कि नगरों और गॉवों में फैली हुई वह समूची जनता है, जिसके व्यवहारिक ज्ञान का आधार पोथियॉ नही है . /ये लोग नगर के परिष्कृत रूचि सम्पन्न सुसंस्कृत समझे जाने वाले लोगों की अपेक्षा सरल और अकृत्रिम जीवन के अभ्यस्त होते है और परिष्कृत रुचि वाले लोगों की समूची विलासिता और सुकुमारिता को जिन्दा रखने के लिये जो भी वस्तुएँ आवश्यक होती है, उनको उत्पन्न करते है।[३]

आचार्य भरत मुनि ने दो प्रकार के धर्मी का उल्लेख किया है - लोकधर्मी और नाटय धर्मी।

लोकधर्मीनाट्यधर्मी धर्मीत द्विविधःस्मृतः।[४]

जब अभिनय लौकिक उपयोगि तथा प्रतिष्ठित सामयिक परम्पराओं (धर्मों) का अनुगमन करता है, तो इस आधार पर उसे लोकधर्मी तथा नाट्यधर्मी कहा जाता है।

संक्षेप में लोक सहज जीवन का अनुकरण करने वाला अभिनय किया जाये तो उसे लोक धर्मी शास्त्रीय पद्धति से जब स्त्री पुरुष या पुरुष पात्र का स्त्री पात्र का रुप धारण कर अभिनय करें तो उसे नाट्यधर्मी कहते है।

नाट्य और काव्य के समग्र चिन्तन के प्रर्वतक आचार्य भरत ने जलोक को कविता और कला के केन्द्र में रखा है। अर्थात् कविता और कला लोक के लिये है।

यह लोक क्या है? अभिनव गुप्त इसे स्पष्ट करते हुए कहते है - ''लोको नाम जनपदवासी जनः।'' जनपदों, नगरों, कस्बों और देहातो के लोग ही लोक है।

लोक से ही कला, साहित्य या नाट्य में लोकाभिव्यक्ति प्रस्फुटित होती है, जो रचना की आरंम्भिक शर्त भी है।[५]

आचार्य हजारी प्रसाद द्विवेदी जी ने लोकधर्मिता को ही नाट्यधर्मिता माना है। उनका कहना है, कि लोकधर्मी और नाट्यधर्मी रूढियॉ भिन्न - भिन्न परम्पराओं का संकेत करती है, परन्तु नाट्यधर्मी रुढियों का भी मूलस्त्रोत लोकधर्मी रढियॉ ही है।

इससे स्पष्ट होता है, कि लोक का स्वभाव अर्थात् लोक के सहज जीवन का अनुकरण करने वाला अबिनय ही लोकधर्मी है। इसी लोक की भावभूमि को केन्द्र में रखकर कालिदास विरचित नाट्यों में उपस्थित विभिन्न लोक जीवन के विभिन्न आयामों को प्रस्तुत किया गया है।

कालिदास की नाट्यकला

नाट्यम शब्द की व्युत्पत्ति (नट+ब्यज्) के साथ हुई । इसका अर्थ है, नाचना, अनुकरणात्मक, चित्रण, स्वंग, हाव-भाव प्रदर्शन, अभिनय् करना आदि ।[६]

रंगमंच पर किसी कथा से सम्बन्ध पुरुषों के रुप धारण किये हुये नटों या नर्तकों के द्वारा कथा पात्रों के कवि कल्पित कार्य - कलापों का अपने व्यवसाय (अभिनय्) द्वारा प्रत्यक्षीकरण नाट्य है ।[७] जिस काव्य का आश्रय लेकर नाट्य प्रयोग किया जाता है, उसे रुपक या उपरूपक कहते है । संस्कृत साहित्य में दशरूपक माने गये है, इन रूपकों के परस्पर भिन्न तत्व प्रमुख है, ये है - वस्तु, नेता तथा रस ।

वस्तुः-

वस्तु जिसे कथावस्तु के नाम से जाना जाता है । यह ही इतिवृत्त का काव्यात्कम निबन्धन है । यह जितना सरल, सहज होगा, नाट्क उतना ही सरह एवं मनोहक होगा । कथावस्तु का अध्ययन प्रमुख रुप से निम्न आयामों की दृष्टि से किया जाता है ।

१ः- अर्थ प्रकृति, अवस्था और संधि ।

अर्थ प्रकृतिः- अभिनव गुप्त के अनुसार -

कथावस्तु के आख्यान के उद्भव को अर्थ प्रकृति कहते है ।

यत्रार्थः फलं तस्य प्रकृतय उपायाः फलहेतवः
एतैः पंचभिरुपायैः पूर्णफलं निष्पाद्यते

भोज ने अर्थप्रकृति की परिभाषा निम्न प्रकार दी है ।

कथाशरीरोपादानकारणभूताः पंचार्थप्रकृतयो भवित्त ।८

अर्थात अर्थप्रकृतियॉ कथावस्तु के उपादान - कारण होते है । अर्थ प्रकृतियां पॉच है ।

१-बीज, २-बिन्दु ३-पताका ४-प्रकरी ५-कार्य

आचार्य भरत ने बीज की परिभाषा निम्न प्रकार दी है ।

स्वल्पमात्रं समुत्सृष्टं बहुधा यद्विसर्पति ।
फलावसानं यच्चैव बीजं तत् परिकीर्तितम् ।।९

आशय है कि संवाद के माध्यम से एक छोटी सी बात कह दी जाती है, जो विभिन्न आयामों पर अनेक आशायों पर निर्भर होती हुई अंत तक फल पर पहुंच जाती है, बीज कहलाती है ।

बिन्दुः-

बिन्दु के बिषय में शारदातनय ने निम्न परिभाषा दी है ।

बीजयुप्तं यथा स्कन्धशाखा पुष्पादिरुपतः।
बहुधाविस्तृतिं गच्छेत् फलाभान्तेऽवकल्यते ।।[१०]

अर्थात रुपक में किसी प्रयोजन के समाप्त होने पर कथा के प्रवाह के रुकने पर उसे कभी-कभी विन्दु के द्वारा अगले या मुख्य प्रयोजन तक ले जाते है । बिन्दु को आगे ले जाता है, और आगे की कथा का बीज बन जाता है ।

पताकाः-

आचार्य भरत मुनि ने पताका की परिभाषा निम्न प्रकार की है।

यद्र वृत्तं तु परार्थ स्यात् प्रधानस्योपकारकम्।
प्रधानवच्च कल्प्येत सा पताकेति कीर्तिता ।।[११]

पताका को तीसरी अर्थप्रकृति कहा गया है। इसे प्रासंगिक वृत्त भी कहते है। पताका की कथावस्तु रुपक की कथावस्तु का अभिन्न अंग होती है। पताका का नायक रुपक का उपनायक होता है। और रुपक में अंत तक रहता है। यह रुपक के प्रधान नायक का सहायक भी होता है।

प्रकरीः-

प्रकरी चौथी अर्थप्रकृति है, यदि भी पताका की तरह प्रासंगकि वृत्त है, किन्तु यह लघु होता है, और इसके नायक का अपना कोई स्वार्थ नही होता है।

जिसे प्रधान नायक की सहायता से सिद्ध करना है, इस प्रकार प्रकरी का नायक निष्काम है।[१२] भरतमुनि ने प्रकरी को निम्न प्रकार परिभाषित किया है।

फलंप्रकल्प्यते यशयाः परार्थायैव केवलम्।
अनुवन्धविहीनत्वात् प्रकरीति विनिर्दिशेत् ।।[१३]

कार्यः-

कार्य पांचवीं अर्थात् अंतिम अर्थप्रकृति है, भरत ने नाट्यशास्त्र में कार्य की परिभाषा दी है।

यदाधिकारिकं वस्तु सम्यक् प्राज्ञैः प्रमुच्यते।
तदर्थो यः समारम्भः तत्कार्यपरिकीर्तितम् ।।[१४]

अर्थात कार्य का अभिप्राय् केवल व्यापार तक ही सीमित नही है, वल्कि कर्त्ता के लिये आवश्यक स्मपूर्ण परिस्थितियॉ समाहित होती है, आधिकारिक वस्तु से सम्बद्ध जो कुछ किया जाता है, वह कार्य के अन्तर्गत आता है।

अभिनव गुप्त ने कार्य के विषय में लिखा है।

तेन जनपदकोशदुर्गादिकाव्यपारवैचित्यं।
सामाद्युपायावर्ग इत्येतसर्व कार्योऽर्न्तभवति।[१५]

अर्थात कार्य के अन्तर्गत, जनपद, कोश दुर्ग आदि से सम्बन्धित सारे व्यापार तथा समादि सभी उपाय वर्ग समाहित होते है।

अवस्था :-

भरतमुनि ने अवस्था की परिभाषा करते हुये लिखा है कि -

संसाध्ये फलयोगे तु व्यापार कारस्य यः।
तस्यानुपूर्व्या विज्ञेयाः पंचावस्था प्रयोक्तृभिः ।।१६

अर्थात किसी भी रूपक में फल की प्राप्ति हेतु नायक आदि अन्य पात्रों को अनेक कार्य करने होते है, ये सभी कार्य तीन कोटियों में समाहित है, वे है - कायिक, वाचिक, तथा मानसिक । आधिकारिक वृत्त में प्रमुख नायक के कार्य व्यापार को उसके विकास के क्रम से पांच भागों में बांटा जा सकता है । यथा - आरम्भ, यत्न, प्राप्त्याशा, नित्याप्ति और फलागम । इन्हे ही अवस्था कहते है । उक्त पांचों अवस्था से कार्य व्यापार को चलना होता है, और अंत में फल प्राप्ति पर पहुचना है ।

संधिः -

अभिनय गुप्त ने संधि की व्युत्पत्ति करते हुए बाता है कि -

येनार्थावयवा सन्धीयमाना परस्परमड़्गश्च सन्धय इति समाख्य निरुक्ता ।[१७]

अर्थात कार्य की प्रत्येक अवस्था के अंग प्रथक-प्रथक होते है । प्रत्येक अंग का वर्ण पृथक-पृथक सन्ध्यड़्गं में होता है । इस प्रकार नाटकीय वाक्यों को कलात्मक विधि से जोड़ना सन्धि है ।

संधिया पांच है - मुख, प्रतिमुख गर्भ, विमर्श और निर्वहण । प्रत्येक संधि प्रसंगानुकूल अंगो में विभिन्न होती है । सन्ध्यड़ोगं की संख्या ६४ है ।

संस्कृत में रूपक के दस भेद गये है - नाटक, प्रकरण, भाण, प्रहसन, डिम, व्यायोग, सभवकार, बीथी, अंक और ईहामृगं ।

नाटकं सप्रकरणं भाणः प्रहसनं डिमः ।

व्यायोगसमवकारौवीप्पड़ेतामृगइति ।।[१८]

नाटक और प्रकरण में सभी संधिया होती है, नाटक में श्रृंगार या वीर रस मुख्य होता है . नाटक का नायक राजा तथा प्रकरण का नायक अभात्य विप्र, वणिक आदि में से कोई हो सकता है । नाटक में पंच से दस अंक होते है । प्रकरण में दस अंक होते है । डिम में चार अंक, संभवकार में तीन अंत तथा ईहामृग में चार अंक होते है । व्यायोग, अंक भाण प्रहसन और बीथी एकांकी है ।

उपरोक्त दशरूपकों पर संस्कृत के कवियों, साहित्यकारों ने अपनी लेखनी चलाई और संस्कृत साहित्य में भी नाट्यशास्त्र का सृजन हुआ। इन्हे नाट्यशास्त्र का आधार स्तम्भ भी माना जाता है। नाट्क सामाजिक जीवन के एक आवश्यक अंग थे, ये मानवीय जीवन शैली को सीधे प्रभावित करते है, इसीलिये प्राचीन काल में नाट्क लिखे गये और प्रदर्शित किये गये।

संस्कृत साहित्य में संस्कृत के कवि शुद्रक द्वारा रचित मृच्छटिकम् भट्टनारायण कृत वेणी संहार, हर्षवर्धन की रत्नावली, तथा धनजयं का दशरूपक नाट्यशात्र्स के प्रमुख अंश है। महाकवि कालिदास ने भी नाट्यशास्त्र पर अपनी लेखनी चलाई है। उनके तीन नाटक या रूपक अभिज्ञान शाकुन्तलम् - विक्रमौर्यवंशीयम् और मालविकाग्निमित्र मिलते है।

विद्वानो ने मालविकाग्निमित्र, विक्रमौर्यवंशीयम् तथा अभिज्ञान शाकुन्तलम् का क्रम निर्धारति किया है। अभिज्ञान शाकुन्तलम् कालिदास की सर्वश्रेष्ठ रचना है। प्राचीन समय में नाटककारों द्वारा नाटक संसार में मनुष्य का कैसा जीवन है, इसका चित्रण नही था, अपितु उसकी संसार में क्या स्थिति है इसका चित्रण था।

नाटक कार का मत्तव्य जीवन के तथ्यों का आकलन करना नही है। अपितु जीवन में कार्य करने वाली शक्तियों की भावना का संप्रेषण करना था। आरंम्भिक संस्कृत नाटकों में निम्न तत्व प्रमुख रूप से प्राप्त होते है।

१ :- आरंभिक नाटक न्यूनाधिकतया भद्वाकाव्यों द्वारा अनुप्राणित तथा उन्ही पर आघृत थे।

२ :- रूप एवं विकास में कथनात्मक थे।

३ :- इन्के रचयिता पहले नीतिवादी और वाद में कलाकार थे।

जीम नेपदह विजिंतम पे तिमम अमेतपवदए लवन बंद नचहतंकम पज जीम नचहतंकम अमेतपवदणीजज चरूध्ध्ंससपउंसपउंहमजववसण्बवउ

कालिदास की नाट्योपलब्धियों का विवेचन उपरोक्त परिप्रेक्ष्य में किया जा सकता है।[१९]

महाकवि कालिदा ने अपने प्रथम नाट्क मालविकाग्निमित्र के प्रथम सर्ग में नाट्य शब्द का ही प्रयोग किया है।

नाट्यमित्र रूचैजनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्।२०

कालिदास ने मालविकाग्निमित्र की प्रस्तावना में भास सौमिल्लक, कवि पुत्र इत्यादि प्राग्भावी नाट्ककारों का उल्लेख किया है। भास की रचनाओं की तुलना में कालिदास की नाट्यकृतियां इतने अधिक कलात्मक सौष्ठव से परिपूर्ण है कि यह अनुमान असंगत नही होगा, कि मास के वाद भी नाटक लिखे जाते रहे है। और नाटय कला में उत्तरोत्तर परिस्कार होता रहा है।

नाट्यदर्शी समाज का वौद्धिक तथा रगात्मक धरातल भी विकसित होता रहा, और नाट्यकला बिषयक धारणा में भी परिवर्तन घटित होता गया। परिवर्तनों का यह क्रम कालिदास के नाटकों में चूडान्त उत्कर्ष को प्राप्त हुआ है।[२१]

कालिदास ने विक्रमौर्यवंशीयम तथा अभिज्ञान शाकुन्तलम् की कथाएँ पुरण और इतिहास से ली है।

मालविग्निमित्र का नायक अग्निमित्र पुष्यमित्र का पुत्र है, जिसने ईसा के पूर्व द्वितीय शतक में शुंग - वंश की स्थापना की थी, इससे यह स्पष्ट है, कि कालिदास में भी पूव्रवर्तियों की प्रवृत्ति अतीत का गुणगान वर्तमान है, लेकिन कालिदास का प्रुमख वैशिष्ट्य यह है कि वे सर्वप्रथम कलाकार है, कला के पारखी एवं मर्मज्ञ है। तीनो नाटकों में चिन्ह, नृत्य, संगीत इत्यादि का प्रवेश ऐसे शब्दो तथा ऐसी परिस्थितियों में कराया गय कि जिनसे उनके सूक्ष्म आलोचक तथा प्रवीण सौन्दर्य मर्मज्ञ होने की विज्ञप्ति होती है।

नाट्क के विषय में कालिदास के विचार अधिक ध्यातव्य है। वे नाट्क को चाक्षुष यज्ञ मानते है। उनकी दृष्टि में नाट्क उपदेश की लोकप्रिय प्रणाली नही है। उनका कथन है कि नाट्क जीवन का उपदेश नही, जीवन का अध्ययन है। इसी अध्ययन क्षेत्र के वैविध्य से भिन्न भिन्न रूचिवाले व्यक्तियों के लिये नाट्क रूचिकर प्रतीत हातो है। नृत्य, गीत, चित्र, इत्यादि प्रत्येक व्यक्ति को आकृष्ट नही करते है, जबकि नाट्क इन सभी को तथा सम्पूर्ण लोक व्यवहार को अपने में समटेन के कारण बहुंसख्यक लोगों को आकर्षित करता है।[२२] मालविकाग्निमित्र ने गणदास ने कहा है -

देवनामिदमामनन्ति मुनयः शान्तं क्रतुचाक्षुषं।
रूद्रेणेतदमाकृतव्यतिकर स्वाड़ेग विभक्तं द्विधा ।।
त्रैगुण्योद्भवमत्रं लोकचरितं नानरसं दृश्यतें।
नाट्यंभिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधकम् ।।२३

अर्थात यह नाट्य देवताओं के नेत्रों का सुन्दर दिखने वाला यक्ष है। भगवान शंकर ने पार्वती को अपने शरीर में मिलाकर इसके दो भाग कर दिया है, एक ताण्डव और दूसरा लास्य है। इसमें तीनो गुण सत्व रज तम भी दृष्टिगोचर होते है और अनेक रसों में मनुष्य को देखने मिलते है। नाट्य पृथक-पृथक रूचि वाले लोगो के लिये एक मनोंरजन का साधन है जिसमें सभी को समाज रूप से आनंद की प्राप्ति होती है।

रंग मंचीय प्रदर्शन की दृष्टि

मंच अर्थात रंग मंच नाट्क का भौतिक अवश्य है। यह चेतन कला है, इसके माध्यम से जीवन का जीवतं रूप प्रदर्शित किया जाता है।

संस्कृत नाट्य शास्त्र में रंग शब्द का प्रयोग बहुत हुआ है, रंग शब्द का अर्थ है, सार्वजनिक आमोद स्थल, सभाभवन नृत्य, गान और अभिनय। मंच का संस्कृत भाषा में अर्थ है - सभा / समितियों में ऊँचा बना हुआ मडंल अर्थात वह स्थल पर जिस पर वैठकर या खड़े होकर सार्वजनिक रूप से कोई कार्य किया जाये। साधारण रूप से रंगमंच वह स्थल या स्थान है, जहॉ नाटक का अभिनय होता है।

पाश्चात्य सभ्यता में आंग्ल भाषा में इसे थियेटर कहते है। रंगमंच से मनोरंजन और उद्वोधन दोनो होते है। प्रो. ई. एन. नारायन के अनुसार सभी नाटक कलाओं का उद्देश्य है। उद्वोधन और मनोरंजन। रंगमच के विषय में केग ने लिखा है, कि नाटक पढ़े जाने का कोई अर्थ नही, उसका रंगमंच पर खेला जाना और देखा जाना भी महत्वपूर्ण है।

रंगमंच के तत्वः-

रंगमंच निम्न तत्वों से मिलकर बना है।[२४]

१ -- मंच, २ -- अभिनेता, ३ -- निर्देशक, ४ -- नाटककार, ५ -- दृश्य सज्जाकार, ६ -- प्रकाश संयोजक, ७ -- वाद्य एवं संगीत संयोजक, ८ -- रूप सज्जाकार, ९ -- दर्शक।

उपरोक्त तत्वों में से यदि एक की भी कमी हुई तो संगमंच पंगु वन जाता है।

रंगमंच के प्रकारः-

भरतमुनि ने नाट्य शास्त्र में रंगमंच के नौ प्रकार बताये है। जो निम्न है - १ -- विकृष्ट (आयताकार), २ -- चतुरस (वर्गाकार), ३ -- व्यस्त्र (त्रिभुजाकार)। इन रंगमंचों के पुनः तीन-तीन प्रकार - ज्येष्ठ, मध्यम, और कनिष्ठ। इनके वर्गीकरण का मुख्य आधार नाट्य मंडप की वनावट है। वनावटक के आधार पर ही उसके स्वरूप का निर्धारण होता है।

नाटकों में लोक दृष्टि

संस्कृत साहित्य के रचनाकारों ने तत्कालीन राजनीतिक वातावरण से प्रभावित होकर जहाँ राजाओं को वैभव विलासिता तथा उनके ऐश्वर्य का वर्णन अपने साहित्य में किया हैं, वही उन्होंने उस समय की सामाजिक धार्मिक तथा सांस्कृतिक परिवेश पर भी अनपी लेखनी चलाई है।

संस्कृत का विशाल साहित्य जहॉ राजश्रयी सम्भ्रान्त सभ्य और विशिष्ट नागरिक जीवन से परिपूर्ण है, वही सामान्य जनजीवन के विविध किन्तु यथार्थ चित्रण से भी भरा पडा है।

महाकवि कालिदास की कल्पना जियसमें जीवन का याथाश्र्य प्राणवन्त हो, उसमें एकपक्षीयता अथवा ग्राह्य और अग्राहय के लिये स्थान कहॉ सम्भव है। कवि ने जहॉ एक और विक्रमौर्यवशीयम में पुरूरवा और उर्वशी के अलौकिक प्रणय का चित्रण किया है। दूसरी ओर उसने शापित यक्ष की विरह वेदना के साथ तादात्म्य स्थापित करने के लिए सहदयजनों को मेधदूत द्वारा प्रेरित भी किया है, यही नही। सर्वश्रेष्ठ नाट्यकृति अभिज्ञान शाकुन्तलम् में यदि यशस्वी राजा दुष्यन्त के वैभव उनकी वीरता और धीरता का वर्णन है, तो आश्रम के निर्भय वातावरण में पोषित तपस्वियों, पशु-पक्षियों और वन्य दृश्यों का सजीव चित्रण कम प्रभावक नही हुआ है। कालिदास के साहित्य में जहॉ राजप्रसादो में रहने वाले राजाओं, उनके परिवारों का वर्णन हुआ है। वही पर वनों, पर्वतों, उपत्काओं और गावों में बसने वाले कोल किरातो तथा कृषक स्त्रियों के अकृत्रिम सौन्दर्य का भी चित्र उपस्थित हुआ है। इसी भाव से परिपूर्ण मेधदूत का चित्र प्रस्तुत है।

त्वय्यान्तं कृषिफलमिति भ्रूविकारनमिज्ञैः ।
प्रातिस्निग्धैर्जन पदवधू लोचनैः पीयमानाः ।।
सद्यः खीरोत्कषण सुरमिद्योत्र मारूह्य मालं ।
किंचिंतत्पश्चाद्रव्रजलधुगतिमूर्य एवोन्तरेण ।।२५

अर्थात् विरही यक्ष मेध को अलकापुरी के मार्ग का निर्देश करने के विषय में कह रहा है, कि खेतो की

फसल का अत्पन्न होना तुम्हारे ही ऊपर निर्भर है।

इसलिए मूविलास की क्रिया से अनभिज्ञ सीधी सादी ग्राम्य रमणियों तुम्हे स्नेह भरी दृष्टि से देखेगी और तुरंत जोते हुये खेतों की सुरभि से पूर्व मालदेश के ऊपर तुम कुछ पश्चिम की ओर मुडना और फिर मंदगति से उत्तर दिशा की ओर अग्रसर हो जाना।

कालिदास कालीन लोक जीवन प्रकृति के अति निकट था, उस समय की स्त्रियों की सौन्दर्य प्रसाधन किया करती थी। नारियां स्नान के समय ऑवला आदि से केशों को धोती थीं तथा अगरू के धुंए से ुन्हे सुखाती थी, ऐसी मान्यता थी, कि ऐसा करने से बाल (केश लम्बे चमकीले) होते है। मेधदूत में कवि ने इसी भाव का वर्णन इस प्रकार किया है।

जलोदगीर्णेरूयचितवपुः केशःसंस्कारधूपैः।
र्वन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः ।।
हर्म्येष्वस्याः कुसुमसुरभिष्वध्वखेंर्द नयेथाः ।
लक्ष्मी पश्चन् ललितवनितापादरागाङ्कितेषु ।।[२६]

आशाय यह है, कि खिडकियों अर्थात् जालियों से निकलते हुये स्त्रियों के केशों को सुगन्धित करने वाले धूपादि सुगन्धित द्रव्यों से प्ररिपुष्ट शरीर वाले भाई चारे की प्रीति से प्रासादों के मयूरों द्वारा दिया गये नृत्यरूपी उपहार वलो, फूलों से सुवासित सुन्दर नारियों के पैरो में लगाये गये महावर से चिन्हित प्रासादों में इस उज्जयिनी की शोभा को देखते हुये तुम मार्ग की थकान को दूर करना। वन्धु प्रीति लोक जीवन का अहम तत्व है, आपसी भाईचारा लोकजीवन की रीढ है।

कवि ने मेघ व मयूरों में बन्धु प्रीति बताकर लोक जीवन के दृष्टिगोचर को पुष्ट किया है। तत्तकालीन समय में भाई - भाई में अगाध प्रेम हुआ करता था।

उसी भाव को कवि ने मेघ व मयूरों के साथ बताया है, कि गर्मी के कारण बेचैन मयूर मेघों के बरसने पर परमशान्ति तथा सुख का अनुभव करते है। मेघों को देखकर प्रसन्नता के मारे मयूर नाचते तथा कूकते है। मेघों तथा मयूरों के इसी पारस्परिक प्रेम को कवि ने वन्धुप्रीति कहा है। आज भी लोग प्रेमी रिश्तेदार के घर आने पर गले मिलते है, उढलते कूदते है।

कालिदास कालीन समाज प्रकृति के साथ समन्वय बनाकर जीता था। प्रकृति के साथ उनका अगूठा सम्बन्ध था, यहा तक कि आभूषणों के रूप में प्रकृति की वस्तुओं का प्रयोग जाता था। इसी भाव का वर्णन कालिदास ने निम्न श्लोक में किया है।

हस्त लीला कमल मलके बाल कुदांनुविद्धं ।
नीता लोघ प्रसव रजसा पाण्डुतामानने श्री ।।
चुडापाशे नवकुरवकं चारू कर्णे शिरीष ।
सीमान्ते च त्वदुपगमजं पत्र नीपं वधूनाम् ।।[२७]

आशय यह है, कि उस समय की नारियां लोघ पुष्पका पराग मुख के पाउडर के रूप में प्रयोग रकती

तथा मागं में कदम्ब पुष्प को धारण किया जाता था और केश पाश में नूतन कुरवक को धारण किया जाता था। इससे यह प्रतीत होता है, कि अति प्राचीन काल की नारियों में भी मुख पर पाउडर लगाने की प्रथा थी।

प्रकृति, मानव व जीवजन्तु का अच्छा समन्वय कालिदास के नाटको में दृष्टिगोचर होता है। उन्होने सामाजिक समरसता लाने में उक्त तीन अंगों को महत्वपूर्ण माना है। अभिज्ञान शकुन्तल में उनका यह समवन्य साकर हो उठा है।

आकीर्ण भृषि पत्नीनामुटज द्वाररोधिर्मि ।
अपत्यैरिव नीवर भाग धेयोचितमृगैः ।।२८

भाव यह है, कि तपोवनो की ऋषि पत्नियाँ, आश्रम में रहने वाले मृग शिशुओं व अन्य जीव जन्तुओं को नीवार आदि पुत्रवत दिया करती थी। आश्रम के वृक्ष लताओं को भी पुत्रवत स्नेह से सीचा जाता था।

इस प्रकार मानव के प्रकृति का समन्वय स्पष्ट दृष्टिगोचर होता है। आज के सन्दर्भ में देखा जाये ता मानव, प्रकृति व जीवजन्तु का शत्रु बना हुआ है। जिससे ही सामाजिक समरसता छिन्न-भिन्न है।

लोक जीवन में विदाई एक महत्वपूर्ण आयाम के रुप में उपस्थित होती है। सामान्यतः विदाई का समय कष्टदाई होता है, क्योकि विदाई से तात्पर्य विया करने से है, अलग होने से है। लेकिन समाज में कन्या की विदाई के समय हर्ष और विषाद दोनो का अच्छा समन्वय प्रस्तुत होता है। इसमें सामान्य जन प्रभावित होता है। लेकिन ऋषि, महर्षि पर इस दुःख का प्रभाव नही पडता है, ऐसा माना जाता था। लेकिन महाकवि कालिदास ने शाकुन्तल में कन्या की विदाई के समय महर्षि कण्व को दुःखी बताकर विदाई का जीवंत चित्रण किया है। अभिज्ञान शाकुन्तल के निम्न श्लोक से दृष्टव्य है -

यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हदयंसंस्पृष्टमुत्कंठया ।
कण्ठः स्तभ्भितवाष्पवृन्तिकलुषश्चिन्ताजडंदर्शनम् ।।
वैक्लव्यं ममतावदी दृशभिदं स्नेहदरणयौकसः ।
पीड्यन्ते गृहिण कथं न तपयाविश्लेषदुःखैर्नवैः।। २९

भाव यह है, कि आज मेरी पुत्री शकुन्तला अपने पतिगृह जायेगी। इस कारण से हदय दुःख से अच्छी प्रकार से अभिभूत हो रहा है। गला रोक हुये अश्रुओं के प्रवाह से कलुषित है और दृष्टि अथवा उस ज्ञानेन्द्रिय से उत्पन्न ज्ञान (शकुन्लता के जाने के रूप) चिन्ता (निरंतर सोचने) से जड अर्थात् अपने विषय को ग्रहण करने में असमर्थ है। वन है, निवास स्थान जिनका ऐसे अर्थात् वनवासी मेरी पुत्री प्रेम के कारण यह अनिर्वाचनीय (अनुभव की जाती हुई) विकलता है, तो गृहस्थ व्यक्ति नवीन (सबसे पहले होने वाले) पुत्री के वियोग से उत्पन्न दुःखों से कैसे पीडित नही होते है। अर्थात् अवश्य पीडित होते ही है।

कालिदास से अभिज्ञान शाकुन्तलम् में शकुन्लता की विदाई के समय वन्य जीव जन्तुओं के दुःखी का वर्ण' किया है।

इससे स्पष्ट है, कि कालिदास कालीन समाज का प्रकृति जीव जन्तु व मानव के बीच अच्छा समन्वय था। निम्न श्लोक दृष्टव्य है -

उद्ग्रगलितदर्भकवला मृग्यः ।

परित्यक्त नर्तना मयूराः ।

अपसृतपाण्डुपत्रा मुञ्चन्त्तय श्रूणीवलताः।३०

कवि का आशय यह है, कि मृगियों ने कुशों के ग्रास कौर उगल दिये है । मयूरों ने नाचना छोड दिया है और लतयों पीलें पत्रों को छोडकर मानों आसुओं को बहा रही है ।

सारांश

महाकवि कालिदास भारतीय संस्कृति के सच्चे पुजारी है । उनके साहित्य में सांस्कृति वैभव की झाँकी दृष्टिगोचर होती है । डॉ. रमाशंकर तिवारी लिखते है, कि - कादिलास सम्पूर्ण मानवता के कवि है । वस्तुतः भारतीय संस्कृति के उच्चतम आदर्शे को वाणी प्रदान करने वाला महाकहिव मानव मात्र का कवि हो सकता है, उसे कन्हिी क्षुद्र तथा सकीर्ण प्राचीरों में बॉधा नही जा सकता । जिन आज भी मूलरूप में अपना महत्व अक्षुण्ण बनाए हुए है ।

वर्तमान युग प्रश्नों का युग बन गया है । प्रश्न परायण एवं प्रश्नाभिभूत बन गया है । किन्तु इन सभी प्रश्नों को भारतीय चिन्ता में पुरूषार्थ के भीतर समाहित कर लिया है । मोक्ष की अति लौकिक उपलब्धि मान लेने पर, त्रिवर्ग ही (धर्म, अर्थ और काम) मानव के समग्र व्यापारों का लक्ष्य वत्त है । कालिदास ने धर्म को इस त्रिवर्ग में श्रेष्ठ बताया है - त्रिवर्गसारः प्रतिभाति भामिनि । किन्तु अर्थ और काम क निषेध उन्होने नही किया है ।

भौतिकवादी सभ्यता का प्रत्याख्यान न करते हुए भी, कालिदास ने तपोवन का वर्णन किया है, वह भी विश्व मानव के लिए उद्‌बोधक सन्देह है । नागर प्रणय और वीणा वणित करने वाले कवि ने मनुष्य को तपेवन की ओर जहॉ समस्त जीव अपना परम्परागत बैर - भाव भुलाकर मैत्री तथा सद्‌भाव का जीवन व्यतीत करते है। मुडने के लिए प्रेरित किया है । वस्तुतः उनका यही सन्देह है, कि तपोवन के क्रोड में पली हुई सभ्यता ही मानव का सच्चा मंगल करने में समर्थ है ।

मनुष्य और प्रकृति के बीच जो चौडी खई मानवता की सुदीर्ध विकास - यात्रा में उत्पन्न होती गयी उसके पाटे जाने की आवश्यकता और स्पृहणीयता की ओर कालिदास ने हमारी मनोदृष्टि आकर्षित की है । महर्षि अरविन्द भी इयसी के अनुरूप विचार रखते है ।

उनके अनुसार भारत उसके विशाल गिरि - कानन, उसके सपाट - मैदान, उसके निवासी नर-नारी और उनके जीवन की परिस्थितियॉ, उसके पशुधन, गॉव, तपोवन, नदियॉ उसके उपवन और कर्षित खेत कालिदास के आख्यान नाटक और प्रेम गीत की पृष्ठभूमि है ।

उन्होने इस सब को देखा है और अपने मानस में समाहित कर लिया, इन सबको हमारे समाने वर्णित कर देने में वे सक्षम है, इनमें कभी चूकते नही है । भारत के नैतिक पारिवारिक आदर्श, वन में निवास करने वाले या पहाड़ों पर ध्यान अथवा तप में लीन योगियों के जीवन, गृहस्थ के जीवन, देश के सर्वजन, ज्ञान रीतिरिवाज, सामाजिक मानक एवं प्रथा, धार्मिक विश्वास मन और प्रतीक से परिवेश और वातावरण की अन्य बातें प्रकट होती है ।

प्रकृति के श्रुंगार के एक मात्र चित्रकार महाकवि कालिदास ने भारत की राष्ट्रीय संस्कृति का जो प्रभावी वर्णन अपने साहित्य में किया है, अनुपम व असाधारण है । उनकी दृष्टि व्यापक एवं उदार है । उनके साहित्य में वे सभी तत्व उपस्थित है, जिनके अनुशीलन से राष्ट्र समुन्नत हो सकता है ।

ఉత్తర రామచరిత నాటక రచనలో

మహాకవి భవభూతి కవితావిభూతి

– ఆర్.వి.ఎస్.ఎస్. అవధానులు,
ఎమ్.ఎస్.సి. (న్యూక్లియర్ ఫిజిక్సు)
ఫిజిక్స్ లెక్చరర్, గవర్నమెంట్ కాలేజి,
రాజోలు (1970)

సంస్కృత భాషాసరోవరమునందు వికసించిన ఒక సుమనోహర సహస్రదళకమలమే భవభూతి "ఉత్తరరామచరిత నాటకము". నవరసభరితమై ఆ మహామనీషి యొక్క కవితా వైభవమునకు నికషోపలముగనున్నది. భారతీయుల ఆదర్శదైవమగు శ్రీరాముని ఉత్తరగాథను కన్నులకు గట్టినట్లు ప్రదర్శించిన భవభూతియొక్క నాటక నిర్మాణ దక్షత యెట్టిదో దీనివలన ఊహించగలము.

ఈ నాటకములో శ్రీరామునిపాత్ర ఆదర్శప్రాయుడగు చక్రవర్తిని స్ఫురింపజేయును. "లోకారాధనకొఱకు స్నేహమును, దయను, నా సౌఖ్యమును, అంతగ అవసరమయినచో సీతాదేవిని కూడా పరిత్యజించెద" నను శ్రీరాముని వచనములనుండి ప్రజాసేవలో రాముని కుతూహలమును గమనింపగలము. శ్రీరాముని ఈ శపథములోని వచనములన్నియు తరువాత సంభవించినవే!

తపస్సుజేయుచున్న శంబూకుని వధించుటలో ''పరమభూతకారుణికుడును'', "ఆర్తత్రాణపరాయణుడు"నగు శ్రీరాముడు "దయ"ను ధర్మముకొఱకై త్యజించెను. దుర్ముఖుడను చారుడు చెప్పిన వచనములను వినినంతనే, తనకు ప్రాణాధికమైన సీతాదేవిపై గల "స్నేహము"ను, తన "శారీరక సౌఖ్యము"ను మరచి, లోకారాధనకొఱకు సీతాదేవిని పరిత్యజించెను.

సీతాదేవియొక్క పాతివ్రత్యముపై శ్రీరామునకుగల సదభిప్రాయమును ఈ దిగువ శ్లోకమునుండి తెలిసికొనగలము.

ఉత్పత్తిపరిపూతాయాః కిమస్యాః పావనాంతరైః ।
తీర్థోదకం చ వహ్నిశ్చ నాన్యతశ్శుద్ధిమర్హతః ॥

"తీర్థజలములకును, అగ్నికిని వేఱొకవస్తువుచే శుద్ధిచేయబడవలసిన అవసరములేనట్లుగనే, జన్మముచేతనే పవిత్రరాలగు సీతాదేవికి అగ్నిశుద్ధి అవసరమే లేదు" అని యనుటచే సీతయొక్క సౌశీల్యముపై రామునకు శంకగలదను అపవాదము పరాస్తమయినది.

సీతాదేవిని ఆలోచనము చేయకయే శ్రీరాముడు పరిత్యజించెనను అపవాదమును భవభూతి సమూలముగ ఖండించెను. సీతారాములు కలిసియున్న సమయమున దుర్ముఖుడను

గూఢచారివచ్చును. ఆ సమయమునకు రామబాహువుపై తలనిడుకొని సీతాదేవి నిద్రించుచుండును. శ్రీరాముడు దాంపత్యమును గూర్చిన పరమోత్కృష్టభావనను కలిగియుండును. అపవాదమును వినినంతనే శ్రీరాముని హృదయము విలవిలలాడును. అది ఝంఝామారుతముచే కదల్చబడు ఒక వృక్షమువలెనుండెను. "పిచ్చికుక్క కఱచిన వ్యక్తికి అత్యద్భుతమగు ఔషధములను ప్రయోగించినను, అది తాత్కాలికముగ శమించి, తిరిగి ఉద్ధృతముగ విజృంభించెను గదా!"యని పరిపరివిధముల పరితపించును.

కాని ఆదిగులుతోడనేయుండి కర్తవ్యమును విస్మరింపలేదు. లోకశ్రేష్ఠులయిన మహారాజులను బొందిన సూర్యవంశమునకు తన మూలముగ కళంకము రాగూడదని నిర్ణయించుకొని, ఇట్టి సందర్భములలో తన పూర్వుల చర్యలను స్మరించెను. సత్యవాక్పరిపాలనమనెడి ధర్మారాధనకొఱకై దశరథుడు శ్రీరాముని, అతనితోబాటు తన ప్రాణమును కూడా వదిలిపెట్టెను. అందుచే ప్రజారాధనయే మార్గము. సీతతో తాను సహజీవనముచేసిన, జనుల అపవాదమును తొలగించుట దుర్లభము, కారణమేమన, ప్రజలు తాము చూడకున్నను, రావణుని నగరములో సీత యుండెనను మాటను మాత్రమే నమ్మెదరుగాని, సీత అగ్నిపరీక్షలో విజయమునుగాంచెననుమాటను తాము చూడకున్నచో నమ్మరు. అట్టి జనులను కూడా ఆరాధించుటకు సీతాపరిత్యాగమే శరణ్యమని నిర్ణయించుకొనెను. వెంటనే ఆ నిర్ణయమును అమలుజరిపెను. ఇంకను ఏయేభావములను పరిశీలించిన పిమ్మట ఆ నిర్ణయమునకు వచ్చెనో ఎవరికెఱుక? సందర్భమును బట్టి "వజ్రముకంటెను దృఢతరమును, పుష్పములకంటెను మృదువుగనుండు లోకోత్తర పురుషుల హృదయముల నెవరర్థము చేసికొనగలరు?"

అప్పుడే దుర్ముఖుడు తీసికొనివచ్చిన సీతాపవాద వృత్తాంతముతో సతమతమగుచుండగనే, ఉగ్రతపస్కులు, యమునా తీరవాసులు నగు మహర్షులు లవణాసురునిచే బాధింపబడుచున్నట్లు తెలిపిరి. ఆ కుంభీనసీ పుత్రుని నాశముకొఱకు శత్రుఘ్నుని పంపి, రాముడు ప్రజాసేవలో తనకు గల తత్పరత్వమును ప్రదర్శించును.

శ్రీరామునకు లోకారాధన మందలి ఆత్రమును శంబూక ఘట్టములో చూడగలము. ఒక బ్రాహ్మణ బాలకుని యొక్క అకాలమరణమును విని, అధర్మమెచ్చట జరుగుచున్నదోయని రాముడు కంపించిపోయెను. పుష్పక విమానముపై జగత్తునంతటిని చుట్టివచ్చి, చివరకు దండకారణ్యములో తపస్సు చేయుచున్న శంబూకుని సంహరించు సమయమున శ్రీరామునిలో రేగిన భావపరంపరల సంఘర్షణము అత్యద్భుతము. ధర్మకార్యాచరణము జరుగునను దృఢమైన నమ్మకముతో తపస్సుచేయుచున్న ఆ శూద్రమునిని సంహరించెను. మరుక్షణమున శంబూకుడు దివ్య పురుషుడుగ మాఱి ఆ బాలకుడచట బ్రతికినట్లుగ చెప్పెను. అప్పటికి శ్రీరాముని హృదయము ప్రశాంతినొందెను. దండకారణ్యములో పూర్వము తాను సీతతో గలిసి విహరించిన ఆ ప్రదేశములను దర్శించునపుడు

పొంగి పొరలి వచ్చుచున్న దుఃఖము నణచుకొనవలెనని ప్రయత్నముచేయుచు పలికిన పలుకులు ఏ రాజ్యాధిపతికైనను శిరోధార్యములు. "పూజ్యులగు పౌర జానపదులారా! సీతాదేవి మాయింటనుండుట మీకిష్టముగా లేదు. అందువలననే గడ్డిపఱకనువలె శూన్యారణ్యములో సీతను నిస్సంకోచముగ వదలితిమి. కాని నేడు పూర్వపరిచితములగు ప్రదేశములను చూచుటచే ఆ స్మృతులు నన్ను ద్రవింపజేయుచున్నవి. కనుక ఏడ్చుటకు నాకనుజ్ఞ నీయవలసినద"ని పరోక్షమున వారిని ప్రార్థించి, హృదయము తేలికయగువఱకు నతడు రోదించును.

ఇంతగ లోకక్షేమమునకై తపించి సర్వమును త్యజించిన మహారాజులు ఏ దేశమునందైనను గలరా? అందువలననే రామరాజ్యము ఆదర్శ సామ్రాజ్యమయ్యెను. ఈ ఘట్టములందన్నిటను స్ఫూర్తిని గలిగించి, శ్రీరాముని ఔన్నత్యమునకు మెఱుగులనిడు సన్నివేశములను సృజించిన భవభూతి ఘనత నెన్నదరము కాదు.

ఈ ఒక్క విషయమేగాక, సీతారాముల అనుజీవనమును ప్రదర్శించుటలో భవభూతి రాణించును. దీనిని రెండు భాగములుగ మనము చూడగలము. సీతాపరిత్యాగమునకు ముందున్న ప్రణయమును, తదనంతరమునందగు వారి వియోగవ్యథను కరుణరసములో ముంచి మనకు కరుణరసమే ప్రధాన రసమని యతడు భావింపజేయును.

చిత్రపట దర్శన సందర్భమున లక్ష్మణుడు పలికిన "సీతకు అగ్నిశుద్ధి" యను వచనమును విని, ఖేదించి, "సహజముగ సుగంధవంతమగు పుష్పము శిరస్సునందుండుట తగునేకాని, పాదాఘాతములకు తగదుగదా!"యని తానుజేసిన అగ్నిపరీక్షకు గుంభనముగ చింతించును. అరణ్యజీవనము కఠోరముగనుక రావద్దని సీతను రాముడు వారించునపుడు "కుశకంటకములను మర్దించుచు మీకు దారిని నేను జూపగలన"ని పతితో సీత పలికి అరణ్యములకు వెడలెను. కాని, ప్రయాణాయాసముచే బడలికతో నున్న సీతాదేవి తన దుర్బలములగు అవయవములను అతని వక్షఃస్థలముపై నిడి, నిద్రించెను. ఇట్లు కవి సరళమగు భాషలో సీతారాముల జీవనమును తేలికగ, హృదయము స్పందించునట్లు జేయును. "హే సీతా! ప్రస్రవణపర్వతముపై లక్ష్మణుడు సకలోపచారములను చేయుచున్న ఆ రోజులలో, మనము విహరించిన సరసజలములు గల గోదావరిని, ఆ తీరభూములను స్మరించుచున్నావా?" అను ఈ విధముగ సీతారాముల పూర్వగాథలను సరసముగ వర్ణించును.

సీతను రావణుడపహరించినపుడు శూన్యమగు "జనస్థానము"లో వికలకరణుడగు "శ్రీరాముని రోదనముచే పాషాణము ద్రవించెను. అత్యంత కఠినమగు వజ్రము కూడా శకలములయ్యెను". ("అపి గ్రావా రోదిత్యపి దళతి వజ్రస్య హృదయమ్॥") ఇట్లు ఆ వియోగ వ్యథయొక్క లోతును ప్రదర్శించును. ఈ విషాదమును వివరించుచునే ప్రకృతిని వర్ణించుటలో భవభూతి చూపిన రచనాశక్తి అనంతము.

"మదించిన హంసలచే ఆ సుందరమగు పంపా సరోవరమునందలి పద్మములు కదలింపబడుచున్నవి"యని శ్రీరాముడు వర్ణించును. మఱి, సీతా వియోగవ్యథ ననుభవించు శ్రీరామునకు ప్రకృతి సౌందర్యము నవలోకించుటకు విరామమున్నదాయను శంక రాగలదని యూహించి "నిరంతరము రోదించుచున్న శ్రీరాముని కనుకొలకులనుండి ఒక బాష్పకణము క్రిందకుజారి, వేఱొక కణముకంటిని నింపుటకు మధ్యలోగల విరామ సమయములో ఎదురుగనున్న ఆ కొలనిలోని దృశ్యములు కన్పట్టినవి" అని వివరించును.

సీతారాములకు సంభవించిన రెండు వియోగములకుగల భేదము విశేషమైనది. హృదయావేదన ఆ భేదముపై నాధారపడియుండును. రావణుడు కలిగించిన ఆ వియోగము రావణవధతో అంతమగును. ఆ రావణ వధకు సుగ్రీవునితో స్నేహము అవసరము. జాంబవంతుని ప్రజ్ఞ, హనుమంతుని సేవ మొదలగునవి ఉపకరణములు, కాని, లోకాపవాదము మూలముగ కలిగిన రెండవ పర్యాయపు వియోగమునకు అవధిలేదు. ఈ వియోగమునంతము జేయుటకు సుగ్రీవునితోడి స్నేహము వ్యర్థము, శ్రీరాముని బలపరాక్రమములు, జాంబవంతుని ప్రజ్ఞ, హనుమంతుని గమనము, నలుని సేతు నిర్మాణ దక్షత, లక్ష్మణుని బాణప్రయోగ నిపుణతయు ఏమాత్రమును ఉపయోగకరములు కానేరవు. ఇట్టివియోగమునకు కారణము సీతను తానే పరిత్యజించుట. మొదటి వియోగమునకు కర్త తానుగాదు కనుక గట్టిగ రోదించుటలో ఔచిత్యమున్నది. కాని ఈ వియోగమునకు తానే కర్తయగుటచే హృదయాంతరాళములలో ఖేదింపవలసినదే తప్ప, బహిరంగముగ విలపించుటలో ఔచిత్యము గన్పట్టదు. "పుటము వేయబడు లోహమును ఆ అగ్ని తపింపజేయువిధముగ, అత్యంత గాఢతరమగు కరుణము శ్రీరాముని తపింపజేయుచున్నట్లుగ" చక్కని యుపమానముతో ఆ హృదయావేదనను కవి వివరించును. ఇది రాజకార్యములలో మగ్నుడగు సందర్భమున జరుగుచున్న విషయము.

"శ్రీరామజీవనమును భార్యావియోగవ్యథ, సుకుమార కుసుమమును గ్రీష్మాతపమువలె, శుష్కింపజేయుచున్నది". ఈ విశ్వమును యథాశాస్త్రముగ పరిపాలించుటకు ఏకాగ్రతచిత్త మవసరము. "కొలనిలోని నీరు అత్యధికమయినపుడు పొర్లిపోవుట జరుగునట్లుగనే హృదయములో శోకము అత్యధిక మయినపుడు గట్టిగ రోదించుటయే గత్యంతరము. కనుక ఆ అరణ్యములో పూర్వపరిచితప్రదేశములను దర్శించుటచే కలిగిన ఆ గురుతర వ్యథను బాపికొని, స్థిరచిత్తమును పొందగోరి భారము తీర, రోదించును.

భవభూతి మహాకవి ఈ కరుణమును సంగ్రహముగ దర్శింపజేయగోరి "విషముతో గూడిన కోఱ శరీరములోపల విఱిగినచో ఎట్లుండునో, అట్లే యీ శోకమను ములికి నా దేహములోని మర్మస్థానములను కత్తిరించుచు క్రుంగదీయుచున్నది"యని శ్రీరామునిచే పల్కించి, కరుణారససాంద్రతను వర్ణించును.

వివిధ విధముల కరుణమును ఆపాదించి మిగిలిన యెనిమిది రసములుగూడా
కరుణములోని అంతర్భాగములనిపించునట్లుజేసి, చివరకు "ఒకే జలము సుడులు, బుడగలు,
తరంగములు, అలల రూపములో నుండునట్లు, సందర్భమునుబట్టి ఈ కరుణయే శృంగార వీరాది
రసముల రూపములను దాల్చుచుండును" అని సిద్ధాంతీకరించును.

ఇక శబ్దార్థాలంకారములకు వలసినన్ని లక్ష్యము లీరచనలో గన్పట్టును. జనస్థానములో ఒక ప్రాంతములోని పక్షులనినాదమును

"గుంజత్కుంజ కుటీర కౌశిక ఘటాఘూత్కారవత్కీచక

స్తంబాడంబర మూక మౌకిలి కులః క్రౌంచావతో-యంగిరిః"

అని వర్ణించును. ఇందలి శబ్ద సమ్మేళనమే పక్షుల వివిధ రకములు కూజితములను స్ఫురింపజేయును. అట్లే వాల్మీకి యాశ్రమములో కౌసల్యా జనకుల సంభాషణా సమయమున, సీతకు శ్రీరాముడు అన్యాయము చేసెనని కోపాతిశయముచే పరుషముగ మాటాడినపుడు కౌసల్య మూర్ఛపోవును. అపుడు అరుంధతి, జరిగిన గాథను అంశముల రూపములో ప్రదర్శించును. "స రాజా, తత్సౌఖ్యం, స చ శిశుజనః, తే చ దివసాః......" అని చిన్న చిన్న శబ్దములతో మనయెదురుగా, కథాంశ విభాగము జేయుచున్నట్లు సూచించును.

ఉత్ప్రేక్ష, ఉపమాన, అర్థాంతరన్యాసాద్యలంకారములకు ఇతని వచనములను చవిచూడవలసినదే! శ్రీరాముడు జనస్థానములో తిరుగాడునపుడు పూర్వపు మధురస్మృతులచే పరితపించి, స్పృహను గోల్పోవును. అపుడు ఛాయారూపములో అచటనున్న సీతాదేవి శ్రీరాముని స్పృశించును. "ఈ స్పర్శ మంచిగంధ వృక్షముయొక్క లేజిగుళ్ళ మైపూతవలననో, లేక హిమాంశు కిరణములను పిండినచో ఉద్భవించునట్టి ద్రవముతో శరీరమును తడుపుటచేతనో కలిగెడి అనుభూతిని మించియున్నదిగదా!" అని చక్కగ ఉత్ప్రేక్షించి ఆ స్పర్శయొక్క మహదనుభూతిని వివరించును.

సీతా వియోగవ్యథ "గ్రీష్మాతపము మొగలిరేకును వలె" కృశించి పాలిపోయిన ఈతని శరీరమును తపింపజేయు చున్నదని వర్ణించును. ఇది పూర్ణోపమాలంకారమునకు చక్కని లక్ష్యము. ఈ ఉత్తర రామచరిత నాటకములో ఎచటజూచినను రత్నాధికములైన అర్థాంతర న్యాసాలంకారములు గన్పట్టును. "గుణాః పూజాస్థానం గుణిషు న చ లింగం న చ వయః।" అనగా "స్త్రీ పురుష భేదమును బట్టిగాని, వయస్సును బట్టిగాని పూజార్హత సిద్ధింపదు. సుగుణములే ప్రశంసకు కారణములగును" అను వాక్యము ఎంతో భావస్ఫోరకముగ నుండును. ఇట్టివే "సతాంసద్భిస్సంగః కథమపి హి పుణ్యేన భవతి" "పురంధ్రీణాంచత్తం కుసుమ సుకుమారం హి భవతి" మొదలైనవి.

ఇక సందర్భోచిత పద విన్యాసములో నీతదద్వితీయుడు. ఇక్ష్వాకు వంశజులగు మహారాజు

అరణ్యజీవనమును స్వీకరించుచుండిరి. కాని శ్రీరాముడు మాత్రము అరణ్య జీవితమును ముందుగనే గడపెను. ఈ విషయమును స్ఫురింపజేయగోరి,

"పుత్రసంక్రాంత లక్ష్మీకైర్యద్వృద్ధేక్ష్వాకుభిర్ధృతం ।
ధృతం బాల్యే తదార్యేణ పుణ్యమారణ్యకవ్రతమ్ ॥"

అను శ్లోకమున "ధృతం" అను పదమును శ్రీరాముని ముందున్న మహారాజులకు చివరను, శ్రీరామునకు మాత్రము ముందుగను వేసి, తన కవితా శిల్పమును చక్కగ మలచెను.

ఈ రీతిగ, పాత్రచిత్రణలో అసమాన ప్రజ్ఞను, రసపోషణలో అద్వితీయ సామర్థ్యమును, అలంకృతీ విరచనలో అశేష శేముషీ వైభవమును, సందర్భోచిత పద విన్యాసములో అనన్య సామాన్య ప్రాభవమును ప్రదర్శించిన మహాకవి భవభూతి సంస్కృత నాటకసాహిత్యాకాశముపై నిలచిన ధ్రువతార.

The Influence of Sanskrit drama and treatises on the evolution of performance spaces for Dance in India.

- Sampreeti Malladi

The science of dance, in India and even across the world evolved from drama. The structuring of dance (the one presented in a formal setting) would hence imitate or borrow from the principles of staging of the drama. As a dancer attempting to trace the evolution of stage spaces and the resulting influence on the practices of dance in India, the very first source has been the Natyasastra. This treatise deals with the stage space in considerable detail. Over the course of the next millennia, despite the numerable texts on *Natya*, no elaborate descriptions of theatre spaces are found in them. Although a few do mention the existence of theatrical spaces, the tracing of the evolution of the stage space from them is a formidable task. However, when one refers to the plays of Sanskrit theatre, the structuring of them reveals the importance of stage practices which in turn helps in the interpretation of Sanskrit theatre.

As Kapila Vatsyayan states “indeed the artistic principle of using certain areas of the stage for particular purposes is essential for understanding of some of the basic principles of Sanskrit theatre”.

In the absence of extant structures from the first millennia, these sources of Sanskrit literature and treatises then become extremely important in the present study.

The present paper will thus draw upon the Sanskrit dramas of poets such as Kalidasa, Bhasa and at a much later date the authors of Kathakali plays along with inscriptional evidence to interpret the changes and the transformations that would have taken place in the evolution of stage spaces in India. This in turn will be sought to understand the implications and changes in the dance traditions associated or symbiotic to them.

SAMSKRITAM-NAATYAM

Indian Classical Dance Forms

Bharatanatyam

Kuchipudi

Odissi

Katak

Manipuri

Mohiniyattam

Exploring the role of Sanskrit Treatises in shaping the Prevailing Indian Classical Dances

- S. Sindhuja

Sanskrit and Indian Dance share a profound alliance. It is observed that the Indian Classical Dances practiced now rely heavily on ancient Sanskrit texts to lend authenticity and base. From Natyasastra (2BC-2AD) to the more recent works like Sangitasarasamgraha (19th century), Sanskrit has been the language to explicate dance. There is a framed structure, grammar that has to be adhered to for both the genres. In a way, these treatises contributed in pronouncing a holistic performance tradition[1]. There are works that deal solely with dance and others with select references. The multiple commentaries in Sanskrit and the innumerable translations of many of these texts aid in understanding them. The retrieval of Sanskrit texts began in 1865 when Natyasastra[2] was first brought to light and significantly with the English translation of Abhinaya Darpana in 1917[3]. Ever since, the texts formed a crucial segment in the Indian dance arena. The whole gamut of Indian dances are divided into Desi and Margi , based on what is postulated in most of the texts, which loosely translates to folk and classical respectively, though the definitions of the terms are ever evolving. Sanskrit has been the tongue of the elite and from Colonial times however, classical dances are presented as a possession of the sophisticated. There was a conscious attempt to provide a Sanskrit rooting to most classical dances. Why did the language and its impact become so evident at a point of time and how is it continuing? This paper, citing illustrations from existing forms of dance and the texts aims at :

i. Appreciating the relation between the language and Indian dances and
ii. Insights into how Sanskrit treatises have shaped the neo-classical dances[4]

---

1. Ananya Chatterjea, “Dance Research in India: A Brief Report.” Dance Research Journal, vol. 28, no. 1 (1996) pp. 120. Jstor, doi:10.23.07/1478122.
2. Adya Rangacharya, The Natyasastra. English Translation with Critical Notes (New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1996)
3. A.K.Coomaraswamy and Gopalakrishnayya Duggirala, The Mirror of Gesture. Being the Abhinaya Darpana of Nandikesvara (Cambridge: Harvard, 1917)
4. Term adopted for the current branding of classical dances beginning in the 1930’s period; those that are the reconstructed, codified.

Summary of the Performance : BHARATNATYAM

- Vasanti Joshi

Indian Music has various aspects and branches spread across the world. Bharatnatyam is a dance form which I have preferred as my career and performances. The authentic text on music 'Natyasastra' which is originally in Sanskrit is the base text on any form of Music.

At the Seminar, I wish to present a Bharatnatyam performance on the Dashavataras as depicted in various Puranas, in comparson to their reference or hasta in the Natyasastra of Bharatamuni and Abhinayadarpana of Nandikesvara; may it be the head gestures, eye gestures, neck gestures, hand gestures (single hand, combined hand), Nrtta hastas or Cari.

I will try to compare the details given on the hastas of Dashavataras in the both the Sanskrit texts viz. Natyasastra and Abhinayadarpana.

Sanskrit text Geetgovind and Classical Dances

- Jalpa Vithalbhai Patel

Git Govinda is an epic in Sanskrit by Poet Shri Jaydeva of 12th Century. Gita govindam is a lyrical poetry in twelve chapters, sub-divided into twentyfour divisions called Prabandha. This work describes the love sports of Radha and Krishna and pangs of separation of Radha. In this poem, according to the author, he has shown his mastery Sanskrit, in music and dance, his devotion to Vishnu, his understanding of erotism. Radha is in different moods and as different Nayikas. Shringara is the dominant Raas in Git Govinda. Git Govinda is a perfect poetry in Sanskrit for Dance, and is used by all the classical dance styles as it has words which describes all the rasas and all the nayikas if different moods in perfect sankrit words which can be set to music for classical dance.

The language used in Geet-Govind describes the nature, the atmosphere and the love of Radha and Krishna very beautifully. For example in the Asthapadi "Lalita lavanga lata parishilana ,komal Malaya sameere", Poet has described the atmosphere so beautifully in one line. And it can be expressed in so many different ways in Classical dance.The lyrics of Gîta Govinda have also been set to devotional music throughout India and have been adapted by all classical dance styles. This is due to its capacity to arouse the emotions of the audience. When you hear the Gîta Govinda song or see its depiction by classical dancers, it invokes your interest and conveys a literary flavour and religious significance. Git Govinda has mingled into out culture due to its use in dance, music and other arts. It lends itself to be adapted to the different musical versions and dance performance. Because of its religious fervour, it was adapted by temple dancers called devadasis and Maharies. Originating in Orissa, it has travelled to Bengal, Gujarat, South India and even Nepal. Raga and tala came to be assigned to these lyrics and they used for different occasions to be sung or danced. Because of its capacity to arouse emotions and to invoke interest of religious significance it has been translated in all the Indian languages and in European Languages as well.

Music and dance in vedic period

- Avani Pagar

The **Vedic period** (or **Vedic age**) (1500 BCE, 500 BCE) was the period in Indian history during which the Vedas, the oldest scriptures of Hinduism, were composed.

During the early part of the Vedic period, the associated culture (sometimes referred to as **Vedic civilisation** was initially a tribal, pastoral society centred in the northwestern parts of the Indian subcontinent; it spread after 1200 BCE to the Ganges Plain, as it was shaped by increasing settled agriculture, a hierarchy of four social classes, and the emergence of monarchical, state-level polities.Scholars consider Vedic civilisation to have been a composite of the Indo Harappan cultures.

The end of the Vedic period witnessed the rise of large, urbanised states as well as of shramana movements (including Jainism and Buddhism) which challenged the Vedic orthodoxy. Around the beginning of the Common Era, the Vedic tradition formed one of the main constituents of the so-called "Hindu synthesis". The heritage of dancing in India is at least 5000 years old. Since prehistoric times dance had been a mode of expression. Through ages, dance has been used as a vehicle of worship and manifestation. Dance has been an indispensable element of the ancient Indian society. Hindu mythologies associate many deities with this art form. Lord Shiva, Lord Ganesha and Lord Krishna were considered to have expressed their joy, ecstasy as well as their rage through dancing. The Nataraja embodiment of Lord Shiva has exclusive effect on Indian dance and the Rasa Lila of Lord Krishna has developed as a dance form in contemporary times. All the aesthetic aspect of this art form is dealt in details in the oldest text, Natyashastra authored by Bharata Muni. Dance in Ancient India developed out of religious themes and most dance forms had rich mythological lore as their content.

Various historical proofs reveal the charisma of Dance in ancient India. The archeological evidences from Mohenjodaro establish the fact that dances originated in the country since the early Indus valley civilisations in the 2nd Century B.C. The findings of a dancing girl figurine from the Mohenjodaro ruins display the talents of the people and their appreciation for this art form. The Vedic period also witnessed expansion of the dance and music which were the favourite pastimes of the Aryans. Furthermore, the group dancing sequences represented in the rock paintings of Bhimbhetka caves of Madhya Pradesh is again an evidence of continuation of dance in Madhaya Pradesh during the ancient times. The sculptures of the dancing figures in Khajuraho and in the temple walls of Hoysala dynasty provide evidences of popularity of Indian dances in ancient times.

Dance in ancient India was augmented by the Devadasis. The Devadasis or the temple dancers danced in the temples to offer gratitude to the gods. This form of dancing in the sanctum of the temple progressed with due course of time. The temple dancers led an ascetic life in order to perform sacred dances in front of the Gods and Goddesses. However, alongside the temple dancers, several dancing girls also performed in the princely courts. The dancing girls were invited by the local kings and

they had to perform in various joyous occasions of the kingdom. Thus dance was appreciated as a medium of entertainment by the kings and courtyards in India. The Gupta period was the golden period for culture, art and literature. In that period, dance was given suitable acknowledgment and various dancers had the opportunity of showcasing their talents.

The earliest tradition of Indian music may be traced to Sama Veda which contained theslokas that were put to music. Chanting of Vedic hymns with prescribed pitch and accentstill form a part of religious rituals. The earliest text dealing exclusively with performing artsis Bharata's Natyashashtra (compiled between second century BC and second centuryAD) which has six chapters on music. Another major text is Matanga's Brihaddesi compiledbetween eight and ninth century AD. In this work ragas were first named and discussed atgreat length. Sangeet Ratnakara written by Sarangdeva in the thirteenth centurymentions264 ragas. A variety of string and wind instruments were invented over the period of time.In ancient texts references have been made to flutes, drums, veena, and cymbals. Manyrulers such as Samudragupta, King Bhoja of Dhara and King Someshavra of Kalyanapatronised music. The Gupta monarch Samudra Gupta was himself an accompolishedmusician. In some of his coins, he is shown playing on the Veena. Music was also associatedwith the worship of Gods and Goddess in the temples. In the twelfth century, Jayadeva ofOrissa produced the most brilliant raga kavya, the Gita Govinda, each song of whichwas set in a raga and was composed on the theme of love of Radha and Krishna.Abhinavagupta's (993-1055) Abhinavabharati provides useful information about music.Tamil music has a number of terms andconcepts parallel to what is found in Sanskrit texts.The Saivite Nayanars and Vaishnavite Alvars too set their poems to music

Similarly in the medieval period the Sufi and Bhakti saints encouraged music. Qawwaliswere sung in Sufi khanqahs and devotional music like kirtan and bhajan became popularwith the Bhakti saints. Names of Kabir, Mirabai, Surdasa, Chandidasa, Tulsidasa, Vidyapatiare closely associated with religious music. Great scholars like Amir Khusrau contributedequally to the promotion of music. The legendary ruler of Malwa, Baz Bahadur and hiswife Rupmati introduced new ragas. Kitabe Navras written by Ibrahim Adil Shah IIduring the seventeenth century is a collection of songs in praise of Hindu deities as well asMuslim saints. The mostfamous musician of Akbar's court was Tansen and there wasnobody to match him, even though there were all kinds of singers. Baiju Bawra was also awell known musician during Akbar's time. The patronage given to these artists by theancient and medieval rulers have been instrumental in keeping the traditions alive. In factthe Mughal rulers were great patrons of music. According to Lanepoole- "Babar himselfwas fond of music. He is supposed to have developed some very popular musical styleforms like Qawalis, Khayal, etc. Humayun was said to have illustrated Indian texts onmusic. Akbar composed songs and encouraged musicians. Swami Haridas and his disciplescomposed many songs in different tunes. Pundarika Vittal was a great scholar of musicwho wrote the famous Ragamala. Hindustani Music was also enriched by devotional songssung by Mira Bai, Tulsidas and Surdas.

సంస్కృత భాష – నాట్యం

- Vani Ramana

భారతదేశంలో అతి ప్రాచీనా భాష సంస్కృతం. భారత దేశంలోని వివిధ భాషలకు సంస్కృతం మూలంగా భావిస్తారు, దేవనాగరి భాషగా కూడా అభివర్ణిస్తారు. హిందువులు ఆరాధించి అనుసరించే వేదాలు సంస్కృతంలో లభిస్తాయి. భారతీయ సంస్కృతిని నిలబెట్టే భాష కాబట్టి దీనిని సంస్కృత భాష అంటారని విజ్ఞుల వంటి (పాణిని) కావుల ఉద్దేశ్యం.

అదేవిధముగా భారతీయ సంస్కృతిని నిలబెట్టే కళలు అందునా లలిత కళలకు విశిష్ట ప్రాధాన్యమున్నది. అవి సంగీతం, చిత్రలేఖనం కావ్యం, శిల్పం మరియు నాట్యం. కావ్యం మనిషి ఊహకు ఆద్యం చేకూరుస్తుంది ఆ ఊహకు సంగీతం అలౌకిక ఆనందాన్ని జత చేస్తుంది. ఆ అలౌకిక ఆనందానికి శిల్పం శిల్ప లేఖనం కలసి ఒక రూపాన్ని అందచేస్తాయి. అటువంటి అలౌకిక ఆనంద రూపానికి ప్రాణం పోస్తుంది నాట్యం. కవిత్వం, చిత్రలేఖనం, శిల్పం, సంగీత వంటి కళల సమ్మేళనమే నాట్యం, అందుకే నాట్యాన్ని సమాహార కళ అంటారు.

భారత దేశంలో శాస్త్రీయ నృత్యాలు కూచిపూడి, భరతనాట్యం, కథక్, కథకళి, మణిపురి, మోహినియట్టం మొదలైనవి. నృత్యాలకు ఆధారగ్రంథం భరతముని రచించిన నాట్యశాత్రం అనే సంస్కృత గ్రంథం.

నాట్య శాత్రంలో నాట్యానికి ఉండవలసిన అంగిక, ఆహార్యం, వాచిక, సాత్వికాభినయాలను, నవరసాలను (8 మాత్రమే చెప్పబడినవి) అష్టవిధ నాయికలను గురించి వివరించబడ్డాయి. నాట్యానికి అవసరమగు సంగీత, వాద్యముల చర్చగూడ ఇవ్వబడినది. నాట్యానికి అనువుగా రంగస్థలం, ఆ రంగస్థల పూజావిధానాలు కట్టడాల గురించి కుడా వివరించబడినది. బ్రహ్మ నాలుగు వేదాలను గ్రహించి ఋగ్వేదం నుండి పాఠ్యము, సామవేదం నుండి సంగీతం, యజుర్వేదం నుండి అభినయం, అధర్వణ వేదం నుంచి రసములను గ్రహించి పంచమవేదముగా నాట్య వేదాన్ని సృష్టించి నట్టుగా వివరించబడినది.

ఐతే నాట్యశాస్త్ర కాల నిర్ధారణ జరుగలేదు కొందరు 1 వ శతాబ్దమని, మరికొందరు 2 వ శతాబ్దమని చర్చించారు ఇంకా పరిశోధన జరగవలసి ఉన్నది. ఏది ఏమైనను శాస్త్రీయ నృత్యాలకు ప్రామాణిక గ్రంథం సంస్కృత భాష లో నాట్య శాస్త్ర గ్రంథంగా నిరూపించబడినది.

కౌత్వాలుఅనేఅంశాలుదేవతాస్తుతితోచిన్నచిన్నజతులతోకూడిఉండేవి .

దక్షిణభారత నృత్యాలలో తరంగాల ప్రదర్శన బహుప్రాముఖ్యత నొందాయి. శివనారాయణ తీర్థులు సంస్కృతభాషలో కృష్ణతరంగిణి అనే గ్రంథములో శ్రీకృష్ణుని పుట్టుకనుండి రుక్మిణికళ్యాణం వరకు ఉండే ఘట్టాలను తరంగాల రూపంలో వ్రాసినందున ఈ కీర్తనలను తరంగాలుగా వ్యవహరిస్తారు ఈకీర్తనలో ముఖ్యముగా కూచిపూడి వారు శ్రీకృష్ణుని లయవిన్యాసాలను చూపించినట్లుగా, నీటితో నిండిన చెంబును తలపైపెట్టుకొని పల్లంపై తాళ లయగతుల కనుగుణముగా నృత్యాలు చేయడం విశేషం. నాట్యశాస్త్రంలో ఈ విధమైన ప్రక్రియను క్రిందిశ్లోక రూపంలో వివరించబడినది.

పుంఖానుపుంఖవిషయేక్షణతత్పరో–పి
బ్రహ్మావలోకనదియంనజహతియోగి ।
సంగీత తల లయ వాద్యవశంగతాపి
మౌలిస్తకుంభపరిరక్షదీక్నటీవ ॥

భావం :

తలపై నీటి చెంబును ఏకాగ్రతతో పరిరక్షిస్తూ లయ విన్యాసాలతో పళ్లెంపై నర్తించే నర్తకివలె ఒక యోగి ఒక దాని తరువాత ఒకటిగా తన మనసునందు వచ్చే ఆలోచనలను నియంత్రిస్తూ ఏకాగ్రతతో బ్రహ్మావలోకాన్ని సాధించవచ్చని అర్థం. ఇందులో ఏకాగ్రత విషయములో తలపై నీటి చెంబుతో పళ్లెంపై నర్తించే నర్తకి తో పోల్చడం విశేషం తరంగాలవలెనే జయదేవుని అష్టపదులు అభినయ, సాత్వికభావ ప్రాధాన్యంతో ప్రదర్శిస్తారు. జయదేవుడు తన "గీత గోవిందామనే" 8 పాదములు (చరణములు) కలిగిన అష్టపదులను రాధా కృష్ణుల ప్రణయాన్ని సంస్కృత భాషలో రచించాడు.

తరంగాలవలెనే జయదేవుని అష్టపదులు అభినయ, సాత్వికభావ ప్రాధాన్యంతో ప్రదర్శిస్తారు. జయదేవుడు తన "గీత గోవిందామనే" 8 పాదములు (చరణములు) కలిగిన అష్టపదులను రాధా కృష్ణుల ప్రణయాన్ని సంస్కృత భాషలో రచించాడు. ఇంతే కాకుండా ఆది శంకరాచార్యులు రచించిన కీర్తనలు, స్తుతులు, స్వాతి తిరుణాల్, ఎం అన్నమయ్య, త్యాగయ్య, దీక్షితార్ మొదలైన వారు కూడా సంస్కృతంలో రచించిన కీర్తనలను నృత్యం ద్వారా ప్రదర్శిస్తూ అలౌకిక ఆనందాన్ని ఆధ్యాత్మికతను కలుగజేస్తున్నాయి.

పూర్వము యక్షగానాలలో పూర్వ గాథలను, పురాణ కథాంశాలను తీసుకొని భావ రాగ తాళ లయలతో ప్రదర్శించే వారు. వాటిలో ముఖ్యంగా కాళిదాస విరచిత "అభిజ్ఞాన శాకుంతలం", విక్రమోర్వశీయం, మృచ్ఛకటకం, చండ కౌశికం, ఉత్తర రామ చరితం, మొదలైనవి ప్రదర్శించే వారు. తరువాత కాలంలో ఆ సంస్కృత నాటకాలను ఆంధ్రీకరించి నృత్య నాటకాలుగా ప్రదర్శించే వారు. శ్రీమతి వాణీ రమణ, (వ్యాస కర్త) భాషా విరచిత స్వప్న వాసవదత్త అనే నాటకానికి తెలుగు సాహిత్యానికి అనువదించి నృత్య నాటకం ద్వారా ప్రదర్శించారు.

తరంగాలవలెనే జయదేవుని అష్టపదులు అభినయ, సాత్వికభావ ప్రాధాన్యంతో ప్రదర్శిస్తారు. జయదేవుడు తన గీత గోవిందమనే 8 పాదములు (చరణములు) కలిగిన అష్టపదులను రాధా కృష్ణుల ప్రణయాన్ని సంస్కృత భాషలో రచించాడు. ఇంతే కాకుండా ఆది శంకరాచార్యులు రచించిన కీర్తనలు, స్తుతులు, స్వాతి తిరుణాల్, అన్నమయ్య, త్యాగయ్య, దీక్షితార్ మొదలైన వారు సంస్కృతంలో రచించిన కీర్తనలను నృత్యం ద్వారా ప్రదర్శిస్తూ అలౌకిక ఆనందాన్ని ఆధ్యాత్మికతను కలుగజేస్తున్నాయి.

పూర్వము యక్షగానాలలో పూర్వ గాధలను, పురాణ కథాంశాలను తీసుకొని భావ రాగ తాళ లయలతో ప్రదర్శించేవారు. వాటిలో ముఖ్యంగా కాళిదాస విరచిత “అభిజ్ఞాన శాకుంతలం”, విక్రమోర్వశీయం, మృచ్ఛకటకం, చండ కౌశికం, ఉత్తర రామ చరితం, మొదలైనవి ప్రదర్శించే వారు. తరువాత కాలంలో ఆ సంస్కృత నాటకాలను ఆంధ్రీకరిం చి నృత్య నాటకాలుగా ప్రదర్శించే వారు. శ్రీమతి వాణీ రమణ, (వ్యాస కర్త) భాషా విరచిత స్వప్న వాసవదత్త అనే నాటకానికి తెలుగు సాహిత్యానికి అనువదించి నృత్య నాటకం ద్వారా ప్రదర్శించారు. ఈ విధంగా నాట్యానికి సంస్కృత భాష కు ఒకదానితో ఒకటి అనుసంధానమై ఉందనడంలో సందేహం లేదు.

ఒక నాటకాన్ని చదివితే తమ ఊహతో, కల్పనతో ఆస్వాదిస్తారు జనులు, దానికి సంగీతాన్ని జోడిస్తే అత్యంత ఆనందాన్ని అనుభవిస్తాడు శ్రావ్యకుడు, అదే అంశాన్ని దృశ్య రూపంలో నాట్యం ద్వారా చూపిస్తే తన ఊహకు ప్రాణం పోసి అనంతమగు సంగీతంతో సాహిత్యాన్ని ఆస్వాదిస్తూ ఆత్మనందాన్ని పొందుతాడు ప్రేక్షకుడు.

Highlights of Kuchipudi Dance on "Marriage Rituals" Spirit & Meaning of Vivâha Mantras & Rituals is illustrated through Bharatâbhinaya to set the ambience for appreciating them

- V. Nivedita

The Unique contribution of Sanatana Dharma/Vedic Hinduism to the mankind is "the Institution of Marriage". Other societies are still grappling with the confusions & evils of unbridled experimentation with this man-woman relation. This Vedic Marriage (Vivâha) is solemnised with highly noble Mantras and attendant Rituals that have deep meaning and high significance These are common to all the four Vedas and are thus used through out India, Nepal and Bali island. The meaning of these same Vedic Mantras are re-stated in Paurânika Mantras used for Marriage by Hindu Communities that do not undergo Upanayana while the same Rituals are performed by them also and Homa to Agni is conducted by the Purohita so that the marriage is sanctified by Agni-Sakshi.

The famous Mangala Sloka of Kalidasa at the beginning of his Raghuvamúa Kâvya, viz., "Vâgarthâviva Samprktau….Jagata: Pitarau Vande Pârvatî-Parameúwarau" sums it all. Hence,

1. By making

   v An in-depth study of these Vedic Marriage Mantras & Rituals and

   v Illustrating & Amplifying their Spirit by juxtaposing them with appropriate relevant quotes from our Rishi-Poets of Their Songs from Jayadeva, Annamâcharya, Kanchi Paramâchârya Sri Chandrasekharendra Saraswatî & Srî Lakshmana Yateendrulu and Slokas & Poems from Vâlmiki, Vyâsa, Âdi Samkara, Bhagavad Râmânuja, Vedânta Desika, Kâlidâsa, Bhavabhuti, Potana, Viswanâdha Sathyanârâyana & Srî Lakshmana Yateendrulu,

1. Program starts with explaining the purpose of entering into Grhasthâúrama by enacting through dance (Abhinaya), Srî Lakshmana Yateendrulu (SLY)'s Telugu poem on Godâ Devi (translation of Parasara Bhatta's Samskrta Sloka: 'Nîlâ Tunga Stana…")& Meaning of 3 Mantras from Kamha & Mundakopanishads that complement its spirit, sung as Telugu-song with English explanation.

2. Then first Sloka of Sivânanda Laharî, one from Vedanta Desika's Srîstuti, another from SLY's Srî Lakshmîpati Sataka & last one from Agastya's Saraswatî Stuti are enacted that highlight Importance of Devi in her three forms of Pârvatî, Lakshmî & Saraswatî for evolution & mainte-nance of world, supported by Upanishadic Mantras from Brhadâranyaka, Chândogya & Swetâ-swatara Ups. that highlight Grhasthâsrama & Importance of woman in the Progressive journey of all Jîvas towards Bhagavân/Moksha.

3. With the aid of

3.1. Jayadeva's Ashtapadi, Sivâshtapadi of Kanchi Paramâchârya Sri Chandrasekharendra Saraswatî & Annamâcharya's famous song on Talambrâlu and

3.2. Slokas/Poems from Âdi Samkara's Saundarya Laharî & Kanaka Dhârâ Stotra, Bhagavad Râmânuja's Lakshmî Gadya, Devî Khadga Mâlâ Stotra, Vâlmiki Râmâyana-Bâla, Ayodhyâ & Sundara Kândas, Vyâsa Mahâ Bhârata-Vana Parva, Potana's Andhra Mahâ Bhâgavata (Rukminî Kalyânam), Manu Dharma Sastra, Bhagavad Gîtâ-Vibhûti Yoga, Srî Rudram-Krshna Yajurveda, Kâlidasa's Kumâra Sambhavam (Pârvati Parinaya Sarga), Bhavabhûti's Uttara Râma Charita Nâtakam, Viswanâdha Sathyanârâyana gâru's Srîmad Râmâyana Kalpavrkshamu (Sîta-Râma Dâmpatya-Anubandha) & SLY's Ishta Kâmeswarî Stuti,

Spirit & Meaning of Vivâha Mantras & Rituals is illustrated through Bharatâbhinaya to set the ambience for appreciating them.

4.0 Finally, the following **Ten Important Marriage Rituals** are enacted on the stage:

4.1. Agni-Pradakshina by unmarried Kanyâs in their Pitr-Grha during Sâkamedheshti, Vadhû's Gaurî Pûja and Kanyâ-Dâna by Parents

4.2. Vadhû-Sobhâ Prârthana, Samîkshana & Vadhû-Alakshmî-Nirasana

4.3. Enacting Atri Maharshi's daughter Apâlâ's Itihâsa from XV & performing those Rituals

4.4. Dîkshâ-Vastra-Dhârana, Patni's Vratopanayana (Yoktrabandha) & Agni-Abhyânana

4.5. Pâni-Grahanam and Sapta-Padî

4.6. Aúmâ Sthâpana, Lâja Homa & Agni Pradakshinam thrice

4.7. Vadhû-Grha-Pravesa

4.8. Dhruva-Arundhatî Darúana & Tri-Râtra Vrata seeking Viúvâvasu Deva Gandharva's Anugraha to the newly-wed couple

4.9. Âdityopasthâna by Vadhû and

తెలుగు నృత్యరూపకం - సంస్కృత భాష

- డా॥ అమలాపురం కన్నారావు

భారతీయ లలిత కళలలో ప్రధానమైనవి సంగీతం, సాహిత్యం, నాట్యం, శిల్పం, చిత్రలేఖనం. వీటన్నిటి సమాహార కళయే రూపకం.

నృత్యరూపకం అనే సమస్త పదానికి నిర్వచనం చెప్పుకోవాలంటే స్థూలంగా నృత్యాత్మకంగా సాగే రూపకం అనవచ్చు. లేదా నృత్యమేళవింపుతో నడిచే నాటకం (రూపకం) అనే అర్థం వస్తుంది.

నృత్యం అంటే రాగ, తాళ బద్ధమై కళాత్మకంగా సాగే గీతాభినయ విన్యాసం అని చెప్పవచ్చు. తెలుగు కావ్యాలలో మన పూర్వులు ఈ 'నత్యం' అనే పదాన్ని 'నృత్తం', 'నాట్యం' అనే పదాలకు పర్యాయపదంగా కూడా ఉపయోగించారు. కానీ ఆ పదాలు మూడింటికీ వేరు వేరు అర్థాలున్నాయి.

"నాట్యం, నృత్తం, నృత్యమితి మునిభిర్భరతా దిభ్ణి
నాట్యం తన్నాటకం చైవ పూజ్యం పూర్వ కథాయుతం
భావాభినయ హీనంతు నృత్యమిత్యభిధీయతే
రస భావ వ్యంజనాది యుక్తం నృత్యమితీర్యతే" - నందికేశుడు: అభినయ దర్పణం, శ్లో॥ 20, 21

నాట్యం :

ఒక కథను నాట్యశాస్త్రంలో చెప్పిన రీతిని కరణ, అంగహార, జతి, యతి నియమాలను అనుసరించి వివిధ పాత్రలు రసవంతంగా, ప్రతి కదలిక భావ గర్భితంగా, తాళ, లయానుగుణంగా వాక్యార్థభినయం చేయడం నాట్యం అవుతుంది. యక్షగానాలు, రామాయణ భారత, భాగవతాది కథలతో సాగే నృత్య నాటకాలు ఈ కోవకు చెందుతాయి.

నృత్యం :

గీతంలోని భావాల నాశ్రయించి పదాల యొక్క అర్థాలను అభినయించే స్వరూపం కలిగినది 'నత్యం'. ఒక రకంగా గీతంలోని ప్రతి పదార్థాభినయం అని నృత్యాన్ని నిర్వచించవచ్చు. ఉదా : జయదేవుని అష్టపదులు, కీర్తనలు మొదలైన అంశాల నృత్యం.

నృత్తం :

ఇందులో గీతం ఉండదు. కాబట్టి ఇది ఎటువంటి అర్థాన్ని బోధించదు. గీతాభినయం లేకుండా కేవలం జాతి, వాద్య సంగీతాలను అనుసరించి నడిచేతి నృత్తం. ఉదా : జతులు, శబ్ద పల్లవులు, అలరింపులు మొదలగు అంశాలు.

ఇక యీ నాట్యం ఎలా ఉద్భవించిందని చెప్పుఉంటే భరతముని నాట్యశాస్త్ర ప్రకారం - ఇంద్రాదుల కోరిక మేరకు వారి వినోదానికై ఒక క్రీడను బ్రహ్మ సృష్టించి ఇచ్చాడు.

"జగ్రాహ పాఠ్యం ఋగ్వేదాత్ సామభ్యో గీతమేవచ

యజుర్వేదాత్ అభినయాన్ రసా నాధర్వణాదపి" భరతుడు: నాట్యశాస్త్రం, అధ్యాయం-1, శ్లో॥ 17

"ఋగ్వేదం నుండి పాఠాన్ని, సామవేదం నుండి గానాన్ని, యజుర్వేదం నుండి అభినయాన్ని, అధర్వణ వేదం నుండి రసాన్ని గ్రహించి నాట్యవేదాన్ని సృష్టించాడు. ఇంద్రుని సూచన మేరకు బ్రహ్మ ఆ నాట్యవేదాన్ని భరతమునికి బోధించి చక్కగా ప్రయోగింపమని ఆదేశించాడు" అని భరతముని తన నాట్యశాస్త్రంలో చెప్పాడు.

నాట్యోత్పత్తి లౌకికవాదం ప్రకారం -

మానవుడు పుట్టుక నుండీ అనుకరణ జీవి. చిన్న పిల్లలు పెద్దలను అనుకరించటం వలననే ప్రజ్ఞావంతులైనట్లు, ప్రకృతిని అనుకరిస్తూ మానవుడు జ్ఞానవంతుడైనాడు. బుద్ధిజీవియైన మానవుడు ఈ రీతిగానే సర్వకళలనూ నేర్చుకుంటూ సంగీత వాద్య విశేషాలను కూడా కనుగొనగలిగాడు.

రూపకము - స్వరూపము

కావ్యాలను రెండు విధాలుగా చెప్పవచ్చు

1. దృశ్యకావ్యం 2. శ్రవ్యకావ్యం

దృశ్యకావ్యం ప్రదర్శనల ద్వారా ఆనందించేది, శ్రవ్యకావ్యం విని ఆనందించేది. ఈ దృశ్య కావ్యాలనే రూపం, రూపకం, నాటకం అని కూడా అంటారు.

"అవస్థాను కరణం నాట్యం. అది దృశ్యమానమగుటచేత రూప మనబడెను 'రూప' ఆరోపణ కలుగట చేత "రూపకం అనబడెను" (ధనంజయుడు : దశరూపకము)

నటులు తమ స్వీయ స్వభావములను విడచి, తాము ధరించే నాయక, నాయికా పాత్రలను తమపై రూపారోపణ గావించుకొని ఆ నాయక నాయికా స్వరూప స్వభావాలను తమ నటనా వైదుష్యంతో అనుకరించి అభినయించి, తామే ఆ నాయక నాయికలగునో లేక ఆయా పాత్రల వ్యక్తులుగానో ప్రేక్షకులను ప్రేమింపజేసి నడిపించే కళా ప్రక్రియ రూపకం.

రూపకాన్ని పది భేదాలుగా ధనంజయుడు చెప్పాడు

"నాటకం సప్రకరణం, అంకో వ్యాయోగ మేవచ

బాణం సమవాకారాశ్చ, వీథీ ప్రహసనం డిమ్మ

ఈహా మృగశ్చ విజ్ఞయో దశయో నాట్య లక్షణే ..." - ధనంజయుడు : దశరూపకము

1. నాటకము 2. ప్రకరణము 3. అంకము 4. వ్యాయోగం 5. బాణము 6. సమవాకారము 7. వీథి 8. ప్రహసనం 9. డిమము 10. ఈహామృగం అనేవి యీ దశరూపకాలు.

పై వాటిలోని ఇతివృత్తం, నాయక లక్షణం, రసం, అంకాల సంఖ్య ఆధారంగా ఈ రూపకాలు దశ విధాలు అని గుర్తించడం జరిగింది. ఇవి గాక అనేక ఉపరూపకాలను కూడా మన పూర్వ లాక్షణికులు కొందరు చెప్పారు.

వాటి వాటికి చెప్పిన లక్షణాలతో లక్ష్యాలుగా కొన్ని రూపక, ఉపరూపక రచనలు గావించబడి ప్రదర్శింపబడినాయి. అవన్నీ సంస్కృతంలో వ్రాయబడినాయి.

ఇప్పుడు మనం నాటకం అని పిలుస్తున్న దానిని పూర్వులు నాట్యం అని కూడా పిలిచేవారు. నాటకమన్నా, నాట్యమన్నా ఆట ఆడటం. అందువలననే భరతుడు తన శాస్త్ర గ్రంథానికి నాట్యశాస్త్రం అని పేరు పెట్టాడు.

అయితే కాలక్రమంలో నాట్యం, నాటకం కొన్ని సూక్ష్మ భేదాల వల్ల విడివడిపోయాయి. నాట్యం అంటే డాన్స్ (ఋఅఛవ) అనీ, నాటకం అంటే డ్రామా (ఐతీఋఖ) అని ఇప్పుడు గుర్తిస్తున్నాం. ఒక పాత్ర లేదా కొన్ని పాత్రలు కలసి నృత్య వాద్యగాన సహితంగా అభినయించేది నాట్యం అనీ, ఇటువంటి హంగులేవీ లేకుండా కొన్ని పాత్రలు రంగస్థలం మీద నటించి చూపేది నాటకమనీ ఈనాడు లోకంలో స్థిరపడి పోయింది.

భారతదేశంలో కాలక్రమంలో ప్రాంతీయంగా అనేక నృత్య సంప్రదాయాలు అభివృద్ధి చెందుతూ వచ్చాయి. ప్రస్తుతం భారత ప్రభుత్వంచే గుర్తింపు పొందిన శాస్త్రీయ నృత్య సంప్రదయాలు 12 ఉన్నాయి. అవి ప్రాంతీయంగా –

కేరళ	–	1 . కథాకళి	2. మోహినీఅట్టం
తమిళనాడు	–	3. భరతనాట్యం	4. మేళట్టూరు యక్షగానాలు
తెలుగునాడు	–	5. కూచిపూడి	6. ఆంధ్రనాట్యం
కర్ణాటక	–	7. కర్ణాటక యక్షగానాలు	
ఒడిస్సా	–	8. ఒడిస్సీ నృత్యం	
ఒడిస్సా, పశ్చిమ బెంగాల్, బీహార్ కొన్ని ప్రాంతాలలో	–	9. ఛౌ నృత్యం	
ఉత్తర భారతదేశం	–	10. కథక్ నృత్యం	
మణిపురి	–	11. మణిపురి నృత్యం	
అస్సోం	–	12. అంకియానట్	

ఇందులో కొన్ని నాట్యమేళ సంప్రదాయానికి చెందినవి కాగా, కొన్ని నట్టువమేళ సంప్రదాయానికి చెందినవి. నాట్యమేళం అంటే – నాటక రూపంగా జరిగే ప్రదర్శనలు (ఉదా : కూచిపూడి), నట్టువమేళం అంటే కచేరి సంప్రదాయాలలో సాగే సోలో ప్రదర్శనలు (ఉదా : భరతనాట్యం, కథక్ ...) మన తెలుగునాడుకు సంబంధించిన, కేంద్ర ప్రభుత్వం గుర్తింపు పొందిన శాస్త్రీయ నృత్య సంప్రదాయం కూచిపూడి నాట్యం. ఇది నాట్యమేళ సంప్రదాయానికి చెందుతుంది. అంటే నాటక రూపంలో సాగే ప్రదర్శన కళా ప్రక్రియ.

కూచిపూడి నాట్య సంప్రదాయాననికి మూలపురుషుడు సిద్ధేంద్రయోగి. సిద్ధేంద్రుని కాలం వరకు రూపక రచనలు చాలవరకు సంస్కృతంలోనే ఉండేవి. సిద్ధేంద్రుని భామాకలాపం తెలుగు భాషలో వ్రాయబడింది. తరువాత తంజావూరు నాయక రాజుల కాలంలోనూ, శహాజీ కాలంలోనూ తెలుగు భాషా ప్రధానంగా సాగే రూపకాలు ప్రదర్శింపబడినాయి.

నేటికి కూడా మన తెలుగు నృత్య రూపకాలలోని ప్రధాన భాష తెలుగే అయినా సంస్కృత పద భూయిష్టంగాను, సంస్కృత ప్రౌఢ సమాసయుతంగాశ్రీనూ, అక్కడక్కడ కేవల సంస్కృత అంశాలతోను రచనలు

19వ శతాబ్దపు ఉత్తరరార్థంలో భాగవతుల రామయ్యగారి రచన గొల్లకలాపం తరువాత, చింతా వెంకట్రామయ్య తదితరులు ధార్వాడ, పార్సీ నాటకాల స్ఫూర్తితో కూచిపూడి నాటక ప్రదర్శనలలో కొత్త సంస్కరణలు, మార్పులు చేపట్టి వారి నాటకాల పట్ల ప్రజలను ఆకర్షితులను చేయగలిగారు.

ఆ కాలంలో నిర్మితమైనవి ప్రహ్లాద నాటకం, ఉషాపరిణయం, గయ నాటకం, శశిరేఖా పరిణయం, రామనాటకం, రుక్మాంగద, రుక్మిణీ పరిణయం, మోహినీ భస్మాసుర వంటివి. 1960 తర్వాత వెంపటి చిన సత్యంగారు చేపట్టిన మరికొన్ని మార్పులతో కూచిపూడి నాట్య ప్రదర్శన నూతన రూపాన్ని సంతరించుకొన్నది. ఆ తరువాత నిర్మితమైనవే క్షీరసాగర మథనం, శ్రీకృష్ణ పారిజాతం, చండాలిక, విప్రనారాయణ, రుక్మిణీ కళ్యాణం, హరవిలాసం, శ్రీనివాస కళ్యాణం, కళ్యాణ శ్రీనివాసం, మేనకా విశ్వామిత్ర, శ్రీకృష్ణ శరణం మమ, విజయోస్తుతేనారి వంటి నృత్యరూపాకలు. ఇటువంటివి వందల సంఖ్యలలో రచింపబడి ప్రదర్శింపబడుతున్నవి.

పైన పేర్కొన్న నృత్యరూపకాలు సాహిత్యపరంగా ప్రధానంగా తెలుగు రచనలే అయినా అవి సంస్కృతపద భూయిష్టంగా సాగాయి.

కూచిపూడి నృత్యరూపక సాహిత్యాలలో సంస్కృతం

కూచిపూడి నాట్యబృందాల వారు తమ ప్రదర్శనలను దైవ ప్రార్థనతో ప్రారంభిస్తారు. మొదట విఘ్నేశ్వరస్తుతి, తదుపరి అంబా స్తుతి, ఇతర దేవతలను స్మరించుకొని చేసే ప్రార్థనా గీతాలు నాంది ప్రస్తావనలుగా ఉంటాయి. ఇందులో మొదటిగా చేసే విఘ్నేశ్వర స్తుతి తప్పని సరిగా సంస్కృత రచనయే ఉంటుంది. ఉదాహరణగా కొన్ని ప్రార్థనా శ్లోకాలు –

శ్లో॥ "గిరిజార్ణవ పూర్ణేందుం సమంచిత కళానిధిం
అపాస్త విఘ్నతా మిశ్రం శూర్పకర్ణ ముపాస్మహే"

సాధారణంగా డా. వెంపటి చిన సత్యం గారు, వారి శిష్యపరంపర తమ నృత్యరూపక ప్రదర్శనల నన్నింటికీ ఆరంభంలో పై శ్లోకాన్నే ఉపయోగించుకుంటున్నారు.

డా॥ శోభానాయుడు బృందం వారు తమ నృత్య ప్రదర్శనలకు ముందు వారి గురువుగారైన వెంపటి చినసత్యంగారి పరంపనే కొనసాగిస్తూ, కొన్నింటికి వేరే ప్రార్థనా శ్లోకాలను వ్రాయించారు.

ఉదా 1 :

శ్లో॥ "ఉమానయనాబ్ధి పూర్ణ శశినం
సమ్యక్ షోడశ కళానిధిం
సమస్తాటంక విఘ్నఘ్నం
హేరంబం ప్రణమామహి"

రచన : డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతారావు, కళ్యాణ శ్రీనివాసం, నృత్యరూపకం

ఉదా 2 :

శ్లో॥ "ఉమాసంకల్ప సంభూతం, ఓంకార గజ శీర్షకం
వేద వ్యాసర్షి సంప్రోక్త జయతే హాస లేఖకం
నవ్య నాట్య ప్రబందస్య నిర్విఘ్న పరిపూర్తయే
తాండవ నర్తన తాదాత్మ్యం తం వందే జనగణాధిపం"

రచన : డా. బాలాంత్రపు రజనీకాంతారావు, శ్రీకృష్ణ శరణంమమ, నృత్యరూపకం

ఈ విధంగా కూచిపూడి నాట్య బృందాల వారు ఎవరికి తోచిన విధంగా సంస్కృత రచనలైన ప్రార్థనా శ్లోకాలతోనే వారి వారి ప్రదర్శనలను ప్రారంభిస్తున్నారు.

నృత్యరూపకాలలో సందర్భాన్ని బట్టి నారాయణతీర్థుల వారి తరంగాలను ఉపయోగించుకుంటున్నారు. అలాగే జయదేవుని అష్టపదులను కూడా. ఈ తరంగాలు, అష్టపదులు, ఇతర స్తుతులు, శ్లోకాలు ఇవన్నీ సంస్కృత రచనలే అని గమనించదగును.

మరికొన్ని ఉదాహరణలు :-

శ్రీకృష్ణ పారిజాతం నృత్యరూపకంలో రుక్మిణి శ్రీకృష్ణుని పూజించే సందర్భంలోని –

"రాసఖేలనలోల చంచల మౌళి పింఛ విభూషితం"

అనే (శహానా రాగం, మిశ్రచాపుతాళ) గీతం సంస్కృత రచనయే.

అలాగే అదే రూపకంలోని –

"హరినాశన సురపాలన
జని కారణం శరణం ..."

అంటూ సాగే నారద గీతం.

"వీక్షే కదా దేవ దేవం – గోపాలమూర్తిం"

అంటూ సాగే రుక్మిణి గీతం ఇవన్నీ సంస్కృత రచనలే.

శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి గారిచే రచింపబడిన "విప్రనారాయణ" నృత్యరూపకంలోని సంస్కృత రచనలు కొన్నింటిని పరికిద్దాం.

శ్రీరంగంలో శ్రీరంగనాథుని ఆలయంలో నర్తకీమణులచే గావించబడే నృత్యార్చనలో గానం చేసే ఈ రచన సంస్కృతంలో ఉంది.

"ఇందురవి నేత్ర అరవింద భవ ముఖ్య సుర
వందిత పదాబ్జ ధృత మంధరా ధరా సం
క్రందన మణీఘన మిళింద సమదేహరుచి
వందిత ప్రసన్న హరిచందన కటాక్షా ..."

ఇలా అనేక చరణాలతో ఈ వర్ణనా గీతం సాగుతుంది. ఇదే రూపకంలో గోపికలచే శ్రీకృష్ణుని స్తుతి గీతం –

"కేశపాశ ధృత పింఛికా వితతి

సంచలం మకర కుండలం ..."

అంటూ సాగే శ్లోకం ...

"మధుర మధుర వేణుగీత మోహన

మదన కుసుమ సుకుమార దేహ"

అంటూ సాగే సుదీర్ఘ నృత్యగీతం సంస్కృత రచనయే.

చివరి రంగంలో రంగనాథుని సాక్షాత్కారంలో మైమరచి దేవ దేవీ విప్రనారాయణులు చేసే స్తోత్ర గానం ...

"పాహి శ్రీ రమా మనోహరా!

పాహి ధృత వసుంధర ధరా!"

అంటూ అనేక శ్లోకాలతో సాగుతుంది. ఇది కూడా కేవల సంస్కృత రచన.

"మంగళ మిహతవ రంగపురపతే

మంగళ మిహతవ శ్రీరమాపతే ..."

అంటూ అనేక పంక్తులతో పోతే కూచిపూడి నృత్య రూపకాలలో కేవల సంస్కృత రచనలు కోకొల్లలుగా ఉన్నాయి. అంతేగాక తెలుగులో రచించిన ఇతర నృత్యాంశాలలో కూడా ప్రౌఢ సమాసాలతో సంస్కృత పద భూయిష్ఠంగా సాగే పద ప్రయోగాలు వేనవేల సంఖ్యలలో కనిపిస్తాయి. అందుయే మన కూచిపూడి నృత్య రూపకాలను తెలుగువారే గాక తెలుగువారే భాషల వారు కూడా సులభంగా అర్థం చేసుకోగలుగుతున్నారు.

ఇలా చూసుకుంటూ పోతే తెలుగు కావ్యాలలో సంస్కృత పద ప్రయోగంలేని ఒక్క వాక్యం కూడా ఉండదన్న మాట అతిశయోక్తి కానేరదు. తానీషా ఆస్థానకవి, కందుకూరి రుద్రకవికి సమకాలీనుడైన పొన్నెగంటి తెలగన కవి అచ్చ తెలుగులో వ్రాయాలనే సంకల్పంతో "యయాతి చరిత్ర" వ్రాశాడు. అలా పనిగట్టుకొని వ్రాయబడే బహుకొద్ది కావ్యాలలో తప్ప సంస్కృత భాష తెలుగు సారస్వతంలో ఒక భాగంగానే విరాజిల్లుతుంది.

ఆ రకంగా సంస్కృత భాషకు, తెలుగు సారస్వతానికి విడదీయరాని అనుబంధం ఆనాడు, ఈనాడు ఉండటమే గాక అది ఏనాటికీ కూడా కొనసాగుతూనే ఉంటుంది.

Tantra and Natya - Concept and Co-relation

- Padmaja Venkata Suresh

The art of Dance, when co-related with the science of energy or Tantra is the union of Shiva Shakti, when the Ardhanareeshwara within one's subtle body is in action portraying the generative, operative and destructive forces. Natya Shastra refers to dramaturgy as the fifth Veda which, like the Tantras is open to all people with no barriers. Natya is a discipline encompassing in its totality the physical, the psychical, metaphysical and synthesising all other art forms. The fundamental principle of Tantra is that man is a microcosm of whatever exists in the outer universe. The body, with its solar and lunar energies, five elements, senses and the mind becomes the perfect temple for this inner worship.

Bharata's replicating the stage as a vedika and making offerings, reveals the coexistence of Âgamic Pûja with Nâtya where the space is enlivened, given breath and soul and acquires the same potency as an image through infusing life-prânapratishta. Based on the view considering the manifest and unmanifest as part of one unified reality, it unravels multiple forms, accepts the formless and enters beyond the concept of form.

In the Tantric philosophy of recognition, the ultimate enlightenment consists of recognition that one's own true identity is Shiva. The philosophy of vibration speaks of the importance of experiencing Spanda, the vibration or pulse of consciousness. This is the symbiosis of Tantra with artistic bliss and brought out by the Tantrik Yogi Abhinavagupta- Asthetic relishing is an immersion in spanda. All forms of objective "this" are absorbed into the universal "I" in the realization "I am this". "The Self of the self-realised yogin experiences itself as a sheer actor in the drama of life in the world playing various roles in his outer being but remaining absolutely detached from the entire play essentially"[1].

The Dissolution and Creation endlessly played as a dance by Shiva –Shakti is represented by the ascent of energy circles, Chakras and their descent. The subtle body is composed of seven Chakrâs or energy centres. An insight into the Chakrâs indicates how the syllables in our pure dance movements would have originated. The

beeja/seed Mantrâs of each Chakrâaccording to Tântric Yoga were very well known and practiced by the sages of yore and were absorbed into dances, which includes the important aspect of silence. 'In our yoga there is no willed opening of the cakrâs, they open of themselves by the descent of the Force. The ascension and descent of the Force in this yoga accomplishes itself in its own way without any necessary reproduction of the details laid down in the Tântric books' [2]

'Laya' is self- absorption and dissolution –Shiva Vyapti/ fusion with Shiva through the path shown by Shakti, energized in the yantra of body-mind-spirit. "A Contemplative discipline and an art process are connected". [3]

[1] Abhinavagupta, Tantrâloka 3.208b-210, Dwivedi and Rastogi 1987

[2] Sri Aurobindo on Tantra, compiled by M.P. Pandit , Sri Aurobindo Ashram Publication Department

[3] Natya Tantra- The Liberating Dance, Dr.Padmaja suresh. Aatmalaya Academy of art and culture trust

సంస్కృతవాఙ్మయమునందు నృత్యం, గీతము

- **KVR Gopalacharyulu**

విష్ణుధర్మోత్తరపురాణము

వజ్ర ఉవాచ : వజ్రుడనురాజు పలికెను :

నృత్యముత్పాదితంకేనబుషిణాదేవతీనవా।

ఏతన్మేసంశయంచింధిత్వంహిసర్వవిద్యంచసే॥

నృత్యము బుషుల వలన తెలుపబడినదా లేక దేవతల వలన తెలుపబడినా? ఈ విషయమున నా సంశయము తీర్చగలరు.

అప్పుడు మార్కండేయ మహర్షికి తెలుపుచున్నాడు.

ఏకార్ణవేపురాలోకే ... ఆయుతలోచనా।

అతీవలలితం లక్ష్మీ జాతరాగావిశేషత : స్వయంభువే॥

ప్రళయకాలము సంభవించిన తరువాత మధుసూదనుని నాభికమలము నుండి బ్రహ్మ ఉద్భవించెను. బ్రహ్మ శరీరము నందలి స్వేదబిందువుల నుండి మధుకైటభులను రాక్షసులు పుట్టి బ్రహ్మ నుండి వేదములను దొంగలించిరి. బ్రహ్మ పురుషోత్తమును వేడుకొనగా ఆయన ఆ మహార్ణము నుండి మేలుకొని ఇటునటు కదలుచుండెను. ఆయన అవయవముల కదలిక ఎంతో మనోహరముగా ఉండెను. ఆ సమయమున విష్ణుమూర్తి గుర్రము ఆకారము ధరించెను. క్షణములో పాతాళమును ప్రవేశించి గుర్రపు ఆకారమును విడిచి మధుకైట భులను సంహరించి వేదములను బ్రహ్మకు అప్పచెప్పెను. అతనిని సృష్టి చేయమని ఆదేశించెను.

దత్వా వేదాంస్తత్ణ ప్రాహసృష్టింకురుపితామహ।

వేదగ్రామయుతోబ్రహ్మ సర్గంచక్రేతత్ణ ప్రభు॥

శేషస్యాఙ్క్యగతందేవంలక్ష్మీం ప్రప్రద్ధపార్థివ।

లక్ష్మీదేవీ శేషశయనుడయిన విష్ణుమూర్తిని అడుగుతుంది.

దేవదేవజగన్నాథశంఖచక్రగదాధర।

పతిక్రమంమయాతోయేదృష్టసలిలత్ణ ప్రభో॥

అతవరణీయంఙ్గకింతత్త్వబ్రూహిమేప్రభో।

ఓ దేవదేవ! జగన్నాథ! శంఖచక్రగదాధర! నీవు పరిభ్రమించునపుడు చాలా సుందరముగా వున్నావు. నీ విన్యాసము అపూర్వము అద్భుతము. అప్పుడు భగవంతుడు తెలుపుచున్నాడు. నృత్తమును నేను సృజించితిని. నేను పరిబ్రమించునపుడు నా అవయవ విన్యాసము నుండి నృత్యము జనించినది. భక్తులు నా ఆరాధన నృత్తముతో చేయుదురు. నృత్యము ల్లోకములను అనుకరించును.

అటు పిమ్మట బ్రహ్మనుల లక్షణములతో కూడిన ఈ నృత్యమును గ్రహించమనెను. బ్రహ్మ రుద్రునకిచ్చెను. శంకరుడు నృత్యము చేసి విష్ణువును సంతుష్టిపరచెను. ఆయన శంకరుని నృత్యముతో తృప్తిపరచెను. ఎవరు నృత్యముతో ఆరాధన చేయుదురో వారు ఇహపరలోకములను జయింతురు. ఇట్లు విష్ణుధర్మోత్తర పురాణము నందు నృత్యశాస్త్రము అను ముప్పది నాల్గవ అధ్యాయము.

అగ్ని పురాణమున నాట్యము :

అంగ ప్రత్యంగములతో కూడిన కర్మలు ఆంగికములు. అవి స్త్రీ సంశ్రితములు పన్నెండు విధములు. లీలా కేళ మొదలగునవి. ఇష్టమైన వారిని అనుకరించుటను 'లీల' అందురు. ఈ విధముగా అన్నిటినీ నిర్వచించిరి. నేను బొమ్మల చేష్టలు ఏడు 'భ్రుంకృటీ' అన్నవి. తారకా కర్మలు తొమ్మిది, నాసికా కర్మలు ఆరు, నిశ్వాసము తొమ్మిది, చిబుక కర్మ ఏడూ, మెడకర్మ తొమ్మిది, హస్తకర్మలు రెండు, అసంయుతకర్మలు ఇరువదినాలుగు, సంయుతకర్మలు పదమూడు, వక్షస్థల కర్మలు అయిదు, ఉదర కర్మలు మూడు, పార్శ్వ జంఘుకర్మలు అయిదయిదు. ఇంకనూ పాదకర్మలనేకములుండెను.

అగ్ని పురాణమూ అభినయమూ శృంగారాది రసములు విషయ విష్కారము అభినయము 1. సాత్వికము 2. వాచికము 3. ఆంగికము 4. ఆహార్యము. ఇవి అన్నియు రసములలో కూడియుండును. శృంగారము విభావముచే పుష్టిని పొందును. హాసము నాలుగు రకములు. కరుణ మూడు రకములు. రౌద్రము అంగనేపథ్య వాక్యములను మూడు విధములు. వీరము నుండి దాన, ధర్మయుదం అనునవి భయకారము భయము బీభత్సము రెండు, ఉద్వేజనము, క్షోభణము పూతి వస్తువులచే ఉద్వేజనము కలుగును. రక్తము మొదలగు వానిచే క్షోభణము కలుగును. వీటిలో ఎప్పటికీ సాత్వికభావములు ఉండవు. అగ్ని పురాణము 342 అధ్యాయము పరిపూర్ణముగా విశదీకరింపబడిన ఈ విషయములు అత్యంత ఆసక్తిదాయకములు.

SAMSKRITAM - MANUSCRIPTS

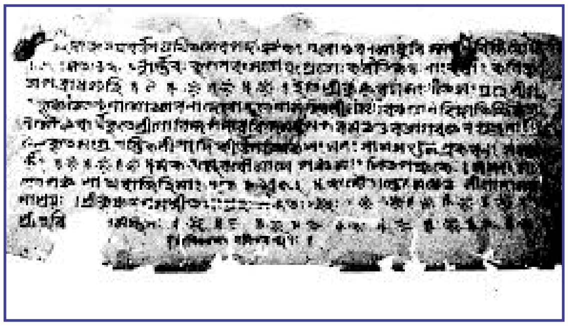

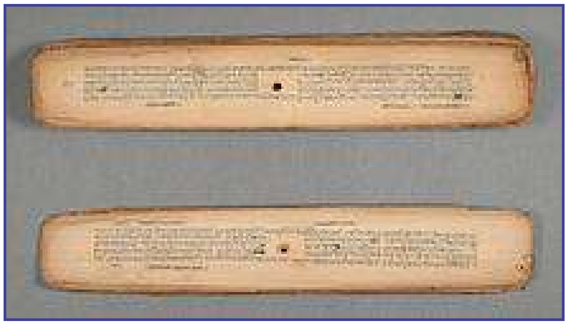

సంస్కృతభాషలో ప్రాచీన వ్రాతప్రతులు

- Pallepu Subba Rao

సంస్కృతభాష :

ప్రపంచంలో అతిప్రాచీన భాష, దేవభాష, దేవవాణి అన్నపేర్లు కలవు. ఈ సంస్కృతభాష పరిపుష్టమైన ఉచ్ఛారణతో, నిర్దుష్టమైన వ్యాకరణముతో వేలాది సంవత్సరాలుగా అలరారుచున్నది. మన భారతీయ భాషలన్నింటికీ తల్లివంటిదైతే ప్రపంచభాషలన్నింటినీ ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో ప్రభావితం చేయగలిగే భాష ఈ 'సంస్కృతభాష'. దీన్ని 'వేదభాష' అనికూడా అంటారు. సర్వశాస్త్రాలకు మూలం 'వేదాలు'. ఆ వేదాలన్నీ సంస్కృతభాషలోనే ఉన్నాయి. సంస్కృతభాషాధ్యయనం మానవ మస్తిష్కమునకేగాక అంతరింద్రియాలకు కూడా మంచి వ్యాయామము.

సర్వవేదమంత్రాల పఠనము, కంఠతాలువు, ఓష్ఠ,దంత్యాదులన్నిటికి మంచి ఔషధము. ఓంకారాన్ని దీర్ఘంగా స్వరయుక్తంగా ఉచ్ఛరిస్తే ఉత్పన్నమగు శబ్దతరంగాలు, ఆరోగ్యాన్ని కల్గించడమేకాకుండా శారీరిక టిష్యూ కణాలకు మంచి ఉత్తేజము కల్పిస్తాయి. ఒకరకంగా గాయత్రీమంత్రము దీనికి నిదర్శనము.

అధర్వణవేదంలో కుటుంబసభ్యుల పరస్పర సంబంధబాంధవ్యాల గురించిన విషయాలు ఉంటే, సంస్కృతములో వ్రాయబడిన పంచతంత్ర, హితోపదేశ, భర్తృహరి సుభాషితాదులు వ్యక్తిగత విలువలు, సమాజ విలువలు ఎట్లుండవలెనో అన్న విషయాలు, ఆధ్యాత్మిక వైదిక మంత్రములయందు, విష్ణుసహస్రనామ, లలితాసహస్రనామ, నమకచమకాదులలో బ్రహ్మాండమైన కంప్యూటర్ విజ్ఞానము, పరిపాలనానైపుణ్యములు (Administrative Skills), సాంఘిక మర్యాదలు (Social Norms), నైతిక విలువలు (Ethical Values) మానవతా విలువలు (Human Values) ఉంటే, భగవద్గీతలో వ్యక్తిత్వ వికాసానికి సంబంధించిన ఎన్నో విషయాలు ఉన్నాయి. శకుంతలాది కావ్యములైతే క్షణికమైన ఈ జీవితమున శాశ్వతానందమును, నవరసములను ఎట్లా ఆస్వాదించగలమో తెలుపును. 'గోథే' అను జర్మను కవి అభిజ్ఞానశాకుంతలమును చదువుతూ బెర్లిన్ వీధులలో పాటలు పాడుతూ పిచ్చివానివలె నృత్యము చేసినాడని విశ్లేషకులు పేర్కొన్నారు. మన సంస్కృత అష్టాధ్యాయి ద్వారా పాణిని మహర్షి సమస్త వ్యాకరణములు Coded language ద్వారా విస్తృతమైన విషయమునెట్లు బంధించినాడో ఊహకందని విషయము ప్రాచ్యపాశ్చాత్య భాషా శాస్త్రవేత్తలందరికినీ మార్గదర్శకముగాను కంప్యూటర్‌కు అనువైన వ్యాకరణముగాను నిరూపితమైనది.

మెకాలే అనే ఒక హిందూ ద్వేషి ఆనాటి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి ఒక లేఖ రాశాడు. దాని సారాంశం భారతదేశములోని ప్రతిగ్రామము, పట్టణము, అన్నింటిలోను సంస్కృత ఉనికిని వ్రేళ్ళతోసహా నాశనం చేస్తే భారతీయ సంస్కృతిని, అభివృద్ధిని దెబ్బతీయవచ్చు.

హైదరాబాదులో ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయంలో ఉన్నటువంటి తెలంగాణ ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం మరియు పరిశోధనాలయంలో 16 భాషల్లో దాదాపుగా 24 వేల వ్రాతప్రతులు కలవు. వాటిలో దాదాపుగా 4,000 వ్రాతప్రతులు సంస్కృతభాషలో కలవు. 38 విషయాలపైన తాళ, కాగితపు ప్రతుల్లో తెలుగు మరియు దేవనాగరి లిపుల్లో కలవు. కొన్ని వ్రాతప్రతులు సమగ్రంగా ఉంటే చాలావరకు అసమగ్రంగా ఉన్న వ్రాతప్రతులే కలవు.

సంస్కృత విభాగంలో విషయాలు

1) అలంకార శాస్త్రము	2) అశ్వ, ఖడ్గ, గజ శాస్త్రములు	3) ఇతిహాసములు
4) కామ శాస్త్రము	5) కావ్యములు	6) ఛందశ్శాస్త్రము
7) జ్యోతిశ్శాస్త్రము	8) నాటకములు	9) నిఘంటువులు
10) నీతి శాస్త్రము	11) పురాణములు	12) యోగ శాస్త్రము
13) లఘుశబ్దార్థసర్వస్వము	14) వాస్తు శాస్త్రము	15) వైద్య శాస్త్రము
16) వ్యాకరణ శాస్త్రము	17) శతకములు	18) శిక్షా శాస్త్రము
19) శిల్ప శాస్త్రము	20) సంగీత శాస్త్రము	21) వేదం
22) వైదికం	23) ఉపనిషత్తులు	24) ఆరణ్యకాలు
25) బ్రాహ్మణాలు	26) వేదాంతం	27) స్తోత్రాలు
28) మతం	29) ప్రాయశ్చిత్తాలు	30) ధర్మశాస్త్రం
31) వ్రతకల్పాలు–పూజావిధానం	32) మంత్రం–తంత్రం– యంత్రం	
33) ఆగమం	34) న్యాయశాస్త్రం	35) మీమాంసం
36) ప్రయోగశాస్త్రం	37) సూత్రగ్రంథాలు	38) సంకలనగ్రంథాలు

నాటకాల్లో ఉన్న వ్రాతప్రతులు :

క్రమ సంఖ్య	వ్రాతప్రతి పేరు	కవి పేరు	తాళ/కాగితం	సమగ్రం/ అసమగ్రం	లిపి
1.	అనర్ఘ రాఘవమ్	మురారిః	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
2.	అనర్ఘరాఘవ నాటక వ్యాఖ్యానమ్	విష్ణుభట్టః	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
3.	అనర్ఘ రాఘవ నాటక వ్యాఖ్యానమ్	హరిహరః	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
4.	అభిజ్ఞాన శాకుంతలమ్	కాళిదాసః	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
5.	ధనంజయ విజయమ్	వాగీశ్వర వాచకః	తాళపత్రం	సమగ్రం	తెలుగు
6.	పంచబాణ విజయమ్	శ్రీరంగాచార్యః	కాగితం	సమగ్రం	తెలుగు
7.	ప్రబోధ చంద్రోదయమ్	కృష్ణమిశ్రః	కాగితం	సమగ్రం	తెలుగు
8.	ప్రబోధ చంద్రోదయమ్	కృష్ణమిశ్రః	కాగితం	సమగ్రం	దేవనాగరి
9.	ప్రబోధ చంద్రోదయమ్	శ్రీకృష్ణమిశ్రః	కాగితం	సమగ్రం	దేవనాగరి
10.	ప్రబోధ చంద్రోదయమ్ ప్రకాశ వ్యాఖ్యానమ్	దీక్షితరామదాసః	కాగితం	అసమగ్రం	తెలుగు
11.	మదనమంగళభాణః	అండాండేశిక శ్రీకవికరానంద్యాళ్వా	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
12.	విలాసభూషణ భాణః	తిరుమలాచార్య	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
13.	శివలింగ సూర్యోదయం	మల్లనారాధ్యః	కాగితం	అసమగ్రం	తెలుగు
14.	సంకల్ప సూర్యోదయం	వేంకటనాథ కవిః	కాగితం	అసమగ్రం	తెలుగు
15.	సోమవల్లీ యోగానందం(ప్రహసనం)	డిండిమాకవిః	కాగితం	అసమగ్రం	దేవనాగరి
16.	హనుమన్నాటకం	శ్రీహనుమాన్	కాగితం	అసమగ్రం	తెలుగు

శిల్పశాస్త్రములో ఉన్న వ్రాతప్రతులు :

క్రమ సంఖ్య	వ్రాతప్రతి పేరు	కవి పేరు	తాళ/కాగితం	సమగ్రం/ అసమగ్రం	లిపి
1.	శిల్పశాస్త్రమ్ (ఆంధ్ర టీకా సహితం)	---	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు
2.	శిల్పశాస్త్రమ్ (గన్నమాచార్య విరచితాంధ్ర టీకా సహితమ్)	----	తాళపత్రం	అసమగ్రం	తెలుగు

సంగీత శాస్త్రములో ఉన్న వ్రాతప్రతులు :

క్రమ సంఖ్య	వ్రాతప్రతి పేరు	కవి పేరు	తాళ/కాగితం	సమగ్రం/ అసమగ్రం	లిపి
1.	సంగీత నిబంధః	శార్ఙ్గదేవః	కాగితం	అసమగ్రం	తెలుగు
2.	సంగీత రత్నాకరః	శార్ఙ్గదేవః	కాగితం	అసమగ్రం	తెలుగు

ముగింపు :

ప్రాచీన వ్రాతప్రతులనేవి ఎక్కువగా సంస్కృతభాషలోనే కలవు. దక్షిణాది ప్రాంతాల్లో తెలుగు, గ్రంథ, తమిళ, తిగళారి, కన్నడ, మళయాళం మొదలగు భాషల్లో, లిపుల్లో ఉంటే మిగతా అన్నిప్రాంతాల్లోనూ దేవనాగరి లిపుల్లో కలవు. అన్ని ప్రాచీనవ్రాతప్రతుల్లోనూ ప్రాంతీయభాష, లిపుల ప్రభావం తప్పనిసరిగా ఉంటుంది. సంస్కృతభాషలో ఉన్న శాస్త్రాలను అధ్యయనం చేయాలంటే గ్రంథ, తిగళారి మరియు శారద మొదలగు లిపుల అధ్యయనం కూడా తప్పనిసరిగా చేయాలి. దేశంలో ఉన్న ఎన్నో ప్రాచ్యలలిఖితగ్రంథాలయాల్లో, సంస్థలో ఉన్న సంస్కృత వ్రాతప్రతులను అధ్యయనం చేయవలసి ఉంటుంది.

ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయాల్లో ఎన్నో సంస్కృత వ్రాతప్రతులు ఎంతో కష్టపడి పరిష్కరించి ప్రచురింపబడి ఆఆ సంస్థల్లోనే ఉండిపోతున్నాయి. వాటిని వెలుగులోకి తేవాలి. సంస్థలమధ్య కమ్యూనికేషన్ అన్నది ఒకరకంగా లేదనే చెప్పాలి. సంస్థలమధ్య కమ్యూనికేషన్ తెగల్గినరోజు ఎన్నో విషయాలు వెలుగుచూస్తాయనటంలో అతిశయోక్తి లేదు.

దేశంలో ఉన్న ప్రాంతాలను సందర్శించుటకు ఆంగ్ల మరియు హిందీ భాషలో మాట్లాడి, అర్థం చేసుకునే కనీస పరిజ్ఞానం కూడా ఎంతో అవసరం. ఎందుకంటే తెలుగుప్రాంతాల్లో ఉన్న సంస్కృత పండితులకు ఆంగ్ల, హిందీ భాషా పరిజ్ఞానం లేకపోతే మిగతా ప్రాంతాల్లో ఉన్న ప్రాచ్యసంస్థలను ఎట్లా సందర్శించగల్గుతారు. వాటిల్లో ఉన్న నిగూఢ విషయాలను ఎట్లా తెలుసుకోగల్గుతారు. అందుకని ప్రతి భారతీయుడు సంస్కృతంతోపాటు భాషలను కూడా నేర్చుకోగల్గాలి. అప్పుడే సంస్కృతభాషలో ఉన్న శాస్త్రాలను చదివి అర్థం చేసుకోగల్గుతారు. వాటిల్లో ఉన్న ఎన్నో అరుదైన విషయాలను తెలుసుకోగల్గుతారు.

డా॥ పాలెపు సుబ్బారావు
సహాయసంచాలకులు (తెలుగు)
ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం
మరియు పరిశోధనాలయం,
ఉస్మానియా ఆవరణ, హైదరాబాదు – 500 007.
సెల్ నంబరు: 9849956036, 8331946036.

VEDSRI

I.T. SOLUTIONS

(INSTRUMENTATION DIVISION)

ISO 9001: 2015

MANUFACTURERS

of PROCESS CONTROL INSTRUMENTATION

TEMPERATURE SENSORS

TEMPERATURE INDICATORS

SIGNAL ISOLATORS

CALIBRATION SERVICES

FLAME PROOF SENSORS

crafting relations for over 20 years

REACH US

MIG - 27,
APIIC COLONY
MOULA- ALI
HYDERABAD - 500 040

vedsri555@gmail.com
info@vedsri.com

www.vedsri.com

040-27145535/36

Mr V. RAMAKRISHNA
9848 023 095

CHANDRAKALA
9848 358 298

Enabling individuals to realize their potential and making their career dreams come true

Career Launcher | CL | LST Lawentrance.com | ETEN

Ameerpet: 099850 67787 | **Madhapur:** 097035 56635 | **Himayathnagar:** 088852 07550
Dilsukhnagar: 080195 21712 | **AS Roa Nagar:** 98497 40114 | **Tarnaka:** 95059 10541

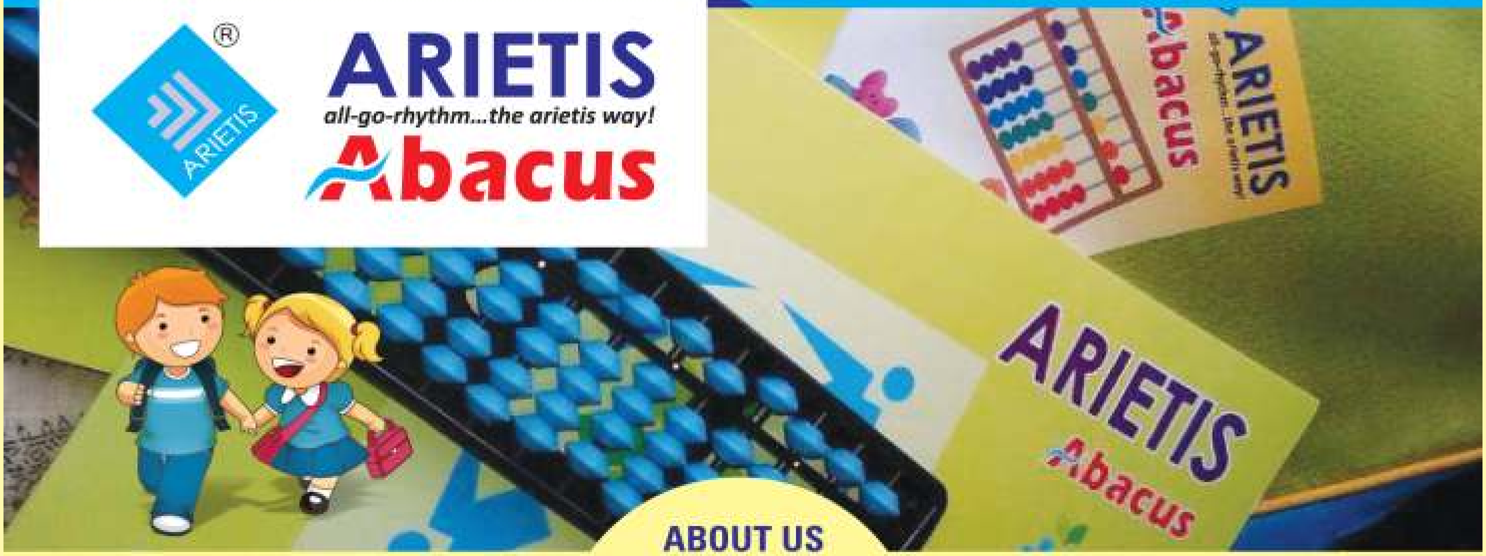

ABOUT US

Welcome to **ARIETIS INC.**, the smart, Abacus based learning institution focusing on a Comprehensive Brain Development Programme which uses not just the abacus instrument but the teaching techniques which are unique in activating the brain in such important proficiencies like listening, concentration, enhanced memory, time management, self-confidence, judgement and creativity besides fostering logical, analytical and reasoning abilities. Developing the visualization technique in young children is the hallmark of this program.

BENEFITS

Child

- Fun and Freedom
- Joy of Learning
- Rapid Skill Development
- Independence from Physical Calculators
- Enhanced Brain Speed

Parent

- Value for money
- Positive & marked results with every passing level
- Builds confidence in parents and child
- Pride they get from the child's success

Teacher

- Develops skill sets required to impart abacus training
- Exposure to very ancient and time tested methods in mathematics
- Develops every child for a better future
- Commercially viable

Franchisee

- Industry knowledge
- Sales support
- Knowledge integration
- Pedagogical best practices
- Affordable royalty
- Cost-effective business model
- Liberty of engagement

Numeracy is a key denominator for professional growth!

For **FRANCHISEE OPPORTUNITIES** or to become a **COURSE INSTRUCTOR,**
please send your enquiries to enquiry@arietisabacus.com or dial any of our contact numbers.

ARIETIS INC.

Regd. Office:
Garnet 605, Myhome Jewel, Madinaguda, Hyderabad - 500049
✆ 040-6736 9445 | 85008 51199 | 98664 21372
✉ info@arietisabacus.com | www.arietisabacus.com

With Best Compliments from:

NATANC
Regd.No.1430 of 2016

SRI NATESHWARI FOUNDATION OF ARTS & CULTURE

(Regd. No.1430/2016)

(Kuchipudi Dance, Vishnu Sahasranamam&Bhagavadgitaclasses)

Flat No. 412, Sri Krupa Apartments, Road No. 1, Shrungeri colony,
Mohan nagar, Kothapet, Hyderabad- 500035.

President :
Smt. MadugulaUmadevi
9989300108

General Secretary :
Nivedita
9505908979

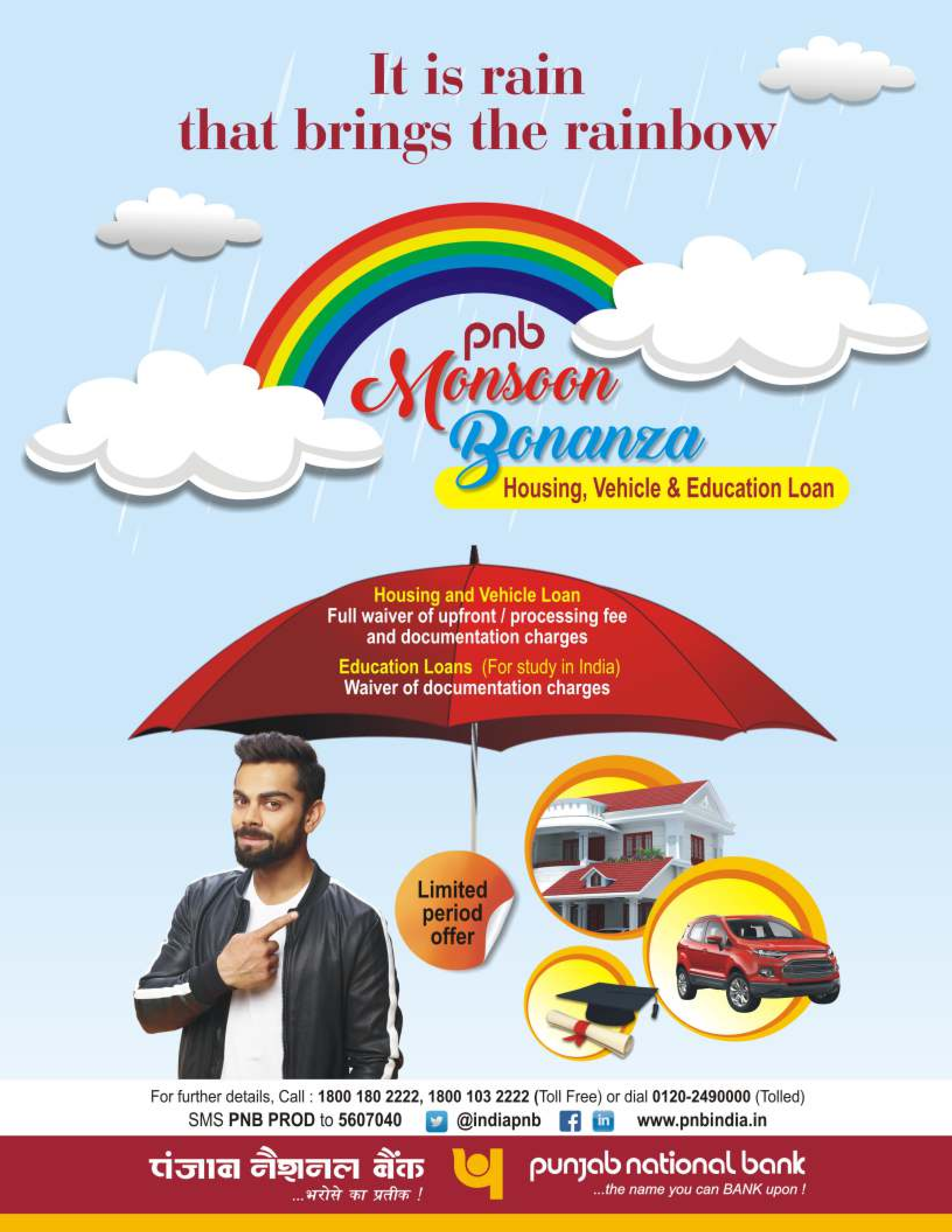
It is rain
that brings the rainbow
pnb
Monsoon
Bonanza
Housing, Vehicle & Education Loan
Housing and Vehicle Loan
Full waiver of upfront / processing fee
and documentation charges
Education Loans (For study in India)
Waiver of documentation charges
Limited period offer
For further details, Call : 1800 180 2222, 1800 103 2222 (Toll Free) or dial 0120-2490000 (Tolled)
SMS PNB PROD to 5607040 @indiapnb www.pnbindia.in
पंजाब नैशनल बैंक
...भरोसे का प्रतीक !
punjab national bank
...the name you can BANK upon !

WITH BEST COMPLIMENTS
TO

BHARATEEYA KALAVAIBHAVAM&SAMSKRUTAM

FROM

SNEHAPURI WELFARE & DEVELOPMENT SOCIETY

(REGD No 282/1981)

President
ANANTULA SURENDRA REDDY

Vice President
D. RAMAKRISHNA RAO

Vice President
I. HEMASUNDAR RAO

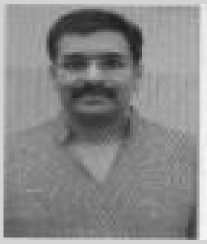

SNEHAPURI COLONY, NAGOLE
HYDERABAD 500102

Secretary
K S S PRASANNA KRISHNA

Treasurer
KVRS MURTHY

With best compliments from :

VIJAYANJALI
MEDICAL & GENERAL STORES

8-3-318/6/3/13/1/3, Opp. State Home
Jayaprakash Nagar, Ameerpet,
Hyderabad - 500 073
Phone: 040-2375 4128
Cell: 98480 10781, 98498 38469

WE ARE FOR YOU,WITH YOU ALWAYS

||భగవద్గీతా ఫౌండేషన్||

BHAGAVADGITA FOUNDATION

Spiritual & Social Service Organisation

Reg.No.396/2007

ఈ 'గీత' లోని విశేషాంశాలు

- అన్నమయ్య, శ్రీ మంజునాథ, శ్రీరామదాసు చిత్రాల ద్వారా శాశ్వతమైన కీర్తిని సముపార్జించుకున్న రచయిత శ్రీ జె.కె. భారవి ఈ భగవద్గీతా శ్లోకాలకు తెలుగులో తాత్పర్యం అందిస్తున్నారు.
- భగవద్గీత అనే నావలో నాలుగు దశాబ్దాలుగా ప్రయాణిస్తున్న 'వాచక చూడామణి', వివేకానంద ఇన్స్టిట్యూట్ ఆఫ్ హ్యూమన్ ఎక్సెలెన్స్ రామకృష్ణ మఠ్, హైదరాబాదు - డిప్యూటీ డైరెక్టర్, శ్రీ ఎ.ఎస్. మూర్తి గారు ఆంగ్ల తాత్పర్యం అందిస్తున్నారు.
- 18 అధ్యాయాలను, 18 క్యాసెట్లు / సీడీలుగా రూపొందించి 18 మంది పీఠాధిపతుల అమృత హస్తాల మీదుగా విడుదలచేయడానికి సంకల్పించాం.
- తెలుగు పుడమి గర్వించే అంతర్జాతీయ చిత్రకారుడు శ్రీ బాపు గారు ఈ భగవద్గీత కు ముఖ చిత్రాన్ని అందించడం ఓ విశేషం.
- భగవద్గీత విశ్వ మానవాళికి సందేశం కాబట్టి దీనిని తెలుగు భాషకు మాత్రమే పరిమితం చేయకుండా ఇతర భాషల్లోకి కూడా అనువదించడానికి సంకల్పించాం. ఇతర భాషల్లో శ్లోక గానం నాదే వుంటుంది. తాత్పర్యాన్ని మాత్రం ఆయా భాషల్లోకి అనువదించి - తమిళంలో శ్రీ రజనీకాంత్, హిందీలో శ్రీ అమితాబచ్చన్, మలయాళంలో శ్రీ మోహన్‌లాల్, కన్నడలో శ్రీ విష్ణువర్ధన్, ఆంగ్లంలో శ్రీ బెన్‌కింగ్స్లే వంటి ఆధ్యాత్మిక గాత్ర ధర్మం ఉన్న గొప్ప నటులచేత తాత్పర్యం చెప్పించడానికి సన్నాహాలు చేస్తున్నాం.
- చిత్త శుద్ధితో, అంకిత భావంతో, భక్తి ప్రపత్తులతో.. శ్రద్ధాసక్తులతో, ఆధ్యాత్మిక చింతనతో ఈ గీతాగానయజ్ఞాన్ని కొనసాగిస్తున్నాం. ప్రసిద్ధ సినీ సంగీత దర్శకులు శ్రీ మణిశర్మ గారి మహతి రికార్డింగ్ థియేటర్ (హైదరాబాద్) లో రికార్డింగ్ కార్యక్రమాలు జరుగుతున్నాయి.
- మొదటి దశలో - తంబుర నేపథ్యంలో 701 శ్లోకాలు పాడడం, రెండవ దశలో - తాత్పర్యం చదివించడం, మూడవ దశలో - వాద్య సంగీతాన్ని సమకూర్చడంతో ఈ ప్రాజెక్టు పూర్తవుతుంది. దీనికి కాల పరిమితి ఒక సంవత్సరం (తెలుగులో) గా నిర్ణయించుకున్నాం. ఈ గీతాగాన మార్గ ప్రయాణంలో ఇప్పటికి తొలి దశన ఆరు అధ్యాయాలు పూర్తయ్యాయి.
- ఘంటసాలగారి భగవద్గీతకు పనిచేసిన సంగీత కళాకారులు ఈ ప్రాజెక్టులో పనిచేయడం పేర్కొనదగిన విశేషం.
- భగవద్గీతకు కొత్త స్వరపడిని దిద్దిన అమరగాయకుడు పద్మశ్రీ ఘంటసాల వేంకటేశ్వరరావు గారికి ఈ మా సంపూర్ణ భగవద్గీతను అంకితమిస్తున్నాం.
- ప్రతి క్యాసెట్ / సి.డి. లోని ఒక్కో అధ్యాయం ఆ అధ్యాయసారాంశాన్ని వివరిస్తూ ఒక్కో పీఠాధిపతి ప్రవచనంతో ప్రారంభమౌతుంది. క్యాసెట్ చివరన కృష్ణభజన వుంటుంది.
- సుప్రసిద్ధ టి.వి. మరియు సినీ నటుడు, నేపథ్యగాయకుడు శ్రీ సరస్వతీ చలపతిరావు ఈ ప్రాజెక్టుకు పర్యవేక్షకులుగా నిర్వహణా బాధ్యతలను నిర్వర్తిస్తున్నారు.

కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన।
మా కర్మఫలహేతుర్భూః మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి॥

మానవ కే సేవ ... మాధవ కే సేవ

Kalashree Keshava Trust

కళాశ్రీ కేశవ ట్రస్ట్

రూప ధ్యానవళి

చిత్రకళ కే సేవ

గోమాత కే సేవ

యోగాలయ కే సేవ

అన్నవితరణ కే సేవ

ఆరోగ్యాలయ కే సేవ

విద్యాలయ కే సేవ

వృద్ధాలయ కే సేవ

KALASHREE KESHAVA TRUST

Plot No. 1164, Srinagar Colony X Roads, Hyderabad - 73. Cell: +91-9160555455
Email: kalashreekeshava@gmail.com, Web: www.kalashreekeshavatrust.org

With Best Compliments from:

Deccan Cement

The Most Trusted Brand

OPC-43 Grade
OPC-53 Grade
PPC, PSC &
Speciality Cements

CORPORATE OFFICE

DECCAN CEMENTS LIMITED
6-3-666/B, SOMAJIGUDA
HYDERABAD - 500082
TELANGANA, INDIA.
Tel: 040-23310168, 23310555/552
Fax: 040-23318366
URL: www.deccancements.com

WORKS

DECCAN CEMENTS LIMITED
BHAVANIPURAM, JANPAHAD P.O.
NALGONDA DISTRICT-508218
TELANGANA, INDIA.
Tel: 08683-229503/504/505/507
Fax: 08683-229502

With Best Compliments from:

ఆంధ్రాబ్యాంక్

आन्ध्रा बैंक

Andhra Bank

देशवासियों का बैंक Where India Banks

Zonal Office
Koti, Hyderabad

NORTHSTAR HOMES

Smart Villas near Hyderabad International Airport

Project Overview

- 79 villas in 9.85 acres
- Villa Size: 300 Sq Yards with builtup area 3100 Sft
- 3 Kms from Shamshabad Intl airport on Srisailam highway
- 1 km from ORR
- Near emerging ITIR Growth Corridor
- HMDA approved layout

NORTHSTAR
AIRPORT BOULEVARD
SMART VILLAS, NEAR AIRPORT

Luxury Villas @ Gandipet, Hyderabad

Project Overview

- 5 Acres - 37 Handcrafted Villas
- Villas face 1- Acre Central Park
- 447 Square Yards, 6600 sft of Built-up area
- Club house with contemporary design
- Fully Loaded Clubhouse with 1 km Jogging Track

NORTHSTAR
HILLSIDE
luxury villas @ Gandipet

Cell: 99899 33366

www.northstarhomes.in

With Best Compliments from:

State Bank of India
With you - all the way
Pure Banking. Nothing else.

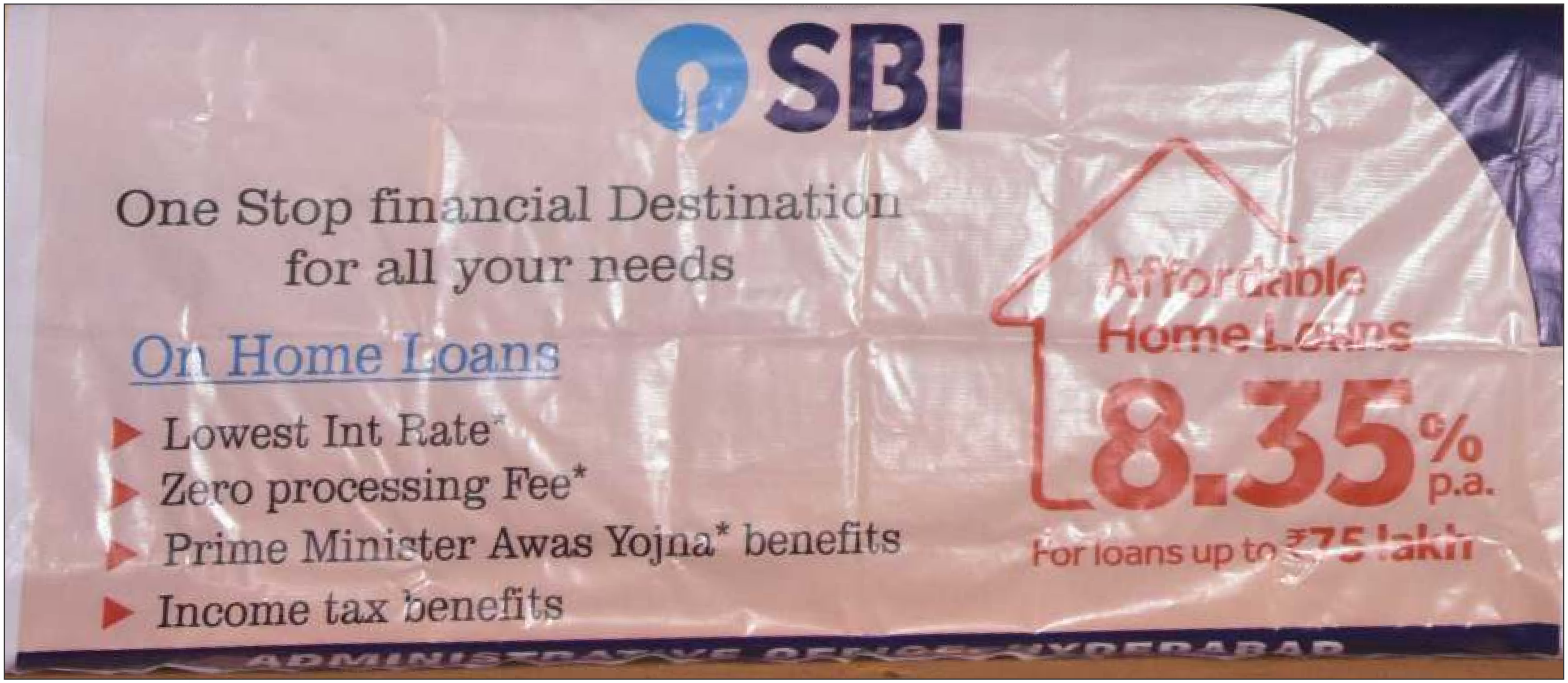

With best compliments from :

పటిష్ఠమైన కట్టడాలకు విశిష్ఠమైన సిమెంట్

శ్రీ చక్ర సిమెంట్

Admin. Office :

6-3-668/10/66, durga nagar colony, punjagutta, Hyderabad - 500 082

Tel : 040-66612374

Email: srichakracement@gmail.com

UNIT-I : Sri Narasimhapuri, Karampudi, Guntur District., A.P. Ph : 08649-271038.

UNIT-II : Annamarajupeta(V), Jami Mandal, Vizianagram, A.P. Ph: 08966-271655.

ASWINI
OUR CLAIM IS NOW
LAB PROVEN
ASWINI Controls hair-fall and dandruff problems in 45 days** +.
CLINICAL APPROVED LABORATORY
Aswini also enhances hair length in 90 days+ **
ASWINI HAIR OIL
Results of Clinical Tests Conducted on Aswini Hair Oil**
Aswini Controls Hair Fall in 45 Days+
Moderate Hair-Fall
Severe Hair-Fall
Controls in 30 Days
Controls in 45 Days
Aswini Controls Dandruff in 45 Days+
Before Using Aswini
After Using Aswini For 30 Days
After Using Aswini For 45 Days
ASWINI®
HOMEO ARNICA HAIR OIL
Aswini Enhances Hair Length in 90 Days+
Before Using Aswini
After Using Aswini For 90 Days
+ Results achieved on daily usage of Aswini Hair Oil.
** Based on clinical study findings on Aswini Hair Oil, evaluated qualitatively and quantitatively for its efficacy and safety. Individual test results may vary.
Customer Care Executive (Toll free) 1-800-8435599
customercare@aswini.com | www.aswini.com